Stogodišnjica romana

Zima, Dubravka

Source / Izvornik: **Hrvatska revija, 2013, 13, 20 - 26**

Journal article, Published version
Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:268843

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-28**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Broj 3 Godište XIII / 2013. Cijena 30,00 kn

HRVATSKA REVIJA

ČASOPIS MATICE HRVATSKE

HR HRVATSKA REVIJA

Tema broja

100. OBLJETNICA *ČUDNOVATIH ZGODA ŠEGRTA HLAPIĆA*

Tomislav Kurelec
60 GODINA PULSKOGA FILMSKOG FESTIVALA

Zdenko Kovač
ZNANSTVENOISTRAŽIVAČKI USPJEH ZAGREBAČKE PATOFIZIOLOGIJE

Zoran Ladić i Lovorka Čoralić
HRVATSKA POVIJEST 18. STOLJEĆA U MATIČINOJ EDICIJI

Zvonimir Jakobović
HRVATSKA I KONVENCIJA O METRU.

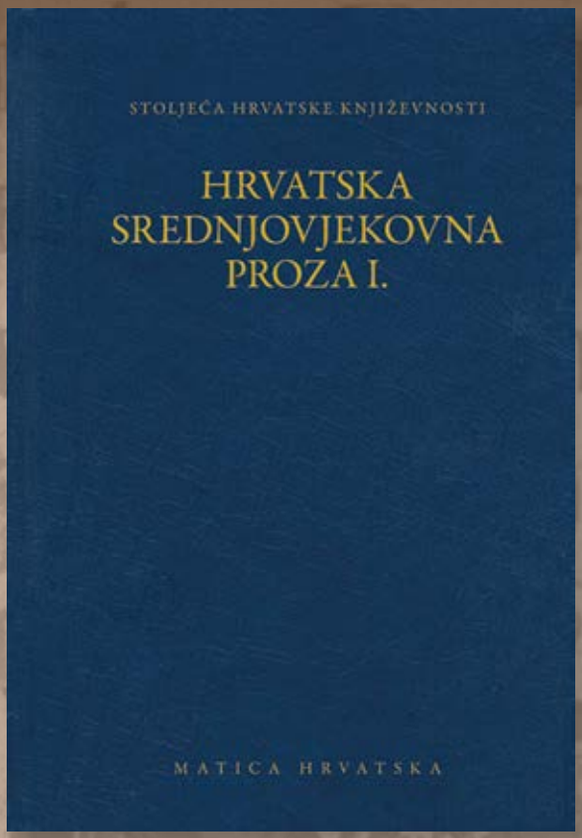

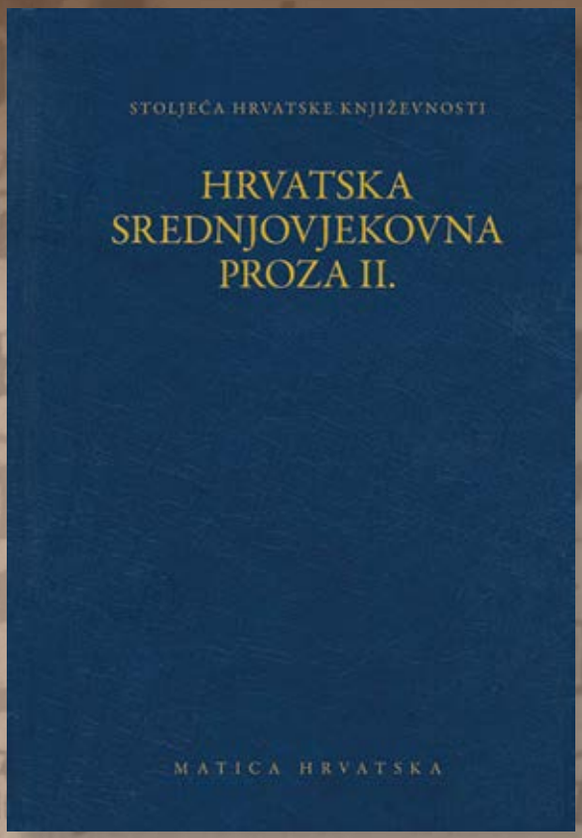

HRVATSKA SREDNJOVJEKOVNA PROZA I.

Legende i romani

Priredila i transkribirala Vesna Badurina Stipčević

Srednjovjekovne legende, romani i fragmentirani tekstovi žanrovska su odrednica prve knjige izabranih djela hrvatske srednjovjekovne proze objavljenih u ediciji Stoljeća hrvatske književnosti u redakciji dr. Vesne Badurine Stipčević (1961), znanstvene savjetnice sa zagrebačkoga Staroslavenskog instituta.

Nastanak i razvoj hrvatske srednjovjekovne književnosti obilježen je višestrukim utjecajima stranih književnosti, isprva kasnoantičke i grčkobizantskoslavenske književnosti, a potom i zapadnoeuropske literature. Prema materijalnom i duhovnom kontekstu vlastite sredine hrvatski srednjovjekovni prozaisti prihvaćali su i prilagođavali razne žanrovske modele prozne književnosti zapadnoeuropskoga kulturnoga kruga, posebice legende i romane što ih suvremena hrvatska književna historiografija prepoznaje kao razmjerno koherentnu skupinu fabularnih proza isključivo svjetovne tematike, srodnih naratoloških tehnika, sadržaja i svjetonazora, a koji prema književno-umjetničkim kriterijima pripadaju najzanimljivijim ostvarenjima srednjovjekovne proze bez obzira na njihov prijevodno-kompilacijski karakter.

format: 14x20 cm
opseg: 416 str.
uvez: tvrdi uvez

ISBN: 978-953-150-319-8

cijena: 190,00 kn

HRVATSKA SREDNJOVJEKOVNA PROZA II.

Apokrifi, vizije, prenja, Marijini mirakuli

Priredila i transkribirala Marija-Ana Dürrigl

Nastanak i razvoj hrvatske srednjovjekovne književnosti obilježen je višestrukim utjecajima stranih književnosti, isprva kasnoantičke i grčkobizantskoslavenske književnosti, a potom i zapadnoeuropske literature.

Prema materijalnom i duhovnom kontekstu vlastite sredine hrvatski srednjovjekovni prozaisti prihvaćali su i prilagođavali razne žanrovske modele prozne književnosti zapadnoeuropskoga kulturnoga kruga, pa tako i apokrife, eshatološke vizije, Marijina (Bogorodičina) čudesa te prenja (dijaloge), reprezentativne žanrove srednjovjekovne proze što ih Matica hrvatska u svojoj ediciji Stoljeća hrvatske književnosti objavljuje u redakciji dr. Marije-Ane Dürrigl (1965), znanstvenice sa zagrebačkoga Staroslavenskog instituta. Riječ je o glagoljičnim, staroslavenskim i starohrvatskim tekstovima prožetim kršćanskim svjetonazorom, iznimno popularnim štivom među srednjovjekovnim pukom.

format: 14x20 cm
opseg: 357 str.
uvez: tvrdi uvez

ISBN: 978-953-150-320-4

cijena: 180,00 kn

biblioteka: STOLJEĆA HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI
izdavač: Matica hrvatska
godina izdanja: 2013.

Hrvatska revija 3/2013.
Časopis Matice hrvatske za književnost, umjetnost i kulturu življenja.
Utemeljen 1928.
Obnovljen 1951. u Buenos Airesu.
Od 1991. ponovno u Hrvatskoj.
Izlazi tromjesečno.

Nakladnik
Matica hrvatska
Ulica Matice hrvatske 2, Zagreb

Za nakladnika
Igor Zidić

Glavna urednica
Mirjana Polić Bobić

Uredništvo
Dubravka Oraić Tolić, Cvijeta Pavlović, Mirjana Polić Bobić, Josip Užarević

Fotograf
Mirko Cvjetko

Ilustratorica
Pika Vončina

Likovno-grafički urednik
Željko Podoreški

Suradnici
Jasna Ažman, Lovorka Čoralić, Franko Ćorić, Lana Derkač, Dunja Detoni Dujmić, Mladen Ibler, Zvonimir Jakobović, Sanja Knežević, Andrijana Kos-Lajtman, Zdenko Kovač, Vanja Kulaš, Tomislav Kurelec, Zoran Ladić, Berislav Majhut, Anka Maksan, Jelena Marković, Teodoro Darko Mažuranić, Dubravka Oraić Tolić, Evelina Rudan, Marko Špikić, Diana Zalar, Dubravka Zima, Ivo Žanić

Lektura i korektura
Mirjana Mataija

Tajnica uredništva
Dorotea Milas

Priprema za tisak
Služba tehničke pripreme MH

Tisak
Denona d.o.o., Zagreb

http://www.matica.hr/hrvatska_revija
ISSN 1330-2493

Uredništvo: Zagreb, Ulica Matice hrvatske 2
telefon (01) 48 19 195, (01) 48 78 360
telefaks (01) 48 78 369
e-mail: hrvatska_revija@matica.hr

Cijena pojedinog broja iznosi 30,00 kn odnosno 4,50 EUR. Godišnja pretplata za Hrvatsku, uključujući poštarinu, iznosi 120,00 kn, a za inozemstvo 60,00 EUR.

Kunske uplate na žiro račun broj
2481000-1110106604
kod Kreditne banke Zagreb d.d.
Devizne uplate na IBAN broj HR9622360000110151783 8
kod Zagrebačke banke.

Objavljivanje »Hrvatske revije« potpomogli su Ministarstvo kulture RH i Gradski ured za obrazovanje, kulturu i šport grada Zagreba.

Uvodna riječ

Poštovani čitatelji,

vjerujem da se još sjećate prošlog broja Hrvatske revije, u kojem smo se i temom broja i još nekim prilozima usredotočili na jedan od najvažnijih događaja u novijoj, a možda i ukupnoj hrvatskoj povijesti: pristupanje Republike Hrvatske Europskoj uniji. Vjerujemo da je pritom bio vidljiv odmak od uobičajenih tema koje se spominjalo ili uvijek iznova razglabalo kad je posrijedi bilo naše pristupanje »Europi«, kako se to nespretno govorilo i još uvijek govori. Pritom vas, bojimo se, nismo štedjeli jer su i stanje nacije i povijesna popudbina i projekcije (primjerice, demografska) razlog za zamišljenost, ali i za intelektualno aktivno postavljanje spram toga složenog procesa, bez ispraznih naklapanja o »euroskepticizmu«, »optimizmu« i sl.

U ovom, trećem broju ove godine kao temu nudimo posve drukčiji sadržaj: naime, u povodu stote obljetnice prvog izlaska *Čudnovatih zgoda šegrta Hlapića*, jamačno najčitanijeg djela Ivane Brlić-Mažuranić i hrvatske književnosti za djecu uopće, odlučili smo govoriti i o *Hlapiću*, uz kojega smo svi učili čitati pripovjednu književnost, ali i o dječjoj književnosti u nas uopće. Tema broja proteže se na pedesetak stranica Revije i sastoji se od 10 naslova: govorimo o bogatoj korespondenciji autorice *Hlapića*, o samom romanu iz književnopovijesnog očišta kao i očima čitatelja u XXI. stoljeću, o autobiografizmu u dječjoj književnosti i tako redom. Naći ćete i nekoliko iscrpnih prikaza najnovijih istraživanja dječje književnosti u nas. Na kraju donosimo i fotografije šest slika koje je za buenosairesko izdanje *Priča iz davnine* još 1952. godine u tom gradu izradio spisateljičin brat Božidar (Darko), a ustupio nam ih je njegov unuk Teodoro Darko Mažuranić. Dakle, nastojali smo roman o tom potencijalnom »superjunaku XXI. stoljeća«, kako kaže autorica jednoga od priloga, staviti u što širi i zanimljiviji kontekst.

Rubrika u kojoj objavljujemo neobjavljenu hrvatsku književnost također prati temu broja: u njoj donosimo neobjavljenu bajku Anke Maksan s ilustracijama Pike Vončine izrađenima za ovu prigodu.

Ovoga puta donosimo dva razgovora s autorima i urednicima vrijednih izdanja temeljenih na znanstvenim istraživanjima koja se u tim izdanjima prvi put objavljuju: to su u struci i široj javnosti izvanredno primljena *Patofiziologija* urednika i suautora Zdenka Kovača te prva knjiga iz Matičine edicije *Povijest Hrvata*, u kojoj je riječ o dosad razmjerno slabo istraživanu XVIII. stoljeću, temeljena na recentnim istraživanjima. U rubrici »Obljetnice u hrvatskoj kulturi« Tomislav Kurelec predstavlja 60. pulski festival u povijesnoj perspektivi u kojoj donosi i slabo poznate podatke o njegovim neslavnim aspektima, poput zabrana prikazivanja pojedinih filmova i zabrana rada pojedinih autora u prošlosti. Dvije lijepo ispričane priče: Iblerova o burnom životu trajekta »Marina« te Jakobovićeva o povijesti mjeriteljstva, vrlo važnu, a opet slabo poznatu segmentu usklađivanja Hrvatske sa svijetom. Među recenzijama su prikazi novih istraživanja ilirizma, skupa o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom i o stanju istraživanja Dioklecijanove palače – tema koje se općenito doživljavaju kao znanstvenoistraživački zaokružene, iako one to nisu.

Nadamo se da ćete uživati u čitanju.

Za uredništvo,
Mirjana Polić Bobić
Glavna urednica

Iz prvog izdanja *Čudnovatih zgoda šegrta Hlapića,* 1913. s ilustracijom Naste Šenoa-Rojc

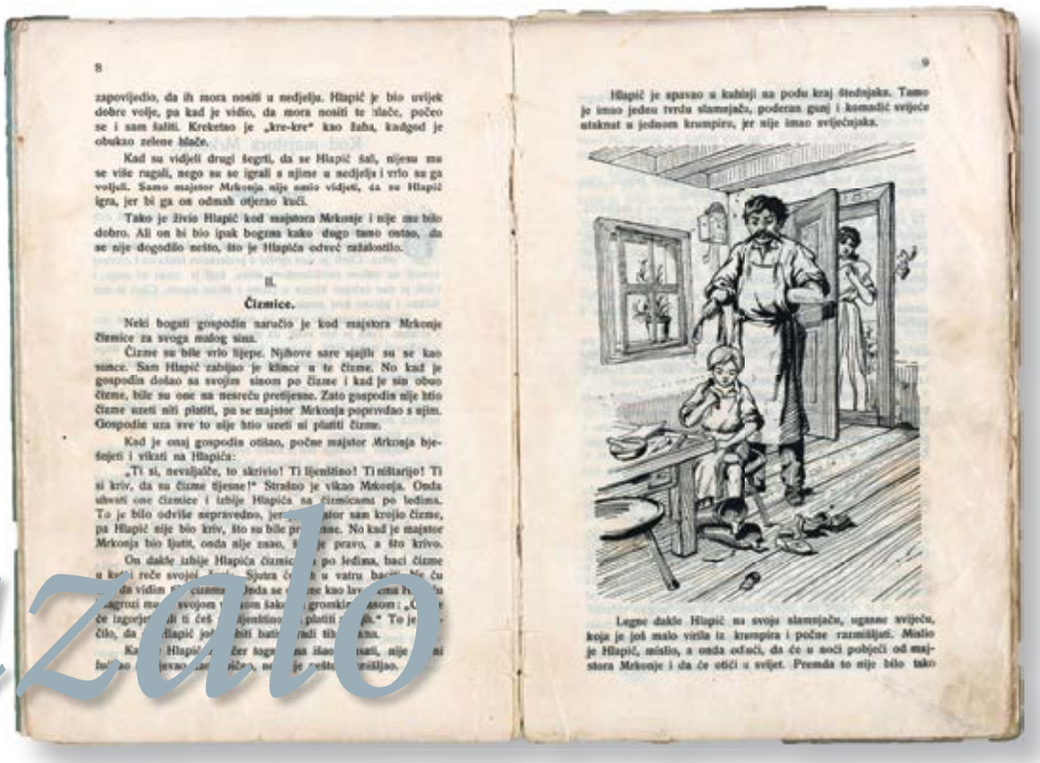

8

zapovijedio, da ih mora nositi u nedjelju. Hlapić je bio uvijek dobre volje, pa kad je vidio, da mora nositi te tlače, počeo se i sam šaliti. Krekelao je „kre-kre" kao žaba, kadgod je obukao zelene tlače.

Kad su vidjeli drugi šegrti, da se Hlapić šali, nijesu mu se više ragali, nego su se igrali s njime u nedjelju i vrlo su ga voljeli. Samo majstor Mrkonja nije samo vidjeti, da su Hlapić igra, jer bi ga on odmah otjerao kući.

Tako je živio Hlapić kod majstora Mrkonje i nije mu bilo dobro. Ali on bi bio ipak bogzna kako dugo tamo ostao, da se nije dogodilo nešto, što je Hlapića odvrć zažalostilo.

II.

Čizmice.

Neki bogati gospodin naručio je kod majstora Mrkonje čizmice za svoga malog sina.

Čizme su bile vrlo lijepe. Njihove sare sjajile su se kao sunce. Sam Hlapić zabijao je klince u te čizme. No kad je gospodin došao sa svojim sinom po čizme i kad je sin obuo čizme, bile su one na nesreću pretijesne. Zato gospodin nije htio čizme uzeti niti platiti, pa se majstor Mrkonja poprvdao s njim. Gospodin uza sve to nije htio uzeti ni platiti čizme.

Kad je onaj gospodin otišao, počne majstor Mrkonja bješnjeti i vikati na Hlapića:

„Ti si, nevaljalče, to skrivio! Ti lijenčino! Ti ništarijo! Ti si kriv, da su čizme tijesne!" Strašno je vikao Mrkonja. Onda uhvati one čizmice i izbije Hlapića sa čizmicama po ledima. To je bilo odviše nepravedno, je[illegible]stor sam krojio čizme, pa Hlapić nije bio kriv, što su bile pr[illegible]ne. No kad je majstor Mrkonja bio ljutit, onda nije znao, [illegible] je pravo, a što krivo.

On dakle izbije Hlapića čizmic[illegible] po ledima, baci čizme u k[illegible] reče svojel [illegible] Sjutra č[illegible] u vatru ba[illegible] [illegible] da vidim [illegible] Onda se [illegible]ne kao lav [illegible] zagrozi m[illegible] svojom [illegible]om šako[illegible] gromki[illegible]om: „Č[illegible] ćeš lagoje[illegible] ti ćeš [illegible]ljenčino [illegible] platiti [illegible]." To je [illegible]čio, da [illegible]Hlapić jo[illegible] biti bati[illegible]adi tih [illegible]ka.

Ka[illegible] Hlapić [illegible]ćer tog[illegible]a ilaz[illegible]ati, nije [illegible] [illegible]vao [illegible]ičo, n[illegible] je [illegible]ćali.

9

Hlapić je spavao u kahiji na podu kraj štednjaka. Tamo je imao jednu tvrdu slamnjaču, poderan gunj i komadić svijeće utaknut u jednom krumpiru, jer nije imao svijećnjaka.

Legne dakle Hlapić na svoju slamnjaču, ugasne svijeću, koja je još malo virila iz krumpira i počne razmišljati. Mislio je Hlapić, mislio, a onda odluči, da će u noći pobjeći od majstora Mrkonje i da će otići u svijet. Premda to nije bilo tako

Kazalo

Tema broja: 100. obljetnica *Čudnovatih zgoda šegrta Hlapića*

Jasna Ažman
ŽIVOT ZAPISAN U PISMIMA 4

Dubravka Zima
STOGODIŠNJICA ROMANA 20

Sanja Knežević
»MALEN KAO LAKAT, VESEO KAO PTICA« – SUPERJUNAK 21. STOLJEĆA? . . . 26

Diana Zalar
SLIKOVNICA U HRVATSKOJ 31

Andrijana Kos-Lajtman
AUTOLICA DJETINJSTVA 36

Vanja Kulaš
CRNOBIJELI SVIJET DJEČJE KINEMATOGRAFIJE 40

Jelena Marković
ZLATNO DOBA DJETINJSTVA 44

Evelina Rudan
UZBUDLJIVA KNJIGA 46

Berislav Majhut
DOVOLJNO LASTA ZA PROLJEĆE 48

NEDOVRŠENE SLIKE 50

Intervju

Razgovor sa Zdenkom Kovačem
CJELOVITO SAGLEDAVANJE ČOVJEKOVIH BOLESTI 52

Razgovor sa Zoranom Ladićem i Lovorkom Čoralić
U POTRAZI ZA MIROM I BLAGOSTANJEM 57

Neobjavljena hrvatska književnost

Dubravka Oraić Tolić
MRAV SPAŠAVA SVIJET 62

Anka Maksan
SKITNJE JEDNOGA MRAVA 65

Dunja Detoni Dujmić
PRESLAGIVANJE PRIVIDA. 72

Lana Derkač
NAŠA POSLJEDNJA VEČERA 75

Obljetnice

Tomislav Kurelec
DOSTOJNO JUBILEJA 79

Descriptio Croatiae

Mladen Ibler
SJEĆAŠ LI SE »MARINE«? 84

Hrvatska i svijet

Zvonimir Jakobović
HRVATSKA I KONVENCIJA O METRU 90

Recenzije, osvrti i prikazi skupova

Marko Špikić
IVAN KUKULJEVIĆ IZMEĐU GENEALOGIJE I PROROČANSTVA 95

Franko Ćorić
DIOKLECIJANOVA PALAČA: VELIKI ISTRAŽIVAČKI IZAZOV 98

Ivo Žanić
ILIRCI I JEZIK – POGLED IZ SOCIOLINGVISTIKE
I KRITIČKE TEORIJE DISKURSA 102

Jasna Ažman

ŽIVOT ZAPISAN U PISMIMA

Iz rukopisne ostavštine Ivane Brlić-Mažuranić

...moji su listovi nastavak moje autobiografije...
Ivana Brlić-Mažuranić, 2. 8. 1916.

Portret Ivane Brlić-Mažuranić

Ivana Brlić-Mažuranić (Ogulin, 18. 4. 1874 – Zagreb, 21. 9. 1938) svojoj je majci u pismu od 2. kolovoza 1916. napisala jednu znakovitu rečenicu: »...moji su listovi nastavak moje autobiografije...« misleći pritom na prigodno od Akademije naručenu autobiografiju koju je upravo zgotovila, a koja će zapravo biti i jedina autobiografija što ju je napisala. Međutim, u njezinoj rukopisnoj ostavštini, ponajprije korespondenciji dojmljiva volumena, u brodskom arhivu obitelji Brlić, sačuvana je u cijelosti kronika njezina bogato proživljena života. U revnom dopisivanju najprije sa zaručnikom a potom suprugom Vatroslavom, zatim s roditeljima, Vladimirom i Henriettom Mažuranić, sestrom Alkom, braćom Božidarom i Želimirom te svojom djecom, sinom Ivanom, kćerima Nadom, Zorkom, Zdenkom i Nedeljkom, kao i priređivačima i prevoditeljima svojih djela, spisateljskim je darom a kroničarskom marljivošću danomice ispisivala stranice najdetaljnije autobiografije koju je uopće moguće zamisliti. Možda je upravo sada, sto četrdeset godina od njezina rođenja, stotinu godina od nastanka *Čudnovatih zgoda šegrta Hlapića* (1913) i gotovo stotinu od *Priča iz davnine* (1916) nadošao pravi trenutak za pomno iščitavanje i »čudovite« njezine epistolarne autobiografije!?

Mladost i udaja

Život Ivane Brlić-Mažuranić, najveće hrvatske pripovjedačice, započeo je rođenjem u Ogulinu, gdje je njezin otac Vladimir Mažuranić, sin pjesnika i hrvatskoga bana Ivana Mažuranića, bio tada na dužnosti državnog odvjetnika. Majka Ivanina bila je Henrietta rođ. Bernath, podrijetlom Varaždinka iz ugledne trgovačke obitelji. Odrastanje u obiteljskoj sredini naglašena patrijarhalnog duha i strogih etičkih nazora, pa još pod prisnim i snažnim utjecajem djeda Ivana i bake Aleksandre Demeter, trajno će obilježiti Ivaninu ličnost. U svojim sjećanjima na majku o tome je svjedočio i Ivanin sin, dr. Ivo Brlić: »Rijetko su kada lični pečat predaka, tradicija obitelji i upliv iste krvi, stvorili dva

Zaručnici

Ivana Mažuranić
Dr. Vatroslav Brlić mladji
zaručeni
15. kolovoza 1891.
Zagreb Brod n/S.

Zaručna karta

tako istovjetna karaktera kao što su to djed Ivan Mažuranić i unuka mu Ivana Mažuranić... Kud joj je djed bio slavljen pjesnik, kancelar bečkog cesara i vrhovni vladar svoga naroda – svijetli ban – dakle u mašti dječjoj najkrupnija ličnost, tud je on i kao tjelesni čovjek nadmašivao okolicu rastom i fizičkom snagom. Taj je momenat imao izravni utjecaj na mladenački život i razvoj moje majke. Kako bi valjda postigla djedovu tjelesnu snagu – počela je svim žarom mladenačkog poleta baviti se tjelovježbom. Od svoje desete godine, pa za unuku banovu, bila je upravo fenomenalna gimnastičarka: ručni stoj na ručama, 70 okretaja na ispruženim rukama na preći (riesenwele), najsmioniji odskoci s gombalačkih sprava, a sa 14 ili 15 godina podizanje bučica od 80 kg! Kraj toga sklizačica na glasu, planinarka – dakako, po tadašnjem običaju: sve to uz pratnju gardedame. Pričali su nama, djeci, o tome svi majčini prijatelji i znanci iz djevojačkog doba, pa kad smo mi, starija djeca

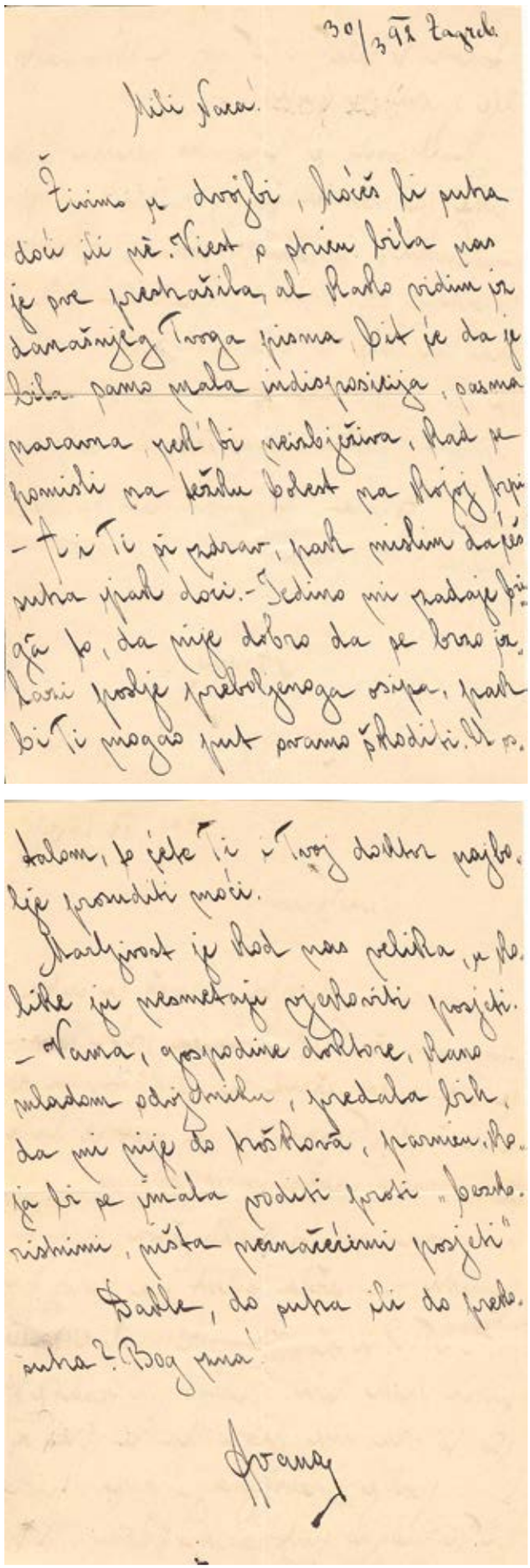

30/3 91 Zagreb.

Mili Ivan.

Žurno je dvojbi, hoćeš li putra doći ili nè. Vest o strašnu bolu nas je sve prestrašila, al kako vidim iz današnjega Tvoga pisma, bit je da je bila samo mala indispozicija, pasma naravna, ali bi neizbježiva, kad se pomisli na tešku bolest na Tvojoj kći – A i Ti si ustrav, pak mislim da ćeš sutra opet doći. – Jedino mi zadaje brigu to, da nije dobro da se brzo iz kuće poslije prebolženoga osipa, pak bi Ti mogao put poranio škodit. Ali ako

kolem, to ćete Ti i Tvoj doktor najbolje prosuditi moći.

Radujost je kod nas velika, u kolike je nesmetaju vjeđavati posjeti. – Ivana, gospodine doktore, kano mladom odgojniku, predana lik, da mi nije do kućkova, pomislio bo ja bi se imala voditi sprti „besuvistnimi, ništa neznačećimi posjeti"

Dakle, do putra ili do preksutra? Bog zna!

Ivanu

dorasli do toga, pojaviše se i u našoj kući u Brodu: preča, trapez, koluti, a mati nam je sama pokazivala prve vježbe na njima. Nikada je ni jedan od nas nije dostigao u tim – pa ni u drugim vještinama! Iako se mati, dakle, već od najranije mladosti bavila tjelovježbom, mada je i kao mlada gospođa upravljala vatrenim konjima, zelenkima moga oca, te kao lovac sudjelovala u velikim lovovima... neka nitko i ne pomisli da je ta izvanredna žena bila ono što se danas zove 'sportski tip', a niti ono što si predstavljamo pod pojmom pobornica za ženska prava, ili pod pojmom javne radnice, sufražetke ili slično. Ona je bila do u srž svoga bića potpuna žena: dobra, blaga, nježna; voljela se lijepo i ženstveno odijevati, bila je uzor supruge, primjer majke. Ta ženstvenost ne samo da ju je karakterizirala kao ličnost u krugu obitelji, u društvu, pa i na javnim mjestima, nego je ta ženstvenost kao dominantna, davala posebnu notu i njezinim književnim djelima...«.

Kada se na svoj osamnaesti rođendan, 18. travnja 1892. udala za brodskog odvjetnika dr. Vatroslava (Ignacija-Nacu) Brlića pokazat će se da će joj od svih životnih odrednica najvažnija biti ljubav koju je u najsretnijem supružničkom obliku pronašla uz svojeg Nacu, kao i ljubav majke roditeljice koju je pružala svojoj djeci i unucima, a primala ju natrag stostruko uzvraćenu. Uz to ju je pratila i neiscrpiva ljubav njezinih roditelja čija joj je potpora u svim životnim situacijama, a ponajprije u odgoju i školovanju djece, bila dragocjena. Ivana Brlić-Mažuranić u Brodu na Savi proživjela je 46 godina i napisala sva svoja književna djela, ali i tisuće »brodskih« pisama započevši taj niz prvim pismom roditeljima 21. travnja 1892., u kojem im opisuje čovjeka za kojeg se udala upoznavši ga dogovorom svojih roditelja i Nacine tetke Agate Mime Amruš, poznate ilirske pjesnikinje Jagode Brlićeve. Iako su tada bili uobičajeni dogovoreni brakovi, mlada je Ivana imala puno sreće da su je upoznali s čovjekom u kojega će se zaljubiti i s kojim će u životu imati puno toga zajedničkoga, ponajprije životni optimizam, duhovitost i pozitivan stav prema svakodnevnim složenostima:

Draga mamice! ... Naca je zlato od čovjeka, brižan, mil i obziran – nu, kako da Vam više kažem, nego da je pravi uzor ljubavi, dobrote i poštenja...

Ilustrativno je na ovom mjestu uvrstiti odlomak pisma koje piše Naca Ivani dok ona s bebom boravi u Zagrebu zbog zdravstvenih tegoba:

Brod 30/6 1893.

Ljubljena moja Ivice!

Primio sam danas tvoja dva lista od prekjučer i od jučer. Kolika razlika izmedju jednog i drugog! Svakako je za čudo da su mene jučer isti osjećaji i skoro iste misli zaokupile kao i tebe... Tvoje zdravlje to je ono što ja želim, što ja žudim i što molim svaki dan dragoga Boga. Valjda nisam još nikada toliko i tako skrušeno, sa pouzdanjem u Božju pomoć molio kao za Tebe, za tvoje zdravlje...

Ja sam ti danas poslao kao eilgut višanja koje bi sutra mogla dobiti, i gledaj da ih na kolodvoru dignuti dadeš, jer bi se pokvariti mogle. Poslao sam veliku košaru /veškorpu/ punu. Što će biti sa Margaretom? Stevan izašao iz bolnice i ide kući, te ću uzeti drugog slugu.

Ivana i Zora

Bio sam se uplašio za našu malu pucicu, nu hvala Bogu da nije ništa opasna... (...) Od tebe čekam veselu viest, a preporučam ti mir. – Samo zdravlje, samo zdravlje, to je što bi rada za tebe, što ti želim. Poljubi bebušku.

Bože daj, da bude mogla za njekoliko dana sretna Ivica grliti svoga sretnog Nacu.

I iz ovog pisma izvire plemenitost ljubljenoga supruga koju Ivana zaljubljeno opisuje 1894. kad piše majci:

Draga mamice!... Naca ne će moći samnom u Zagreb od velikog posla. Težko će mi biti bez njega, ni sama ne znam kako ću... Vi svi ipak ne znate kakovo je srdce i koliko nježnosti i poštenja u moga Nace, a najbolji je znak, da tko je god dulje vremena š njim, svaki ga rado ima. Moje sanje, kad sam rekla »da« dru. Vatroslavu Brliću, zaista nisu bile tako krasne i pune sreće, kao što je ova zbilja...

Jednakim će ushitom pisati o svojem suprugu sve do njegova preminuća godine 1923., a i poslije, vraćajući mu se u uspomenama. U pismu kćeri Nadi, 12. listopada 1923. piše:

Moja dispozicija je kadkad tako jadna... Je li čudo, kad sam ostala bez one velike, vjerne i neiscrpive ljubavi, koja je slijedila svaki moj korak i svaki moj kret! Ako o ikome, to se

o meni može reći da sam obudovjela u podpunom smislu riječi i da osjećam da nikome na svietu više ne vriedim ono što sam tati vriedila, niti mogu ikome više toliko radosti i sreće udieliti, niti od ikoga toliko sreće primiti...

Obiteljski život u domu Brlićevih

Prvih desetak godina braka Ivana je rađala djecu, učila se gospodarenju velikom kućom i brojnom služinčadi, a napose, sve je više preuzimala brigu o obiteljskim imanjima i vinogradima.

Naime, vjerojatno prerano, premlada i još nespremna, našla se u ulozi supruge, gospodarice i jedine žene u drevnom, časnom domu Brlićevih, gdje su nakon smrti roditelja i strica Ignjata, ostala dvojica braće, Vatroslav i Dobroslav. Ivana, svjesna odgovornosti koju joj je nametnulo povezivanje tada dviju najuglednijih hrvatskih obitelji: primorske banske Mažuranić i trostoljetne slavonske Brlić, cijelog će života ponosno potvrđivati i čestitošću, poštenjem, ljubavlju i književnom slavom osvjetljavati obiteljska prezimena koja je nosila. Koliko je značajan bio ulazak Ivane Mažuranić u obitelj Brlić pokazat će se odmah i na zatečenoj stoljetnoj knjižnici Brlićevih: ne samo što ju je obogatila vlastitom zbirkom knjiga od više od tisuću svezaka nego je godinama, uz pisanje, objavljivanje i sakupljanje knjiga, uređivala prostor knjižnice, radila na inventarizaciji i katalogiziranju, a dala je izraditi i obiteljski pečat koji se nalazi u svakoj knjizi biblioteke. Godinama je pregnantno iščitavala stara pisma i konačno priredila za izdavanje *Uspomene na stari Brod* Ignjata Alojzija Brlića.

Isto tako, izradila je obiteljsko rodoslovno stablo s vlastitim stihovima umetnutim među razgranjene odvjetke brojne obitelji, a sliku obiteljske genealogije postavila je na početak velikog obiteljskog albuma, odmah uz fotografije stare kuće zidane 1799., koja je izgorjela u požaru, na Tijelovo 1881., »ali je spašen veliki dio njezinog sadržaja« – kako je zapisala Ivanina kći Nedeljka: »Ne da obitelj svojih uspomena, spašava ih iz plamena. I ne miće se obitelj sa svoga gališta. Još se nešto zemljišta dokupljuje i gradi se veća kuća, a u njezine temelje ugrađuje se spomenica stare kuće uz novu spomenicu. Ta veća kuća, koja je u bombardiranju II. Svjetskoga rata i u potresu 1964. pokazala što vrijedi, posljednji je veliki financijski pothvat strica Ignjata. Umro je 1892., a u novu je kuću došla, tjedan dana iza njegove smrti, osamnaestogodišnja mladenka, Ivana Mažuranić«. Ona će s puno poštovanja nastaviti tradiciju postavljanja tijelovskog oltara u veži kuće, o čemu će pisati u mnogim pismima majci.

Pisma majci

Draga mamice!

Evo smo opet prebrodili preko dvajuh teških dana. U utorak popodne preporučile su se moje obadvie Dulsine. I sobarica i Hermina. A ja osta sama! U sriedu bila je cieli dan žurba radi pripravka za oltar i dekoracije kuće za Tielovo. Spleli smo osam guirlandah pod prozore, sve očistili i za oltar spremili, pod večer pomanjkalo cvieća za bouquete a ja brzo u vinograd itd. A sve to uz Nadicu i Ivicu, dva izgubljena janjeta bez pastira. Moram ih pohvaliti da su bili dobri ovo dva dana. Na samo Tielovo počela je ramazura već u pol šest ujutro a u 9 sati bio je već oltar gotov i kuća dekorirana. Sve jako lijepo. Onda opet sve raskapaj i u ½ 12 sve na svom starom mjestu...

Kuća Brlić

Također je Ivana nastavila i vjekovnu tradiciju po kojoj su gostoljubivi dom Brlićevih pohodile najuglednije osobe iz političkoga, književnoga, umjetničkoga te općenito intelektualnoga kruga toga doba. Od značajnijih gostiju za Ivaninim stolom spominjem: biskupe Strossmayera i Stadlera, rođake Mažuraniće, Amruše, Matasiće Blagajske, Pejičiće, Reljkoviće, Jelačiće, Pejačeviće, fra Grgu Martića, Augusta Harambašića, Ivu Vojnovića, Charlesa i Gjenu Loiseau rođ. Vojnović, Pilara, Kučeru, Bučara, Esiha, Kačalova, Solovjeva, Camillu Lucernu... Pismo od 22. kolovoza 1893. donosi zanimljiva izvješća o izrečenom:

Draga mamice!

Kod nas je sada vječni hec. U subotu bili smo u Brodu na komersu u slavu kraljevog rodjendana. Stigli smo istom o polnoći u vinograd. Bilo je prilično liepo. Nacin govor »oduševljenjem« primljen. Alka je dapače sa Dobroslavom jednu turu plesala. U nedjelju gledali smo to slavonsko kolo na pijaci popodne. Bili smo svi u Brodu, pače i Nadica. Djevojke u kolu su krasno obučene. Sve zlato i svila. Naca je dotle bio na objedu kod župnika. U šest sati se vratio a ja sam mislila da ćemo kući u vinograd. Al hoćeš da! Strossmayer dolazi o pol devet. Možeš si misliti da se mora pred njega. Ta trka dok se kola sbubnjaju, a ja još k tomu htjela bouquet načiniti. Ja i Alka trči po Brodu i sprtljali kakav takav, pak svi na kolodvor. Strossmayer dobro izgleda, bio je jako zadovoljan što smo ga dočekali. Predstavila sam mu Alku i braću. Rekao je da ga ti dečki starim čine, jer da je tatu poznavao kad je toliki bio. – Ja sam se š njim odvezla u župni stan u naših kolih. Putem mi je pripoviedao o svom boravku, i da će doći k nama u berbu... Drugi dan je bio o 10 sati kod Nace (jer ja sam bila u vinograd otišla pošto sam znala da samo do poldan

Ivo Brlić s roditeljima

Dječji maskenbal

drugoga dana ostaje) pohodio ga... O poldan je otišao i poručio mi po Naci koj ga je ispratio da sam pravo čudo prošli dan učinila, jer da je on došao umoran i skršen kao Lazar na brodski kolodvor, a moj doček i prisutnost da ga je osvježilo i uskrisilo! – I tako ode.

Jučer imala sam ovdje 12 gostih! Gvardijan je odlazio danas pak je bio oprostni objed. Moja se je Betika dobro držala. Imali smo juhu, pečeno janje na ražnju, filana jaja, govedinu dinstanu, filane spargelkürbisse, apfelpita, voće etc. Medju inim je bila Fanika sa Andrijom, Glavanka sa svojom tromjesečnom curicom, naša Nadica i mali vincilirov medju »larmajucimi gosti«. O sedam sati sretno se svi razidjoše.

Jutros novi hallo. Treba sprovesti gvardijana koj je premješten kao mučenik hrvatske ideje. Fanika mu je dala bouquet, svi smo bili vani na kolodvoru, a sad nas eto opet sretno u vinogradu, a svečanosti su valjda na neko vrijeme izcrpljene. Alka se svuda wacker und muthig drži.

Pestinju mi je neku Maričevička priskrbila. Nisam je još vidila. Kaže da je liepa, 15-16 godina stara, zna prati i pegljati, bila je do sada kod Belovitićah, u dobroj kući, a traži 3 i ½ forinte mjesečno. Piši mi odmah što o tome misliš.

Hanu ćemo već dočekat, samo nek ozdravi. Generalica Rakasovička mi je pripoviedala da vas je vidila u Grand hotelu.

Ljubim ruke
Ivana

Ivanin je suprug, dr. Brlić, uz vođenje odvjetničke kancelarije, sudjelovao i u burnom hrvatskom političkom i društvenom životu kao narodni zastupnik u Hrvatskom i delegat u Hrvatsko-ugarskom saboru, na čije ga je znamenito zasjedanje u Pešti 1907. pratila supruga Ivana i ondje napisala svoje zabilješke o teškoj borbi hrvatskih delegata za službeni hrvatski jezik: *Hrvatska Pešta* (*Lahki zapisci iz teške borbe)*. Iako joj se politika rano zamjerila, Ivana je suprugu pružala pouzdanu potporu nikada ne izišavši iz njegove sjene, a još manje da bi javno nastupila. Učinila je to samo jedanput, 15. kolovoza 1896., kad je uz biskupa Strossmayera kumovala barjaku Hrvatskoga pjevačkog društva »Davor«. Od tada, »Davor« je svake godine, u predvečerje Ivanjdana, 24. lipnja, dolazio pod balkon kuće Brlić kumi svojega barjaka otpjevati podoknicu. Uz pjevački zbor pridružili bi im se i mnogobrojni Brođani s lampionima i baklama. »Sjećam se da je ovakovom zgodom, jednoć mati sabranom građanstvu održala s balkona oduži domoljubni govor koji je izazvao veliko oduševljenje i klicanje« – zapisao je u svojim sjećanjima na majku Ivo Brlić.

Uza sva obiteljska zauzeća, Ivana je redovito šetala, gimnasticirala i plivala u Savi, među prvima u Brodu vozila bicikl (od 1898), obožavala je sviranje na glasoviru i plesanje, zabave i pokladno maskiranje, priređivala male kućne dječje priredbice za koje je pisala igrokaze i izrađivala kostime i scenografiju.

Sudjelovala je u gradskom humanitarnom i dobrotvornom radu, predsjedala Gospojinskim dobrotvornim društvom i predano pomagala u ratnoj bolnici za vrijeme Prvoga svjetskog rata, za što je bila i odlikovana. Bila je mecena i zaštitnica talentiranim brodskim učenicima i umjetnicima. Trajno je osjećala neutaženu glad za kazalištem i koncertima, koje je posjećivala za svojih boravaka u Zagrebu, a u Brodu su joj kronično nedostajali. Svoje intelektualne potrebe u potpunosti je ispunjavala čitanjem na francuskom, njemačkom, engleskom, talijanskom i ruskom jeziku. Bila je suvremenica ruskih klasika, obožavala je Tolstoja, pitajući se može li nakon njega itko išta »savršenije« napisati, dopisivala se s Kiplingom, Selmom Lagerlöf, pisala Tagori, pratila novitete svjetske i domaće literature te svakodnevno čitala vodeće europske novine.

Jednako strastveno kao i čitanje voljela je prirodu, ali i promatranje noćnog neba, a oduševljeno je poduzimala i »istraživačke« izlete po brodskoj okolici i o njima slala zanimljive prikaze. Svoju djecu i unuke poučavala je saku-

Knjižnica u kući Brlić

Ivana i Naco sa Zoricom, Zdenkom i Ivom 1900.

pljanju bilja za herbarij, a sama načinila impresivnu zbirku sprešanih bilina čije boje ni do danas nisu izblijedjele.

Međutim, nikada ju nisu napuštale mladenačke poetske sanje i spisateljske nakane, za koje je držala da ne pristaju supruzi i majci, ženi njezina statusa. Listajući svoj djevojački dnevnik, uvijek je ponovo čitala svoje prve pjesme napisane na francuskom, ali sada nadahnuta vlastitim majčinskim iskustvima počinje pisati i objavljivati pjesme i pričice za malenu djecu i tako »pronalazi izmirbu za svoja literarna nagnuća«, zaključujući u jednom pismu: ... *I tako je zaista po mene vrlo povoljno ako se kadgod iz tog neopisivog rummela želja, tužaba, javkanja i pivkanja spasim u carstvo priča...*

Inspiracije za priče joj ne nedostaju – pronalazi ih u obiteljskom životu koji buja u svojoj punini i u gradskoj kući Brlićevih ali još više u obiteljskom vinogradskom ljetnikovcu Brlićevac, u kojem su nastali brojni literarni zapisi i još brojnija pisma. Svakako treba spomenuti i spomenare Brlićevca, knjige dojmova u koje su se kroz cijelo stoljeće upisivali svi posjetitelji toga slavnoga »vedrog vinogradskog doma«, a Ivana je u njih zapisivala kronike vinogradskih godina. Obitelj se obično u lipnju preseljavala u ljetnikovac i ondje provodila cijelo ljeto, a u grad se vraćala nakon obavljene berbe grožđa. Život u Brlićevcu Ivana opisuje u brojnim pismima pa tako u pismu majci iz 1905., među ostalim, piše:

Draga moja i mila mamuškice!

...Nadam se da sam svojom knjigom »Škola i praznici«, učinila i ja svoje da te zabavim. Beta barem tvrdi da čita tu knjigu na glas svojoj hausmeisterici i još jednoj ženi, dok one okapaju njezinu šalatu – i da im se jako dopada!!! – Ja sam sama sa knjigom zadovoljna, pak osim nekoliko krupnijih tiskarskih pogrješaka, nisu mi ništa pokvarili... Kod nas je velika žurba oko tielovskog oltara, serenade k mom imendanu, čestitanja djece tom svečanom danu, a napokon ispiti! Zora meni pravi k imendanu jedan tablett, dakako tajno! Da ti vidiš to skrivanje, to crvenilo kad ja stupim u sobu – pojela bih ju od milinja! Inače, mi sada češće noćimo u vinogradu… Počima ista pripoviest kako je kod nas u vinogradu »ove godine« liepo! Ali što je istina, istina je! Sbilja, ciela naša villa, plateau pred njom, arrangement etc. Sve je krasno! Villa je novo anstreichana, novi krov od crne cigle, Naca je plateau oko vile znatno proširio i isplanirao, ja sam gartenmeuble, 16 stolica i 4 stola i ograde i rosenstocke sa bielom uljenom bojom obojila, kinezki suncobran novo preobukla, staklene kugle namjestila i sad si predstavi živo da sve izgleda kao ulaz u vrt sa kuglanom! Al' krasno je ipak, ja Ti kažem, samo dođi pa vidi… Program vinogradski šaljem Ti odmah: u jutro jede se kiselo mlijeko ili kafa (dobra) sa kifli i putrom. Onda se umiva, pere ili neopere, odmah zatim slijedi psovanje Ive, koje traje cielo prijepodne pošto on ili govori da je gladan ili pita kad će objed biti gotov. U podne se vani jede, ali pošto kod pohanih pilića iznenada dolazi oluja, grmljavina, pucnjava topova i strah od tuče, to svaki sa svojim tanjurom bježi pod verandu, Zdenka prevrne vrč sa vodom i polupa ga, Naca bježi gore dole noseći čaše i vino, špiči se k'o jež i viče »sad će to proći«. Palačinke se onda pod verandom, pojedu bez stoljnjaka na stolu, kiša lijeva, pokoje zrnce tuče drži živce u nužnoj napetosti…Zatim, sunce pomalo probija, a sa verande kapa još po koja kap na preostale palačinke i na Ivinu glavu, koji ju podstavlja baš pod kap i ceri se kao majmun kod svake kapi.…

Zatim se popodne počiva, samo muhe, buhe i komarci nisu uvijek sporazumni s tim. Ali Zacherl je tu! Kod južine mlijeko obično pocmareus (kiselkasto) diši, a kuharica veli da je to »od paše«. Pošto više neima kifla to se Zora cmizdra da ona ne može kafu sa profuntom piti! Uza sve to sunce sa najljepšim smieškom zapada, od oluje profriškana priroda ziba svoje cvatuće loze i rosnate ruže – i mjesec izlazi… I sada dolazi zadnja, najljepša točka, živa obiteljska slika: Naca i ja sjedimo iza večere na mjesečini pred kućom, djeca bo-

Vila Brlićevac

Ivana i Zdenka

sa i u košuljicah dotrče van da nam kažu lahku noć, mi ih uzimamo na krilo, pri čem si Zdenka odrapi nogu na klinac od slamnatog fotelja. Pošto je noga hipermanganom izprana, nastavlja se idilla nad mjesečinom obasjanom ravnicom, u kojoj se Sava kao zlatna pruga vije… Djeca, uzprkos mom zanosnom tumačenju, nevide kako je to sve krasno, nego si grebu gole ruke koje komarci grizu i smiju se»tati u šlafroku«. Djeca odu spavati a mi sjedimo do polnoći a krasna je, vjeruj, i noć i mir!

Pošto još nisam tako ponorila da pišem bez obzira prestaje li papir ili ne, to Ti ljubim ruke, uvjerena da ćete i opet uviditi da sam sirota, još jako mlada!

Ivana

Opisi obiteljskoga kućnog života ispunjeni su i vječitim potragama za kuharicama, dadiljama i dojiljama, koje joj je uglavnom majka pronalazila u Zagrebu, zatim vremenima očekivanja i rađanja djece, dječjih bolesti i odrastanja, krštenja i prohodavanja. O običajima vezanim uz prve samostalne dječje korake piše Ivana majci u ožujku 1899., kad je prohodala njezina kći Zora:

Draga mamice!

Kao što vidiš naša korespondencija mnogo bi manje zapinjala da ja neimam listovnog papira, nego li sada zapinje kad neimam vremena! Već je prošlo 8 dana od Tvog fulminantnog thea, a isto toliko od naše fulminantne postupaonice – a ja ne šaljem izvješće o toj dječjoj svečanosti... Dakle, postupaonica sjajna. Bilo je 9 komada djece: naše troje, Dobrina dva, Blažićkina dva, mala Delijina i mali Ernst. Menu: kafa, šunka, bisquittorta, zimmtbogeni, gugelhupf, naranče i datulje i zacukrane mandule /domaći proizvod/. Kruna svega bila je pako pogača u kojoj je bilo umiješeno 10 komada novca po 10 filira i jedan dukat. Zora je morala kroz cielu spavaću sobu sama proći pred publikom, zatim se je njoj nad glavom prelomila pogača i svako diete dobije po komad. Djeca su tražila novce i našla, frajla je dobila dukat /koj sam za nju zabilježila/. Ovako zahtijeva »narodni običaj«... Djeca su se zabavljala, hecala i jela /sve sobe bile otvorene/ i tako je taj važni dan o kojem se još uvijek govori, prošao.

Od Mane dobivam svaki dan vrlo liepih karata, a na današnjoj /iz Mletaka/ napisao je i Bude jedan odlomak »narodnog blaga«. Dakle mora da je i on tamo.

Naca se je do suza smijao Tvojem opisu Thea i padu sluge sa »šoljama«.

Jučer je bila prva predstava putujućeg društva pod ravnanjem Stojkovićevim. Davali su »Galeotto« od Echegaraya pak je usprkos neopisivih primitivnostih pozornice i predstavljačah, ipak prodirala ljepota komada, koj sam uostalom već i u Zagrebu vidila.(...)

Sad su Štefanovićeva djeca, Dušan i Nevenka, kod naše djece pak se ne mogu načuditi kako su to dobra, mirna i uljudna djeca i čudim se kako je ona to postigla. Kako je naša Zorka već fakinska i zločesta o tom neimaš pojma. Jedva čekam da ju vidite i da ju dadem fotografirati. Ovakovo čudo od djeteta pa još naslikano!

Žurim se jadna sorelace djeci južinu spremiti. Ljubim ruke

Ivana

Posebnu važnost imaju pisma posvećena proslavljanju Ivanina rođendana i vjenčanog dana, dakle dvostrukog jubileja. Već od 1893. dan 18. travnja zauzima posebno mjesto u obiteljskom kalendaru:

Draga mamice!

Eto prolazi moj devetnaesti rodjendan, kojeg više neće biti, a kojega ipak kod vas sprovela nisam! Uostalom, samo neka nam je Nada zdrava, a to hvala Bogu jest, što mi je je-

Zora i Zdenka Brlić

Hristo Nestoroff 1911.

dina i najljepša proslava dvostrukog goda. Čestitam Alkici naknadno a Darkecu unaprijed, a Tebi dobra mamice naša zahvaljujemo se obadva na željah Tvojih. Naca je predložio da se brzojavi doma kad je on za stolom »mami i tati« nazdravio, a ja sam rekla da će i pismo biti dovoljno da vas o tome obaviesti.

Dozvoli da završim, grleć i ljubeć vas sve redom.

Ivana

Dakako da je svakodnevno dopisivanje s majkom rezultiralo i iscrpnom dokumentiranošću sazrijevanja Brlićkina spisateljskog stava. Majka joj je uistinu bila bliska povjeriteljica, ali i najpouzdanija pratiteljica njezina stvaralačkog čina, iako se Ivana pred njom neprestano opravdavala da ne čini ništa štetno po svoju ulogu supruge i majke. To je vrlo očito izrečeno u pismu iz 1904.:

...Uvjeravam Te, mamice, da što god sam već pokušala i štogod sam još nakana pokušati i provesti – svemu tomu neima u mojoj duši većeg i moćnijeg poticala nego je pomisao na Tebe i Tvoje veselje i ponos – koji, ako i neopravdan, pogledom na moj rad, ne može biti za mene ljepši i dražji! ... Ja sam sad tako zaokupljena čitanjem starih pisama da skoro spavati nemogu od nestrpljivosti da se opet zakopam nad njih. Ja mislim da bi i tata uživao da to čita. Ovi su stari Brlići (osobito Andrija Torqat, Nacin otac) bili najživahniji, najdarovitiji ljudi koje si pomisliti možete. Ja mislim da u svijetu tadanjem nema važnije stvari u koju se ne bi upleli, ni u monarhiji poznatijeg čovjeka s kojim se nisu dopisivali. Opet poglavito Andrija Torqat. Počam od kneza Čartoriskog do bana Jelačića pak Šokčevića te najraznijih konsula – a uz to nije bilo bosanskog fratra ili brodskog obrtnika s kojim nije stajao u kontaktu. Da je sa Jelačićem bio dobar vidi se već iz toga što su ga svi molili kad je trebalo što kod bana ishoditi ili u audijenciju doći...

Djeca su, hvala Bogu, dobra i vesela, samo i njima stara pisma škode, pošto Ivo sad milijun puta čuje o svom djedu Andriji i o njegovih pismih kad je bio desetogodišnji dečko kao i o hvali do nebesa njegovih profesora. Do sad je barem većinom samo o jednom djedu čuo, čiji primjer nasljedovat bila bi dovoljna zadaća za dva života – a sad pridolazi još drugi komu je, držim ja, tek prevelika živahnost spriječila još veću karijeru!

Ljubim vam ruke i grlim »ljubeznu moju i pridragu sestricu« koja je sigurno opazila »stari Slaveni styl« mog pisma!

Ivana

U svibnju 1912. Ivana piše majci da je započela pisati knjigu za nećaka Hristu, sina svoje sestre Alke: *Zove se »Čudnovate zgode šegrta Hlapića«. Zdenki se jako dopada... mogla bi Ti (ako ti se pripoviest dopadne) probati sreću kod Kuglija. Možda nam ju otkupi. To bi bila jako dobra knjiga za djecu od 6–8 godina, a dala bi se i zgodno ilustrirati.*

Ali s pisanjem nove knjige pojavljuju se stari problemi pa Ivana 31. svibnja 1912. piše:

Dragi mamić!

Kod svakog mojeg literarnog posla ima jedna za sada posve neukloniva pogreška: ja uviek pišem a da mi za vratom sjedi zla savjest: ovo nije tvoja dužnost, Frau Kemeter! I tako radim skrivečke i rastrgano, sad pet minuta sad ½ sata i varam tako rekuć sama sebe – pak zato nemože nijedna stvar cjelovita ispasti. – Uostalom nedao Bog veće nesreće za ovaj život. Jer evo manuskript leži već na pisaćem stolu prave gospoje Kemeter i doći će prvom prilikom u posao. Hvala Bogu da je moja mišpoha zadovoljna sa čedom moje fantazi-

Badnja večer u domu Brlićevih

je: Hlapićem! I Željko se za njega interesira, te me je puno o njemu pitao.

Ljubim Ti ruke mamice i Tvoja sam.

Ivana

Iste godine, ipak prešutno odobravajući Ivanine literarne pothvate, majka joj za Božić daruje pisaći stol, a Ivana pismom od 26. prosinca 1912. zahvaljuje:

Draga moja i mila mamice!

Moje prvo pismo nakon badnjega »rumla« ide k Tebi, draga moja dobra mamice! Tvoji su me krasni darovi zapanjili! Ti znaš moju strašnu bolest da me uvijek strašno sram primati darove, osobito tako skupocjene – ali ljepota načina kojim Ti uvijek izabereš, nadvlada me tako da se zaboravim sramiti i samo se radujem.

Pisaći stol stoji u našoj velikoj sobi na očigled svim gledaocima – ali će još više i podpunije izpuniti svoju zadaću kad ga počmem po svom ukusu i individualitetu izpunjavati. Djeca i Naca me doduše sekiraju da Mato Klič samo zato ima tako dobre smokve i tako dobro trguje što svoj dućan nije nikada proširio niti »poelegantio« – i da ću ja sa mojimi pjesničkimi proizvodi stradati na velikom i finom pisaćem stolu. Ali, žul im budi na jeziku! – a Tebi, mamice moja, sto put hvala i nemoj više Tvoju kesu tako prazniti niti tako jako dobra biti. Čuvaj svoje perje, mamić!...Kod nas je Božić in Hulle und Fulle pak premda sam ove godine održala riječ i djeci vrlo malo, skoro ništa kupila, to su se prijatelji, znanci i rođaci tako požurili s darovima, da je soba opet kao izložba.

Danas imamo muzikalni thee: Stano, Kaufman, Andro, Merkadićka – a u svemu 21 osoba! Kad je Brlićeve familije već 11 komada!... Kakav je kod vas ovaj Božić? Piši mi, mamice!

Grlim Te u žurbi i Tvoja sam i tatina zahvalna Ivana

Kad su 1913. objavljene *Čudnovate zgode Šegrta Hlapića,* svijest o književnom uspjehu je izraženija, iako još uvijek popraćena u obitelji dobro poznatim Ivaninim duhovitim komentarima:

28. lipnja 1913.

...Kako ste vi zadovoljni s Hlapićem?...Fanikinom Zvonku tako se je dopalo da je sjedio kod nas kao ukopan i čitao upravo vanrednim zanimanjem. A jedan je knjižarski pomoćnik (stariji čovjek) rekao Zori da je to tako krasno i »plemenito« djelo, da se je on i plakao i veselio i da je cijelu knjigu najedanput pročitao – to su eto autorski radosni trenutci...

Važno je pismo iz Broda n/S. 18. 4. 1914.:

Draga mama!

Danas sam navršila 40 godina i nalazim da je to pravi čas da se tati i Tebi zahvalim na daru života. Liepo sam se ucifrala, pak sam ti tanana i feš, te usljed toga vrlo zadovoljna i ja i moja okolina sa mojimi godinicami. Dobro ste dakle učinili, mili moji roditelji, a ja ću nastojati da i moja djeca dočekaju bar u ovolikoj hrabrosti kao ja svoj prvi jubileum.

To je pismo napisala u danima najvećeg zadovoljstva zbog izvrsnog prijma *Hlapića* i kod publike i kod kritike, a na Božić 1915. majka joj daruje i naslonjač uz već darovani pisaći stol, da joj bude udobnije dok piše, a Ivana zahvaljuje:

Draga mamice!

Zahvaljujem na Tvojem tako sgodnom i elegantnom daru. Bude li ikada što od mog spisateljstva to će biti samo Tvoja zasluga... samo ono što bi moja slavna familija imala pridonijeti spisateljstvu, ono je nedostiživo – naime: pol ure mira u dvadesetčetiri ure!

No, unatoč takvoj prezauzetosti, jedno je jasno: bez pisanja Ivana Brlić-Mažuranić nije mogla živjeti! Kako je pisala dnevno i po nekoliko pisama različitim adresatima, svoj dnevnik, ispovijedi, zapise o kućnom i vinogradskom gospodarenju, zapise vinogradskih godina s kronikom pudarenja u spomenare Brlićevca, komentare sređivanja knjižnice Brlićevih, pa onda još i svoje literarne ostvaraje svih vrsta i oblika – razvidno je da joj je pisanje bilo najvažnije. Vrijeme će to i potvrditi.

U proljeće 1916. Ivana je sa suprugom boravila u Topuskom. *Hlapić* je već slavan, rukopis *Priča iz davnine* predan izdavaču i čeka objelodanjivanje u listopadu, Ivana piše majci:

Brodsko Brdo, 2. kolovoza 1916.
Traje Prvi svjetski rat

Draga mamice!

Neću ni da računam kako je dugo što Tebi nisam pisala – a uobće neću da razmišljam, kako ovo ratno doba sve prekida, okreće »tumbe«, kako Brođani kažu. Oprosti moju neuljudnost – donekle je zbilja krivo i to što nisam disponirana za pisanje, barem za ono »čavrljanje« koje volim u pismima. Odveć je ozbiljno štogod čovjek pogleda i čuje! Ivo, hvala Bogu, piše redovito i vrlo zadovoljno; prije nekoliko dana postao je Feurwerker, na prijedlog svoga predpostavljenog, kojemu je, čini se, svojim fotografiranjem, skiciranjem i risanjem ugodio...Sad je kod nas glavno – Zdenkin prelazak u sacre-coeur. Sve je udešeno, krstni list i svjedočbe... Ja imam sada veću tremu kako će joj taj silni prelaz činiti. Ona ga doduše, jako hrabro i sa mnogo radosti poduzima – al' mene je ipak strah, premda joj to ne kažem. Pomisli da ona ovdje tako samostalno obavlja odrasle poslove: vozi se sama na svojoj Laski u sela, kupuje mi zob, ide mi na sajam po pajceke – kupa se, pliva, ode na čamcu bog zna kuda, tako te i cijelo dopodne neznam gdje je i to dan na dan! Ne tvrdim baš da je meni pravo, ali svakako je tako dobro i ugodno imati u familiji ovakvog stvora, da sam možda i previše u tom popustila! A sad taj skok u kloštersku disciplinu – neznam kako će djelovati, a nebi mogla prežaliti da naškodim njezinom tjelesnom i duševnom tako dobrom zdravlju!

Reci Nadi da je ovdje sasvim mrtvo te takove pustoši u obće još nismo doživili odkako idemo u ova brda. Do sada ni živoga stvora nema vani – sad su se izselili Merkadići, Šrepeli, Tauchmani, Radosavljevićeva djeca. Zora ne ide ama nikamo – ni kupati se još nije išla nego jedanput... Kao što vidiš moji su listovi nastavak moje autobiografije, naime to je biografija moje nadobudne i strahobudne otročadi! Nadi se ipak nadamo za vinogradski boravak. Ja mislim da to ne smijemo nikad propustiti. Bog zna gdje bi bili da toga neima!

S mojom nagradom (za Priče iz davnine) dakako nisam baš zadovoljna – al' već je imam, poslali su mi ju: 300 kruna. Honorar slijedi kad djelo bude tiskano... a bi li Ti htjela opet prigodice pitati hoće li to ove jeseni sigurno biti?

I bijaše! Te jeseni 1916. objelodanjene su slavne *Priče iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić! Ali ta godina bila je po mnogo čemu znakovita za obitelj Brlić. U svojim je *Sjećanjima na majku* Ivo Brlić zapisao:

Godine 1916. u svibnju mjesecu, nakon vojne izobrazbe, ja sam kao »kadettaspirant« austrijske vojske morao u rat, na talijansko bojište. Krenuvši iz Broda, pošao sam usput u Topusko, gdje su otac i mati bili radi očeva liječenja reumatizma, da se oprostim od roditelja. Ocu su tada bile 54, a majci 42 godine, no našao sam ih vedre, smirene. Ljubav njihova nije za 24 godine braka izgubila ništa od svoje svježine i nježnosti, a ondje u tišini i miru zabitnog, malog kupališta, daleko od glavne željezničke arterije, daleko od vojnih transporta, ranjeničkih vlakova i prizora ratne bijede, kao da se još pomladila, osvježila... Dne 17. veljače sljedeće 1917. rodila nam se tada sestrica naša Nedeljka koju sam našao u zipci, došavši u lipnju mjesecu na dopust. Otac i mati, ljubili su to novo svoje i naše čedo neiskazanom ljubavlju. Ono je obasjalo njihov zajednički život novorođenim svjetlom iz djetinjih očiju, svjetlom koje je razbijalo tamne i teške misli treće godine rata. Mati je, doduše, još gorko zajauknula nad ratnim strahotama svojim sastavcima »Ni u koga« i »Nova Aquille«, no u domu svome grijala ju je ljubav očeva, a nježio pogled na milo, još nejako svoje čedo.

Ivanin portret

I onda, iste godine još jedan veliki i sretni, dvostruki obiteljski jubilej: Ivanin rođendan i 25 godina braka:

20. travnja Brod na Savi

Mila moja mamice!

Svečanosti su prošle – ostala je samo gola sbilja: da smo za 25 godina stariji!... A pred menom stoji jedan krasan nakit, od suhog zlata, sitnog bisera i modrog ametista, nanizan u starinskom idiličnom slogu. Kuda ćeš bolje utjehe za mene, koja ionako varam vrijeme i pridolazeće godine ovakovim poetičkim nizovima i vijencima u najrazličitijim oblicima... Tako je i sa Tvojim darom, draga mamice. Na moj nešto oslabljeni decolte možda i ne pristaje sasvim, ali mene njegova ljepota i starina tako vanredno raduje, da me sigurno i samu poljepšava. Možeš si misliti kako mi je milo da sam imala osim toga, i goste koji su znali cijeniti taj nakit. Dr. Adolf Miller iz Beča, pak njegov sin a još više Otto Popovič, to su vještaci i ljubitelji koji su na duple očale gledali

posao. Ljubim Ti ruke, draga mamice, mnogo i mnogo puta. Dobro ću čuvati taj obiteljski dar. Imam komu da ga ostavim, ako Bog da!

Naša je curica Nedica već sasvim veliko dijete. Ovdje dakako, neima vaganja – ali onako što majka vidi da joj je dijete dobro i bez Stakićeve vage – tako i ja to vidim... Razvija se u rastu i obliku lica i tijela vanredno brzo. Tako mudro, okruglo lice i takav sjaj u očima kad se smije, to nijedno od djece nije imalo, premda su svi bili sovini mladi. Spava kao kakav starac cijelu božju noć bez prekida, al' zato po danu »kanta« i samo po pol sata u jednom šubu spava. Tomu je dosta kriva vanredna živahnost ovoga doma, koji ne izlazi iz svečanih prigoda i koji je, osim toga, na obične dane još burniji nego na svečane. Jer onda dolazi rad i posao – a to se obavlja po većini članova uz cvil i lelek, tako da se kućni ušaci drmaju, a podovi škripaju od muke!... O ostalim članovima naše zgodne kućice na Savi pričat će ti Nada.

Grlim Te, mila moja mamice i Tvoja sam Ivana

Kada je općenito riječ o korespondenciji s majkom, treba istaknuti da su uz opise blagdana, posebice Božića, sa svim detaljima pripremanja darova, uređenja kuće i obreda koji se uobičajeno provode, posebna mjesta zauzimali jelovnici i recepti koje je Ivana stalno tražila, pa joj je prešlo u naviku da i poslije, kad je već stekla bogato »domaćinsko« iskustvo, još uvijek izvješćuje majku o »hranidbenim pitanjima«. No, jednako tako iz njezine stalne korespondencije s majkom oko naručivanja haljina, šešira, rukavica i suncobrana kod zagrebačkih i bečkih modista, upoznajemo Ivanin modni ukus i trajnu zauzetost za visoki damski stil, koji je i u odijevanju i u frizuri zadržala cijelog života. Kako je uz to imala i četiri kćeri, to će »toalete« i općenito tema mode i odijevanja biti sveprisutna, pri čemu je iz pisama razvidno kako je oduvijek pratila bečke i pariške modne časopise, a poslije i zagrebački *Ženski svijet*.

Pisma ocu

Od godine 1919., kada je preminula majka Ivane Brlić-Mažuranić, najčešći primatelj njezinih pisama postaje otac Vladimir Mažuranić.

Dragi moj tata!

Rado bih ti čestitala na tom tako svečanom danu. – No, prije svega htjela bih, u tu svrhu, da nisam ni pjesnik, ni pisac, ni 52 godine stara, nego da sam ona mala Ivanica od 6 godina, kojoj si k šestom rođendanu pisao takovo milo i krasno pismo, da ga još i danas čuvam uza se. – U ono doba bili ste Ti i mama mladi, tako mladi i tako ste bujali u snagi! Koliko misli, koliko ciljeva i planova bilo je onda u vašoj glavi i koliko toga ste mislili izvojštiti od budućnosti za sebe, za djecu i za Hrvatsku! (...) Na današnji dan, mili moj tata, pogledaj natrag u ono doba, povuci crtu od Tvojih tadašnjih misli i nakana, do današnje ove svečanosti, pa ćeš viditi dragi tata, da si milošću božjom sretan čovjek koji je išao nepokolebivo k svojim idealima i kojemu je dano da ih je postigao. Boje postignutih ideala nisu nikada jarke – pa ipak, dragi moj tata, na današnji dan sve je oko Tebe onako kako si tada žudio da bude – ista tuga za našim pokojnicima donosi Ti samo uspomene ljubavi! Ako si tada želio da bezuslovno poštenim putem udariš novi neumrli temelj imenu našemu – to Ti je u najvećoj mjeri uspjelo! Ako si tada želio da odgojiš bezuslovno poštenu djecu, koje se s radošću spominješ, i to, dragi tata /ako i jest nečedno da ja to kažem/ uspjelo Ti je na sva četiri kraja! Ako si želio za svoj narod i zemlju velikih stvari, to, mili tata, kako god tamno i strašno izgleda, ipak je izpunjenje Tvojih želja i svako bi te drugo rješenje bilo u srce pogodilo. – U ovome je rješenju samo »kako« pogriješan, a »što« ispravan!

Ivana sa šeširom

Dragi moj tata! Razmišljajući o svemu ovomu na ovaj sam dan sva i podpuno kod Tebe – nosim veliku, veliku radost u srcu i molim Boga da Te i dalje vodi i da Ti udieli u daljnjem toku života jedino što Ti još treba: da Ti uščuva zdravlje, a pogotovo vid! Moja Nedeljka ljubi Ti mnogo puta ruke i raduje se da će k devedesetom rođendanu biti već velika pa će moći i ona prisustvovati svečanostima!

Ljubi Ti ruke Tvoja ljubeća kćerka Ivana

15/X.1925. na osamdeseti rođendan
i na dan promocije našeg dragog tate

Potkraj iste godine još jedno srdačno pismo, novogodišnja čestitka Vladimiru Mažuraniću (sinu bana Ivana

Mažuranića), koju potpisuju njegova kći Ivana, unuke s muževima i praunuci:

29/XII.1925. Brod n. S.

Dragi moj tata!

Nova godina nastupa, a ja, još sva puna božićne slave, dječjeg žamora i dječjeg blaženstva dolazim da Tebi, koji si u tišini sproveo Božić, donesem dašak ovog preobilja života koji kod nas struji. Želimo Ti dakle svi unisono (iza odpjevanog »Narodil nam se«) želimo Ti dakle svi, sakupljeni pod velikom jelicom, želimo Ti ono zadovoljstvo, onu smirenost i onaj pokoj, kojega Ti, dragi moj tata, moraš ubrati kao što ga ubire u predvečerje marljiv radnik kad odpočiva na svojoj obrađenoj njivi. A nama, dragi tata, zaista ova božićna slava ne bi bila ono što jest kad ne bi u našim srcima stajala kao pozadina Tvoja mila slika od koje se odižu tolike sličice djece a osobito unučadi i praunučadi kao što se odižu bieli runolisti od pozadine sivog, moćnog Triglava. Mi osjećamo svi, dragi tata, da si Ti tu, a nova godina neka nam tu sreću produži!

Ljubimo ruke!

Ivana, Nedeljka
Alka,Vuko, Ivanica,
Rukoljub Zvonko, Aleksa, Zdenka, Zora

U gotovo tisuću pisama koje je kroz deset godina (od 1919. do 1929) Ivana napisala svojem ocu ispisala je onaj dio svoje autobiografije u kojem je najviše otkrivala: svoj svjetonazor, svoje stavove kako o svojim bližnjima tako i o značajnicima svojega doba, o kretanjima u globalnoj kulturi i politici, o svojim literarnim pozicijama i književnim suvremenicima, a ponajviše ga je redovito izvješćivala o svojoj svakodnevici, za koju se uvijek trudila da nikada ne postane posvema trivijalna. Plod takvih nastojanja vjerojatno je i odluka da na temelju očevih povijesnih prinosa i sakupljenih spisa napiše svoj drugi roman, povijesno štivo za mladež, *Jaša Dalmatin, potkralj Gudžerata*. U ocu je imala ravnopravnog sugovornika pa se teme njezinih pisama potpuno promijeniše od vremena pisanja majci.

Brodsko brdo, 11. kolovoza 1922.

Dragi tata!

U mojem vječnom dječjem skloništu jedva dospijevam do toga da što pročitam ili da se čim umnim bavim. Ipak me je jučer i prekjučer zanimalo da opet motrim tako zvane »Lovrinčeve suze« – naime padanje zviezda na 10. kolovoza. Pomoćju onog velikog Himels atlasa koji si nam nekoč poklonio, a koji uvijek boravi u vinogradu te je već svu moju djecu potaknuo na promatranje ljetnog neba – našla sam smjer ili bolje točku iz koje proizlaze te kriesnice – ustrajala sam tih noći nekoliko puta, lijepo se ohladila, nauživala se noćnih krasota, potjerala mačku koja je htjela zeca razderati, poplašila nekoliko voćokradica – ali Lovrinac je proplakao, koliko sam ja vidjela, samo jednu jedinu suzu! Mora da mu više nije do plakanja! Skorom da se je više plakao Naca, koji je samo iz galanterije svaki put samnom ustajao, da se naužije obećanog divot prizora – svih onih smaragda, rubina i safira, koje prelest lovrinčeve noći sipa nad uspavanu majčicu zemlju – po Otonu Kučeri. A kad tamo, najviše su se svjetlile

Zaručnica Zora Brlić i Aleksandar Milčić, Nedeljka, dr. Vatroslav i Ivana na Duhove 1919.

električne lampe sa pilane, koje nam na tri kilometra daljine u sobu bacaju takovu svjetlost da uz nju netreba svijeće da se odjeneš!

(...)

Opet sam kao prava »boltunja« prekoračila granice papira – molim Te stoga da mi oprostiš što ti ovdje šaljem svoj rukoljub i ostajem Tvoja zahvalna Ivana.

Brodski vinogradi, 24/VII 1924.

Dragi moj tata!

Ja sam zapela u cijeloj svojoj i poslovnoj i obiteljskoj korespondenciji, jer bi silom rado da završim pijevod »Dječje njege« – a kraj načina života kako sam si ga ja udesila, da osobno sve nadzirem i u kućanstvu i u ekonomiji i u cijeloj obitelji – ostaje mi gotovo ništa vremena za pisanje ili bolje rekuć: za razmišljanje…Kod nas je sad ono najkrasnije ljetno razdoblje radi kojega ja, čini mi se, uobće živim! Za mene je karakterističan znak da je to vrijeme nadošlo, kad, sjedeći pred vinogradskom vilom poslije večere pogledam na zenit i vidim da »Vega« kulminira! Još mi je od djetinjstva ostalo u pameti, da je to najljepše doba na ovom svijetu! (...)

Grlim Te mili moj tata i sretna sam sa dobrih vijesti koje mi je Aleksa od Tebe donio.

Ljubi ruke Ivana.

To sjećanje na djetinjstvo i na promatranje noćnog neba, opetovano više puta u Ivaninim pismima, doseže zapravo i do očeva pisma iz 1918., pisma koje je njoj bilo jedno od najdražih, a primila ga je od oca nakon što mu je poslala na čitanje svoju pripovijest *Nova Aquile*:

Vladimir Mažuranić kćeri
Ivani Brlićki

U Zagrebu, 4. kolovoza 1918.

Draga Ivano,

(...) Sjećaš li se kćeri, kad smo ono noćju krenuli iz Haliča, da se u cik zore uspnemo na silnu stijenu Kamenika ne bi li s nje ugledali veliki pomrak Sunca u prozorje dana 17. kolovoza 1888.? Pak kad je ono zora počela rudjeti, a naoblačilo se istočno obzorje, koji je nemir bio u Tebe i mlađih, sestrice i bratca, neće li nam zavidna magla zakloniti žuđeni prizor!? Al' vjetrić puhne, ter se mi zapanjeni nagledasmo Sunca u veličajnom gledalištu prirode! Vjerujem da si i tu našla uzora pišući svoju snitvu o Lukri u »Novoj Aquillae« iz 1918. Kosnula se srca mojega tlapnja blage Tvoje duše… Kad te saleti samilost za tolika stradanja,…, znaj da se uz Tvoj uzdah milijuni gorkih uzdaha viju pod triem gluhih nebesa. Sva je povijest krvlju natopljena, stradanjem ispunjena, a tako je bilo odkad se Zemlja rastala s nebom. Kako da zagasimo provale ljudskih strasti i u zametku zatomimo oprečne požude iz kojih potječu razdor i svađe među narodima? O tome su maštali nadahnuti proroci, umovali već drevni mudraci… a veliki je Dante u svojem djelu »De monarchia« nastojao ne bi li nekako uredio svijet na blagoslov čovječanstva pa da se utvrdi trajni sklad i mir. Koliko li je još bilo i poslije njega mislioca i književnika koji su se bavili takvim pokušajima. Spomenut ću ti samo slavnoga Čeha, kralja Jurja koji je još u 15. st. predlagao osnovu za ligu iliti »obljubu« europejskih država, sa mirovnim sudištem… Što je pak do danas postalo od Nobelovih nagrada, od Kongresa u Hagu, od djelovanja Lava Tolstoja: nekoliko duhovitih rasprava, pak palača mira u Hagu. Eto maljušnih posljedaka! Porazan je završetak mirovnih nastojanja. Tolika nedaća najplemenitijih nastojanja svega čovječanstva mogla bi nas smesti do očaja, kad ne bi bilo nade… I pravo čini Lukre u Tvojoj pripovjesti što bježi u zatišje i upire oči u vedrinu nebesku… Prosnio je on svoj sanak u kolijevci od tanašne paučine koju si ti njemu satkala, zlatna moja Ivano, i prenuv se od teška sna skočio na noge junačke, da bez očaja, svježom snagom prione na posao koji ga čeka, a za koji se hoće sila Herkulova a djeci koja za njim ostanu na domu, dat će pak Lukre i nakon svih užasa, nauk jedino spasonosan: kako su djedi naši, brojni Hrvati, primivši sveti Krst, prisegnuli kano pravi »pacifiste« sv. Petra, da neće nikad oružjem napasti mirna susjeda, već da će mir čuvati sa svakim, koji njih na miru pušta… Ne dao Bog da se kult poštena junaštva ikada dotrgne u Hrvata!

Grli Te Tvoj otac Ivano

U jednom pismu Ivana piše ocu: *Gledat ću da izvedem neke literarne ideje, koje već dugo nosim neizvedene u sebi* – ali ostaje tajnom je li ikada ispunila to, sebi zadano obećanje. Napokon, pisma govore da je ipak, okupirana svakodnevicom, odgovornostima podizanja svojega najmlađeg djeteta i nedostatnim fizičkim snagama, literarno ostvarila puno manje nego je željela i planirala.

Na Petrovo, lipanj 1924. u Brodskim vinogradima

Dragi tata!

Sretna sam u tom poljskom radu! Sad po divnoj petrovskoj vrućini sabiremo djetelinu, pa kad mi se još u večer sve glava puši od ugrijanosti i kad sam još puna mirisa te krasne djeteline – onda ipak volim ovako, u noćnoj tišini pomisliti na malo nješto drugoga, negoli su grablje, vile i podviljci! Zato oprosti, dragi tata, ako je ova moja brbljarija malo preduga izpala. Željna sam razgovora s Tobom, pa ako Ti nije odviše »fad«, pisat ću Ti, kad god me snađe velika želja za tim.

Pisma koja je Ivana pisala ocu o blagdanima prenosila su uvijek osobite poruke dubljega značenja, ljubavi i sjećanja na mile pokojnike, svoju majku i supruga Nacu:

9. travnja 1925.

Dragi moj tata!

Evo već i veliki četvrtak, evo Uskrsa, a š njime, hvala Bogu i pravog proljeća, sunca i topline. Pišem ti rano u zoru, jer hoću da Ti se još danas javim, a dan će biti pun priprava za Uskrs – i pobožnih i materijalističkih treba do podne moliti molitve koje Nedeljki tumače značenje velikog četvrtka, treba poslije podne ići u crkvu na »šibarinu«, gdje djeca u određeni čas sa šarenim šibama tako tuku po klupama da se zaista čini da se crkva ruši, a treba što je glavno, za toliku djecu šarati jaja! – U svim ovim poslovima, dragi moj tata mnogo mislim na Tebe i na sve vas tamo, kojima je u ove dane još težja bol na srcu... Osjećam se nedoraslom da ublažim nesreću sirote Alke i Tvoju tugu, dragi Tata i vidim jasno da i moja i svačija sreća stoji kao perce na vjetru; mali slučajni dah vjetra i sve je zauvijek izgubljeno! U ovakvim, doista teškim mislima... čekam veliki Uskrsni dan i držim da moramo i taj dan i sve druge dane učiniti što lagljima i što ljepšima. Želim ti, mili tata, zdravlja i ustrajnosti u tvom poslu... Sad kad je i domaći i strani svijet spoznao svu vrijednost Tvojega rada... sad sam dvostruko željna da Te vidim još dugo za onim Tvojim pisaćim stolom – neumorna, zaposlena, udubljena cijelom dušom u posao! Grlim Te i ljubim Ti ruke, pa se nadam da će ovo divno vrijeme i Tvoje krasno dvorište, sa onim pogledom na cvietne, biele krošnje i na divni Tuškanac, donijeti kap Uskrsne radosti u Tvoje srce!

Ja neću moći prije 1. svibnja u Zagreb. Zakasnili smo nješto sa kopanjem vinograda pa ćemo sada u utorak tek početi, a to traje 10–14 dana. Zatim na dan 30. travnja, na Dan Zrinjskih i Frankopana, imade Nedeljka neku školsku svečanost, na kojoj ovo Demetrovo unuče upravo izvrsno glumi neku malu ulogicu... Posluži li zdravlje i vrijeme, došla bih odmah iza toga na 5 ili 6 dana u Zagreb š njom, što i sebi i njoj već tako dugo želim!

Zahvaljujem Ti puno za poslane novine. Ne znam koje su zanimljivije! Učinila sam si malu čitaonicu š njima, pa te molim da mi prigodice opet pošalješ. Poslala mi je Nada i »Manchester Guardian«. Čini mi se da je taj najzanimljiviji...

Ljubim Te i grlim dragi tata i Tvoja sam zahvalna

Ivana

Ivana s djecom u domu Brlićevih, 1932.

Jedno pismo ocu datirano je ovako: 1. svibnja 1927. na dan otvorenja električne rasvjete u Brodu na Savi. Tako često iz pisama saznajemo i zanimljive podatke iz povijesti grada Broda, ali prelistavanje pisama nastavljamo jednim koje je pisala na Sušaku, boraveći u hotelu Jadran u studenom 1927.

Zahvaljujem Ti, dragi Tata, što si se, sve ovako bolestan, pobrinuo za me i poslao mi »Jutarnji list« sa objavom mojih »Priča« iz Pittsburga. E pur si muove! No, zaista ne našom »krivnjom« niti našom spretnosti!

Jučer je kod mene bio Nazor. Među ostalim pripovijedao mi je i o gimnazijskim čitankama koje on redigira... Još ne znam kad ću natrag, nu svakako se taj čas približava. Ostat ću nekoliko dana kod Tebe dragi Tata i molim Boga da tvoj oporavak od posljednje bolesti do onda napreduje i da Te nađem bar donekle pri snazi. Sve mi se onda ljepšim pričinja na svietu!

Grlim Te i ljubim Ti ruke

Ivana

Pisma kćerima

Na sreću, puno je pisama u Ivaninoj pismohrani koja donose prekrasne motive, poetsko raspoloženje i razgaljuju čitatelja poput njezinih bajkovitih pripovijedanja, poput jednoga iz lipnja 1926.:

Opet sam 8 dana u vinogradu, kuda nas je, osim praktične strane, dovela i poetska! Vinograd naime, cvate, pa je to neopisivo sladki i mili miris, koji donosi takovo raspoloženje, da čovjek sam sebi ne vjeru je i mora se sam sebi čuditi: kako to da sam još kadra odgovoriti cijelom svojoj dušom ovakovoj ljepoti!

Međutim mi je moja Nada poslala užitak koji me ispunja ponosom i užitkom: poslala mi je, naime, 4 umjetnički ilustrirana rukovođa kroz arhitektonske, slikarske i kiparske ljepote Italije. Pred večer, kad nastane poslovni tajac, zadubim se u te slike. Pri tome uzkrsavaju u mojoj uspomeni sve one divote, koje sam svojim očima u Italiji gledala i upamtila, uzkrsavaju tako neobično oštro i duboko, valjda baš radi moje ondašnje nervne preosjetljivosti. Te uspomene uskrsavaju sada u meni tako jasno, tako oživljeno žamorom ljudi, strujanjem zraka i osjećajem zbiljnosti, da se moram pitati: pa što onda znači rieč »prošlost« kad ju držiš ovako u svojoj vlasti i kad ju ovako možeš povratiti?... No, sto put više vriedi ako mi jutros sa mog balkona uspije uhvatiti dva, tri lijepa sunčana traka što titraju tamo na onom bosanskom jagnjidu preko Save, nego ako se sjetim kako me je prije 20 godina pratila mladost, sreća i oduševljenje kroz ljepote Venecije! Ove uspomene, toli pune miline, odviše bole i namiću težku dužnost, da zatvorena držimo vrata panoptikuma, a otvorena vrata k živom životu, dok se iole dade. Inače liepa prošlost lieže na dušu kao strahovita težnja za nemogućim ciljem, i čini nas nesposobnima da učinimo još ono, što nam preostaje učiniti ako ne pronalazimo u svojim uspomenama samo one što nas razgaljuju i donose radost...

Sedam je pisama Ivana napisala svojim kćerima iz Ženeve, kamo je pratila svojega sina, dr. Ivu Brlića na zasjedanje Federacije za Ligu naroda, od 7. do 17. lipnja 1930.

Ivana Brlić-Mažuranić i njezina najmlađa kći Nedeljka, te unučad Ivana, Alka i Vuk Milčić (1930)

Željka Bašlin, Ivana Brlić-Mažuranić, 2003., ulje na platnu

Draga Zdenka!

Danas poslije podne idem s Ivom i Dr Rotterom na jednu vrtnu svečanost, koju grad Geneve daje delegatima Unije. Sutra imamo neki mali izletić u jedno armensko selo! Ovim je Švicarcima tako dobro i tako im je neopisivo lijepo da već neznaju koga bi zaštićivali – pa su si dopeljali neke Armence i odmah stvorili »Union philarmenique« i sad to njihovo selo maze i peru i kupaju – Bog im plati!

U utorak i srijedu pozvani smo kod Krabbea na objed. Kako ću ja kroz sva ova slavlja proći sa Billigovičinim rukotvorinama, to ne znam. No, tješim se da moj »habitus tante Hester Forsyte« spašava situaciju. Sa ovom mojom frizurom mogu svuda doći – nisam ju badava tako ljubomorno čuvala i tetošila punih 30 godina!...

Drugo je pismo poslala kćeri Nadi Ružić:

Geneve, 8. lipnja 1930.

Draga Nado!

Jučerašnji je dan bio u posve drugom znaku: sušta »Federacija za Ligu naroda«, diplomacija, reprezentacija i ... afektacija! U pet sati poslije podne veliko primanje grada Geneve u Musee villa Ariana. To je izvan i iznad Ženeve jedna zgrada u unutarnjoj arhitektoniki naše Akademije, samo manja. Divne zbirke porculana u neviđenom broju, lijevo Orijent, desno Europe. Što tu u porculanu ima, to se ne da ni pogledati, niti nadiviti – nego za poludjeti! Zatim zbirka ogromnih »gobelina«, pa onda slike iz one liepe dobe, kada je slikarstvo bilo slično božjim djelima!

Govornici su govorili, govorili, no srećom pod vedrim nebom, pred najdivnijim pejzažom, tako da duljina govora nije smetala, a osim toga su govornici briljantni. Samo ih je odviše. Za trajanja govora grupirali su se gosti po skalinama ville, a grof Zichy, koji je luckasti dekadent, sjeo je na skaline. To su Japanci jedva dočekali i skutrili se odmah »auf Japanerart« sva četvorica (stari Japan i tri mlada) isto tako na skaline do Zichy-a. I tako će na fotografiji biti grupacija, kod koje Europa stoji, a Azija sjedi. Pokazali su nam još i mjesto gdje se već kopaju temelji za jednu novu palaču Lige naroda – to će biti takav obujam i takovi troškovi, da je za nas, iz Broda na Savi, to sve vrtoglavo! No, položaj upravo kraljevski. Za moj herbar nosim biline sa tog gradilišta »Lige naroda«!

U pola 9 bila je skupština u istoj Sali u kojoj zasjeda Liga Naroda. Četiri govornika, među njima jedna gospođa: Mme Mallaterre. Ona je svoj govor iznijela velikom pozom, sigurnošću i zanosom – no meni se činilo posve suvišno to feminističko umješavanje. Bilo je to ipak ne govorništvo nego glumljenje...

Poslije te skupštine bili smo u najmodernijem restoranu na dancing-party. Što je bilo luksuzno, radosno i značajno udešeno, koliko lijepih toaletta i mladih žena – to je zaista teško opisati! Uz to, još i nije baš saisona, samo su Duhovi ovamo privukli internacionalne besposlice! Mi smo bili sa jugoslavenskom grupom, u kojoj se vrlo ugodno ističe Ivo Andrić, onaj od »Ex ponta«. Danas će biti kod nas na večeri, a poslije večere pozvali smo njega i sekretara Lige Naroda, Krabbea sa suprugom u »Revue Sourire de Paris«. Kako će se taj »sourire« meni nasmiješiti, ne znam. Mislim da će se gro-

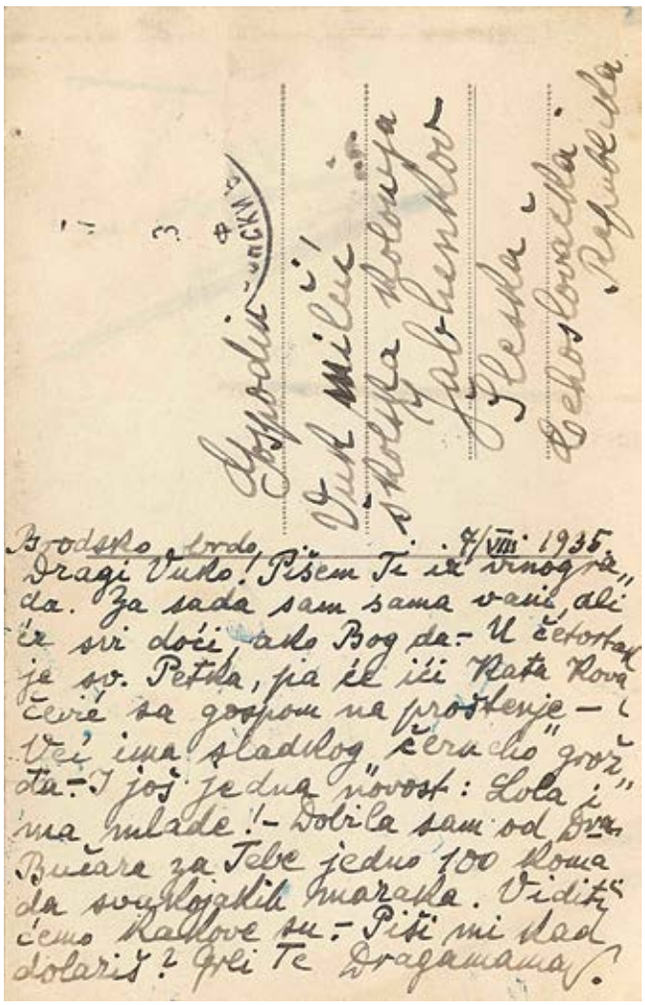
Brodsko brdo 7/VIII 1935.
Dragi Vuko! Pišem Te iz vinogra-
da. Za sada sam sama vani ali
će svi doći ako Bog da. U četvrtak
je sv. Petka, pa će ići Kata Kova
čević sa gospom na proštenje –
Već ima sladkog čerulio grož
đa. I još jedna novost: Lola i
ima mlade! – Dobila sam od Br.
Bučara za Tebe jedno 100 komada
da svugdjekih marada. Vidit
ćemo Kallove su. – Piši mi kad
dolaziš? Grli Te Dragamama

Dopisnica unuku Vuku Milčiću

hotom nasmijati, kad vidi ženu od 56 godina koja prvi put u životu prisustvuje takvoj priredbi...

Na povratku iz Ženeve, putujući kroz Italiju, Ivana piše kćeri Zdenki:

...I tako, opet Italija! No, što je komu do toga što je netko prije 22 godine vidio! Kad o tome spomeneš, odmah se okrene k vagonskom prozoru, kao da si misli: pa pametnije je da si sam pogledam nego da slušam slavnu staricu koja priča kako je ona to isto prije dvadeset godina vidjela! No, bilo kako bilo, Talijani su nas odmah na tom klasičnom tlu nahranili sa mrzlim paradajzima i olivama, koji su plivali svi skupa u ulju, dali nam mortadelle i makarone i i parmezane – i to odmah, čim smo iz Simplona izašli – nek se zna! Pa ipak, ja ti kažem: zamazane, odrpane kuće, rublje na prozorima, nepočešljana djeca – al' ljepota da Te samo ovdje i nigdje drugdje u Europi nešto takvo hvata za vrat, kad onako u neopisivim grozdovima vise bijele i crvene ruže sa pergola napram onim modrim vodama Lago di Garda!

Kroz Veneciju nas je vodio opet naš suputnik Dr. Rotter. No, jedno znam: Veneciju Ti neću pokušati opisat. Imala sam jedan neočekivan užitak: Ivo još nikada nije bio u Veneciji! A baš sam ja bila ona koja sam mogla promatrati utisak koji mu je učinila. Neću o tome »mrljati papir« – svakako je za mene u tom pogledu situacija puna nade: imam vas naime još pola tuceta koji niste vidjeli Veneciju, pa ako me svaki povede sa sobom na svoj venecijanski debut, moći ću svu zahvalu svoje ganutljivosti smjestiti na ovaj dvostruki užitak: sreća mojega djeteta koje promatra prvi put Ponte rialto, a ja promatram samo moje dijete!...

Poznavatelje Ivanina literarnog opusa ova završna misao venecijanskog pisma podsjetit će na likove majke i Sitivrata iz priče *Zašto se rodila bijedna Lera i njezino siroče.* Kao i motive i likove svojih pripovijedanja, tako je na svim putovanjima Ivana u srcu imala svoj mali Brod na Savi i svoj voljeni Brlićevac u Brodskom vinogorju! Ona rustikalni hotelčić u francuskoj Juri uspoređuje sa svojim Brlićevcem, kojemu se uvijek s iznimnim veseljem vraćala. Vraćala se dragoj obiteljskoj vili koja je zapravo bila svetište njezina obiteljskog života. Upravo je iz Brlićevca svojoj djeci uputila i posljednja pisma.

Brodski vinogradi, 6. kolovoza 1938.

Draga moja Nevice!

Teško sam dočekala Tvoje pismo. Vidim da po dogovoru želiš ostati do konca mjeseca i da ti je dobro i lijepo. Po tvom pismu ipak mi se čini da živiš posve gradskim ako i ugodnim životom. Pomisli dijete, da su ovi mjeseci tu se sunca, zraka, zelenila i kupanja naužiješ – jer se inače kroz zimu ne da izdržati.

Moje stanje je jako loše, kao prije 5 godina. Ovdje sam izmjenice sa Zorom ili Zdenkom...Kako će dalje biti ne znam – svakako da je sve drugo problematično, jer se o meni nemože ništa stalno proreći...

Vinograd, 22. kolovoza 1938.

Draga Nedice!

Kad dolaziš – javit ćeš nam... Inače čekaju nas veće promjene, jer moje je stanje, kako znadeš, sad teško. Imala bih neko liječenje, pa ne znam hoćeš li me ovdje zateći, nadam se da hoćeš.

Vinograd, 4. rujna 1938.

Draga Nevice!

Trebala si doći na Mimijevu kartu. Tvoje milo pismo i sav naukovni i društveni sadržaj njegov bili bismo na slobodi vinograda raspravili. Čekala sam te sigurna – želila sam Te još vidjeti ovdje, u ljepoti našeg brda, pred našom vilom. Kako je moglo biti da nisi došla? Alkica i Ivanica posjetile su me sad popodne na dva sata. Zlatne su u svom brbljanju te dvije moje male – divno su provele ferije! Al' meni fali treći usmeni referat pa da bude vinogradsko mladenačko posijelo! Jauznali su kao uvijek kroz godine pod mojim vodstvom i pod škripanjem kiše. Bio je to još jedanput pravi vinogradski čas kao nekoć... Moja knjiga »Škola i praznici« sad će izaći. Dobila sam na uvid vrlo dobre ilustracije... ali ovo 6 nedjelja u vinogradu zahtijeva ponovni trening uživljavanja u svijet... Tu treba zaista sačekati kud će okrenuti moja poboljšica. A planova tek onda! No, dakako, potrebe života udešuju ovakove stvari – ja nisam u životu pa jedva čekam da u njega opet uđem i da opet svoje posljednje godine posvetim dužnosti uz Tebe, odraslo i punoljetno dijete moje! Dočekam li ovo skoro, bit će proljeće nasred zime! ■

Dubravka Zima

Čudnovate zgode šegrta Hlapića (1913)

STOGODIŠNJICA ROMANA

Godine 2013. obilježava se stogodišnjica prvoga pojavljivanja velikog romana *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* Ivane Brlić-Mažuranić u knjižnom obliku: stota godišnjica prvoga izdanja. Objavljen kao 56. knjiga u nizu Knjižnica za mladež u izdanju Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora, taj je roman u stotinu svojih javnih godina imao zanimljivu, ponešto i čudnovatu sudbinu, uključujući velik broj različitih čitanja i tumačenja, različitih recepcijskih pristupa, različitih medijskih interpretacija i kontekstualizacija, tekstovnih izmjena i krivotvorina, izdanja i ilustracija. Slavljeničku obljetnicu dočekao je s konačno objavljenim rukopisnim tekstom, odnosno kritičkim izdanjem u nizu autoričinih sabranih djela, te dostupan široj javnosti u prvom knjižnom izdanju, što sve donedavno nije bio slučaj: prvo knjižno izdanje romana iz 1913., koliko je poznato autorici ovoga teksta, fizički postoji u kulturnoj institucionalnoj mreži na samo jednom mjestu u Republici Hrvatskoj, u zbirci Rara zagrebačke Gradske knjižnice. Kataloški je, ali ne i fizički, prisutan u katalogu Pedagoške knjižnice Davorina Trstenjaka u sastavu Hrvatskoga školskog muzeja, kao i – donedavno – u katalogu zagrebačke NSK. Virtualno je, pak, od 2008. prvo Hlapićevo izdanje dostupno na web stranicama Knjižnica grada Zagreba u okviru Digitalizirane zagrebačke baštine,[1] pa je tako u obljetničkoj godini moguće provjeriti kako je Gitu i Hlapića zamislila Nasta Šenoa-Rojc, prva Hlapićeva ilustratorica, čija se vizualna interpretacija teksta Ivani Brlić-Mažuranić baš i nije svidjela. Važnijom se od toga, međutim, čini konačna dostupnost teksta prvoga izdanja, koji se, kako ćemo vidjeti, već i u prvom izdanju, ali i u svim daljnjim izdanjima ekstenzivno udaljavao od autoričine izvorne zamisli.

Naslovnica prvoga izdanja *Čudnovatih zgoda šegrta Hlapića*, ilustrirala Nasta Šenoa-Rojc, Hrvatski pedagoško-književni zbor, 1913.

Kako je nastao Šegrt Hlapić

O procesu nastanka i objavljivanja romana detaljno piše Berislav Majhut u studiji uz kritičko izdanje rukopisnoga teksta romana, u spomenutom nizu Sabranih djela Ivane Brlić-Mažuranić što ga uređuje Vinko Brešić pri slavonsko-brodskom ogranku Matice hrvatske. Romani Ivane Brlić-Mažuranić, *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* i *Jaša Dalmatin, potkralj Gudžerata* objavljeni su 2010. kao drugi svezak u tom nizu. Berislav Majhut, predani dugogodišnji istraživač tekstualnih, izdavačkih i književnih implikacija romana, u spomenutoj studiji donosi niz novih spoznaja, činjeni-

[1] http://kgzdzb.arhivpro.hr/index.php?doctype=2&docid=346000001&vrstadok=3

ca, čitanja i interpretacija, pa to izdanje s pravom smatramo potpuno novim poglavljem u stogodišnjoj povijesti teksta, čitanja i recepcije *Čudnovatih zgoda šegrta Hlapića*.

Šegrta Hlapića Ivana Brlić-Mažuranić piše tijekom 1912. godine, godine u kojoj je objavljena njezina zbirka pjesama *Slike*, u njezinoj vlastitoj nakladi, odnosno tiskana »o trošku« njezine obitelji, ali podijeljena i čitana i izvan nje, što potvrđuju čak tri objavljena osvrta na zbirku.[2] U romansiranoj biografiji Ivane Brlić-Mažuranić *U potrazi za Ivanom* autorice Sanje Lovrenčić spominje se, u razdoblju koje je prethodilo objavljivanju zbirke pjesama i pisanju Hlapića, prva depresivna epizoda Ivane Brlić-Mažuranić. Zbirka *Slike*, međutim, ne odražava ništa od mogućih životnih tegoba svoje autorice, dapače: u poznatoj *Autobiografiji*, koju je za potrebe Hrvatskoga bibliografskog leksikona Ivana Brlić-Mažuranić napisala 1916. godine te potom iste godine i objavila, apostrofira upravo tu pjesničku zbirku kao svoje najmilije djelo. U razdoblju, dakle, intenzivnoga stvaralačkoga zadovoljstva koje je, kao uostalom i gotovo cijelo autoričino plodno razdoblje, zasjenjeno opsežnim obiteljskim i domaćinskim dužnostima, nastaje isprva obris pripovijetke o malom opančarskom šegrtu, potom relativno brzo i cijela priča. Desetak godina nakon objavljivanja, prigodom prijevoda romana na češki jezik, Ivana Brlić-Mažuranić, koja je često naglašavala svoju nevoljkost da govori o vlastitom književnom djelu, posebice njegovu »postanku«, ipak otkriva kako je došla do ideje za svoju »pripovijest«: riječ je o stvarnom dječaku, stvarnom postolarskom šegrtu, jednako kao i stvarnom majstoru postolaru-opančaru, čiji su joj se likovi učinili zanimljivima za literarno oblikovanje, ponajviše zbog naglašene vizualne suprotstavljenosti – bucmast, vedar i nasmijan dječak i namršten, čak naizgled ružan majstor opora glasa, koje je vidjela na brodskome sajmu, a potom i slučajno upoznala kao svoje vinogradske brodskogoričke susjede.

Pripovijest o šegrtu Hlapiću započinje svoj polujavni život već u privatnim obiteljskim pismima Ivane Brlić-Mažuranić, koja iz Broda redovito piše roditeljima u Zagreb i u usputnim primjedbama izvještava o napretku pisanja. Prvi je put novi književni pothvat spomenut u svibnju 1912., kako utvrđuje Majhut. Iz te se privatne korespondencije razabire i da je postojao stvarni naslovljenik pripovijedanja, autoričin petogodišnji nećak »Ristić« odnosno Hristo, sin njezine mlađe sestre Aleksandre, te da je, za vrijeme pisanja, i autoričina trinaestogodišnja kći Zdenka uživala u tom pripovijedanju. Razvoj i nastavak priče o nastanku i objavljivanju romana može se dalje pratiti u korespondenciji s mogućim nakladnikom, Hrvatskim pedagoško-književnim zborom, koji je već 1905. bio objavio autoričinu knjižicu *Škola i praznici*, pa im se Ivana Brlić-Mažuranić obraća i s novim rukopisom. HPKZ prihvaća rukopis, tekst je dovršen u prosincu 1912., a objavljen u svibnju 1913. godine, s ilustracijama Naste Šenoa-Rojc.

I napokon, roman je dostupan javnosti, ne, doduše, posve u obliku kakvim ga je autorica zamislila (Majhut pronalazi više od tisuću tekstualnih izmjena u objavljenom prvom izdanju u odnosu na rukopis, od kojih su neke i semantičke), ali ipak rado čitan i oduševljeno primljen: iz pisama koje citira Sanja Lovrenčić razabire se da je autorica osobno svjedočila mnogim iskazima oduševljenja, što u javnim što u privatnim krugovima. Ona je sama, pak, već pri pisanju romana bila izrazito samouvjerena, što iščitavamo iz njezine korespondencije s nakladnikom koju navodi Berislav Majhut, a gdje Ivana Brlić-Mažuranić svoj još nedovršeni tekst ambiciozno suponira u kontekstu dječjih književnih klasika, čak i njemačkoga Struwelpetera, predviđajući svojem dječjem liku u nastajanju sličnu sudbinu. I doista, iz današnje se obljetničke pozicije može potvrditi da je autorica dobro predvidjela i da je maleni postolarski šegrt uistinu klasičan i omiljen dječjeliterarni lik u hrvatskoj dječjoj pa i nedječjoj kulturi, a rekli bismo da je čak na određen način i simboličan lik dječje kulture (uz bok još nekim, mahom dječačkim likovima poput Koka ili Mirona, koji simboliziraju i obilježavaju ne samo književno nego i stvarno razdoblje svojega nastanka, atmosferu i odrastanje).

Ilustracija Naste Šenoa-Rojc iz prvog izdanja 1913.

O romanu

Nema sumnje da *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* velik dio popularnosti pa djelomice i kanonski status duguju svojem izvornom, preciznom i pogođenom književnom tonu i pripovjedačkom erosu. U vrijeme kad je objavljen, taj je mali roman, kao što je to pokazao Berislav Majhut u studiji o početcima hrvatskoga dječjeg romana (*Pusto-*

[2] Osvrt Ivana Krnica u osječkom časopisu na njemačkom jeziku *Die Drau*, Matoševa pohvalna kritika u *Savremeniku*, umjeren hvalospjev Dragutina Domjanića u *Hrvatskoj njivi* 1917.

lov, siroče i dječja družba, 2005), zapravo objedinio dva u dječjoj književnosti postojeća pripovjedna i strukturna modela, pustolovnog narativa i narativa o siročetu, no to je učinio na tako uspješan i inventivan način da je Milan Crnković u jednom od prvih povijesno-kritičkih tekstova o Ivani Brlić-Mažuranić iz 1970. godine taj roman proglasio prvim hrvatskim dječjim romanom i taj mu se pridjevak ponegdje zadržao i danas. Bez obzira na to što novija istraživanja taj podatak osporavaju, te se do pojave *Šegrta Hlapića* može nabrojiti nekoliko stotina dječjih romana, kako to pokazuje Majhut, ipak je pozicija toga maloga romana u povijesti hrvatske dječje književnosti iznimna i takva se i zadržala do danas. Malotko tko se na bilo koji način bavio hrvatskom dječjom književnošću ne apostrofira bilo sam roman bilo njegov poseban položaj u dječjeknjiževnoj povijesti.

Ilustracija Naste Šenoa-Rojc iz prvog izdanja 1913.

Šegrt Hlapić započinje od lika – svoju poetičku i strukturnu inventivnost zapravo gradi na iznimnosti središnje dječje figure, na njegovoj, rekli bismo, istodobnoj univerzalnosti i posebnosti, čak ikonografičnosti. Mali postolarski šegrt u šarenoj odjeći i lijepim čizmicama strukturni je temelj pripovijedanja, koje se doista u određenoj mjeri oslanja na postojeće romaneskne modele, ali im daje novo, možda čak metatekstualno značenje. Hlapić je siroče, dakle jedan u nizu literarnih siročića (rjeđe sirotica) koji svoju sreću i dom traže u dječjim ali i nedječjim književnim djelima na sličan način. U potrazi za čvršćim emocionalnim osloncem i u bijegu od nepravedne optužbe strašnoga majstora postolara Mrkonje kod kojega šegrtuje, mali Hlapić kreće na putovanje koje će uskoro postati pustolovno i na kojem će dobiti težak zadatak da pronađe ukradene čizmice, zadatak što ga jedino on može riješiti. Putovanje koje slijedi u književnoteorijskom je jeziku nazivano pikarskim, pustolovnim, bajkovnim pa i fantastičnim, a u romanesknom je jeziku oblikovano Hlapićevom dobrotom, plemenitošću, marljivošću i nesebičnošću. Malen kao lakat, a veseo kao ptica, hrabar kao kraljević Marko i dobar kao kruh, Hlapić pomaže starcu mljekaru da raznosi mlijeko po predgrađu, zajedno sa svojim psom Bundašem traži izgubljene guske dječaka Marka, pomaže cirkuskoj djevojčici Giti u njezinoj potrazi za cirkusom, nadniči na polju

Ilustracija Naste Šenoa-Rojc iz prvog izdanja 1913.

u selu kroz koje prolazi, sudjeluje u noćnom gašenju požara u tom istom selu u kojem je odsjeo zajedno s Gitom, pronalazi ukradene čizmice i drugu ukradenu robu, Rđavoga Grgu koji se udružio s lopovom Crnim čovjekom na molbu njegove majke nastoji preobratiti na pravi put, zajedno s Gitom pomaže skromnom košarašu na gradskom sajmu i naposljetku hita u opasnom noćnom pohodu u pomoć Marku i njegovoj mami koji su sljedeća predviđena žrtva zloga Crnoga čovjeka. Završetak je romana ponovno ujedinio već spomenute narativne modele, skrasivši siroče Hlapića u novopronađenom domu i afirmirajući pustolovnog junaka Hlapića u povratku majstoru Mrkonji koji više nije zao i majčinskom liku majstorice. Ujedno, završne scene ponovnoga obiteljskoga ujedinjenja i prepoznavanja – jer mala je cirkusantica Gita zapravo izgubljena Mrkonjina i majstoričina kći Marica – među najdirljivijim su stranicama hrvatske dječje književnosti.

Uz lik Hlapića, drugi je romaneskni oslonac ideja priče odnosno pripovijedanja. U *Čudnovatim zgodama šegrta Hlapića* pripovijedanje je strukturirano pažljivo i logično, s jasnom idejom o predviđenoj publici, ali s još jasnijom predodžbom pričanja kao načina strukturiranja i objašnjavanja svijeta, dopiranja do smisla. Mali je Hlapić pobjegao od lošega majstora u svijet: to nije originalan početak pripovijesti. Mnogi su likovi, i prije i poslije, bježali od lošeg početka, a povratak domu ili dom kao žudnja stalno je mjesto dječje književnosti, čak toliko da Perry Nodelman lakonski utvrđuje da je cjelokupna dječja književnost pripovijedanje o povratku domu. No *Šegrt Hlapić* »staru« priču zaista čini novom i u tome je njegovo puno pravo da bude

nazvan velikim romanom. Nenadmašan pripovjedni stil, slijed zbivanja koji se slaže u minijaturni razvojni narativ, pripadanje likova prostoru i prostor koji internaliziraju likovi, sloboda i pustolovnost dječje samostalnosti, nezanemariv pripovjedni humor, komunikacijski aspekt pričanja: sve je to povezano s pripovjednim užitkom koji toliko izdvaja *Hlapića* i daje mu prvenstvo u romanesknoj povijesti hrvatske dječje književnosti: prije toga romana u našoj dječjoj književnosti, rekli bismo, pričanje nije nužno podrazumijevalo takav način simbolizacije smisla.

Recepcija romana

Prvu je pohvalnu kritiku *Šegrtu Hlapiću* javno iskazao Matoš u 10. broju *Savremenika* u listopadu 1913., i otada je recepcija romana uglavnom katalog velikih imena i laskavih ocjena književnih povjesničarki i povjesničara. Nekoliko se značajki toga romana opetovano ističe: humanost, etika, stilska preciznost i minucioznost, sentencioznost, pučka mudrost, »dječji svijet« te tekstualna i značenjska primjerenost »djetetu«. Neki su recepcijski prilozi pak protuslovni ili kontroverzni, a neki promašeni, što se ponajprije odnosi na nastojanja da se roman interpretira na pozadini formalističke bajkovne strukture kao posljedak jednog od središnjih recepcijskih prijepora oko *Hlapićeve* vrstovne pripadnosti. Nakon Crnkovićeve slavne teze o *Hlapićevu* prvenstvu u razvoju hrvatskoga dječjeg romana ključna se književnopovijesna i književnoteorijska rasprava vodila oko razumijevanja teksta na način oprečnih ili čak suprotstavljenih vrstovnih pretpostavki: je li riječ o romanu ili bajci? Je li riječ o, kako sugerira Maja Bošković-Stulli, tekstu u kojem su nepravedni društveni/izrabljivački odnosi zamijenjeni alegorijskim odnosno bajkovnim čitanjem, koje se oslanja na intertekstualnu, unutarstrukturnu vezu s

Ilustracija Naste Šenoa-Rojc iz prvog izdanja 1913.

Ilustracija Naste Šenoa-Rojc iz prvog izdanja 1913.

bajkom s obzirom na to da na sadržajnoj razini ta veza izostaje, ili je pak riječ o realističkom dječjem romanu u kojem se prostorne odrednice i lokaliteti mogu dovesti u vezu sa stvarnim slavonskim urbanim centrima, kako sugerira Joža Skok? Implikacije tih prijepora oko vrstovnog određenja teksta u jednom su razdoblju zasjenile sva druga moguća čitanja, pa se čini da je pitanje vrstovnoga određenja toga romana na određen način imalo i važnu inicijacijsku funkciju u konstituiranju, definiranju, omeđivanju i razumijevanju dječje književnosti kao predmeta znanstvenog proučavanja. Nakon što je 1970. godine proglašen prvim dječjim romanom u hrvatskoj književnosti, *Šegrt Hlapić* pojavljuje se i u važnoj povijesnoj studiji Milana Crnkovića *Hrvatska dječja književnost do kraja 19. stoljeća* kao »mjerilo« romanesknosti u kontekstu dječje književnosti, te nekoliko godina potom u studiji Ive Zalara o dječjem romanu u hrvatskoj književnosti, u kojoj se ponavlja teza o prvom romanu u hrvatskoj dječjoj književnosti, pozivajući se, doduše, na Crnkovića, ali ustvrđujući da to prvenstvo zapravo nije kronološko, nego vrijednosno. Zalar također, čini se neovisno o Maji Bošković-Stulli, razvija tezu o romanu koji je ujedno i bajka, argumentirajući to stilskim, a ne strukturnim elementima, te na taj način trasira već spomenuti prijepor oko čitanja *Hlapića*. Joža Skok *Šegrta Hlapića* interpretira u nekoliko prigoda, naglašavajući aforističnost, gnomičnost i sentencioznost autoričina jezika i stila, potom humor i vedrinu kao odliku pripovijedanja za djecu, zatim analizirajući naratološke elemente teksta te mjesto i vrijeme romaneskne radnje, zaključujući pritom da je nedvojbeno riječ o slavonskom prostoru, čak imenujući svoje pretpostavke o gradovima u kojima se zbiva radnja romana, a vremenski određujući roman iluzijom neposrednoga zbivanja, dakle vremenske aktualnosti ili »bliske sadašnjosti«. Što se tiče prostornosti romana, Skok je nesumnjivo u pravu, no što se tiče vremenskog određenja, Majhut, koji precizno i detaljno iščitava rukopis romana, zaključuje upravo suprotno: riječ je o zbivanju koje je pomaknuto u prošlost i kao takvo je i napisano, odnosno, autorica ne piše o svojem vlastitom vremenu, nego o vremenu njoj nedavne prošlosti, vremenu vlastitoga djetinjstva. Majhut svoju tezu argumentira autoričinim odabirom za

Ilustracije *Čudnovatih zgoda šegrta Hlapića* Josefa Lade, 1930.

naziv novčane valute koja se u romanu rabi: Hlapić, kao što zna svatko tko je makar jednom pročitao roman, pronalazi izgubljene Markove guske koje u prvom objavljenom izdanju romana vrijede svaka 4 krune, a u drugom svaka tri stotine kruna, dok u sajamskoj vrevi šestoga dana putovanja Hlapić i Gita pomažu skromnom košarašu čiji je dnevni utržak nakon njihove marketinške akcije u prvom izdanju šest kruna, odnosno šezdeset kruna u drugom izdanju. Rukopis, otkriva Majhut, nikakve krune ne spominje, nego rabi forinte, pa tako guske u rukopisu koštaju svaka dvije forinte, a košaraš zaradi »upravo tri forinte«. Majhut to tumači uredničkom nakanom da naziv za valute prilagodi nazivlju aktualnom u vrijeme objavljivanja romana, zanemarujući autoričin odabir starije monetarne terminologije koja implicira i pomicanje radnje u nedavnu prošlost, odnosno vrijeme autoričina djetinjstva. Jednako tako, »car« koji se spominje u romanu i za kojega Hlapić tvrdi da ga je poslao da »razgazi čizmice« njegovu sinu, a koji je bio jedan od glavnih argumenata zagovarača bajkovnog čitanja romana, u vrijeme objavljivanja romana, podsjeća Majhut, nije bajkovna funkcija, nego posve realna, stvarna politička funkcija bez ikakve bajkovne konotacije. U tom smislu, sada dostupan rukopis romana otvara nova pitanja i nudi nove odgovore, i u recepcijskom smislu na vrlo simboličan način zatvara stogodišnji krug, od prvoga izdanja koje je rukopis »iznevjerilo«, do stote obljetnice prvoga izdanja kada se ponovno možemo vratiti rukopisu.

Uz hrvatsku, *Šegrt Hlapić* ima i zanimljivu inozemnu recepciju: roman je preveden na niz europskih i izvaneuropskih jezika, uključujući i esperanto te je još i danas prijevodno aktualan (upravo je preveden na ruski jezik). Za autoričina je života iniciran prijevod na češki jezik, i tom je prigodom Ivana Brlić-Mažuranić dobila na uvid ilustracije Josefa Lade koje su bile pripremljene za objavljivanje i koje su joj se jako dopale; premda unekoliko pogrešno interpretiraju izvorni tekst, te ilustracije malome Hlapiću pridaju ponešto vizualnog šarma i prepoznatljivosti, što u hrvatskom medijskom prostoru, kako se čini, nedostaje.

Status *Šegrta Hlapića* danas: dječja književnost, dječja kultura i medijsko čitanje

Čudnovate zgode šegrta Hlapića su na institucionalnoj razini književne reprezentacije visoko vrednovane: roman je dijelom popisa osnovnoškolske lektire, dijelom i dječjeknjiževnoga izvanlektirnoga kanona, čak je, usudili bismo se reći, i dijelom nedječjega hrvatskoga književnoga kanona (uzmemo li u obzir ponajprije leksikonsku, a potom i enciklopedijsku zastupljenost u nedječjem književnom sustavu). Na drugim razinama književne reprezentacije roman prepoznajemo i kao dio dječje popularne kulture, premda tu popularnost u velikoj mjeri duguje prijenosu u animiranofilmski medij koji je tekst romana mjestimice doslovce krivotvorio, proizvodeći posve nove i neočekivane razine značenja i zaplećući se u vlastite proturječnosti.

Animirani film *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* autora Milana Blažekovića kao redatelja i Paje Kanižaja kao scenarista izišao je 1997. i bitno je, nažalost, utjecao na percepciju lika Hlapića i njegove književne biti u prostoru dječje kulture. Osim vrstovne transgresije likova (ljudski dječak scenarističkom intervencijom postao je miš), ključno je mjesto iznevjeravanja autoričine izvorne ideje svojevrsno genološko nasilje nad tekstom, odnosno ponovno transgresija iz jedne vrste – dječjega romana – u drugi, fantastični narativ u kojem Hlapić ne rješava probleme i zapreke sam ili u suradnji s drugima svojom odlučnošću, hrabrošću i dobrotom, nego uz fantastičnu »nebesku« pomoć, što je doslovna krivotvorina autoričine nakane. Ujedno, vizualni pokrov animiranoga filma i popratnih marketinških efemerilija djelomice je, ako ne i posve, prekrio druge brojne Hlapićeve vizuale. S druge strane, Hlapićev je simbolički doseg protegnut i na druge, izvankulturne segmente, pa tako godišnja nagrada Ministarstva poduzetništva i obrta Republike Hrvatske za najbolju naučnicu/najboljega naučnika nosi ime šegrta Hlapića, naglašavajući segment »šegrtovanja« odnosno naukovanja koji se u nekim drugim medijskim kontekstima posve izgubio.

Hlapić 2013.

Uvodno je naznačeno da se ove godine slavi stogodišnjica prvoga izdanja romana, te se tim povodom osobito angažirala *Hrvatska udruga istraživača dječje književnosti* (HIDK) pokrenuvši i vrlo uspješno vodeći cjelogodišnju manifestaciju pod nazivom *Hlapić 2013.*, koja uključuje niz raznodobnih i raznosimboličkih aktivnosti povezanih pod istim hlapićevskim nazivnikom. Riječ je o nizu zbivanja u osnovnim školama, knjižnicama, društvenim i kulturnim centrima, muzejima, kazalištima i fakultetima diljem Hrvatske, što ih u najvećoj mjeri provode djeca ili su usmjereni djeci kao primarnim čitatelji/ca/ma *Šegrta Hlapića,* a odnose se na različite aspekte romana. Uz čitanje kao najvažniju aktivnost, i na taj način slavljenje književnoga teksta kao živoga i aktualnoga čitateljskoga užitka, *Hlapić 2013.* uključuje i aktivnosti povezane uz povijesne, pa i socijalne aspekte romana, poput izložbe o siročadi na prijelomu stoljeća (u suradnji s Hrvatskim školskim muzejom) ili osnovnoškolskih aktivnosti povezanih sa starim obrtima, postolarstvom ili institutom šegrtovanja, kao i aktivnosti povezane s Ivanom Brlić-Mažuranić i upoznavanjem njezina stvaralaštva. Središnja je proslava manifestacije održana u travnju, mjesecu u kojem je rođendan Ivane Brlić-Mažuranić, te u Slavonskom Brodu, gradu koji nije samo mjesto autoričina bračnog, obiteljskog i društvenog života nego i mjesto Hlapićeva rođenja. Nakon rođendanske proslave 17. travnja u Zagrebu u Atriju HAZU, od 18. do 20. travnja u Slavonskom Brodu održavao se znanstveni skup *Od čudnovatog do čudesnog – 100 godina Čudnovatih zgoda šegrta Hlapića* s nekoliko desetaka prijavljenih znanstvenih i stručnih tema povezanih s Hlapićem, Ivanom Brlić-Mažuranić i hrvatskom dječjom književnošću uopće.

Na tragu shvaćanja priče i pripovijedanja Richarda Kearneya, koji pričama pridaje središnje mjesto u konstituiranju i razumijevanju ljudskosti, *Šegrtu Hlapiću*, koji je nebrojenim generacijama čitatelj/ic/a bio onaj inicijacijski tekst koji je pružio osjećaj *narativnog* identiteta, želimo sretan stoti rođendan. ■

Logo proslave 100. obljetnice *Čudnovatih zgoda šegrta Hlapića* Ivane Brlić-Mažuranić 2013.

Sanja Knežević

ČITANJE *ČUDNOVATIH ZGODA ŠEGRTA HLAPIĆA* 2013.

»MALEN KAO LAKAT, VESEO KAO PTICA« – SUPERJUNAK 21. STOLJEĆA?

Mitološka dimenzija Hlapićeva lika utemeljena je u kršćanskoj mitologiji i živoj riječi Evanđelja, stoga je Brlićkina ideja Dobra danas bitna opreka i točka razlike prema suvremenim stripovskim i književnim »superjunacima« čiji nagon pobjeđivanja postaje imperativni obrazac ponašanja suvremenoga djeteta.

»Hlapić je bio malen kao lakat, veseo kao ptica, hrabar kao Kraljević Marko, mudar kao knjiga, a dobar kao sunce.« Malo je Hrvata koji u ovom opisu na prvi pogled ne prepoznaju maloga postolarskog šegrta, junaka jednog od najpopularnijih romana generacija hrvatskih čitatelja. Bez obzira na to u kolikoj se mjeri mijenjali kulturni i čitateljski trendovi i mode, lik šegrta Hlapića Ivane Brlić-Mažuranić ostaje na povlaštenom mjestu najmlađih čitatelja. Nekima su *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* i jedina pročitana knjiga za života. Stoga si i danas, nakon točno sto godina od prvog izdanja romana Ivane Brlić-Mažuranić, možemo postaviti pitanje – u čemu je tajna Hlapićeve bliskosti s djecom? Koji je, dakle, temeljni element koji to djelo već cijelo jedno stoljeće čini uvijek i iznova zanimljivim generacijama čitatelja? Konačno, kako dječak »još malen kao lakat, a dobar kao sunce« može parirati mišićavim »superjunacima« nove globalne kulture? Mogu li suvremeni mali i mladi čitatelji njegovo junaštvo uistinu smatrati junaštvom i pobjedom kada mu je jedino oružje ideja Dobra.

Kada bismo se poveli saznanjima iz književne kritike o Ivani Brlić-Mažuranić i njezinu romanu o malom postolarskom šegrtu, na ta bi se pitanja moglo lako odgovoriti. Već od samog izlaska romana i najstroža hrvatska kritičarska pera, poput Antuna Gustava Matoša, pohvalila su estetsku i etičku dimenziju njezina djela, što zasigurno pretpostavlja i ocjenu visoke umjetničke vrijednosti toga romana. Takvo kritičarsko stajalište nije promijenjeno do danas. Dapače, u povijesti hrvatske dječje književnosti *Šegrt Hlapić* drži se prvim pravim predstavnikom žanra dječjega roma-

Čudnovate zgode šegrta Hlapića: pripovijest za djecu, s naslovnom slikom Vladimira Kirina, Zagreb, 1922.

Ivana Brlić-Mažuranić – najomiljenija hrvatska dječja spisateljica

na, pa je cijelo jedno razdoblje hrvatske dječje književnosti obilježeno kao »doba Ivane Brlić-Mažuranić«, a počinje upravo godinom objavljivanja *Čudnovatih zgoda šegrta Hlapića* (1913).

Uz iznimno lijepo razgranatu i skladnu fabulu romana, fini omjer čudnovatih i realnih zgoda i nezgoda, nenametljivo upletenu napetost radnje, Ivana Brlić-Mažuranić posebnost svoga djela ipak postiže Hlapićevim portretom. Naime, mnogi elementi žanra, bilo u hrvatskoj bilo u svjetskoj dječjoj književnosti, poznati su od prije. Pritom neki povjesničari književnosti smatraju određene karakteristike toga romana i trivijalnima, primjerice Hlapićev bijeg od kuće, lik siročeta, izgubljeno i pronađeno dijete, itd. Očito je dakle da je hrvatska spisateljica bila dobro upućena u sve osobitosti žanra, no da je istodobno imala jasno razrađenu ideju što u iskonskom smislu ona drži dječjom književnošću i zašto.

Dubravka Zima u svojoj monografiji posvećenoj Ivani Brlić-Mažuranić iz 2001. godine napominje kako je »Ivana imala vrlo jasne stavove o književnosti i ženskom književnom stvaranju«. U mladosti i prvim godinama majčinstva ta genijalna umjetnica riječi nije pisala, mjesto svoga spisateljskog talenta i djelovanja ustupila je čaroliji majčinstva i obitelji. No, kako je njezina »četica dječice« rasla, spisateljski talent zadobio je povlašteno mjesto obveze i potrebe. Gotovo da nema roditelja koji nije iskusio imperativ pričanja i dječje neutažive gladi u riječi »još« ili »i što je bilo onda«. U sudbini Ivane Brlić-Mažuranić taj sretni spoj dosegnuo je izniman rezultat u romanu čiji sjaj ne mijenja svoj intenzitet već puno stoljeće. Dakle, kako piše Dubravka Zima, I. Brlić-Mažuranić shvatila je da svojoj djeci na polju dječje književnosti želi biti »provodičem«, odnosno kako sama piše u *Autobiografiji*, »da im otvorim vrata k onom bajnom šarolikom svijetu u koji svako dijete stupa prvim čitanjem, da njihove bistre i ljubopitne očice svrnem na one strane života koje želim da najprije uoče i da ih nikada s vida ne izgube«. A da je Ivana Brlić-Mažuranić pisanje smatrala i dužnošću i obvezom, a ne tek dokoličarskom zanimacijom, jasno je iz njezina odgoja i stava koji je prihvatila u kući svoga djeda Ivana Mažuranića. Biti književnik tada je uistinu značilo biti i društveni radnik, angažirani prosvjetitelj u pravom smislu riječi, što isto tako nikada nije značilo estetiku podrediti etici i obrnuto. U tom je kontekstu pogleda na umjetnost neprocjenjivo Ivanino poznanstvo s Franjom Markovićem. Dakle, posve je jasan »kršćanski podtekst« (D. Zima) njezina djela, odnosno da je»zakon srca i slike« (M. Šicel) prisutan unutar cjelokupne njezine poetike. To je opet jedna od činjenica u kojoj su hrvatska književna povijest i kritika nepobitno složne.

Ideja Dobra – temeljni ideal Ivane Brlić-Mažuranić

U kolikoj je mjeri kršćanska misao uvjetovala lik šegrta Hlapića, strukturu i temeljnu misao samoga romana, pokušat ćemo odgonetnuti kratkim osvrtom na bitne označnice djela. Jer očito je Hlapićevo »superjunaštvo« dubokih kršćanskih korijena, utemeljeno u ideji Dobra koja je temeljni pokretač radnje. Ideja Dobra Hlapića i oblikuje određenom mitskom aurom, što je i primijetila književna kritika, pa se po toj karakteristici i može komparativno postaviti u odnos prema suvremenim »superjunacima«. Mitološka dimenzija njegova lika utemeljena je u kršćanskoj mitologiji i živoj riječi Evanđelja, stoga je Brlićkina ideja Dobra danas bitna opreka i točka razlike prema suvremenim stripovskim i književnim »superjunacima« čiji nagon

pobjeđivanja postaje imperativni obrazac ponašanja suvremenoga djeteta. Dakle, može li suvremeni čitatelj povjerovati da Hlapić na svom putu pobjeđuje isključivo oružjem dobrote? Kako malim čitateljima mi odrasli možemo pomoći u iščitavanju temeljne poruke romana, pokušat ćemo proniknuti čitanjem romana u ključu kršćanskoga diskursa – tražeći slike ideala istine, dobrote i ljepote.

Da je Ivana Brlić-Mažuranić i kao umjetnica i kao majka držala ideale iznimnim darom u dječjem i mladenačkom odrastanju, svjedoči i njezin esej »Omladini o idealima« iz 1923. godine, u kojem upravo govori o idealima istine, dobrote i ljepote kao temeljnim ljudskim vrijednostima. Deset godina nakon prvoga izdanja *Šegrta Hlapića* i samo pet godina nakon završetka Prvoga svjetskoga rata, ta se spisateljica pita ne čini li se teza o idealima »zastarjela i zabačena« jer, kako dalje postulira, »što smo bogatiji u zbilji, siromašniji smo u idealima«. Pokušavajući mladima približiti svoje stavove kao i brigu da ne izgube ideale o stvaranju boljeg i humanijeg svijeta, i sama se vlastitim svjedočanstvom pokušala vratiti u mladenaštvo:

»Nismo imali ni blaga ni novca, ni znanja ni iskustva, da izravnamo nejednakost između bijednih i bogatih – ali smo se zanosili vjerujući, da svojim saučešćem, svojim bratimljenjem, svojim istinskim osjećajem jednakosti, okajavamo grijehe društva i da polagano pripravljamo put, na kojemu će se zaista u pravoj ljubavi svi sastati«.

Iz autoričina svjedočanstva zaključujemo da je upravo po tom modelu lik Hlapića i zamišljen, dječak zaogrnut aurom dobrote i milosrđa koji je sa svojim ljudskim, dječjim mogućnostima pozvan svijet učiniti boljim. Umjesto njega to neće učiniti ni mitološki ni fantastični junaci, neće ni čekati svoju preobrazbu u »superjunaka« koji pobjeđuje snagom mišice i natprirodnih snaga, Hlapić je, naime, pozvan da pobjeđuje samo idejom suosjećanja i brige za drugoga. No, u svemu tome Hlapić ni u jednom trenutku nije fantastičan lik, ili pak okarakteriziran papirnato ili didaktički suho, on ni na jednome mjestu u djelu ne poprima karakterne crte nositelja nečije ideologije, dapače, on je upravo stvaran dječak – domišljat, hrabar, veseo, ali po potrebi i uvredljiv, tužan i strašljiv. Dakle, model istinskoga dječaka. No, kako je Ivana Brlić-Mažuranić u svoj razigrani, napeti i veseli roman sakrila kršćansku mitologiju i simboliku, koja se cijelo vrijeme provlači nenametljivo poput kakva lajtmotiva, pokazat će nam novo »odraslo« čitanje djela.

Kršćanska mitologija i lik šegrta Hlapića

Roman *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* strukturiran je od devet poglavlja, s time da sedam poglavlja opisuje sedam dana putovanja maloga Hlapića nakon što je pobjegao od goropadnoga majstora Mrkonje u strahu pred novim batinama. Zbog činjenice da je većina romana, dakle sedam od devet poglavlja, komponirana kao putovanje, Ivo Frangeš ga je žanrovski okarakterizirao kao »pikarski roman«. Hlapić i jest svojevrsni »pikaro«, lutalica i tragatelj, njegovo se putovanje može doživjeti kao dječačka inicijacija, pa je i tom činjenicom potkrijepljena njegova mitska dimenzija. Dakako da je ta mitska dimenzija proizišla iz kršćanske mitologije – sedam dana putovanja istovjetno je sa sedam dana stvaranja svijeta. Broj sedam ujedno je i broj ljubavi, milosti i Duha Svetoga. Sedam dana Hlapićeva putovanja u cikličnom skladu i ravnoteži drže još dva poglavlja, prvo i posljednje – prvo, koje označuje uzrok puta, i posljednje, koje opisuje povratak, sreću i potpuno pomirenje među svim sudionicima radnje. U kršćanskoj simbolici broj devet, koliko roman ukupno ima poglavlja, »anđeoski je broj«, dakle broj koji simbolično označava duhovnu dimenziju svijeta. Dakle, Hlapić je svoj put kao i svaki čovjek na zemlji iznio da bi u konačnoj sreći na simboličnoj razini postigao potpuno duhovno sazrijevanje.

Svaki dan putovanja tematizira barem jedno Hlapićevo dobro djelo. On se konačno pod tom izlikom i otputio u svijet. Kada već prvoga jutra svoga putovanja susreće staroga mljekara, na njegovo pitanje tko je, on razigrano odgovara: »Ja sam šegrt Hlapić. Šalje me car da njegovu sinu razgazim čizme, i ako treba kome pomoći u njegovu carstvu, da mu pomognem«. Također, njegova volja za dobrim djelima uvjetovana je i dobrotom gazdarice, u odnosu na majstorovu goropadnost, stoga joj u oproštajnom pismu mali šegrt obećava: »Mislit ću na Vas i pomagat ću svakom, kao što ste i Vi meni pomagali«. Dakle, iz citirane rečenice prepoznatljiva je jedna od temeljnih misli Evanđelja – činiti dobro bližnjima. Dakle, već prvoga dana Hlapić pomaže starom mljekaru te u šaljivoj sceni sa sluškinjom, kojoj donosi mlijeko, poučava ju na pažnju prema drugima i obećava da će joj kada se vrati sa svoga putovanja donijeti cvijeće. Ti početni elementi iznimno su bitni kao točke kojima se postiže ciklična ravnoteža na samom kraju romana. Nakon što se vratio kući, Hlapić održava obećanje i sluškinji donosi cvijeće, dok ona za njega čuva pismo u kojem mu stari mljekar ostavlja nasljedstvo, svoga magarca, Hlapiću dovoljno da počne nov i radostan život. U susretu sa sluškinjom vrlo je zanimljiva slika kada ga ona prepoznaje po očima, naime, u ovoj situaciji autorica umeće sentencu – »ljudi se ne poznaju po odijelu nego po očima«. Ta je situacija zanimljiva u perspektivi promatranja Hlapića kao mitskoga junaka u odnosu na suvremene »superjunake«, kojima su upravo oči nevidljive i zatamnjene, kojima je odijelo nadljudskih i natprirodnih sposobnosti (npr. pauk ili šišmiš) jedinstvena točka prepoznavanja.

Uz prvi dan Hlapićeva putovanja vezuje se još jedna simbolična slika. Nakon što mu se pridružio vjerni pas Bundaš, on na svom putu upoznaje dječaka Marka, koji je izgubio guske. Marko vrlo skromno živi sam s majkom, a njihova je kuća prepoznatljiva jer na svojoj fasadi ima naslikanu plavu zvijezdu. Autorica će Markovu kuću opisati nježnim humorom – »Ta se zvijezda već izdaleka vidjela, pa je radi nje cijela kuća izgledala kao starica kada se smije«. Kuća s plavom zvijezdom u svojoj simbolici ima i značajno kompozicijsko mjesto – ona je povod Hlapićevoj odvažnosti, ali i cilj na kojem su se razriješila sva važna pitanja romana. Kuća s plavom zvijezdom drži Hlapićevo putovanje u snažnoj i skladnoj cikličnoj vezi, s obzirom na to da se ona pojavljuje u prvom i posljednjem danu putovanja. Također, simbol zvijezde u kršćanskoj tradiciji ima vrlo snažno mjesto, odnosno kako kaže *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnoga kršćanstva* – »Rasvjetljujući

Čudnovate zgode šegrta Hlapića u izdanju legendarne biblioteke Vjeverica

tamu noćnoga neba, zvijezda je simbol božanskog vodstva ili božanske naklonosti«. Dakle, upravo onoga najpotrebnijega što Hlapića prati cijelim putovanjem. Zašto je na kući naslikana baš plava zvijezda, možemo također pokušati odgonetnuti u kršćanskoj simbolici, gdje plava boja simbolizira Blaženu Djevicu Mariju, time da bi plava zvijezda mogla biti slika »stelle maris«, zvijezde mora, odnosno lik Blažene Djevice Marije, kojoj se utječu pomorci i putnici. A što li je Hlapićevo putovanje nego istinska životna plovidba, na kojoj ga kao siroče bez oca i majke prati »plava nebeska Zvijezda«. Konačno, na razini teksta u kući s plavom zvijezdom živi sama majka s djetetom.

Kao što je prvoga dana putovanja naišao na ljudsku dobrotu i ljubaznost, već se drugoga dana susreće s drugom stranom ljudskoga lika – zlom. Drugoga dana putovanja Hlapić susreće crnog čovjeka, utjelovljenje zla u cijelom romanu, koji okorio u svom zlu nije pronašao izlaz pretvorbe, i kao takav tragično je skončao. Crni čovjek vezan je uz tamu i noć, njega autorica ne označuje imenom, nego isključivo atributom crnine. Zanimljiva je pritom slika kada pri kraju romana mali junaci Hlapić i Gita gledaju kako dva negativca razmjenjuju novac, te autorica upravo tu scenu virtuozno simbolički stilizira – »Ali njihove su ruke bile tako crne da su i zlatni dukati na njima potamnjeli«.

Gita – zalog inicijacijskog sklada

Treći dan putovanja za Hlapićevo inicijacijsko sazrijevanje bitan je na dvjema razinama. Riječ je o razinama dobra i zla suprotstavljenima u dvama likovima – Giti i crnom čovjeku. Na početku trećega dana Hlapić spoznaje da mu je crni čovjek ukrao najdragocjenije blago – čizmice! Riječ je dakle o njegovoj spoznaji da zli ljudi čine zlo, bili mi prema njima ljubazni ili ne. Drugi važan događaj trećega dana Hlapićev je susret s djevojčicom Gitom, malom cirkusanticom s kojom nastavlja putovanje. Odlučivši dvoje junaka sada zajedno nastaviti put, oboje u potrazi za ukradenim stvarima, Hlapić za čizmicama a Gita za kutijom nakita, odlučuju da će se sami boriti za preživljavanje. U tom trenutku dolazi na vidjelo suprotnost njihovih temeljnih osobina: Hlapić je praktičan i radišan, simbolički utjelovitelj muškog principa djelovanja; Gita je s druge strane sklona samo igri, ona ne poznaje rad, nego cirkuske akrobacije, i od svakog je događaja spremna napraviti pravu malu umjetničku manifestaciju. U njihovim naizgled suprotnim karakterima zapravo se krije inicijacijska ravnoteža koja u tom obliku cijelu priču održava u simboličnom skladu. Uz lik Gite vezan je i snažan kršćanski simbol na koji upozorava i S. Hranjec u svojoj knjizi *Kršćanska izvorišta dječje književnosti*. Gita, koja će se na kraju romana prepoznati kao izgubljena kći majstora Mrkonje i dobre gazdarice, na palcu ima ožiljak u obliku križa. Taj pomalo trivijalan element, dakle ožiljak po kojem će roditelji prepoznati svoje izgubljeno dijete, ovdje nosi i svoju dublju kršćansku simboliku. Naime, »ucrtan« križ na Gitinu, odnosno Maričinu prstu simbol je patnje koja na kraju završava u spasenju. Hlapić se ovdje pojavljuje kao posrednik na Gitinu putu do spasenja – slijedeći Hlapića u njegovoj ideji Dobra i odbivši se vratiti u cirkus, Gita pronalazi svoju izgubljenu obitelj i tako žuđeni zagrljaj izgubljene majke.

Četvrtoga dana putovanja Hlapićeva aura mitskoga junaka iskazana je dvjema anegdotama. U selu u kojem su odsjeli buknuo je požar i to u štali Grge, koji je poslovao s crnim čovjekom. U tom je poglavlju autorica virtuozno izgradila efekt napetosti i Hlapića postavila na razinu istinskoga junaka koji je spreman žrtvovati vlastiti život u ime dobra. Gotovo izgubivši život u požaru, Hlapić zapravo pada na tavan na kojem su pronađene sve ukradene stvari – pa čak i njegove čizmice. Saznavši da joj je sin lopov, starica u čijem je dvorištu buknuo požar sažalila se Hlapiću i on joj obeća da će potražiti Grgu i prisiliti ga da postane bolji čovjek. Mudar i milosrdan Hlapić spoznaje da »od batina ne bi Grga postao bolji« te daje obećanje njegovoj majci: »Nemojte plakati! Ja poznam Grgu (...). Ako ga ja sastanem na svom putu, reći ću mu da ne ide u selo. Reći ću mu neka ostavi crnog čovjeka, neka ode u svijet i bude pošten«.

Već sljedećega dana Hlapić se susreće s Grgom i crnim čovjekom, i u tom susretu Ivana Brlić-Mažuranić ocrtava bitnu evanđeosku misao pomaganja i uvažavanja neprijatelja. Trenutak kada se odlučio pomoći neprijateljima – crnom čovjeku koji mu je ukrao čizmice i Grgi. Ujedno je to bio i trenutak koji je iskoristio da Grgi prenese majčinu poruku i dar u obliku srebrnjaka. Dobivši majčin srebrnjak, Grga se rastuži, a Hlapić mudro zaključi: »...tko može da bude žalostan, taj će biti i dobar«.

Ivana Brlić-Mažuranić u roman o šegrtu Hlapiću upleće i motiv suprotnosti sela i grada, upozoravajući tako na bešćutnu socijalnu sliku grada u odnosu na idilično opisano selo. Naime, putujući od sela do sela Hlapić i Gita nikada se nisu zatekli bez krova nad glavom, no doputovavši upravo šesti dan u grad, ostaju na ulici pod zvjezdanim nebom. Uvodeći temu grada, autorica unosi i socijalnu tematiku siromaštva i nepravde. Osobito je to dojmljivo u

epizodi kada Hlapić i Gita pomažu siromašnom košarašu prodati robu na sajmu ili pak vlasniku vrtuljka privući mušterije, s obzirom na to da se upravo tu autorica služi svojim finim, kako bi kazao Matoš, »milosrdnim humorom«.

Noć u kojoj su Hlapić i Gita ostali sami na ulici presudna je u Hlapićevoj inicijacijskoj misiji. Naime, u toj noći dvoje malih junaka doznaje da crni čovjek namjerava orobiti Markovu kuću s plavom zvijezdom. U želji da pomognu Marku i njegovoj majci, Hlapić i Gita unatoč mračnoj noći pobjeđuju svoj djetinji strah i upućuju se na neizvjestan put u želji da dobro pobijedi. Dirljivo je kakvom pažnjom Ivana Brlić-Mažuranić stilski dočarava noć u kojoj se dvoje djece odvažilo na put, pa se u ovoj slici i prepoznaje njezina andersenovska, ali i majčinska ćutilnost: »Mnogi ljudi pripovijedaju da trava i cvijeće noću razgovaraju. Ako li je to istina, onda su sigurno te noći sve livade šaptale: 'O, mala dječice! Kuda ćete noću na tako dalek put?'«.

U Brlićkinoj ideji da dobro uvijek prati dobro, maloj dječjoj družbi na putu do Markove kuće pomaže košaraš, kojemu su oni dan prije pomogli na sajmu. Autorica nenametljivo u priči o košarašu donosi i djetinju, naivnu logiku pravde i nepravde, postavljajući ju na univerzalnu razinu vječnog pitanja – »Zašto je baš on morao da bude najsiromašniji u cijelome gradu, premda je išao najdalje po dobre šibe i pleo najbolje košare – o tom nije Hlapić sada imao vremena da misli. O tom su već mudraci u onom gradu pisali velike knjige, ali ni oni ne znadu zašto je tako«.

Siromašni i dobri košaraš doveo je Hlapića i Gitu gotovo do same Markove kuće s plavom zvijezdom, a oni su kroz šikaru i noć sami pohitali naprijed, jer kako autorica mudro kaže – »...tko god ide nekom u pomoć, taj se ne boji ničega, već samo da će zakasniti«. No, u toj noći kada su oblaci potpuno zasjenili mjesečinu, dogodio se najveći i najuzvišeniji obrat romana – Hlapić i Gita susreću majstora Mrkonju! I ono što je najbitnije, majstor Mrkonja, kojega su prethodno orobili crni čovjek i Grga, i sam se preobratio, jer ga je Grga zahvaljujući Hlapićevoj nakani da ga promijeni došao spasiti te mu darovao majčin srebrnjak: »Otkad sam dobio taj novac, okrenulo se moje srce od zla na dobro. Možda i tebi donese sreću. A ja idem u svijet da okajem svoje grijehe«.

Dočim je shvatio da pred njim stoji Hlapić, majstor Mrkonja podignuo ga je u najtopliji i najsrdačniji zagrljaj. U sedmoj noći putovanja Hlapićeva je misija obavljena. Kao dječak prebrodio je sve svoje strahove, spoznao da samo dobro srce čini hrabrim i odvažnim, a svojom bezuvjetnom dobrotom i milosrđem svoga je »neprijatelja« učinio istinskim očinskim prijateljem. U tom smislu mogli bismo primijetiti kako je slika preobrazbe majstora Mrkonje zapravo slika evanđeoske istine.

Drugoga jutra, nakon što su spasili Marka i njegovu majku od crnoga čovjeka, na veliku gazdaričinu radost majstor Mrkonja vraća se kući s dvoje djece – Hlapićem i Gitom. Njihovoj radosti nije bilo kraja, a posebice kada se Gitin ožiljak u obliku križa pretvorio u njezino konačno spasenje i sreću – po ožiljku u obliku križa gazdarica je u Giti prepoznala svoju izgubljenu kćer Maricu. U ozračju sreće i blagoslova završava i cio roman. Sedmoga dana mala obitelj odlazi u crkvu i zahvaljuje Bogu na velikoj milosti i sreći – »Kad su stupili u crkvu, sinulo je upravo na sve crkvene prozore veselo sunce – i tako su oni vidjeli da su sada pogodili i da se sam Bog raduje sreći koju im je udijelio«.

Sretan kraj – pobjeda ideje Dobra

Za sva dobra djela koja je na svom putu učinio Hlapić je nagrađen, pa autorica svoj roman i završava u ozračju bajkovite sreće, naime, Hlapić i Gita su se vjenčali, i oko sebe su imali svojih simboličnih sedmero dječice – svoje četvero djece i tri šegrta. A Hlapićevo inicijacijsko putovanje u njihovim je životima imalo posebno mjesto – nedjeljom popodne u Hlapićevoj su se kući pripovijedale »čudnovate zgode šegrta Hlapića«.

Možda se takav kraj romana današnjim čitateljima čini naivnim, a Hlapićeva dobrota mitska. No, činjenica jest da upravo bajkoviti kraj romana zadovoljava i terapeutski smisao djela namijenjena dječjoj populaciji. Ideja Dobra sama je po sebi nagrada, i onomu tko ju slijedi i preko trnja osigurana je spoznaja duhovne ravnoteže. Kolikogod se danas djeci nametala kultura borbe i pobjeđivanja utjelovljena u tzv. »superjunacima«, vjerujemo da njihova nježna srca ipak znaju i mogu prepoznati temeljne vrline humanosti – dobrotu, istinu i ljepotu. To nam je svima jamstvo nadi da će »malen kao lakat, veseo kao ptica« lik šegrta Hlapića zauzeti mnogo bitnije mjesto u dječjem odrastanju i za buduće generacije nego što mu predviđa suvremena kultura agresivnosti. U svemu tome velika je odgovornost i na nama odraslim čitateljima, stoga bi »šegrt Hlapić« očito mogao postati i omiljena roditeljska lektira. ■

Ilustracija Naste Šenoa-Rojc iz prvog izdanja 1913.

Diana Zalar

SLIKOVNICA U HRVATSKOJ

Kratki presjek razvoja i suvremeno stanje

Slikovnica je umjetničko djelo koje se u mnogo čemu razlikuje od ilustrirane knjige, posebice svojom karakteristikom da govori dvostrukim jezikom: tekstom i slikom. Ilustracija u ilustriranoj knjizi pojašnjava ili oslikava priču ili pjesmu, pomaže čitateljevoj mašti, ali je uvijek subordinirana tekstu. U pravoj slikovnici ilustracija u krajnjem slučaju ima barem ravnopravnu ulogu tekstu, vrlo često glavnu ulogu, a katkad nije popraćena baš nikakvim tekstom. Slika je često informacijski obilnija od teksta. Zato slikovnicu suvremeni teoretičari nazivaju i dvojnim diskurzivnim žanrom, djelom na susretištu verbalnih i vizualnih umjetnosti. Takvo posredovanje sadržaja na osobit način uključuje čitatelja u pronalaženje značenja. Jesu li toga svjesni autori recentnih hrvatskih slikovnica? Kakav je bio razvoj slikovnice u nas? O čemu i kako govori suvremena hrvatska slikovnička produkcija? Kakvi su njezini dosezi u ovome trenutku? Ovaj rad pokušat će dati sažete odgovore na navedena pitanja.

Slikovnica kao hrvatska povijesna činjenica

Od druge polovice devetnaestog stoljeća, kad se u Hrvatskoj pojavljuju slikovnice za djecu, pa sve do danas, ta je umjetnička vrsta nadahnjivala mnoštvo umjetnika i doživjela svakojake mijene. Kako su već napisali B. Majhut i Š. Batinić u nezaobilaznom djelu *Od slikovnjaka do Vragobe, hrvatske slikovnice do 1945.* (Hrvatski školski muzej, Zagreb, 2001), u Hrvatskoj se slikovnica pojavljuje u drugoj polovici 19. st., kada je dječja književnost namijenjena školskoj populaciji postala već vrlo isplativ posao. Distribucija i prodaja ilustriranih dječjih knjiga već je bila uhodana otkupom za nagrađivanje djece u školama. Autori tekstova uglavnom su bili hrvatski, a ilustratori inozemni. Zapravo se u prvom redu tekstualizirala slika, a ne onako kako današnji čitatelj očekuje – da se ilustrira tekst. Često se nisu bilježila imena ilustratora, sve dok nakladnici nisu počeli plaćati ilustratorima za izradu ilustracija. Nepostojanje svijesti o umjetničkom značenju autorske ilustracije dječje knjige u drugoj polovici devetnaestog i prvoj polovici dvadesetog stoljeća rezultiralo je time da je poznato trostruko više autora tekstova negoli autora ilustracija. A i

odnos pisaca prema vlastitim djelima bio je drukčiji nego danas (našu prvu posve hrvatsku slikovnicu *Dječja čitanka o zdravlju* iz 1927., koju je ilustrirao Vladimir Kirin a stihove sročila Ivana Brlić-Mažuranić, potonja nije ni potpisala – vjerojatno zato što je tekst pisala prema ilustracijama, pa tom okolnošću nije bila zadovoljna). U to se doba često ne navode godine izdanja, imena nakladnika i slično. Kad je riječ poglavito o slikovnicama, zbog velikih naklada inozemne slikovnice često su jeftinije negoli tuzemne. Međutim, nešto treba osobito istaknuti: brži i svestraniji razvoj likov-

ne komponente slikovnice negoli tekstualne. Ta činjenica stoji do dana današnjega.

Slika je, bez obzira na primarnu funkciju koju joj daje nakladnik, doživjela različite »tretmane«: davala joj se pedagoška funkcija, bila je čak neka vrsta oglasnika za marketinške proizvode, stavljalo ju se u poziciju potrošne robe koja treba samo vizualizirati ono o čemu je riječ u tekstu... međutim, u nekim je izdanjima bila na prvome mjestu, i luksuz i umjetnost. Tekst je pri tome u najstarijim slikovnicama bivao uglavnom u pedagoškoj funkciji, rjeđe umjetničkoj, ali paralelnog razvoja u međuigri teško da se moglo naći.

Od tridesetih godina dvadesetog stoljeća hrvatsku ilustraciju oblikuju gotovo svi slikari, kipari i posebice grafičari, strip-crtači, autori crtanog filma. U pedesetim i šezdesetim godinama, zbog djelovanja različitih utjecaja – a među njima još je nedovoljno istražen utjecaj ključne osobe u hrvatskom izdavaštvu za djecu, koja je tada pokrenula ili preuzela uredništvo za čak desetak nakladničkih nizova različitih profila (pa i slikovničkih) i čvrsto stajala na poziciji da se djeci ne smije pružati na čitanje i gledanje makar što – riječ je o Grigoru Vitezu – dolazi do raslojavanja među ilustratorima, koji se grupiraju kao ilustratori dječjih knjiga i udžbenika, novinski ilustratori i animatori, te do autorske koncepcije slikovnice kao samostalnoga stvaralačkog projekta likovnog umjetnika. Kad je riječ o Grigoru Vitezu kao umjetniku i uredniku, treba napomenuti da je on u nepunih desetak godina u Zagrebu u sklopu spomenutih nakladničkih nizova pokrenuo i dva slikovnička. Biblioteka *Palčićeva knjižnica* najvjerojatnije je imala životni vijek od 1955. do 1960. godine. Taj je slikovnički niz G. Vitez preuzeo iz Slovenije, i prevodio je slovenske i druge pisce sa slovenskog jezika. U dvadeset i pet knjižica koliko ih je nađeno na hrvatskom jeziku razvidan je kvalitetan odabir priča i ilustracija, uz posve podnošljiv omjer crno-bijele ratne literature, koja je vjerojatno bila »propusnica« da se za ediciju dobiju sredstva. U hrvatskom izdanju tiskalo ju je Izdavačko knjižarsko poduzeće Mladost. Potom je tu *neimenovan niz slikovnica tvrdog uveza i tvrdih kartonskih stranica* za najmlađe. To je poseban niz u kojem su tiskane slikovnice za djecu rane i predškolske dobi. U njima je postignut izniman sklad između bogatih ilustracija Cvijete Job, Nives Kavurić Kurtović i Vitezova pjesništva, te između inozemnih ilustratora i pisaca (slovenski autori Lojze Zupanc i Jože Ciuh, te Samuil Maršak i Slavko Barlović) koje je uredio i preveo Grigor Vitez, a nakladnički je niz trajao do 1967. godine. Istodobno s *Malom knjižnicom*, *Mojom knjižicom, Palčićevom knjižnicom, nakladničkim nizom slikovnica tvrdog uveza* i *Malom plavom knjigom*, kao i bibliotekama *Vjeverica* i *Jelen*, koje je sve pokrenuo i uređivao, Vitez se ingeniozno dosjetio na koji način može djeci pružiti poseban književni užitak. Riječ je o biblioteci *Iz priče u priču* (1958–1964?), koja je ostvarena tako što se uporabljao višak papira koji je nastajao dok su se u tadašnjem Štamparskom zavodu Ognjen Prica tiskale druge knjige. Djeca su te male knjižice formata 6,6 x 9,3 cm sakupljala kao što danas sakupljaju sličice i figurice junaka iz crtanih filmova. U knjižari Mladost dijelile su se prilikom kupnje knjiga i drugih artikala. Iako su bile malene, vrlo su pomno dizajnirane, ilustrirane u kombinaciji boje i crno-bijele ilustracije. Ilustrirao ih je Slavko Barlović. Iako je riječ o biblioteci minijaturnih knjižica za malene džepove, navedeni su svi relevantni podatci o autorima, izdavaču i sl. – kao i u bilo kojoj drugoj knjizi uobičajenog formata i luksuznijeg izdanja. Ne treba naglašavati da je izbor priča bio najvećim dijelom reprezentativan, Vitez je s veseljem birao priče za taj niz, slijedeći svoje literarne sklonosti i ukus. Davao je prednost usmenom stvaralaštvu različitih zemalja, kombinirao autore s prostora tadašnje Jugoslavije i inozemne autore. Te minijaturne knjižice imale su i svoje redne brojeve, kako bi djeca i odrasli znali koliko ih je tiskano. Priča s najvećim rednim brojem koju sam imala u rukama je osamdeset i prva: *Dva dječaka* Anđelke Martić. Knjižice su se tiskale i na latinici i na ćirilici kako bi doprle do što većeg broja čitatelja i stekle veću popularnost.

Mini biblioteka

Istodobno s tim zbivanjima na sjevernijim područjima zemlje, na jugu Hrvatske trajao je od tridesetih do osamdesetih jedan drukčiji recepcijski kod kad je riječ o slikovnicama. Iz projekta nazvanog *Slikovnica mojeg djetinjstva*, koji je tijekom 2011. ostvaren u Gradskoj knjižnici Marka Marulića u Splitu, gdje su pozvani građani da donesu slikovnicu koju su najviše voljeli kad su bili djeca, ili da napišu koja je to bila pa će ju potražiti knjižničari, trebao bi s vremenom biti utemeljen i prvi hrvatski muzej slikovnica. Koje knjige izviru iz riznice sjećanja ljudi najrazličitijih profila, danas mahom kulturnih radnika Splitsko-dalmatinske županije? Kad je riječ o žanrovskoj slici odabranih izdanja, tu su roman, bajke u prozi i stihovima, umjetničke pripovijesti i one iz narodnog stvaralaštva, stri-

povi, pjesme, prepričani filmovi. Ilustratori su slikovnica Vladimir Kirin, Mladen Veža, Andrija Maurović, Joško Marušić, Cvijeta Job, Ivo Gattin, Zdenko Balabanić, Marija Sakač-Houska, Branislav Jovanović, Vojtěh Kubašta, Marcel Marlier, Edwin Schmidt, Mel Crawford, Laszlo Reber, Arne Ungerman, Ida Bohatta Morpurgo, Adi Mulabegović, Mirko Stojnić, Miljenko Stančić, Ančka Gošnik Godec, Janusz Grabianski, Miklavž Omersa / ilustracije dječjih crteža / ilustracije prema filmovima iz Disneyeve produkcije / neimenovane ilustracije koje nemaju umjetničkih pretenzija i dr. Kad je riječ o piscima, najčešće su navođeni Ivana Brlić-Mažuranić, Enes Kišević, Sunčana Škrinjarić, Andrija Maurović, Vladimir Čerkez, Vladimir Filipović, Jakob i Wilhelm Grimm, Hans Christian Andersen, France Bevk, Jens Sigsgaard, Eva Janikovszky, Aleksandar Sergejevič Puškin, Gilbert Delahaye, Irena Jurgielewiczowa, Wilhelm Hauff, Branko Ćopić, Charles Perrault / često je u slikovnicama priča iz narodnog stvaralaštva, ili prepričana ili prepjevana inozemna slikovnica nenavedenih autora (prepričali Nada Iveljić, Gustav Krklec, prepjevao Stanislav Femenić).

Iz ovoga popisa iščitavamo, s jedne strane, veliku raznolikost afiniteta za ilustraciju i književno djelo, vidimo velike ilustratore i književnike koji se danas smatraju klasicima, kao i suvremenije umjetnike. Izbor se u tom smislu zaista može smatrati reprezentativnim. S druge strane, vidljiv je i diskontinuitet razvoja književne ilustracije na širim hrvatskim prostorima, a u dalmatinskoj čitateljskoj percepciji pojedinačno isticanje samo nekoliko imena mnoštva ilustratora koji se od pedesetih godina do kraja sedamdesetih afirmiraju u sjevernijim predjelima Hrvatske (uz časne iznimke: Vladimir Kirin kao ilustrator dio je kolektivne čitateljske svijesti, kao i Mladen Veža i Cvijeta Job). Zanimljivo je ovdje iz recepcijske perspektive zamijetiti još nešto, važno za teorijski pogled na slikovnicu: među omiljenima djeci naći ćemo nekoliko kič slikovnica bez umjetničkih pretenzija. Mirna Flogel, sveučilišna profesorica i spisateljica, napisala je (parafraziram) da je čudnovato s time što je pravo, a što lažno. Bezvrijedna stvar u dobroj ruci vrijedi kudikamo više nego skupocjena stvar u lošoj ruci. I tu je ključ razmatranja (ne)prihvaćenosti ilustracija kad je riječ o djeci. Slikovnica umjetničke ilustracije sama po sebi ne mora biti ni uspješna ni prihvaćena. Očigledno neke kič i šund slikovnice imaju svoju vrijednost, ili u imaginativnom, ili u komunikativnom smislu, bez obzira na sladunjavost ilustracija koje, prema kritičkom vrednovanju, nemaju umjetničke pretenzije. Postaje jasno da su opozicije umjetničko–kič ili umjetničko–šund nedostatni za vrednovanje slikovnice kao fenomena. Analiza slikovnice kao žanra koji se izražava dvostrukim jezikom, riječju i slikom, treba se kretati mnogo slojevitije i u smjeru spoznaja o ljudskoj recepciji slike i riječi.

Prijeloman događaj u razvoju hrvatske slikovnice bilo je učlanjenje samostalne Hrvatske u međunarodnu udrugu International Board on Books for Young People (IBBY) nakon završetka Domovinskog rata. Intenzivirala se promocija hrvatske dječje knjige u inozemstvu, pa i na velikim međunarodnim izložbama i sajmovima dječje knjige (Bratislava, Bologna). Naravno, likovnim umjetnicima ta promocija ponešto je lakša negoli piscima koji su kronično nedovoljno prevedeni, pa se shodno tomu i hrvatska slikovnica lakše promovira u drugim zemljama negoli drugi žanrovi. Sve to potaknulo je ozbiljnije proučavanje slikovnice, pa je održan i stručni skup pod naslovom *Kakva je knjiga slikovnica* u organizaciji Knjižnica grada Zagreba, 1999. godine. U Zagrebu je održan već treći međunarodni bijenale dječje, knjižne, novinske i reklamne ilustracije. U katalogu ilustratora od 50-ih godina do danas možemo naći više od sedamdeset ilustratora dječje knjige koji su ilustrirali više od tri ilustrirane knjige i slikovnice. Neki su od njih danas vrlo afirmirani u zemlji i inozemstvu. Primjerice, Svjetlan Junaković, Vjekoslav Vojo Radoičić, Ivan Antolčić, Dubravka Kolanović, Joško Marušić, Ivan Lacković-Croata, Andrea Petrlik-Huseinović, Otto Reisinger, Danica Rusjan, Ivan Vitez, Mladen Veža dio su povijesti hrvatske slikovnice, i općenito ilustracije. Marcela Hajdinjak-Kreč, Sanja Rešček, Pika Vončina, Frano Petruša, Ninoslav Kunc, Darko Macan, Edvin Dragičević, Tomislav Torjanac, Zdenko Bašić istaknuti su umjetnici mlađe generacije. Ima i drugih. Neki od njih stvaraju na različitim poljima, od stripa, slikovnica, do školskih udžbenika. Mnoštvo je pisaca čija su djela u Hrvatskoj pretočena u slikovnice: Sunčana Škrinjarić, Stanislav Femenić, Ljudevit Bauer, Luko Paljetak, Zvonimir Balog, Grigor Vitez, Nevenka Videk, Gustav Krklec, Danijel Načinović, Željka Horvat-Vukelja, Vesna Parun, Ratko Zvrko, Sanja Lovrenčić, Hrvoje Kovačević i drugi. Nagradu za najbolju hrvatsku slikovnicu utemeljila je umjetnička organizacija Autorska kuća 2005. godine u Zagrebu. Dobila je ime prema motivu iz fantastične priče *Mali princ* Antoinea De Saint Exuperyja. Svrha pokretanja Nagrade »Ovca u kutiji« jest vrednovanje slikovnice kao književno-likovnog visoko vrijednoga umjetničkog djela. Održava se svake jeseni u sklopu Festivala *Pazi knjiga!*, čiji je organizator prve tri godine bila Autorska kuća, a sada je Knjiga u centru. Stručni žiri, kao i neovisan dječji žiri, biraju najbolju slikovnicu, pri čemu se podjednako pazi na kvalitetu teksta i na kvalitetu ilustracije, a osobito na povezanost tih dvaju elemenata.

O posebnostima suvremene slikovnice

Prema suvremenim teoretičarima slikovnice, među kojima je u nas najistaknutija Smiljana Narančić-Kovač, slikovnica kao umjetničko djelo objedinjuje dostignuća verbalnih i vizualnih umjetnosti. Slikovnica ne posreduje umjetnost na isti način kako ju posreduju ilustrirane knjige, romani ili zbirke poezije jer je njezin cjelokupni dizajn u igri posredovanja značenja. Pri tome se misli na detalje kao što su korice, slog, tipografija, veličina, raspored riječi na stranici, nulti arak, biografije autora, paginacija i još mnogo toga što čini slikovnicu zapravo trodimenzionalnom knjigom, predmetom-umjetninom. Stoga je i čitanje i gledanje slikovnice zapravo posve drukčiji proces od čitanja romana ili zbirke poezije. Čitatelj postaje sudionik u stvaranju značenjskih slojeva slikovnice jer čitanje postaje interaktivan proces, a ne strogo linearan kakav je u drugim žanrovima. U nelinearnim mogućnostima čitanja slikovnica se najviše približila suvremenim interaktivnim pričama i hibridnim knjigama sa zaslona računala, budući

da čitatelj može i treba slikovnicu više puta pročitati kako bi osvijestio na posve individualan način njezino značenje. Ponovljena čitanja ne moraju ići istim slijedom okretanja stranica kao u prvom čitanju, izbor je ostavljen čitatelju na volju. Isto tako, proces konstrukcije značenja ovisi i o sklonostima čitatelja, o tome čemu će dati prednost u vlastitim iščitavanjima, kako će pojmiti najvažnija čvorišta gdje se susreću i međusobno komentiraju slika i tekst. Svaki dio slikovnice može konfigurirati neko značenje. Čitatelj prebacuje pozornost s jednoga segmenta slikovnice na drugi, vraća se na pročitano, čita drugim redoslijedom. Pri tome katkad sklapa u svojoj imaginaciji posve nova značenja i ideje. Čitateljska pozornost ima puno kompleksniju zadaću pri čitanju slikovnice negoli kad je riječ o strogo linearnom čitanju drugih književnih djela. Riječ je o svojevrsnoj kontekstualizaciji »na licu mjesta«, i to jednako tako na osnovi ponuđenog isprepletanja vizualnoga i verbalnoga, kao i onog koje nastaje u čitateljevoj glavi. K tome su čitanja slikovnica ne samo vizualna nego često i taktilna, olfaktivna i auditivna iskustva. Slika i tekst u najboljim slikovnicama uvijek su u svojevrsnom dijalogu. U digitalnom dobu sve se više razvijaju i čitatelji s višedimenzionalnom čitateljskom sposobnošću, čitatelji izmijenjenih spoznajnih i predodžbenih misaonih aktivnosti. Osjećaji koji nastaju prilikom tih aktivnosti i mijenjanje odnosa prema čitanju još nisu proučeni i pojašnjeni. Čini se da je slikovnica kao trodimenzionalni žanr najtješnje povezana s tim procesima. Sve u svemu, riječ je o žanru koji se neprestano i ubrzano razvija, što je možda najvidljivije u slikovnicama koje nastaju u visoko razvijenim zemljama, primjerice onih engleskih autora. Nešto od tih spoznaja i utjecaja razvidno je i u jednom dijelu hrvatske produkcije.

Promotrimo li izdanja hrvatskih slikovnica tiskanih u nekoliko posljednjih godina, zamijetit ćemo nekoliko zanimljivih pojava.

Osviještenost nekoliko autora o specifičnostima slikovnice kao žanra

Kao primjer iz najnovije povijesti hrvatske slikovnice mogu se navesti slikovnice koje je oslikao Tomislav Torjanac, a prema pjesmama Grigora Viteza *Kako živi Antuntun* i Ratka Zvrke *Grga Čvarak*. Posao je tim zahtjevniji jer je riječ o antologijskim pjesmama odavno uvrštenima u obvezatnu lektiru. To nije spriječilo Tomislava Torjanca da ih sagleda na svoj način i prikaže s mnogo duhovitih detalja, u posve novom izrazu, ispisujući pri tome stihove rukom, tj. ne koristeći se računalnim slovima.

Sve češće pojavljivanje vrijednih slikovničkih izdanja u različitim hrvatskim gradovima te veća pozornost slikovnici kao žanru koji može predstaviti baštinu

Te činjenice, s jedne strane, rezultiraju time da autori slikovnica češće nego prije dobivaju nagrade u konkurenciji s drugim žanrovima. S druge strane, može se reći da su se pojavila vrijedna izdanja koja govore o baštini različitih hrvatskih krajeva. U Šibeniku *Faust leteći čovjek* Zdenke Bilušić, u Dubrovniku *Ruđer Bošković* Snježane Paušek-Baždar i Pike Vončine te *Cvijeta Zuzorić* Slavice Stojan i Ivana Viteza, u Splitu *Priče iz muzeja* Jasena Boke i Edvina Dragičevića. Svaka od navedenih slikovnica iznimno je likovno ostvarenje, u njima je zanimljiv suodnos tekst–ilustracija. Vrlo je zanimljiva i slikovnica koju je tiskao Muzej triljskog kraja *Priča o Gaju Laberiju* Ibrahima Agačevića i Zorana Perdića Lukačevića, u kojoj je riječ o zagonetki rimskoga nadgrobnog spomenika za dječaka kojemu se životna priča može samo nagađati, a autori su je uobličili u maštovito ruho s originalnom patinom davnih vremena.

Porast broja turistički usmjerenih slikovnica koje osvješćuju bogatstvo i raznolikost nekog dijela naše zemlje, bilo u kulturnom, bilo u geografskom, bilo u nekom drugom smislu

Ta skupina ne može se oštro izdvojiti od prethodne. *Franjo Žućak i zbirka kukaca*, *Franjo Žućak u varaždinskom starom gradu* Dubravke Rovičanac i Dubravka Kastrapelija dvije su slikovnice sa svrhom reklamiranja varaždinskog

muzeja, zanimljivih ilustracija i teksta koji s ljubavlju govore o gradu Varaždinu. Tekst katkad izlazi iz ozbiljnih okvira kad se čitatelj tomu najmanje nada. *Nikola Tesla izumitelj budućnosti* slikovnica je Sani Sardelić i djece iz sela Smiljana. Riječ je o suradnji Muzeja Like Gospić s Gradskim muzejom Korčula i djecom područne škole Smiljan, te njihovom starijom braćom i sestrama. Djeca su nacrtala sjajne ilustracije, bogate koloritom, unutrašnjim nabojem, prigodno može se reći – vrlo naelektrizirane. Tekst nije tako kvalitetan.

Porast broja autorskih slikovnica – onih u kojima su ilustrator i pisac jedna te ista osoba

Izdvajaju se slikovnice s visokim umjetničkim dosezima Manuele Vladić-Maštruko (*San o moru*, *Sreća do neba*), Pike Vončine (*Emilija u Zemlji kotača*), Vjekoslava Voje Radoičića, Stanislava Marijanovića (*Čudovišta u muzeju, Izgubljene papuče, Knjiga čarobnih formula*), Svjetlana Junakovića (*Ljubav spašava živote, Dome slatki dome*), Zdenka Bašića (*Sjeverozapadni vjetar – O vilenjacima i elementarnim bićima sjeverozapadnog dijela Medvednice pa do Samoborskog kraja*). Autori sve više paze na izbor slova primjeren djetetu koje tek počinje čitati, jezičnu dotjeranost, mogućnosti slikovnice kao žanra. Naslovnice (vanjska i unutrašnja), impresumi, posvete, tj. svi prostori slikovnice koje je moguće ispuniti slikom ili tekstom sve su sadržajniji, a osobito kod S. Marijanovića prepuni zanimljivih detalja, skica, mapa, duhovitih komentara. Takve slikovnice ne možete pročitati i odgledati u dahu, one zahtijevaju vaše vrijeme i mirno mjesto za proučavanje.

Porast broja problemskih slikovnica

– s obzirom na nacionalnost ili rasu (*Priča o Vilmi Špigl* Melite Rundek i Dražena Jerabeka)

– s obzirom na teškoće odrastanja (*Mali Mo* Ane Đokić i Ivane Guljašević)

– s obzirom na neku posebnost u razvoju koja je sastavni dio života ljudi s posebnim potrebama (Downov sindrom, autizam, gluhonijemost, sljepoća) (*Školice za Tratinčicu* Ane Đokić i Tomislava Zlatića, *Naša Zola* Nataše Vojnović i Aleksandre Goreta, *Dobar dan, crtam…! Hello, I am drawing…!* Ivana Žižića).

Porast zanimanja za hrvatsku pučku priču

Zec, medvjed, čovjek i lisica Sanje Lovrenčić i Tomislava Zlatića jedna je od slikovnica iz Biblioteke Etno priče, koja je namijenjena djeci od tri do osam godina. Objavljeno je prvo kolo od pet svezaka, a ilustratori su u drugima Pika Vončina, Ana Kadoić, Ivana Guljašević, Sven Nemet. Knjige su pomnjivo oblikovane. Brižljivo su odabrane priče, vidljiv je odgovoran odnos prema jeziku i skladna književna obrada.

Drvosječa Tvrtko i fazan iz nebeskoga vrta Igora Knežeka i Tomislava Tomića majstorski je oslikana slikovnica u tušu, flomasteru i temperi, dočarava srednji vijek na ovim prostorima. Priča je napisana u specifičnoj atmosferi pučkog pripovijedanja, iako u standardnoj književnoj riječi. To se može reći i za priču *Kako je paž spasio Zagreb*.

Slikovnice nastale prema animiranom filmu (*Kako je snijeg pao* Bruna Kumana i Ivane Guljašević)

Ovim kratkim prikazom, mahom pozitivnih, fenomena koji obilježuju posljednje godine razvoja nacionalne slikovnice za djecu, posebice raznolikosti tematike, ni slučajno nisu iscrpljene sve teme. Djeca i njihovi odrasli u današnje doba očekuju od umjetničke slikovnice puno vizualnih detalja koji nadopunjuju, komentiraju ili čak mijenjaju smisao priče ili pjesme, duhovitu i intrigantnu komunikaciju slika/tekst, nešto što nisu vidjeli na ekranima ni na zaslonima računala, mogućnost za maštanje na osnovi ponuđenoga. Slikovnica kao žanr pruža silne mogućnosti za maštovita iznenađenja i umjetničke dosege. Hrvatska je zemlja mnoštva talentiranih ilustratora i pokojeg iznimno talentiranog pisca, od kojih su se mnogi već afirmirali i izvan granica domovine. Na njima je da i dalje istražuju i upoznaju mogućnosti žanra koji stvaraju. ■

Andrijana Kos-Lajtman

AUTOLICA DJETINJSTVA

Autobiografski pristup u dječjoj književnosti

Rani identiteti

Autobiografsko pisanje sigurno nije ono na što prvo pomišljamo kad se govori o dječjoj književnosti. Dapače, možda nam se čak čini da autobiografska vizura i knjige za djecu nemaju ništa zajedničko – no pogleda li se malo detaljnije, razmaknu li se prividni dojmovi, uviđamo da autobiografizam ni najmanje ne zaobilazi dječju književnost. Štoviše, dječja proza često u sebi skriva tragove stvarnih autobiografija, vidljive ili manje vidljive, jasne ili zamućene, isprepletene strategijama fikcionalizacije. Katkad je cijela radnja autobiografski utemeljena, katkad su to tek pojedini fragmenti, katkad se (prošla) stvarnost smjestila u glavni lik, a katkad samo u neki sporedni motiv, ili u prostor, ambijent, ugođaj. Bez obzira na to o kakvom je pristupu riječ, u autobiografskoj dječjoj prozi uvijek se predstavlja djetinjstvo, osebujan kronotop *djetinjstva*. Jer totalitet djetinjstva podjednako je vezan za dimenziju vremena koliko i za prostorno određenje – sva djetinjstva zahvaćena su jedinstvenom mrežom istkanom od vremenskih i prostornih niti koje pletu koordinate nekog odrastanja. Unutar takve mreže, unutar 'čvrstog fluida' djetinjstva, nalazi se specifična točka – točka *ja*. Od te točke kreće svaki autobiografski diskurs i njoj se vraća, pa tako i onaj namijenjen specifičnom čitatelju – djetetu. Iako autobiografizam ulazi i u kraće prozne forme – putopisnu, novelističku i dnevničku – najčešći narativni model koji se javlja jest roman, osobito avanturističko-pustolovni i obiteljsko-svakodnevni, pri čemu su karakteristike navedenih romana često nerasplitivo povezane – sjedinjene u priču o odrastanju.

Odakle tematska privlačnost vlastitog djetinjstva, odakle potreba da se piše o doživljenom, odakle namjera da se, temeljem stvarnih, konstruiraju neki novi, književni identiteti? Razloga ima puno, ovisno o kutu gledanja i razini s koje se sagledava. Neprijeporno, djetinjstvo je ključno životno razdoblje koje nas trajno određuje. Sve ono u što se razvijamo poslije – osobine koje posjedujemo, interesi koje očitujemo, uopće, cijeli naš mentalni, emotivni i tjelesni razvoj inducirani su već razdobljem djetinjstva. Zbog svojih specifičnosti, zbog neopterećenosti životnih pogleda i/ili okolnosti, djetinjstvo je razdoblje kojem se u razmišljanjima vraćamo i poslije, u odrasloj dobi, najčešće oživljujući vedra, nesputana iskustva. U tom smislu mentalno-emotivna slika djetinjstva u odrasloj dobi funkcionira kao intimna škrinjica životnih uspomena, no, nerijetko, i kao generator stvaralačkog djelovanja. S druge strane, iskustvo djetinjstva, prirodom života samoga, katkad svjedoči i o drugačijem, manje poželjnom obliku kakav, primjerice, poprimaju djetinjstva u ratu, neimaštini, nevolji bilo koje vrste. Prizivanje takvih sjećanja jest rjeđe, te u funkciji svojevrsne 'životne škole' koju je pojedinac prošao a koja ga

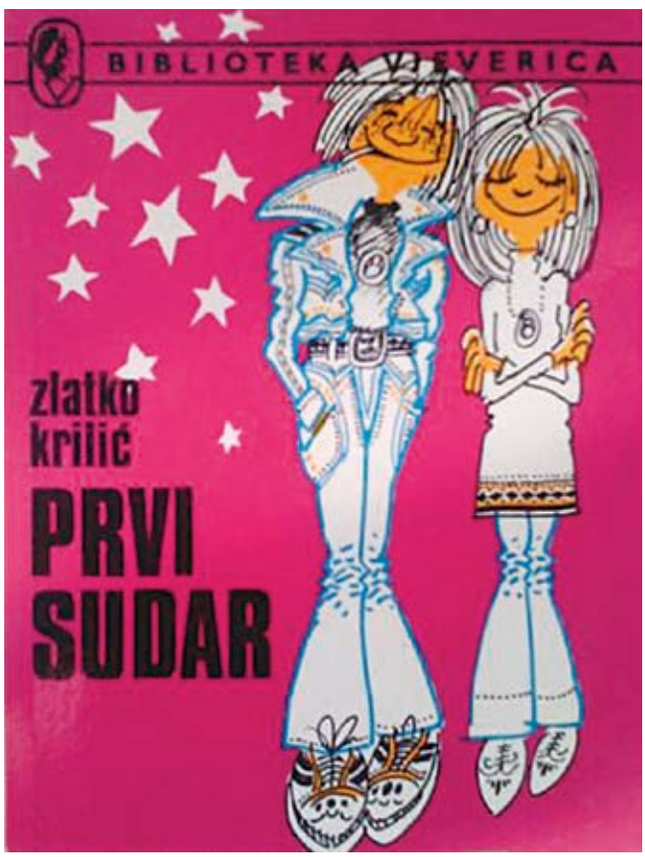

Prvi sudar – zbirka autobiografskih crtica Zlatka Krilića

značajno determinira. Bez obzira na lice djetinjstva – lijepo ili manje lijepo, veselo ili tužno, mirnodopsko ili ratno – pamćenje kao »organon osobnog identiteta« (Benčić 2006) nerijetko zahvaća upravo takva ishodišta osobnosti, utječući na ono što se katkad naziva *sinkronijski i dijakronijski aspekt identiteta* (isto). Upravo potonji osigurava osjećaj kontinuiteta vlastitoga Ja u vremenu.

Zbog svih specifičnosti koje u sebi sabire djetinjstvo kao ishodište osobnog razvoja, kao razdoblje aktivnog otkrivanja i spoznavanja svijeta oko sebe, ne čudi činjenica da je upravo to životno razdoblje neiscrpno polazište za književno oblikovanje. Za autore koji posežu za književnim tematiziranjem vlastitog djetinjstva ili nekoga njegova segmenta djetinjstvo najčešće poprima kolekcionarsku funkciju specifične 'riznice priča' podatne za naknadne narativne obrade. To je eksplicitno izrazio i suvremeni hrvatski pisac Zlatko Krilić: »Možda i nisam doživio baš sve situacije koje opisujem, ali sam vrlo intenzivno proživio baš sve emocije koje opisujem« (u: Pilaš 1995). Još je zanimljivija Krilićeva tvrdnja u kojoj sam sebe naziva *prepiscem*, jer prepisuje ono »što se doista dogodilo, a ako se nije dogodilo, moglo se dogoditi« (isto).

S obzirom na to da je djetinjstvo i inače tematska okosnica dječje književnosti, evidentno je da posezanjem za autobiografskim pristupima dječji pisci rade svojevrsnu vrstovnu razdjelnicu u prikazu djetinjstva, odvajajući opće, fiktivne slike djetinjstva od onih utemeljenih, kodiranih ili zametnutih u zbilji vlastita života. Činjenica koju valja dodatno istaknuti kod potonjih jest ta da je autobiografsko pamćenje, čak i kada je riječ o tekstovima namijenjenima djeci, neizbježivo povezano s onim kulturnopovijesnim, jer se osobno trajanje gotovo nikada ne može odvojiti od mreže društveno-povijesnih i kulturnih silnica u koje je uronjeno. Figura djeteta otkriva se stoga kao subjekt, ali i kao objekt različitih utjecaja u socijalnom okružju. Iako u tekstovima dječje književnosti motivi društvenih mehanizama najčešće ostaju po strani, evidentnost najsnažnijih od njih – rata, neimaštine, obiteljske razdvojenosti, roditeljskog razvoda i sl. – nije moguće zaobići. Ima, stoga, primjera gdje se i takvi motivi značajnije uvlače u pripovjedni svijet dječjeknjiževne autobiografske prakse, povezujući tako autobiografsku s općedruštvenom, kulturnopovijesnom razinom pamćenja.

Najveći prepisci vlastitog djetinjstva

U hrvatskoj dječjoj književnosti pojavom Jagode Truhelke i Ivane Brlić-Mažuranić tema dječje svakodnevice ulazi na velika vrata u pisanje za djecu, a s njom, kod nekih autora, i autobiografska utemeljenost. Od dviju suvremenica naći ćemo je kod prve, Jagode Truhelke, koja je model dječjeg romana, bitnije formiran upravo stvaralaštvom Ivane Brlić-Mažuranić, razvila u obliku *obiteljskog romana.* Među autorima za djecu Truhelka je tako prva koja se svojim *Zlatnim dancima* (1918), romansiranom autobiografijom o osječkom djetinjstvu, ovjerila u autobiografskom pristupu. U desetljećima nakon toga nezaobilazan je autobiografski diskurs Vladimira Nazora, prije svega u njegovim ranim proznim zbirkama *Priče iz djetinjstva* (1924) i *S ostrva, iz grada i sa planine* (1927) u kojima oslikava svoje otočno djetinjstvo. Godine 1939. izlazi i *Sedmi be,* prvi roman Jože Horvata, autobiografski inspirirana priča o teškim danima jednoga završnoga gimnazijskog razreda. Prema sredini stoljeća broj autobiografskih tekstova sve više raste, pri čemu njihova autobiografska dimenzija postaje sve eksplicitnija, što se, prije svega, vidi u knjizi Zdenke Marković *Prozori moga djetinjstva* (1941). Riječ je o vjerojatno najljepšem primjeru autobiografije u užem smislu u hrvatskoj dječjoj književnosti u kojem autorica ispisuje svoje požeško djetinjstvo, »[...]onaj mali blještavi isječak [moga] života obilježen brojevima od četiri do šest«, što ga je provela u toj »tihoj djedovoj kući«. Knjigu je autorica eksplicitno posvetila svojim bakama i djedovima, osjećajući ih svojim duhovnim prethodnicima i naglašavajući genezu vlastitog razvoja. Sredinom stoljeća nastale su i Pavičićeve knjige *Zapisi o djetinjstvu* (1950) i *Knjiga o davnini* (1953), gotovo romaneskno oblikovani, detaljni zapisi »o vremenima i ljudima« (Pavičić 1971) – i to o izrazito teškim vremenima i ljudima zatečenima u njima. Šezdesete su godine u prvi plan istaknule rjeđe, osebujne tipove autobiografskog diskursa u dječjoj književnosti, u prvom redu putopisni i epistolarno-reportažni, kakvi se potvrđuju u knjigama Dragutina Horkića *Viđeno i neviđeno* (1965) te Nikole Pulića *Krkom uzvodno* (1967). Potkraj toga desetljeća te, osobito, u tijeku sedamdesetih počinje iznimno plodno razdoblje u produkciji autobiografske dječje književnosti čiji intenzitet, zapravo, traje do danas. Anđelka Martić objavljuje zbirku

Moja Zlatna dolina Zlate Kolarić-Kišur

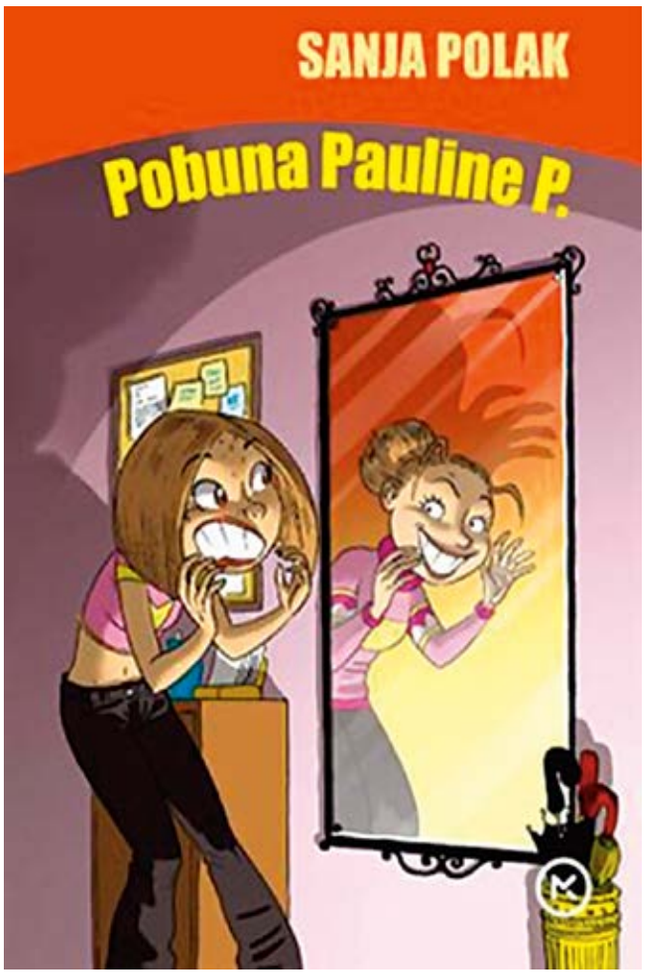

Sanja Polak: *Pobuna Pauline P.*

kratkih proza *Proljeće, mama i ja* (1968), efektne pseudoautobiografske crtice o djetinjstvu obilježenom neimaštinom, da bi već 1972. Zlata Kolarić-Kišur knjigom *Moja zlatna dolina* ispisala 'pravu' autobiografiju, tj. autobiografiju u užem smislu, o djetinjstvu u požeškoj Zlatnoj dolini koju prezentira na razini simbola jednoga sunčanog djetinjstva.

U desetljećima nakon toga objavljeno je mnoštvo autobiografski utemeljenih tekstova različitih tematskih i žanrovskih obilježja. Joža Horvat 1973. objavljuje *Besu*, svoj putopisni dnevnik s plovidbe oko svijeta, Branko Hribar 1976. *Adama Vučjaka*, pseudoautobiografski roman, ludički intoniran. Tom su romanu, osobito po intrigantnom, sasvim nekonvencionalnom tonu i pripovjednom pristupu vrlo srodni humoristički *Zapisi odraslog limača* (1978) Paje Kanižaja, pisani osebujnom, amalgamnom inačicom proze i stihova. Sedamdesetih godina nastaju i *Maturanti* (1976) Ivice Ivanca, roman o ljubavnim i školskim (ne) zgodama zagrebačkih petnaestogodišnjaka, *Paunaš* (1978) Tita Bilopavlovića, zbirka lirski intoniranih crtica o djetinjstvu u Novoj Gradiški (ujedno jedna od najčitanijih dječjih proznih zbirki do danas) te *Prvi sudar* (1979), prva pripovjedna zbirka Zlatka Krilića o šaljivim doživljajima dječaka Zlatka. Osamdesetih nastaje *Ulica predaka* (1980) Sunčane Škrinjarić, slika djetinjstva kakvu rjeđe zatječemo – osamljenog, neshvaćenog, sumornog. Sasvim suprotno, u potpuno drugačijem tonu svojih kratkih proza, djetinjstvo oslikavaju Miroslav Slavko Mađer u *Djedovu slovu* (1981) kao i Zlatko Krilić u *Velikom zavodniku* (1984). Značajan udio zavičajnoga kompleksa na formiranje mladog pojedinca izražavaju Ivan Ićan Ramljak u pripovjednoj zbirci *San bez uzglavlja* (1986), Blanka Dovjak-Matković u pseudoautobiografskom romanu *Zagrebačka priča* (1987) te Matko Marušić u zbirci kratkih priča *Snijeg u Splitu* (1987). Iako su kronotopi u navedenim knjigama različiti – ruralni hercegovački kasnih tridesetih i ranih četrdesetih godina 20. stoljeća kod Ramljaka, urbani zagrebački u razdoblju između dvaju ratova kod Dovjak-Matković, te 'poluurbani' splitski neposredno nakon Drugoga svjetskog rata kod Marušića – odnos prema djetinjstvu i zavičaju vrlo je srodan: predočen kroz splet nezaboravnih događaja i ljudi koji su ih obilježili. Sitnim, svakodnevnim događajima u tim se prozama, znalački napisanima, pristupa kao ishodištima daljnjega psihološkog i socijalnog razvoja pojedinca. Potkraj osamdesetih (1988) objavljen je i *Bosonogi general* Zvonimira Baloga, romaneskna pseudoautobiografija o odrastanju, školovanju i ratu, a srodan su primjer pseudoautobiografskog pristupa i *Trešnjevačke trešnje* (1990) Maria Šarića, prikaz avanturističkoga trešnjevačkog djetinjstva. Uvid u jedno nesputano odrastanje daje i *Razbijeno zrcalo* (1995) Josipa Balaška, roman koji zbivanja locira u zagrebačku Brezovicu 50-ih godina 20. stoljeća. Kraj tisućljeća i početak novoga obilježen je nizom različitih zanimljivih tekstova koji svjedoče široku potentnost autobiografskog diskursa. *Anina druga mama* (1999) Ruške Stojanović-Nikolašević jest pseudoautobiografski prikaz ratnog djetinjstva uz više 'mama', dok izražajne mogućnosti dnevničkog diskursa najviše potvrđuje Sanja Polak, serijom romana-dnevnika o Paulini P. (*Dnevnik Pauline P.,* 2000; *Drugi dnevnik Pauline P.*, 2003; *Pobuna Pauline P.*, 2007; te najnoviji, *Gorski dnevnik Pauline P.*, 2013). Navedeni romani izvrsne recepcije (auto)biografski kodiraju glavni lik, Paulinu P. – transmisijom života autoričine kćeri Pauline, ali, posredno, i same autorice. U posljednjih desetak godina svjedoci smo niza dječjih proza autobiografske podloge – Krilić, primjerice, nastavlja s crtičarskim skicama zgoda i nezgoda iz vlastitog djetinjstva (*Šaljive priče i priče bez šale*, 2001), dok Zoran Pongrašić u knjizi *Nije on težak, on je moj brat* (2004) sintetizira autobiografiju i biografiju u priču o ljubavi prema bratu, gdje se, promatranjem sebe kroz brata, traže odgovori i o vlastitom postojanju. Autobiografske i pseudoautobiografske proze piše i Ratko Bjelčić (*Ratkodovštine,* 2004; *Kako da jednoj pčelici (Mali dnevnik o velikoj ljubavi)*, 2004; *Gdje je Vlasta?*, 2004) – u prvoj zbirci kroz prizmu uspomena na prebrzo preminulu majku, dok u drugim dvjema knjigama bira dinamičan i pitak pseudodnevnički diskurs o amplitudama dječjih ljubavi.

Već i iz ovoga, nepotpunoga, korpusa vidljivo je da autobiografizam na hrvatskoj dječjoj književnoj sceni postoji već stotinjak godina, i to u širokom opsegu i u različitim inačicama. S obzirom na temeljna strukturalno-oblikovna obilježja diskursa, dva dominantna modela autobiografske dječje proze svakako su *pripovjedna autobiografska proza* i *dnevnik*, a u okviru svakog modela javljaju se različiti autobiografski prozni tipovi.

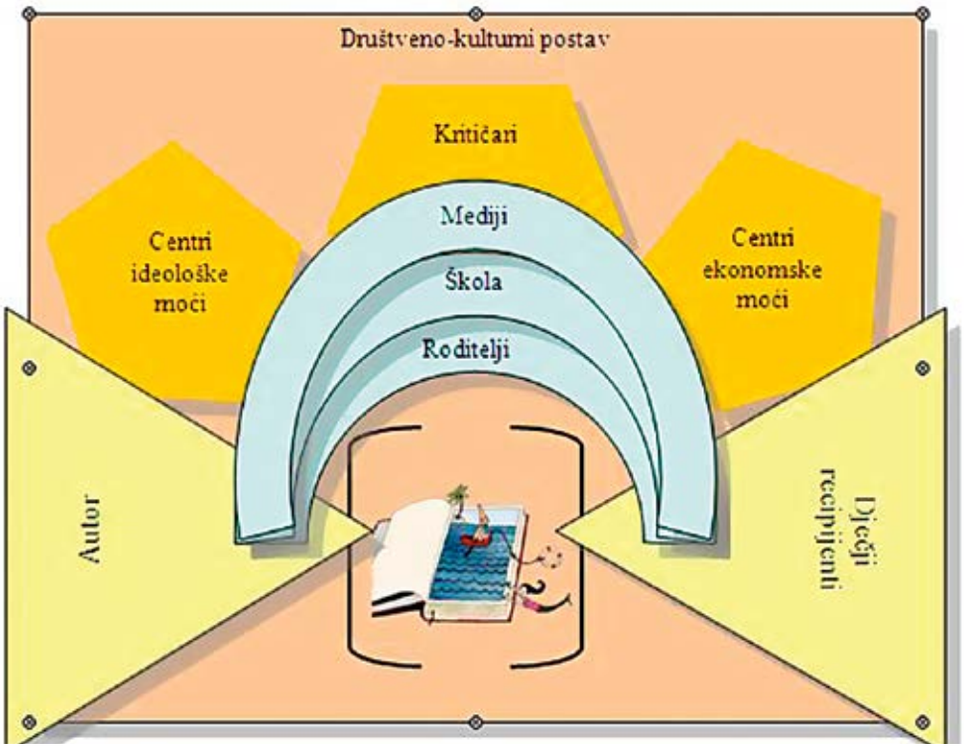

Dječja književnost na *tržištu simboličkih dobara,* preuzeto iz: Kos-Lajtman, Andrijana (2011) – *Autobiografski diskurs djetinjstva*

Autobiografija kao iluzija Smisla

Učestalost autobiografskih tekstova nesumnjivo pokazuje da je *iluzija da se tičemo univerzuma* (Karahasan 2002) trajna i neodoljivo provokativna za pojedinca, bez obzira na to u kojem se obliku manifestirala. Činjenica jest, međutim, da dječja književnost rjeđe poseže za autobiografskim pristupom u užem smislu. Pseudoautobiografski tipovi priča mnogo su češći. Razlog tomu nesumnjivo leži i u samim dječjim recipijentima i njihovim čitateljskim interesima i sposobnostima koje su, prije svega, otvorene priči i fabuli, a mnogo manje intimističkom tipu diskursa, kakav, primjerice, nalazimo u pismima, dnevnicima, prozama toka svijesti ili pak u intelektualizmu memoara, eseja, reportaža. Dječji čitatelj tako, iako na tržištu simboličkih dobara prisutan tek posredno – kroz spektar različitih medijatorskih pozicija – ipak utječe na profil književne produkcije.

U autobiografskom dječjeknjiževnom diskursu odrasli iskazuju uobičajene motive djetinjstva – obiteljski život, prijateljstvo, različite oblike i funkcije igre, školske teme i probleme, hobije, odnos prema starijim osobama, predcima i tradiciji. Osim navedenoga, nesumnjivo, autobiografski diskurs mjesto je projekcije podsvjesnih komponenti koje nitko od nas ne može izbjeći, onoga što Freud naziva *iluzijom*, a koju svatko gradi na temelju vlastitog iskustva iz djetinjstva. Prisjećajući se davnih uspomena u svrhu priče namijenjene djeci (bez obzira na to postoji li u trenutku pisanja jasna svijest o recipijentu ili ne), pisac se nužno i sam vraća na iskustvo koje je imao kao dijete. Iz potrebe da bespomoćnost, koja je sveprisutna, učine podnošljivom, ljudi stvaraju predodžbe sastavljene »iz građe sjećanja na bespomoćnost vlastitog djetinjstva i djetinjstva ljudskog roda« (Freud 1986: 327), pri čemu ih navedeno štiti u dva smjera: »protiv opasnosti prirode i sudbine, i protiv šteta koje trpe u samom ljudskom društvu« (isto). Pozicija autora, razumljivo, nije jednaka njegovoj poziciji iz prošlosti jer sadašnja pozicija u određenoj mjeri nužno mijenja dojam o prošlosti. Priča o vlastitom životu kao specifičan oblik odnosa prema samome sebi, 'razgovora' sa samim sobom, pojedincu osigurava iluziju o smislu. Samo pod uvjetom da takav Smisao postoji, čovjek može imati osjećaj 'da se tiče univerzuma', kao što se izrazio Karahasan, govoreći o iskustvu svojega prvoga djetinjeg straha (Karahasan 2002). Oživljujući sjećanja iz djetinjstva, pojedinac-autor kao da uvijek iznova gradi iluziju da Smisao postoji, te ga nastoji predočiti ne samo sebi nego i čitatelju. Drugim riječima, nestanak povjerenja u smislenost pojedinačnog života, vlastite priče, označavala bi smrt autobiografskog iskaza. Takvo vrijeme, međutim, sudeći prema broju i raznovrsnosti autobiografskog pisma, za sada ni približno nije došlo. ■

Literatura:

Benčić, Živa (1996). »Uloga autobiografskog pamćenja u *Buci vremena* Osipa Mandeljštama«. U: *Autotematizacija*, zbornik radova (ur. Magdalena Medarić). Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 159–170.

Freud, Sigmund (1986). *Budućnost jedne iluzije.* Zagreb: Naprijed.

Karahasan, Dževad (2002). *Knjiga vrtova. O jeziku i strahu.* Zagreb: Antibarbarus.

Pilaš, Branko (1995). »Knjigom u djetinjstvo/portret Zlatka Krilića«. *Umjetnost i dijete*, 4–6, 1995., 185–202.

Vanja Kulaš

CRNOBIJELI SVIJET DJEČJE KINEMATOGRAFIJE

Dok u iščekivanju ekranizacije prvoga hrvatskoga dječjeg romana *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* u režiji Silvija Petranovića, a najavljenog za jesen 2013., gledamo *Zagonetnog dječaka* (2013., režija Dražen Žarković), nakon *Koka i duhova* drugu u nizu filmsku preradbu kultnih romana Ivana Kušana, ostaje vidjeti je li rastući interes za taj žanr tek prolazni trend kod domaćih redatelja ili ipak početak ozbiljne proizvodnje kvalitetnih filmova za najmlađe gledateljstvo.

Film za djecu i mlade do osamdesetih je godina, brojem ostvarenja i kvalitativnim dosezima prepoznatim i u svijetu, solidno zastupljen žanr u domaćoj kinematografiji. Prvi se filmovi namijenjeni djeci u Hrvatskoj javljaju od samih začetaka sustavne igranofilmske produkcije, počevši s dva dječja filma Branka Bauera u prvoj polovici pedesetih godina, a slijede filmovi srednjeg metra u produkciji Zora filma na prijelazu iz pedesetih u šezdesete.

Nakon zatišja od dvadesetak godina, u nultima se filmom *Duh u močvari* (2006) dokumentarista Branka Ištvančića, ponovno zahuktava proizvodnja dječjeg filma, koja vrhunac od čak tri produkcije godišnje postiže u 2011. godini. Novoj generaciji autora koji režiraju za djecu pripadaju i televizijski redatelj Daniel Kušan (*Koko i duhovi,* 2011) te Tomislav Žaja (*Duh babe Ilonke*, 2011), dotad producent i redatelj uglavnom dokumentarnih filmova, a pridružuje im se Branko Ivanda filmom *Lea i Darija* (2011).

Raspolažemo s trima recentnim naslovima na temu hrvatske dječje književnosti (A. Kos-Lajtman: *Autobiografski diskurs djetinjstva*, D. Zima: *Kraći ljudi: povijest dječjeg lika u hrvatskom dječjem romanu* te *Pričalice: o povijesti djetinjstva i bajke* Marijane Hameršak), no o domaćem filmskom stvaralaštvu za djecu zasad ne postoji ni jedna sveobuhvatna filmskoteorijska ili filmskopovijesna studija.

Hrvatski film za djecu: interpretacija jednoga neodoljivog žanra

Pod pojmom hrvatskog filma podrazumijevamo radove hrvatskih autora, a film za djecu možemo definirati kao onaj namijenjen djeci te s djecom u naslovnim ulogama.

Žanr je to koji odlikuje shematičnost pripovjedne strukture, didaktično-edukativan registar te naposljetku jednostavnost sa svrhom prilagodbe dječjem načinu razmišljanja. Stilistička pročišćenost, razumljivost i zabavan karakter ovdje su imperativ, a nezamislivo bi bilo da utopističke filmske pripovijesti za najmlađe ostanu bez sretna svršetka.

Dječji se likovi u filmovima i televizijskim serijalima namijenjenima njihovim vršnjacima hrabro otiskuju u uzbudljive avanture u nepoznato, spretno nadmudruju daleko nadmoćnije negativce, s lakoćom rješavaju kriminalističke slučajeve, što odraslima bez njihove pomoći zasigurno ne bi uspjelo, ravnopravno sudjeluju u ratovima pomažući hajducima i partizanima, spašavaju društvenu imovinu, brodove i mlinove, koje su njihovi roditelji zbog nemara ili nesloge prepustili propadanju, golim rukama oslobađaju vlak iz snježne mećave… Ukratko, beziznimno pobjeđuju sve anomalije disfunkcionalnog svijeta odraslih, ali i (nat)prirodne sile i to isključivo zajedništvom, djetinjim optimizmom i uvjerenjem da je sve moguće, dok njihove roditelje upravo racionalnost čini inertnim i očajanju sklonim nesposobnjakovićima.

Kadrove dječjeg filma u pravilu nastanjuju plošni stereotipni likovi koji su, lišeni plastičnije profilacije, tek predstavnici određene društvene skupine ili karakternog tipa. Dječji se lik nerijetko ostvaruje u snažno hijerarhiziranom kolektivu koji je organiziran oko iznimnog pojedinca kao vođe. Likovi se ocrtavaju s obzirom na funkciju u grupi, tj. u kontrastnom odnosu s ostatkom družine temeljem funkcionaliziranih karakternih ili fizičkih osobitosti (netko je najmlađi/ najjači/ najviši/ kukavica/ lijenčina itd.) Sve je podređeno kolektivnom, a rijetka individualnost tj. odmetanje od zajednice ne nosi ništa dobra: sjetimo se samo dječaka Pere iz Reljina *Vlaka u snijegu*, koji odbivši sudjelovati u zadrugarskoj akciji otkopavanja vlaka iz snježnih nanosa zlobno pjevuši: *Neka radi 'ko je lud*.

Naglašena osobitost dječjeg filma rodna je stereotipizacija: djevojčicama se dodjeljuju uloge neafirmiranih, marginaliziranih i pasivnih likova – boležljive su, površne i brbljave, sklone upropastiti plan ili zakomplicirati situaciju.

Proaktivni i jasna stava, dječji likovi samostalno donose odluke, buntovni su i emancipirani od odraslih autoriteta kojima se bez imalo straha suprotstavljaju, te često upravo oni starije herojski izbavljuju iz nerješivih problema. U crnobijeloj podjeli uloga djeca su pozitivci, a odrasli, ograničeni na sam rub narativnog univerzuma, ako već ne opasni, onda tek nedobronamjerni i nezanimljivi reprezenti sustava, opterećeni pravilima i formama, a kojih se valja čuvati

Vlak u snijegu, režija Mate Relja

Družba Pere Kvržice, režija Vladimir Tadej

jer ionako ništa ne razumiju. U tim jednostavnim studijama ljudske prirode uloge su zamijenjene: roditelji i općenito odrasli nerazumni su i ograničenih kognitivnih sposobnosti, dok su djeca inteligentna, zrela i inovativna. Ona se, metaforizirajući bolju budućnost, bore protiv nepravde i djeluju prevratnički s obzirom na postojeće društvene odnose i stanja. Mali junaci u svojim smionim pothvatima uspijevaju uz svesrdnu potporu druge djece, intuitivnih životinja, ali i pokojega dobrohotnog autoriteta ili kakvoga čudnovatog savjetnika odrasle dobi, čija se pomaknutost u ovoj paralelnoj, infantiliziranoj stvarnosti tumači kao dobrodošao spoj vizionarstva i mudrosti.

Baš kako se u redovima odraslih s vremena na vrijeme pojavi ponetko pun razumijevanja i entuzijazma za dječje naume, tako se i među dječjim svijetom katkad nađe netko škrt, sebičan ili zavidan tko naposljetku ipak uvidi svoju pogrešku i obeća se popraviti. Naime, postupci dječjih likova služe ovdje kao korektiv i uzor najmlađem gledateljstvu – primarna je uloga dječjeg filma promicanje univerzalnih moralnih vrijednosti poput nesebičnosti, marljivosti i istinoljubivosti.

Povremeno okretanje pojedinih redatelja marginalnom dječjem žanru tumači se kao izbjegavanje potencijalnih neugodnosti slijedom ozbiljne razrade inače za film uobičajenih političkih tema (v. Gilić, 2010). Dječji filmovi, u kojima, razumljivo, glavne uloge nose djeca, dok su glumački velikani u sporednim rolama, daju karikaturalan, no ipak djetinje benevolentan prikaz svijeta odraslih. Iako su filmu za djecu kao žanru imanentni zaigranost i optimizam, ni u tako bezazlenom kontekstu nisu rijetki subverzivni elementi (primjer *Vlaka u snijegu*), baš kao što filmovi namijenjeni djeci nisu imuni na ideologiju čak i u slučajevima kad to, za razliku od primjerice hiperideologiziranih dječjih inačica partizanskog filma, nije posve transparentno – sjetimo se *Vuka samotnjaka*, koji se itekako može čitati u političkom ključu (v. Gilić, ibid.).

Zlatno doba dječjeg filma

Prisjetimo se detaljnije najplodnijeg razdoblja domaće filmske produkcije za djecu i tvoraca tog oduvijek zanemarivanog žanra.

Branko Bauer (1921–2002) redateljski je debitirao dokumentarcima, dok su mu prvi cjelovečernji radovi pustolovni filmovi za djecu i mlade *Sinji galeb* (1953), ekranizacija omiljenoga dječjeg romana slovenskoga pisca Tone Seliškara te *Milioni na otoku* (1955), kojima je osvježen ondašnji siromašan repertoar domaćega dječjeg filma. U *Sinjem galebu* Bauer baš kao u ratnoj drami *Ne okreći se sine* (1956), jednom od najznačajnijih filmova s tematikom Drugoga svjetskog rata, tematizira ljubav roditelja i djece, da bi se ratnoj tematici vratio pri kraju stvaralaštva filmovima *Nikoletina Bursać* (1964), *Zimovanje u Jakobsfeldu* (1976) i *Salaš u Malom Ritu* (1976), od kojih nijedan nije klasičan dječje-omladinski film, iako su u njihovu sredi-

Vuk samotnjak, režija Obrad Gluščević

štu dječji likovi u ratnom kontekstu koji svi redom prkose njemačkom neprijatelju. Svoj je opus Bauer zaključio lošije režiranim i manje uspješnim partizanskim dječjim filmom *Boško Buha* (1978).

Od osam filmova koje je režirao Vladimir Tadej (1925) čak su četiri bila dječja. Prvi njegov redateljski projekt bila je ekranizacija popularnoga dječjeg romana Mate Lovraka *Družba Pere Kvržice* (1970). Slijede *Hajdučka vremena* (1977), nadahnuta zbirkom pripovjedaka Branka Ćopića *Bašta sljezove boje* (1970), zatim češko-hrvatska koprodukcija *Tajna starog tavana* (1984) te scenaristički neuspio sažetak tv-serije *Kanjon opasnih igara* (1998). Svestrani Tadej bio je filmski scenograf i kostimograf, scenarist i autor crtanih filmova (*Sve želje svijeta*, 1966) kao i knjige za djecu *U krilu babe masline*.

Obrad Gluščević (1913–1980) smatra se jednim od najznačajnijih hrvatskih autora u tzv. žanru za djecu i mlade. Oduvijek se držalo da je umjetničko stvaralaštvo namijenjeno djeci rubna umjetnička djelatnost, a Gluščević je veći dio opusa posvetio upravo dječjim filmovima, kojima je dosegnuo svoj kreativni vrhunac. Bio je cijenjeni dokumentarist nagrađivan i međunarodnim priznanjima, dok su mu igrani filmovi manje poznati. Ciklus dječjih filmova započinje filmom *Vuk samotnjak* (1972), a niz nastavlja napet film s akcijskim elementima *Kapetan Mikula Mali* (1974), koji kao i mnogi filmovi toga vremena spaja žanr dječje-omladinskog i partizanskog filma. Dvije godine poslije snimljena je i istoimena tv-serija, a sve prema, navodno, doživljajima stvarnog dječaka.

Gluščevićev posljednji rad, televizijska serija *Jelenko* (1980), varijacija na temu *Vuka samotnjaka*, dirljiva je kronika prijateljstva seoske djece i laneta kojemu su lovokradice ubile majku.

Mate Relja (1922–2006), redatelj dokumentarnih i igranih filmova, za djecu snima dva filma: dječji mjuzikl *Vlak u snijegu* (1976) prema romanu Mate Lovraka te prije *Opasni put* (1963), ratnu dramu sa sretnim svršetkom o dvojici dječaka koja bježe iz logora za internirane Slovence u Šleskoj kako bi bolesnoj prijateljici Milici donijeli jabuke iz zavičaja. Taj je film, snimljen prema predlošku slovenskog pisca Antona Ingoliča, uz *Izgubljenu olovku* (1960) Fedora Škubonje nagrađen *Zlatnim lavom* u Veneciji.

Fedor Škubonja (1924–2008) počinje kao redatelj dokumentarnih te namjenskih edukativnih filmova za zagrebački *Zora film*, a sve ih snima prema scenariju svoje supruge Stanislave Borisavljević Škubonja. Nakon crnobijele minimalističke drame s katarzičnim završetkom, malog remek-djela o dječaku u bosanskoj zabiti, nepravedno optuženom za krađu olovke, slijedi Škubonjin dugometražni dječji film *Veliko suđenje* (1961), začudna komedija o djeci iz jednoga gradskog dvorišta koja sude mačku koji je pojeo kanarinca, nešto slabije recepcije od prethodnika. Za treći dječji film u svojoj filmografiji *Dobar vjetar Plava ptico* (1967) Škubonja u suradnji sa suprugom potpisuje tek scenarij za redatelja Mihaila Ivanoviča Jeršova.

Spomenimo i Dušana Vukotića (1927–1998), karikaturista, crtača, animatora, scenarista i redatelja čiji je bajkoviti i metaforični film *Sedmi kontinent* (1966) bio previše eksperimentalan da bi postigao popularnost kod djece. Iako tema ovog teksta nije animirani film, ne smijemo izostaviti dugometražne crtane filmove za djecu Milana Blažekovića *Čudesna šuma* (1986), njegov nastavak *Čarobnjakov šešir* (1990) te adaptaciju romana za djecu Ivane Brlić-Mažuranić *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* (1997) prema scenariju Paje Kanižaja, koji su se s velikim uspjehom prikazivali upravo u dvadesetogodišnjoj stanci snimanja dugometražnih igranih filmova za djecu u nas.

Ne zaboravimo ni oduvijek podcijenjenu formu televizijskog serijala. U proteklih tridesetak godina prema dječjim romanima Ivana Kušana snimljene su čak tri televizijske serije – *Lažeš, Melita* (1983) u pet nastavaka i režiji Milivoja Puhlovskog, a uslijedio je tv-serijal *Ljubav ili smrt*

(1999) u sedam nastavaka redatelja Branka Shmidta prema istoimenim romanima te *Operacija Barbarossa* (1990) po romanu *Zagonetni dječak.* Omiljeni su bili i *Smogovci* (1982), serija za djecu i mlade u 38 epizoda po scenariju i pet knjiga Hrvoja Hitreca u režiji Milivoja Puhlovskog te *Ne daj se Floki* – televizijska serija (1985), a poslije i film (2000) u režiji Zorana Tadića, gdje smo iz perspektive Flokija, perceptivnog i neodoljivog psa lutalice, pratili svakodnevicu jednoga novozagrebačkog naselja i njegovih živopisnih stanovnika.

Tematska razigranost

Hrvatski bi se filmovi kao i televizijski serijali namijenjeni djeci ili s djecom u glavnim ulogama mogli okvirno svrstati u nekoliko tematskih skupina. Tako razlikujemo ratne, točnije nekoć partizanske filmove za djecu i mlade u kojima su upravo djeca u žarištu ratnih zbivanja te često ravnopravni sudionici Narodnooslobodilačke borbe (*Opasni put, Mikula Mali, Zimovanje u Jakobsfeldu*, *Salaš u Malom ritu, Boško Buha),* kao i njima bliske filmove u kojima je dijete izmješteno iz sigurnosti obiteljskog okružja i prisiljeno se zbog nesretnih okolnosti samo brinuti o svojoj egzistenciji (velik broj filmova čiji je narativni otponac rat). Česti su filmovi koji pripovijedaju nesvakidašnje dječje dogodovštine u svakidašnjoj kulisi vlastite ulice i naselja uz vizure urbanih sredina i prizore iz obiteljskog života (*Smogovci*, *Ne daj se Floki, Koko i duhovi, Zagonetni dječak*), ili pak situiranih u seosku sredinu (*Družba Pere Kvržice*, *Vlak u snijegu*), potom avanture daleko od doma – na ljetovanju (*Družina Sinjega galeba*, *Milioni na otoku, Tajne starog tavana*, *Kanjon opasnih igara*) ili izletu u veliki grad (*Vlak u snijegu)*. Velik broj filmova za najmlađe naglašava važnost školovanja koje simbolizira idealizirani lik čestita učitelja ili pravedne učiteljice kao neprijepornoga moralno-intelektualnog autoriteta nerijetko nadređenog onomu roditeljskom (*Izgubljena olovka, Družba Pere Kvržice, Hajdučka vremena*), prijateljstva, odanosti i požrtvovnosti (*Opasni put*), kolektivnog duha u više ili manje čvrsto organiziranim skupinama tj. dječačkim družinama (*Družba Pere Kvržice*, *Vlak u snijegu*, *Jelenko*, *Družina Sinjega galeba*). Kroz većinu se filmova i televizijskih serijala proteže prijateljstvo djece i životinja koji si međusobno pomažu u nevoljama (*Vuk samotnjak, Jelenko*, *Ne daj se, Floki*, *Koko i duhovi*), a nisu rijetki ni bajkoviti i fantastični elementi te vjerovanje u nemoguće i okultno (*Tajna starog tavana, Duh u močvari, Koko i duhovi*, *Duh babe Ilonke*).

Zaključno kažimo da najrecentniji izdanci filma za djecu, iako dopadljivi, kvalitetom još poprilično zaostaju za klasicima žanra. No, bez obzira na manjkavosti i unatoč tomu što su primarno namijenjeni najmlađima, podjednako su privlačni i odraslima koji su spremni omekšati kriterije za malo atmosferičnosti djetinjstva. Kako je u pravilu riječ o ekranizacijama naslova domaćih autora za djecu, odraslima su one dobrodošla nostalgičarska vizualizacija lektire uz koju su rasli, dok je novim generacijama film bliskiji medij od knjige te stoga prihvatljiviji način za upoznavanje s literarnim svjetovima klasika dječje književnosti. ■

Lažeš, Melita, režija Milivoj Puhlovski

Smogovci, režija Milivoj Puhlovski

Zagonetni dječak, režija Dražen Žarković

Literatura:

Gilić, N. (2010). *Uvod u povijest hrvatskog igranog filma*. Zagreb : Lykam.

Škrabalo, I. (1998). *101 godina filma u Hrvatskoj: 1896.–1997*. Zagreb : Nakladni zavod Globus.

Škrabalo, I. *Hrvatski dječji film: Kino Tuškanac: filmski programi*. http://www.filmski-programi.hr/tekst.php?id=90 3.

Jelena Marković

ZLATNO DOBA DJETINJSTVA

Andrijana Kos-Lajtman: *Autobiografski diskurs djetinjstva*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2011., 351 str.

Knjiga *Autobiografski diskurs djetinjstva* prije svega je književnoteorijska i književnopovijesna studija odabranih djela hrvatske dječje književnosti. Odabranim je djelima, osim vremenskog raspona njihova nastanka, zajednička subjektivnost koja je proizvod autorova pripovjednog modusa, naknadna (re)konstrukcija priče o djetinjstvu, svojevrsna prisjećajna i pripovjedačka intervencija u prve godine pripovjedačeva života, njegove početke (bez obzira na udio historiografskoga i fikcionalnoga). Te su osobitosti tekstova i okosnica ove studije. Vrijeme nastanka tekstova kojima se Andrijana Kos-Lajtman bavi u svojoj

knjizi podudara se, ne slučajno, sa »zlatnim dobom« individuuma i prodora tekstova motiviranih aktualnom zbiljom koje i dalje traje.

Knjiga se formalno sastoji od dvaju dijelova, ali od više problemsko-tematskih cjelina. U prvom dijelu, koji se sastoji od pet poglavlja, autorica teorijski pozicionira vlastiti istraživački pristup koji se postvaruje u drugom dijelu studije naslovljenom *Autobiografikon djetinjstva*, gdje pojedinačno predstavlja, analizira i interpretira odabrane autorske diskurse iz korpusa hrvatske dječje književnosti.

Prvi dio knjige donosi nov i svjež pogled na autobiografski diskurs, povijest njegove proizvodnje i recepcije, kompleksna pitanja hibridnosti žanra, literarnost samoga života i životnog razdoblja djetinjstva te suvremenu dječju književnost. U prvom dijelu knjige autorica razmatra i brojna pitanja koja se tiču samoprikazivanja, pripovijedanja vlastitoga života i ispisivanja vlastitoga identiteta, hrvajući se s pitanjima poroznosti, fragmentarnosti, nestalnosti, kontekstualnosti i heterogenosti sjećanja, posebice onih iz djetinjstva kao životnog razdoblja koje je biološki najpodložnije neizbježivostima zaborava. Samonaracija je u studiji prepoznata i tretirana kao određujući čin ljudske subjektivnosti koji nije samo u ulozi opisivanja sepstva nego osnova nastanku i realnosti subjekta koji pripovijeda. Sjećanja na djetinjstvo u djelima dječje književnosti u tome su smislu tretirana kao reinterpretacija prošlosti u sadašnjosti sa sviješću da taj proces nikada nije pasivan, nego da je subjekt koji se prisjeća aktivni stvaratelj značenja prošlosti u činu prisjećanja i pripovijedanja.

Koncepcija dječje književnosti često je u literaturi problematizirana, a koristi se za književnu produkciju kojoj su recipijenti djeca (bilo da je prvotno njima namijenjena bilo da je spletom okolnosti takvom postala). Vrijednost je i novina studije Andrijane Kos-Lajtman u posezanju za nedovoljno istraženim pitanjima dječje književnosti kroz vizuru autobiografskog diskursa u njoj bilo da je čitavo zbivanje autobiografski utemeljeno ili da je riječ o parcijalnom ekvivalentu zbilje ili nekom drugom srodnom modusu. Djetinjstvo jest jedna od najčešćih tema u dječjoj književnosti

Andrijana Kos-Lajtman

uopće. Uz to, djetinjstvo je pripovjedača, logično, bogata riznica motivsko-tematskih okosnica književnosti kojoj su djeca recipijenti. I u svakodnevnoj komunikaciji često pripovijedamo djetetu o vlastitom djetinjstvu, i to kada želimo dijete zabaviti, poučiti, upozoriti, zastrašiti ili mu reducirati strah.

Narativna potentnost autobiografske zbilje jedna je od središnjih tema i povoda ove zanimljive studije. U Krilićevoj tvrdnji o piscu za djecu kao *prepiscu,* odnosno pripovjedaču onoga što se dogodilo (a i ako se nije dogodilo, moglo se dogoditi) zbog tematske zaokupljenosti dječje književnosti predočavanjem djetinjstva, autorica prepoznaje uzroke raširenosti autobiografskog diskursa djetinjstva u dječjoj književnosti (posebno onoj novijega datuma). Također, s pravom ih pronalazi i u važnosti pričanja o proživljenom iskustvu u svakodnevnoj komunikaciji kao osnovnom sredstvu samooblikovanja, razumijevanja vlastitih i tuđih iskustava i uopće življenja te stoga analogijom pisca za djecu kao *prepisca* vlastitog iskustva djetinjstva, možemo govoriti o životu kao o nečemu što nije bilo *kako je bilo*, nego je život prije onakvim kako ga interpretiramo i reinterpretiramo, pričamo i prepričavamo. Otuda narativna potentnost autobiografske zbilje u književnosti namijenjenoj djeci.

Andrijanu Kos-Lajtman u studiji zaokuplja i ekonomska logika u dječjoj književnosti i njezin položaj na tržištu simboličkih dobara. Djeca kao recipijenti književnosti propituju se i kao potrošači, a pisci kao trgovci poželjne književnosti, i to iz vizure pedagoških institucija, različitih obiteljskih koncepcija odgoja, nakladničkih politika, medijske reprezentacije, ali i nezaobilaznoga dječjeg senzibiliteta, potreba, kriterija, želja i konačne individualne recepcije (pri čemu bi etnografija čitanja, iako metodološki teško idealtipski ostvariva, bila iznimno važna). Spomenute razine ne moraju biti i često nisu kompatibilne, ali one čine složenu mrežu silnica koje utječu na društvenu ovjeru teksta i njegovu tržišnu vrijednost, pri čemu je autor teksta uronjen u paradoks istodobnoga, katkada kontradiktornoga, zadovoljenja dječjih potreba i predodžbi odraslih (odgojno-obrazovnih institucija, obitelji, medija, tržišta) o dječjim potrebama. Riječima autorice, pisac pritom »gađa« u dvije mete.

Kao svoj analitički predmet autorica je izdvojila autobiografske prozne tekstove hrvatske dječje književnosti započevši niz s romanom Jagode Truhelke *Zlatni danci* iz 1918. godine pa sve do recentnih tekstova. Odabrana djela autorica promatra s obzirom na broj izdanja, zanimanja autorica i autora te životno-stvaralačko razdoblje u kojem su nastala djela. Analizu tekstova autorica temelji na detaljno razrađenim kriterijima koji predstavljaju konstitutivne elemente često teško jednoznačno odredivih modela i tipova autobiografske proze. Za temeljne kriterije detekcije autobiografizma u pojedinom djelu autorica uzima kriterij sudjelovanja pripovjedača u radnji, odnosa autobiografskog subjekta prema kategoriji vremena i modusa diskurzivnog oblikovanja. Ti su kriteriji polazište za tkanje složene mreže kriterija razlikovanja mogućih modela i tipova autobiografizma u korpusu hrvatske dječje književnosti. Autorica u analizi često poseže za statistikom, koja, iako često gotovo čudesna u humanistici, sjajno dopunjava studiju.

Studija Andrijane Kos-Lajtman inovativan je i svjež doprinos ne samo znanosti o književnosti i području istraživanja dječje književnosti nego i interdisciplinarnom području koje se bavi pitanjima samoiskustva, pripovijedanja o njemu i njegove recepcije jednako u pisanoj i usmenoj komunikaciji. Također, studija pridonosi i suvremenim studijama djetinjstva (danas već etabliranom interdisciplinarnom području). ■

Evelina Rudan

UZBUDLJIVA KNJIGA

Marijana Hameršak: *Pričalice: o povijesti djetinjstva i bajke*. Zagreb: Algoritam, 2011., 212 str.

Knjiga Marijane Hameršak citatno je sretno onaslovljena *Pričalice* s podnaslovom stručnoga određenja područja povijesti djetinjstva i bajke te s oprezom upisanim u *o* kao implicitnom, a u završnim redcima i eksplicitnom upozorenju o jednom izloženom pogledu jer ništa još nije završeno. No, između toga početnog opreznog *o* i završnog opreza poduprtog Steedmanovim citatom događa se cijela jedna uzbudljiva i pobudljiva knjiga kojoj neće moći izmaknuti stručnjaci različitih disciplina, a s obzirom na privlačnost naslova, naslovnice i same teme, ne sumnjam u to da će za njom rado posegnuti i mnogokoja ruka izvan širokog niza disciplina koje zahvaća, dakle oni tzv. obični čitatelji koji dosege istraživača imaju pravo čitati i na svojem jeziku.

O knjigama se može i govoriti i pisati na različite načine, ovdje će se okušati ona pitanja kojima se autorica Marijana Hameršak koristila kao svojevrsnim analitičkim aparatom za časopise, posebno *Bosiljak*, koji su bili dio njezinih istraživanja. Pokušat ću odgovoriti na četiri pitanja: 1. kako je knjiga nastala, 2. komu se knjiga obraća, 3. što joj je tema i 4. kako je tema predstavljena.

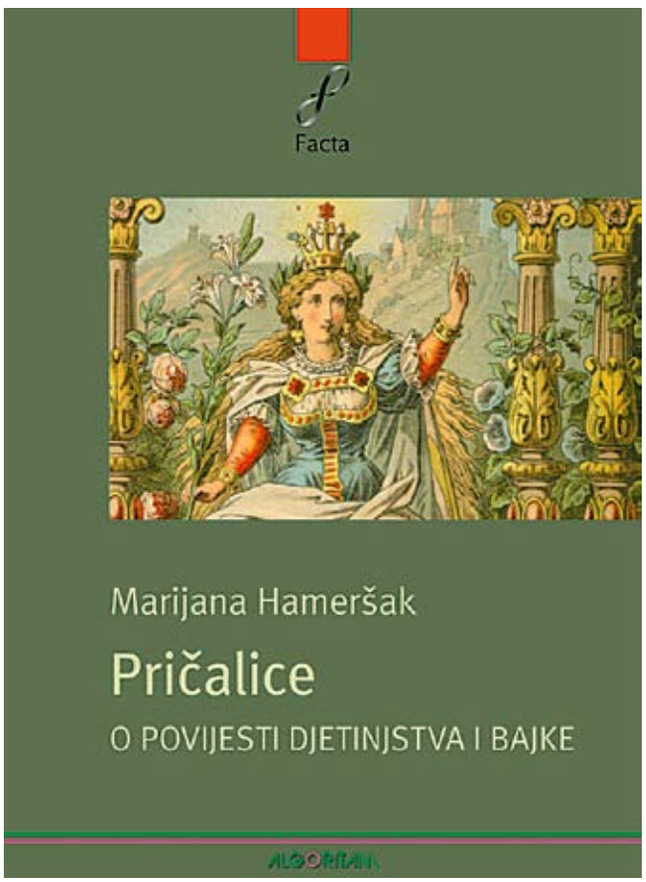

1. U temelju je knjige doktorski rad, obranjen 2008. Dio razloga za istraživačku odiseju vjerojatno se najpreciznije otkriva u citatu Ph. Ariès-a, citatu koji kao moto začinje prvo poglavlje i zadaću povjesničara u prvom redu vidi kao pobuđivanje senzitivnosti na boje i okus nepoznatoga. Ta želja da se vlastito istraživačko putovanje podijeli s čitateljima i da im se ponude one boje, oni okusi i ona slast koja je suputnički pratila listanje časopisa i čitanki tijekom traganja, da ih se uvuče u mjeru vlastita zadovoljstva u otkrivanju želja i namjera onih koji su štivo nudili te u otkrivanju uvjeta, razloga i posljedica onih koji su štivo primali, u povezanosti i isprepletenosti tih dviju instanci i njihovoj vezi s društvenim i kulturnim procesima, drugi je dio odgovora na pitanje kako je to knjige došlo, iako bez pretenzija da je sad odgovor potpun.

2. Knjiga nema izrijekom spomenutih naslovljenika, ali s obzirom na discipline i znanstvena polja koja su zahvaćena, s obzirom na teme i ideje koje joj funkcioniraju kao okvir i metodološko uporište, ona uključuje interdisciplinaran pristup pa su na mogućem dobitku znanost o književnosti (posebno povijest hrvatske dječje književnosti), folkloristika, kulturalni studiji, sociologija književnosti, etnologija, povijest čitanja i povijest pedagogije.

3. Temu uglavljuje početno pitanje: kada su i pod kojim uvjetima bajke ušle u hrvatsku dječju književnost, knjiga se, dakle, bavi uvjetima, načinima i postupcima koji su bajku smjestili u područje hrvatske dječje književnosti. Ti su uvjeti, načini, postupci bili određeni shvaćanjima o tome što dječja književnost jest, koja bi joj uloga trebala biti te komu je i koliko diferencirano bila namijenjena. Da bi na ta pitanja mogla odgovoriti, autorica kreće od analize mogućih predodžbi o djetinjstvu toga vremena. Predodžbi koje su upravo bajke dijelom nasljedovale, dijelom ih preoblikovale, prerađivale i proizvodile. Iz toga je razvidno da autoričino polazište ne računa s oštrom granicom između konteksta (djetinjstvo, predodžbe djetinjstva) i teksta (bajka), nego da je ta granica prilično olabavljena, neoštra, mekih rubova, porozna, odnosno da uzima u obzir uvide prema kojima tekst ne odzrcaljuje kontekst, niti kontekst nužno tek proizvodi tekst, nego je njihova međusobna po-

vezanost isprepletena na mreži mogućih odnosa u kojima i tekstovi istodobno i proizvode kontekst koliko i iz njega proizlaze. U drugom poglavlju *Povijest djetinjstva* kritički izvješćuje o formiranju povijesti djetinjstva kao disciplinarnog područja kroz raspravu o prihvaćanju, odbacivanju i/ili implementacijama različitih razina ideja izloženih u knjizi francuskog povjesničara Philippea Arièsa, kojoj je širu recepciju donio upravo prijevod na engleski jezik pa ju osim u prvim navođenjima autorica i navodi pod prijevodnim naslovom *Stoljeće djetinjstva* kako je prihvaćena u međunarodnoj znanstvenoj javnosti. Nakon opisa i popisa njezine recepcije u inozemnoj i tuzemnoj znanstvenoj misli, autorica određuje koja je Arièsova postavka njoj bila važna u istraživačkoj koncepciji: djetinjstvo je proizvedena povijesno promjenjiva kategorija.

U trećem poglavlju izlaže gore najavljeno metodološko polazište o tekstovima kao onima koji i proizvode kontekst, a za to joj služi upućivanje na moguća sporna mjesta Shavitina (Zohar Shavit) čitanja povijesnih mijena poznate bajke *Crvenkapice*, čije se čitanje odvija iz vizure koncepcijske povijesti književnosti.

Kad je dakle odredila svoja uporišta i polazišta, jednako nadahnjujućima i interpretacijski poticajnima procjenjujući i ona uz koja je kritički pristala kao i ona s kojim je polemički pregovarala, njezin se interes fokusirao na: djecu i slušateljsku praksu u 19. stoljeću (4. poglavlje) te na djecu i čitateljsku praksu u 19. stoljeću (5. poglavlje).

Tako bajka u kontekstu slušateljskih praksi 19. stoljeća i pretpostavljenih realiziranih recipijenata izranja kao usmeni žanr koji nije bio namijenjen isključivo djeci, što se naslanja i na prijašnje folklorističke uvide. S druge strane, za odgovor na početno autoričino pitanje: kad se bajka udomaćila u hrvatskoj dječjoj književnosti, bilo je važno uočiti procese izdvajanja pojedinih žanrova kroz savjetničke i programatske tekstove koji su na početku upozoravali na štetne slušateljske prakse i iz kojih je vidljivo da se uglavnom odnose na predaje i priče upozorenja. Prvo pedagoško upozorenje koje se prema autorici odnosi na bajke bilo bi upozorenje Davora Trstenjaka iz 1881. godine, koji na njih upozorava zbog mogućih zabluda *slatkog fantaziranja*, a samo je upozorenje možda potaknuto prvom zbirkom priča za djecu (Mijat Stojanović, *Narodne pripoviedke*, 1879). No, prije ulaska u knjige za djecu, bajke su, barem jednim dijelom već bile ušle (i) u dječju književnost upravo na stranicama časopisa *Bosiljak*. *Bosiljak*, prema autoričinim uvidima, i nije bio namijenjen isključivo djeci, nego i odraslima, odnosno specifičnom sloju odraslih. Onom sloju čije su se vještina i znanje tretirali kao istorazinski s onim dječjima. Bajke su tu, zbog podrazumijevane fikcionalnosti na svim trima razinama (uredničkoj, dječjoj i pučkoj), mogle izbjeći kritiku o kolektivnim predodžbama i potenciranju straha koje predaje nisu, a osim toga istodobno su mogle funkcionirati kao svojevrsni rezervoar prežitaka slavenske mitske starine, zatim kao ogledni primjerak narodnog blaga i time kao mobilizacijski tekstovi nacionalnih identitetskih i integracijskih procesa koji će istodobno dolaziti i do djece i do roditelja ili do roditelja kroz djecu (jer, kako je autorica već bila pokazala u 5. poglavlju, čitanje je funkcioniralo i kao kolektivna praksa za koju se pretpostavljalo ne samo glasno čitanje jednog iz društva nego i to da svježe opismenjeni (djeca) čitaju onima nepismenima (roditeljima).

Časopis *Smilje* odbacuje (većim dijelom) nacionalno-integracijski razlog uvrštavanja bajki, a usredotočuje se na pedagoške razloge. Bajka se kao žanr počinje promatrati, preporučivati i na nju se računa kao na sredstvo u svrhu razvoja pojedinca, u svrhu njegova privođenju k onim vrijednostima koje su u društvu cijenjene. Bajke na stranicama *Smilja* tako promiču vrijednosti poput poslušnosti, poniznosti, skromnosti, kude gramzivost, škrtost, oholost, prkos, a prevladavajuća predodžba djeteta jest: dijete – nepotpuni odrasli, dijete – učenik kojega valja tesati i oblikovati. Od bajke se u takvoj koncepciji očekuje i, uglavnom, dobiva: primjer, pouka i zabava (kako i glasi naslov prvog potpoglavlja u 7. poglavlju).

Prva prikazana predodžba djeteta, ona iz časopisa *Bosiljak*, uključivala je dijete kao dio puka odnosno dijete jednako neobrazovanom odraslom, druga predodžba, najadekvatnije zastupljena i oblikovana na stranicama časopisa *Smilje,* dijete je vidjela kao nepotpunog odraslog, treća je računala s djetetom kao autonomnim bićem specifičnih čitateljskih potreba, a žanr koji najbolje može zadovoljiti potrebe takvog djeteta (odnosno djeteta u takvoj predodžbi) bila je upravo bajka. Za tu treću predodžbu bio je bitan način na koji se poimala dječja mašta, kakvo joj se značenje i uloga pridavala. Hameršak temeljito pokazuje kako je tekao taj razvoj u onodobnoj hrvatskoj časopisnoj kulturi od prvog emancipirajućeg teksta o dječjoj mašti Djure Estera iz 1962: »Duševni život djece« objavljenog u časopisu *Napredak*, u kojem se dječja mašta ističe kao stvaralačka, bliska umjetničkoj, preko Riegerova i Basaričekova uzmaka u poimanju dječje mašte kao negativne koju ne treba odviše hraniti fantazijama, do Klaiberova prispodobljavanja upravo djeteta i bajke jer oba svijeta, i onaj djeteta i onaj bajke (priče), ravnaju se po »istim načelima i zakonima«. Ipak, kako Hameršak dalje dokazuje, teorijska razmatranja i produkcija bajki (njihovo objavljivanje na stranicama časopisa i dug put do monografskih izdanja žanra bajke) bili su u izvjesnom raskoraku, a »shvaćanje bajke kao žanra predodređena za djecu, a djeteta kao autonomnog bića obdarenog specifičnom maštom, u hrvatskom je kontekstu najavila i popularizirala književna, a ne teorijska pedagoška produkcija« (str. 157) kroz niz bogato ilustriranih i opremljenih knjiga i slikovnica s kojim se dijete uspostavlja kao autonoman čitatelj, ali i kao malo manje autonoman kupac.

4. Odgovor na pitanje kako je tema predstavljena mogao bi imati niz od nekoliko pridjeva: npr. upućeno, obuhvatno (s više od 500 bibliografskih jedinica), razložno, i na kraju tako da je onaj početni zadatak iz Arièsova mota o bojama, okusu i slasti zadovoljen. Osim toga autorica je nudila i stalno pratila tri razvojne linije: izdvajanje žanra, predodžbe o djetetu te književnu produkciju (i njihov međusobni /ne/utjecaj) od kraja 18. stoljeća (zadnjeg desetljeća) do devedesetih godina 19. stoljeća postupno suzujući reflektor i paratekstualnim jedinicama (naslovima poglavlja i potpoglavlja) sugerirajući potragu, pa se knjiga čita i kao svojevrsna pustolovna potraga za blagom (ovdje upravo žanrom kojem je pustolovno putovanje jedna od važnijih žanrovskih odrednica). ■

Berislav Majhut

DOVOLJNO LASTA ZA PROLJEĆE

Dubravka Zima: *Kraći ljudi: povijest dječjeg lika u hrvatskom dječjem romanu.* Zagreb: Školska knjiga, 2012., 380 str.

U uvodu knjige *Kraći ljudi* Dubravka Zima piše kako je jedno od najistraženijih područja hrvatske dječje književnosti – dječji roman. Čitatelj njezine knjige mogao bi steći dojam kako je to područje stoga temeljito i iscrpno istraženo. Kamo sreće da je tomu tako, no, na žalost, to je daleko od činjeničnog stanja. Istina, napisano je dosta o toj temi, ali koliko je zapravo ona istražena, to je posve drugi par rukava. Još relativno nedavno prevladavalo je mišljenje kako povijest hrvatskoga dječjeg romana počinje 1913.

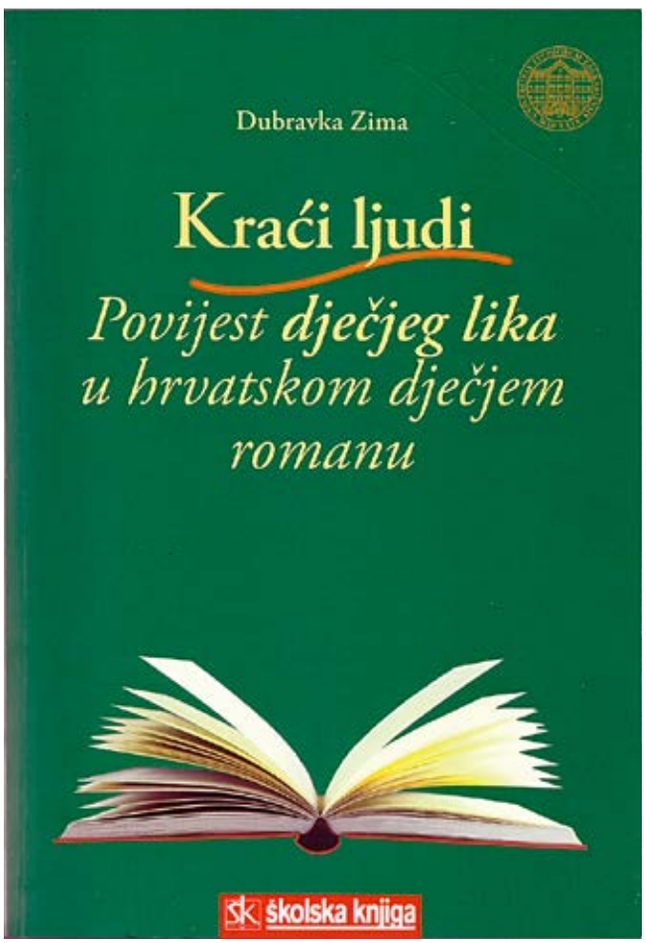

Čudnovatim zgodama šegrta Hlapića. Ta, zapravo, procjena bezbrojnim ponavljanjima u znanstvenim i stručnim radovima, prigodnim člancima, seminarskim radnjama i diplomskim radovima postala je činjenica koliko god ne odgovarala stanju ustanovljenom recentnim znanstvenim istraživanjima.

Ali, kad već govorimo o hrvatskom dječjem romanu, nije poteškoća samo u nalaženju njegovih početaka. Mnogo je veći problem, u različitim udžbenicima, antologijama pa i povijestima koje su se bavile tim područjem, bio u tome što su mu pristupale kao gomili naplavljenih književnih djela koje je, prije svega, trebalo razvrstati. I onda se pristupalo stvaranju književnih hrpica pažljivo odijeljenih *differentiama specificama* s redovitom ambicioznom težnjom, koju mora imati svaka dobra klasifikacija, da ostane što manje nerazvrstanih slobodnih elemenata. Ali, kada se malo razmisli, vidi se da rani teoretičari hrvatskoga dječjeg romana nisu imali izbora: ako su tvrdili da postoji tako nešto kao što je dječji roman, on je mogao postojati jedino kao podvrsta romana uopće. Tek okrilje koje pruža roman uopće daje dignitet i pravo na postojanje dječjem romanu: ako uopće postoji dječji roman, on postoji samo kao podvrsta romana uopće. Ali ako su to tvrdili, to jest da je dječji roman podvrsta romana uopće, onda nisu mogli objasniti kako to da dječji roman ne prati književnopovijesne mijene romana za odrasle. A dječji roman uistinu ne prati razvoj romana za odrasle. Zato su teoretičari hrvatskoga dječjeg romana radije dječjem romanu ukinuli povijest i projicirali ga na jednu bezvremenu ravninu na kojoj su se onda pravile književne hrpice nego da mu oduzmu mogućnost postojanja koja je proizlazila, bili su uvjereni, jedino iz zaštitničkog okrilja romana za odrasle.

No, o nužnosti te »klasifikacijske« stube znanosti o dječjoj književnosti ne smijemo imati dvojbe. Ona je bila prijeko potrebna i zato naša zahvalnost onima koji su sudjelovali u toj fazi izgradnje hrvatske znanosti o dječjoj književnosti. Međutim, trebale su se pojaviti nove misli, novi pristupi, novi entuzijazam da se krene dalje. Knjiga Dubravke Zime jest to *dalje*.

Trebalo je smoći snage i reći: u redu, ako pretpostavka da je dječji roman samo podvrsta romana uopće, proturječi činjenicama, jer mi naprosto nemamo ekspresionistički ili naturalistički dječji roman, onda mi od takve pretpostavke moramo odustati. Ako ćemo pak odustati od naslonjenosti na veliku književnost, onda je pred nama dvjesto godina dječjeg romana na hrvatskom jeziku. Sam pogled na tu gomilu knjiga oduzima dah. No, koliko god to na početku izgledalo veliko, zastrašujuće opsežno, nema druge nego uzeti hrvatski dječji roman kao neovisan entitet i promotriti njegov hod kroz književnu povijest. Trebalo je promotriti i shvatiti kako jedan oblik romana priprema sljedeći oblik, kako stvara pretpostavke, kako stvara temelje, kako gradi romansijerske odgovore što ih nameću neprestano nove povijesne i društvene okolnosti. I ne samo to! Romani ne samo što artikuliraju atmosfere i misli, oni ih i proizvode i aktivno sudjeluju u društvenim događanjima. Da, trebalo je snage da se krene od novih pretpostavki, od pretpostavki da je dječja književnost autonomno područje unutar književnosti uopće i da se kao posljedica poduzme velik posao izgradnje povijesti hrvatskoga dječjeg romana. Taj napor poduzela je Dubravka Zima našavši se pred bogatom romanesknom produkcijom hrvatskih dječjih romana i odlučivši shvatiti njezinu logiku, njezin razvoj, njezin smisleni hod.

Da bi različite pojave mogli uspoređivati, mora postojati neki zajednički element. Dubravka Zima ga je našla u slici dječjeg lika. Ta društveno uvjetovana slika, taj predodžbeni konstrukt koji svako društvo i svako povijesno doba neprestano stvara da bi odgovorilo na iskrsnule zahtjeve u najrazličitijim kontekstima, osobito je vidljiv upravo u pripovjednoj književnosti, a prije svega u složenoj pripovjednoj formi romana. Preuzevši opoziciju slike apolonskog djeteta, recimo to tako, djeteta koje je biće kvalitativno različito od odraslog i slike dionizijskog djeteta, recimo to tako, djeteta koje je samo stupnjem različito od odraslih, Dubravka Zima je, spretno i duhovito primjenjujući tu razliku na pojedina razdoblja hrvatskoga dječjeg romana, uspjela konstruirati povijesni niz: *Povijest dječjeg lika u hrvatskom dječjem romanu*. Dapače, Dubravka Zima nije uzela tu suprotnost kao neku apsolutnu kategoriju koju je onda samo mehanički aplicirala na djela pojedinih razdoblja hrvatskoga dječjeg romana, nego je tražila i povijesne promjene kroz koje je prolazila i sama ta suprotnost.

Sustavno i uporno, dok nam se pred očima ne razvije povijesna panorama, pratimo promjene društvenih konstrukata slike djeteta od, poslužimo se riječima Dubravke Zime, »slike djeteta iz 19. st. čija temeljna funkcija je održavanje postojećeg stanja i perpetuiranja 'mišljenja' odraslih« preko, primjerice, slike *kompetentnog djeteta sedamdesetih* do *problemskog djeteta devedesetih*. Istaknimo tu i ne najmanje važnu činjenicu spretno izabranih termina za označavanje dominantne osobitosti književne dekade koji se lako pamte i koji će vjerojatno zaživjeti i u praksi. Knjiga Dubravke Zime završava poglavljem *Adolescentski roman*, navješćujući na neki način, ako se ne varam, buduće autoričine interese.

I Marijana Hameršak i Andrijana Kos-Lajtman i Dubravka Zima članice su *Hrvatske udruge istraživača dječje književnosti*, udruge koja okuplja one koji se bave istraživanjem dječje književnosti i srodnih područja, i koja je osnovana 2010. Nije da Udruga ima osobitih zasluga, dapače nema nikakvih u pisanju ovih triju knjiga pred nama, ali je zato Udruga baš kao i knjige možda simptom novih vjetrova na području hrvatskog istraživanja dječje književnosti.

Ova cijela godina 2013. posvećena je stogodišnjici prvog objavljivanja *Šegrta Hlapića*, u kojoj nam je važan kotačić onaj u Čakovcu i Varaždinu a za koji se brine Andrijana Kos-Lajtman. U jesen 2012. dobili smo i znanstveni časopis *Libri&Liberi* koji se bavi istraživanjem dječje književnosti, kojem su u uredništvu Marijana Hameršak i Dubravka Zima.

Dakle, pregršt je novosti u hrvatskoj dječjoj književnosti. Predan rad na polju zajedničkih poslova vezanih uz dječju književnost, s jedne strane, i naporan ali i nadahnut rad na individualnom planu, a čemu smo svjedoci-čitatelji u knjigama triju autorica, mora donijeti pomake u društvenoj percepciji naše djelatnosti. ■

NEDOVRŠENE SLIKE

Autor priloga: Božidar (Darko) Mažuranić

Božidar (Darko) Mažuranić (1879–1952), unuk hrvatskoga bana i pjesnika Ivana Mažuranića, sin Vladimira Mažuranića, pravnika i predsjednika Akademije znanosti i umjetnosti i brat spisateljice Ivane Brlić-Mažuranić, bio je po zvanju pomorski časnik i jedan od prvih pilota mornaričkog zrakoplovstva Austro-Ugarske. Povremeno je izvršavao vojne i diplomatske zadatke za savezničke sile Antante. Od najmlađih dana slikarstvo je bilo jedna od njegovih omiljenih razbibriga pa je u zreloj dobi, kao rano umirovljen ratni ozljeđenik, završio umjetničku akademiju u Parizu. Bio je oženjen Irenom pl. Türk, s kojom je imao tri sina, od kojih su dvojica, slijedeći očevim stopama, postala pomorski časnici. Sva su se trojica sinova poslije istaknula u gotovo svim segmentima života, a posebno u rodoljubnom radu.

Nakon 1945. živio je kao emigrant u Engleskoj i u Argentini. Boraveći u potonjoj zemlji, dao se na izradu ilustracija za Ivanine *Priče iz davnine*. Od naumljenih osam slika (po jednu za svaku od priča) uspio je izraditi šest; smrt, koja ga je stigla dana 17. rujna 1952. u Buenos Airesu, nije dopustila da dovrši svoj naum.

Ilustracije je Hrvatskoj reviji ustupio Božidarov unuk Teodoro Darko Mažuranić, povratnik iz Argentine, i sam slikar, povodom 100. obljetnice izlaska prvog izdanja dječjeg romana *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*.

Teodoro Darko Mažuranić

Bratac Jaglenac i sestrica Rutvica

Regoč

Šuma Striborova

Sunce Djever i Neva Nevičica

Ribar Palunko i njegova žena

Kako je Potjeh tražio istinu

Razgovarala: Mirjana Polić Bobić

DOPRINOS ZAGREBAČKE PATOFIZIOLOGIJE

CJELOVITO SAGLEDAVANJE ČOVJEKOVIH BOLESTI

Razgovor sa Zdenkom Kovačem, redovitim profesorom Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u povodu izlaska treće knjige (u 4 sveska) kapitalnog izdanja patofiziologije

Visokoškolska naobrazba i sveučilišni sustav nalaze se pred izazovima vremena. Preobrazba društva, države i gospodarstva traži odgovore i postavlja pred akademske ustanove nove zahtjeve. Globalizacija političkih i gospodarskih odnosa u sučeljavanju s nacionalnim europskim identitetima i strukturama izazov je intelektualnim i praktičnim svjetonazorima. Državnim sveučilištima nameću se neki novi okviri. Povećana je potreba pragmatičkih rješenja i primjenjivih istraživanja. U nekim je zemljama zabilježena proliferacija akademskih ustanova i pokušaji preskakanja zahtjeva kakvoće sustava. Uz temeljne spoznajne, istraživačke i edukacijske procese pred sveučilišta se postavljaju novi regulatorni mehanizmi (primjerice, smanjivanje glavnice, unošenje stanovitih tržišnih sila u sustav itd.). U biomedicinskim znanostima i liječničkim fakultetima nameće se potreba povećane izravne primjene znanja. Translacijska je medicina sustavan pokret sinkroniziranja mnogobrojnih čimbenika u postizanju nove kvalitete zdravlja i liječničke usluge. Pritom je medicina suočena sa spoznajnim problemima u integrativnome sagledavanju i tumačenju procesa u zdravlju i bolesti. Molekularna i informatička metodologija i otkrića, razvoj potentnih dijagnostičkih postupaka te spoznaje o nelinearnosti reagiranja, o prometu i sazrijevanju matičnih stanica, o odnosu morfogeneze i funkcije (itd.), veliki su izazovi s obzirom na sadržaj i metodologiju edukacije u medicini.

O važnosti nastavne metodologije, pisanja sveučilišnih udžbenika i ulozi sveučilišne tradicije razgovaramo s profesorom dr. Zdenkom Kovačem, pročelnikom Katedre za patofiziologiju Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Profesor Kovač urednik je i suautor (uz 117 suautora iz različitih grana u medicini) triju voluminoznih udžbenika (oko 4500 stranica velikog formata) koji na jedinstven i cje-

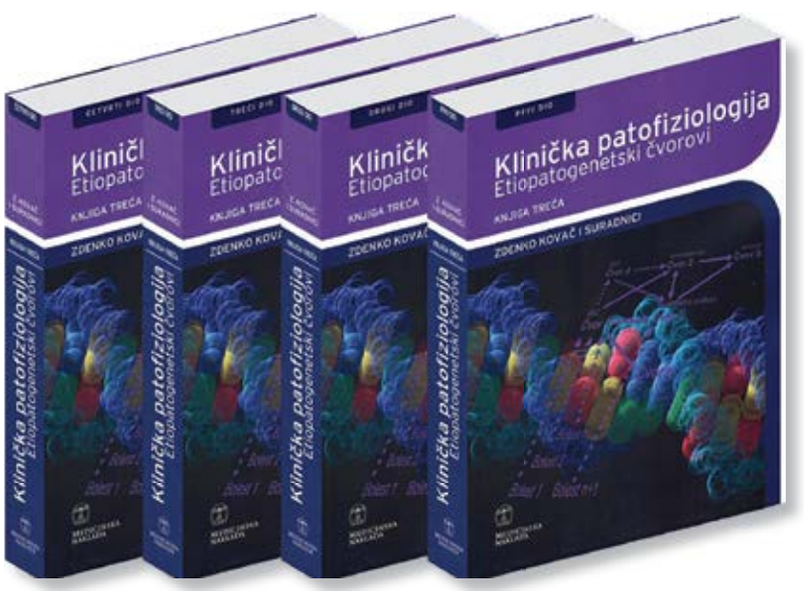

Klinička patofiziologija – Etiopatogenetski čvorovi djelo je 51-og autora s pet hrvatskih sveučilišta koja imaju studij medicine. Djelo obrađuje 1165 stvarnih stanja u bolesnika povezanih u 91 etiopatogenetsko čvorište, a obuhvaća 2577 stranica teksta uvezanih u 4 sveska.

lovit način sagledavaju procese čovjekovih bolesti. Razgovor je vođen u prigodi izlaska treće knjige patofiziologije.

Svojom novom knjigom u četiri sveska obogatili ste hrvatsku medicinsku literaturu vrijednim prinosom. Kako biste definirali svrhu i posebnost ovoga novoga sveučilišnog udžbenika?

Na javnom predstavljanju knjige (22. veljače 2013. na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, na Šalati) više je govornika naglasilo metodičku novinu, sistematizaciju kroz etiopatogenetske čvorove i praktičnu uporabivost knjige. Sva su tri obilježja sustavno provedena u ustroju knjige. Knjiga je pisana u obliku vježbi (engl. *case study*) koje obrađuju pojedinačna stanja bolesti u bolesniku. Pri tome svaka vježba ima prikazni i razradni dio. Za cjelovito sagledavanje od čitača se traži da u onome što je dano u prikaznome dijelu (dakle, opis stanja, tijek bolesti, dijagnostika, liječenje i ishod) pronađe etiopatogenetske odnose u razradnome dijelu. Iz zadanih elemenata čitač slaže algoritamski tijek i razvrstava pripadne pojmove. Metodičku novinu čini struktura te zahtjev aktivnoga preoblikovanja studijske materije. Čitaču su ponuđena i rješenja postavljenih zadataka. Sve se vježbe vežu na pripadna etiopatogenetska čvorišta, njih ukupno 91. Čvorovi predstavljaju patobiološka odstupanja u koja se slijevaju brojni putovi te iz njih izlaze novi procesi. Oblikovanje građe oko tih čvorišta recenzenti knjige su prepoznali kao novu sistematizaciju u patofiziologiji i medicini. Može se reći da je etiopatogenetsko čvorišno razvrstavanje izvoran pogled na ključne točke procesa odgovornih za bolest. U ovoj knjizi student i liječnik mogu naći korisnu zbirku sustavno obrađenih stanja pogodnu za dnevnu uporabu.

Svrha i posebnost ovoga udžbenika jest kroz ta tri obilježja potaknuti motiviranost čitača, povećati privlačnost studijske građe i samoedukaciju. Istodobno, kontekst tih vježbi izravno povezuje pojedinačna stanja u bolesnika (primarni liječnikov interes) s općim zakonitostima patofiziološkoga reagiranja (primarni znanstveni interes spoznaje). Zbog tih su svojstava sveučilišta u Zagrebu, Rijeci i Osijeku ovoj knjizi dodijelila naslov *Manualia unversitatis studiorum*, što upućuje da je knjiga u stanovitome smislu prepoznata kao vrijedno akademsko štivo.

Patofiziologija se bavi uzrocima i mehanizmima bolesti. Kako se patofiziologija odnosi prema drugim granama medicine?

Zagrebačka patofiziologija formalno je ustanovljena 1919. godine uvodnim predavanjem Miroslava Mikuličića za prvi naraštaj treće godine novoosnovanoga medicinskoga fakulteta. Koncepcijski, programski te kliničkom orijentacijom patofiziologija je stasala zahvaljujući cijeloj plejadi patofiziologa (uz vodeće, Ivo Ivančević, Pavao Sokolić, akademik Stjepan Gamulin i drugi). Godine 2011. objavljeno je sedmo izdanje osnovnoga udžbenika *Patofiziologija* i treće izdanje *Patofiziologija – Zadatci za problemske seminare*, temeljem kojih se danas održava nastava. Više od 12 000 studenata medicine unazad 25 godina na sveučilištima u Hrvatskoj educirano je s pomoću tih nastavnih tekstova. Knjiga *Etiopatogenetski čvorovi* treći je nastavak te serije, a obradom pojedinačnih stanja u bolesnika uspješno upotpunjava tumačenje procesa bolesti. Knjiga je koncipirana za potrebe kliničke prakse, uvijek polazeći od stvarnoga stanja u bolesnika (engl. *bottom up approach*). Upravo zbog toga sve se grane medicine (primjerice, pedijatrija, kirurgija, nefrologija, ginekologija i druge) pozivaju na patofiziologiju, njezine opće i specifične zakonitosti. Specijalizanti, doktorandi i autori udžbenika u većini grana medicine značajan dio svojih nastojanja posvećuju proučavanju pripadnoga dijela patofiziologije. Moglo bi se reći da u prepoznavanju etiopatogenetskih putova oni nalaze pouzdanu osnovu za racionalnu dijagnostiku i liječenje. Naši su im udžbenici u tome važno pomagalo. Mi nudimo matricu temeljnih putova i mreženja procesa, što pomaže razumijevanju sadržaja granske medicine.

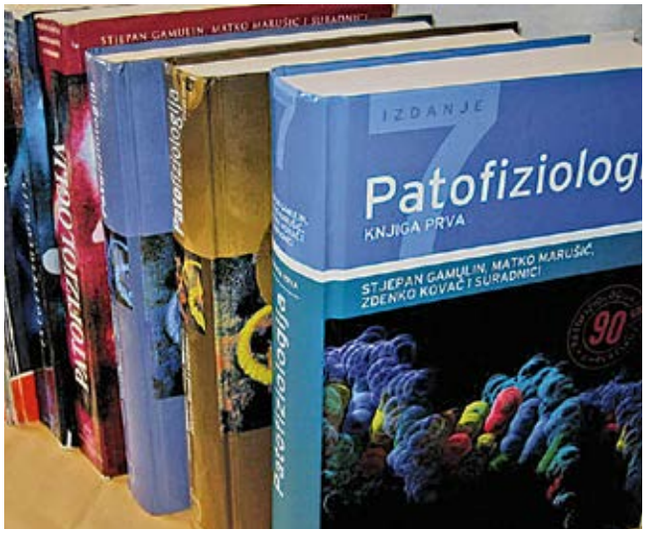

Od prvog izdanja 1988. godine, koje je koncipirao akademik Stjepan Gamulin, udžbenik *Patofiziologija* postao je najprodavanija knjiga u medicini. Kroz sedam izdanja građa je pravodobno osuvremenjivana i obogaćivana novim spoznajama.

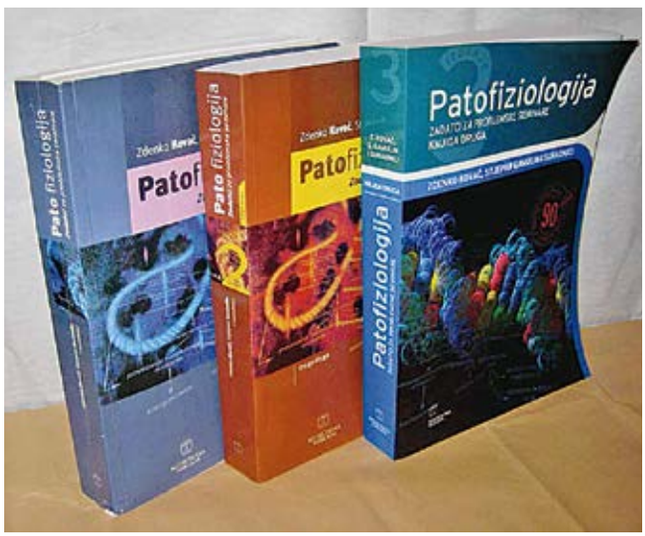

Metodologija problemskih seminara s matričnom algoritamskom razradbom i resintezom etiopatogenetskih tumačenja zaživjela je kao standardni oblik nastave. Pomoćni udžbenik je objavljen u 3 izdanja, a sadrži sva rješenja postavljenih zadataka i algoritama.

Dekodiranjem čovjekova genoma molekularna je biologija trijumfirala kao povijesno akademsko postignuće čovječanstva. Koliko su spoznaje iz toga područja zastupljene u Vašoj knjizi?

Otkrivanje kemijske osnove biološke informacije, dakle, slijeda baza u cijelom čovjekovu genomu, pripada među najveće znanstvene pothvate uopće, tim više što je to ostvareno u kratkom razdoblju od samo petnaestak godina. Za patofiziologiju je pružen čvrst i provjerljiv oslonac za tumačenje klasičnih obrazaca etiopatogeneze pozivom na doprinos genomskih i genskih čimbenika. Nasljedni mehanizmi, varijabilnost, epigenetska regulacija, genomska reaktivnost (i drugo) osnivaju se na sada provjerljivoj biološkoj informaciji. U dijagnostičkome smislu molekularna genska informacija sve je više zastupljena u kliničkome radu. U ovoj se knjizi ekstenzivno rabe relevantni podatci u pojedinim primjerima. To je osobito izraženo u interpretativnome i dijelom dijagnostičkom dijelu svakoga teksta.

Otkrivanje čovjekova genoma pokrenulo je »postgenomsku eru« (okvirno od objavljivanja strukture genoma 2003. godine) koja označava novi zamah molekularnih istraživanja u medicini. Istraživanje potencijalno svih bjelančevina (proteomika), izražaj i regulacije genoma (transkriptomika) te njihovo funkcionalno ponašanje u kontekstu stanice/organa/organizma (reaktomika) otvaraju novi pogled u patobiologiju. Ti i drugi *omics*-pristupi (uključno metabolomiku, farmakogenomiku, onkogenomiku, itd.) čine novu osnovu za patofiziološko interpretiranje. Bioinformatika i informatičke tehnologije otvaraju put sagledavanju inače nepregledive količine podataka. U ovoj je knjizi ostvarena uravnotežena zastupljenost molekularnih informacija s klinički važnim fenomenima u jedinstven obrazac arhitekture reagiranja u čovjekovu tijelu. Time i liječnici i znanstvenici mogu u knjizi naći važan oslonac za integrativno tumačenje naravi procesa.

Kako patofiziologija uspostavlja i provjerava povezanost molekularnih događanja s očitovanjima bolesti u bolesnika? Postoji li pouzdani obrazac za cjelovito sagledavanje?

Vaše se pitanje dotiče klinički važnoga gnoseološkoga problema u integrativnim znanostima. Naime, znanstvena istraživanja redovito su redukcionistički postupci koji složene sustave pokušavaju protumačiti pojednostavnjenjem, razlaganjem na manje i sitnije segmente. Tim reduciranjem na jednostavnije razine načelno se povećava snaga dokaza. Istodobno se ti dokazi s elementarnih razina pokušavaju reintegrirati u složeni sustav. Tu nastaje problem. Naime, funkcioniranje složenoga sustava nije samo zbroj mnoštva malih jedinica i njihovih pripadnih mehanizama. Složeni sustav pokazuje svojstva koja se u procesima znanstvenoga redukcionizma gube, a ta su svojstva često ključna za funkcioniranje cjelovitoga sustava. Primjerice, hijerarhijska se regulacija sustava pojednostavnjenjem složenoga sustava često gubi u mnogim metodologijskim pristupima. U patofiziologiji se integracija temelji na spoznajama koje proistječu iz izravnoga kliničkoga rada i znanstvenih biomedicinskih istraživanja. Uspostavlja se most kliničkih i bazičnih znanosti i struka. U ovoj je knjizi to očito jer svaka vježba reiterativno polazi od pojedinih povijesti bolesti a završava na sistematizaciji i algoritamskoj razradbi. Pritom patofiziologija kao integrativna grana za cjelovito sagledavanje nastoji ugraditi i sagledati sve moguće podatke koji mogu biti vezani uz opisivano stanje (engl. *maximal insight*). Drugi je korak stalna provjera u sličnih etiopatogenetskih procesa u kontekstu drugih bolesti u kojima se pojavljuju istovjetni procesi. Dakle provjera i usporedba koja vodi izvjesnijoj interpretaciji (engl. *consensual validation process*). To je svojevrsna »triangulacija« tumačenja u kliničkom radu. U svakom etiopatogenetskom čvoru obrađeno je u prosjeku 12,8 različitih stanja. Čitalac će te obrasce u ovoj knjizi lako prepoznati i redovito provjeravati u različitim stanjima bolesti što vode zajedničkome etiopatogenetskome čvoru.

Dodatni je problem narav medicinske informacije. Tek manji dio informacije izravni su znanstveni podatci, dakle kvantificirani i izravno mjerljivi podatci koji zadovoljavaju stroge kriterije pozitivističkoga gledanja. Veći je dio informacija u svojoj naravi kvalitativne prirode. Od poglavito subjektivnoga bolesnikova proživljavanja promjena u vlastitome tijelu u nastanku bolesti do liječnikove obrade bolesnika, koja je dijelom također subjektivna procjena. Takve kvalitativne informacije sadrže i aksiološki naboj – stanoviti sustav vrijednosti (povezano s etikom, moralom, estetikom, eshatologijom, ekonomijom itd.) – i teško ih je pretočiti u pozitivistički provjerljivu informaciju. Istodobno dio dijagnostičke informacije po svim kriterijima ima većinu svojstava znanstvene tvrdnje (mjerljivost, reproducibilnost), a u dinamičkim se testovima izravno mjeri i uspoređuje s očekivanom kontrolom ponašanja fiziološkoga parametra pod opterećenjem. Budući da je liječnikovo poslanje određeno paradigmom liječenja, u ovim su tekstovima autori usmjeravali tumačenja etiopatogeneze (količinom podataka i strukturom teksta) potrebama liječnika praktičara.

Ima li razlike između kliničkoga i znanstvenoga prosuđivanja?

Da. Ima. Postoji razlika koja proistječe iz predmeta bavljenja, postupka i poslanja dviju struka. I jedna i druga teže razumjeti predmet kojim se bave te se koriste istovjetnim načinom raščlambe, razvrstavanja i zaključivanja. I jedna i druga postupaju pozitivistički. Razlike proizlaze iz naravi poslanja struka. Moglo bi se reći da postoje dvije paradigme postupanja, liječnička i znanstvenička. Liječnici radeći na svojem objektu (bolesniku) a priori izbjegavaju pogrješke, ograničeni su vremenom progresije bolesti, imaju ograničenu slobodu provjere (eksperimentiranja), cilj je dobrobit bolesnika (produženje života, sprječavanje nastanka bolesti), u osnovi nije kontroliran postupak, oni temeljem ograničenoga broja podataka donose odluku o lječidbenoj intervenciji. Znanstvenička paradigma sklona je pogrješkama u testiranju temeljne zamisli (znanstvena hipoteza), ima neograničeno vrijeme za preispitivanje (istraživanje), vrlo veliku slobodu eksperimentiranja, ima ugrađenu kontrolu, svrha joj je razumijevanje odnosa u predmetu, a na temelju velike količine informacija (maksimalni uvid) donosi minimalni zaključak.

U izgradnji liječničkoga razumijevanja procesa, praktička primjena znanja i određenje samog poziva, tih šest razlika čine studentima i liječnicima važan paradigmatski pomak, neku vrstu novog »okvira za razumijevanje«. To nije uvijek jasno istaknuto ni tumačeno. Stoga se studenti često bore s koncepcijskim pomakom, u dodiplomskim i poslijediplomskim studijima. Isto tako, liječnici u tumačenju naravi procesa pacijentima, medicinski laičkim osobama (uključujući i visoko educirane intelektualce u drugim područjima), susreću istovjetan problem.

Kakav je odnos patofiziologije kao integrativne grane medicine i temeljnih grana znanosti (biokemije, biofizike, biologije stanice, morfoloških struka)

Spoznaja u humanoj patofiziologiji temelji se dvama velikim stožerima znanja, na kliničkoj medicini i temeljnom prirodoslovlju. Obje strane imaju svoje posebnosti, metodologiju, kontekst i kut gledanja. Obje su strane prisutne u znanjima i tumačenjima naravi bolesti. Patofiziologija kao integrativna grana medicine ima zadatak i poslanje otkrivanja i oblikovanja smislenoga tumačenja procesa bolesti, općih zakonitosti patobiološkoga reagiranja i stvaranja pozivnoga okvira tumačenja u kliničkome radu (engl. *frame of reference*). Ona svoje koncepte, okvirna i posebna tumačenja te vizije bioloških trendova stvara uvažavanjem svih znanstvenih i kliničkih podataka. To je vrlo zahtjevan i dinamičan proces, a neprestano je reevaluiran. Naime, novi i novi podatci dolaze kao dodatni elementi koje se ne može zanemariti u cjelovitom sagledavanju.

Spomenuli ste ekspanzivnu narav znanosti u postgenomskoj eri. Kako održavate primjerenu suvremenost Vaših tumačenja u udžbenicima?

Već 20-ak godina redovito održavamo tjedne seminare u nizu *Colloquia pathophysiologica*, primarno namijenjene doktorandima, specijalizantima, asistentima (i drugima), na kojima se raspravljaju tek objavljena otkrića, način i logika eksperimenata te zaključci radova. Kroz raspravu se kristalizira vještina spoznaje o kakvoći, dometima i mogućim zabludama znanstvenoga rada. Dana 19. srpnja 2013. održan je 831. kolokvij »Dvostruki kognitivni procesi i kliničko prosuđivanje«. Drugo, osobno svake godine idem na dva velika kongresa u području patofiziologije, eksperimentalne biologije i humane genomike. U prosjeku godišnje odslušam oko 95 predavanja koja pokrivaju udarnu razinu istraživanja (engl. *cutting edge*) u biomedicinskim znanostima. Treće, u pripremama predavanja za dodiplomski i doktorski studij potrebno je uvijek nanovo konzultirati izvore, provjeriti podudarnost podataka i koncepata. Četvrto, pisanje ovakvih knjiga zahtijeva križne provjere u izvornim radovima, sistematskim pregledima, ekspertnim mišljenjima, itd. Peto, sam radni kontekst u Kliničkome bolničkome centru Rebro nameće dnevnu problematiku i potrebu rješavanja stvarnih problema bolesnika. Šesto, studenti medicine, kao novaci u patofiziologiji – iz svojega kuta gledanja početnika – kadšto svojim pitanjima kvalitetno preispituju i provjeravaju vrlo važne aspekte predočenoga procesa. Time se uspostavlja kontinuirana dinamika usuglašavanja koja pridonosi suvremenosti tumačenja.

Zdenko Kovač

Koji je smisao pisanja sveučilišnih udžbenik danas, u vrijeme informatičke lakoće dostupnosti podataka?

Informatička je tehnologija u zadnjih tridesetak godina na zadivljujući način olakšala pristup, prijenos i široku dostupnost informacija. Tekstualno, slikovno, slikopisno elektronička informatizacija je ušla u sve oblike čovjekova djelovanja, uključujući znanost, medicinu i visokoškolsku naobrazbu. S druge strane, brza dostupnost i obilje informacije ne znači rješenje problema. Štoviše, obilje informacija može izazvati konfuziju.

Sveučilišni su udžbenici cjeloviti presjeci trenutačnih znanja relevantnih za struku. Dobar je udžbenik vizijom, koncepcijski, strukturom i podatcima suvremen, integrativan i odmjeren. On mora sadržavati ključne elemente struke s pomoću kojih novaci mogu usvojiti stožerne odrednice profesionalne grane. Usvajanjem temeljnoga »kostura zna-

nja« pojedine grane studiranja oni postaju referentno štivo. Mnoštvo točkastih podataka o predmetu koji se dnevno generiraju postaje tek dodatno »ruho« i smisleni posljedak.

Kako gledate na vrijednost nacionalnog akademskog i sveučilišnog razvoja u procesima globalizacije?

Primarni je cilj globalizacije Europe osiguranje mira među narodima. Može se reći da će ta globalizacija biti uspješna ako uspije održati mir u Europi duže, recimo, od 60 godina. Tada bi arhitekti i politički čimbenici Europe mogli reći da su postigli plemeniti cilj.

Globalizacija kao društveni proces možda je pozitivistički prenaglašena, a pritom je zanemarena »druga strana medalje«. Znanstvenoistraživačkim i visokoškolskim procesima opća politička globalizacija Europe koristi se u svrhu harmoniziranja stanovitih odnosa. Preko njih se dijelom želi ostvariti ravnoteža upravljačkih, ideologijskih i normativnih posebnosti.

Međutim, čini se da je zadiranje u nacionalne suverenitete, gospodarstva i nacionalne načine života (itd.) pogrješan korak, protivan uvriježenome načinu života društva. Naime, nacionalni identiteti i identifikacija pučanstva formirani su prije konstitutivnosti u suvremenome smislu riječi. To je razlika prema zemljama Novoga svijeta (SAD, Kanada itd.). U vrijeme kriza europski narodi i države utječu se nacionalnome, a ne transnacionalnom principu. To je već očito u Europskoj uniji u zadnjih desetak godina. Prvo je propao koncept Ustava, a uvedena zamjenska pravna nivelacija. Pri prvim simptomima svjetske gospodarske krize, njemačka odnosno francuska vlada štitile su njemačke odnosno francuske tvrtke u svojim zemljama, a nisu se skrbile o tvrtkama u drugim zemljama. Samo uvođenje zajedničkoga novca u osnovi je pogrješan korak koji zahtijeva velike palijacije sustava. Već se čuje govoriti da je u takvim uvjetima ostvarena neokolonizacija zemalja s pomoću multinacionalnih tvrtki. Europski fondovi djeluju poput COMECON fondova u bivšem Sovjetskome Savezu. Njihov se smisao već utopio u zagušenim labirintima administracije. Itd. EU može izgubiti primarni deklarirani smisao globalizacije ako se ne usmjeri na primarni cilj. Kohezijske sile mogu oslabjeti do pitanja održanja sustava.

Procesi globalizacije u sveučilišnom su sustavu u prirodi djelatnosti. Akademska je globalizacija već u srednjem vijeku bila svakodnevica. Udžbenici, sveučilišni profesori, studenti u potrazi za znanjem i »pravom školom« putovali su Europom. Sveučilišta su imala zajednički jezik, u njima su intelektualno stasali naraštaji mnogih nacija. To je bila i ostala »prirodna« globalizacija sveučilišnoga poslanja. Međutim, oktroirani pokušaji globalizacije i uniformizacije u sveučilišnome se tkivu teže prihvaćaju. Primjerice, nakon relativno kratkoga vremena reforma prema načelima »bolonjskoga procesa« već je na udaru kritika i potrebe reevaluacije. U svojoj naravi visokoškolski sustav osim svojega primarnog poslanja (visoka akademska naobrazba, znanstvena istraživanja), unapređenje struke ima širi značaj. Sveučilište je pronositelj uljuđene norme, identiteta, odgajatelj društva te djeluje kao putokaz civilizacijskoga razvoja. Nacionalni sustav vrijednosti se kroz sveučilišno poslanje uobličava i razvija prema dostignutim spoznajnim te estetičkim (i drugim) mogućnostima vremena. U tom je smislu sveučilišno iskustvo ključan civilizacijski regulator, manjim dijelom izravno a većim posredno.

Kako se to ogleda u zagrebačkoj sveučilišnoj tradiciji?

Sveučilišna europska (a time i svjetska) povijest traje 925 godina (od prve akademske godine Sveučilišta u Bologni 1088), a zagrebačka 344 godine (od osnivačke 1669. godine). Kroz vrijeme su se iskristalizirale jasne norme autonomnosti ustanove i akademske slobode sveučilištaraca. Te su norme nezaobilazni preduvjeti zreloga akademskoga života. Državna, crkvena i privatna sveučilišta u svojim poslanjima prepoznaju njihovu važnost za zdrav i neometan razvoj sadržaja i načina proučavanja i podučavanja te prijenos i oblikovanje znanja. Povijest je pokazala da tek u okvirima autonomnosti i slobode sveučilišta postižu najviše domete. Međutim, postojali su primjeri grubih narušavanja temeljnih načela (primjerice, progoni u vrijeme fašizma, ugradnja partijskih jedinica u sveučilište u vrijeme komunističkoga jednopartijskoga sustava itd.). U medicini uz akademska istraživanja znatan utjecaj imaju profitno vođena istraživanja (primjerice, farmaceutske tvrtke u razvoju lijekova, razvoj dijagnostičkih postupaka i uređaja itd.). Stoga postoji naglašen oprez u tumačenju i bojazan od zastranjenja. Može se reći da su zrela akademska sredina i sveučilišna tradicija provjeren recept za otklanjanje mogućih devijacija sustava.

Zagrebačka sveučilišna tradicija imala je i širu društvenu ulogu. Primjerice, uz Katoličku crkvu Sveučilište u Zagrebu jest najjači čimbenik ostvarenja državne ideje, koja je kroz vjekove bila označena vazalnim nacionalnim položajem. Uljudbeni razvoj nacije, etnopsihologija, te u stanovitoj mjeri samoidentifikacija pučanstva vezani su uz sveučilišni sustav. Zagrebačka sveučilišna tradicija osigurala je razvoj drugih sveučilišta u Hrvatskoj i u nekim drugim zemljama. U suvremenome društvu ta je tradicija i dalje važan korektiv. Primjerice, prije oko pet godina mjerodavno ministarstvo i 6 (od tada ukupno 7) sveučilišta u Hrvatskoj glasovali su protiv uključivanja Hrvatske u Erasmus program europske razmjene studenata i nastavnika. Pritom je snaga zagrebačke tradicije bila dovoljno jaka da uvjeri državni, politički i širi akademski sustav da unatoč svojem protivljenju prihvati učlanjenje u Erasmus. Međunarodna je akademska razmjena bila iz perspektiva Sveučilišta u Zagrebu potpuno neupitna i imperativ vremena. Samo je snaga zdrave akademske tradicije omogućila i nametnula internacionalizaciju kao odlučan korak. S druge strane, manjak akademske tradicije otvara vrata parazitskim pojavama u sveučilištu. Primjerice, Medicinski fakultet u Mostaru je 25. veljače 2012. raspisao natječaj za pristupnika za docenta patofiziologije unatoč izravnomu protivljenju pročelnika katedra da rečeni pristupnik ne poznaje elemente struke i metodologije. Dakle, dekan i vijeće su se potpuno svjesno, protivno akademskim argumentima, odlučili za protuakademski čin. U takvim je negativnim primjerima moguće prepoznati važnost akademskih normi i tradicije. Njihova odsutnost nanosi dugotrajniju štetu i jalovost sustava, mnogo više nego što se to možda čini na prvi pogled. ■

Razgovarala: Mirjana Polić Bobić

EDICIJA *POVIJEST HRVATA* MATICE HRVATSKE

U POTRAZI ZA MIROM I BLAGOSTANJEM

Razgovor sa Zoranom Ladićem, glavnim urednikom edicije, i Lovorkom Čoralić, glavnom urednicom knjige

Foto: Miroslav Cvjetko

Sredinom svibnja ove godine iz tiska je izišla knjiga *U potrazi za mirom i blagostanjem: hrvatske zemlje u 18. stoljeću*. Knjiga je dio (ujedno i prva objavljena) sedmosveščane edicije *Povijest Hrvata* u izdanju Matice hrvatske. Opseže impresivne 553 stranice, ilustrirana je s oko 200 fotografija, grafikona, tabelarnih prikaza i zemljovida te uz svaku cjelinu (poglavlje) sadrži podroban pregled izvora i literature. Na knjizi je radilo dvadeset suradnika (autora tekstova), a ovom prigodom, želeći to iznimno vrijedno izdanje Matice hrvatske približiti čitateljstvu *Hrvatske revije*, zamolili smo Zorana Ladića, glavnog urednika biblioteke, i Lovorku Čoralić, glavnu urednicu ove knjige, da nam pojasne ciljeve Matičina projekta *Povijest Hrvata* i doprinos knjige koja govori o XVIII. stoljeću.

Možete li nam reći kada i kako je osmišljen znanstveni projekt *Povijest Hrvata*?

Zoran Ladić: Začetci znanstvenog projekta *Povijest Hrvata* osmišljeni su unutar Odjela za povijest Matice hrvatske u Zagrebu u prvoj polovici 2007. godine, u vrijeme kada je taj odjel vrlo aktivno sudjelovao u raznim zbivanjima, bilo na inicijativu Matice hrvatske bilo samoga Odjela, prije svega njegova pročelnika Đure Vidmarovića i mene kao tajnika. Okupljajući kroz razne znanstvene aktivnosti (međunarodne i domaće znanstvene skupove, promocije značajnih knjiga i druge događaje) niz uglednih hrvatskih povjesničara, ali i znanstvenika iz drugih društveno-humanističkih struka, Odjel je pokazao da u Hrvatskoj postoji jaka skupina povjesničara srednje i mlađe generacije koji dijele vizije o mogućnostima razvoja historiografije u Hrvatskoj. Također, potaknut duhovnim nasljeđem Matice hrvatske, Odjel za povijest je zajedno sa spomenutim suradnicima izrazio želju da rezultati suvremene hrvatske historiografije na primljiv i razumljiv način i u sintetskom obliku budu prezentirani široj čitalačkoj publici, svima onima koji vole hrvatsku prošlost, koji su intelektualno znatiželjni i žele saznati više o povijesti Hrvatske, Hrvata i drugih naroda koji u njoj žive, a time i bolje razumjeti svoju osobnu povijesnu identifikaciju. I odmah je uočeno da se to može i ima smisla učiniti samo na jedan način – izradom jedinstvene znanstvene edicije i to uz potporu većeg broja povjesničara, povjesničara umjetnosti, arheologa, pravnih povjesničara i drugih stručnjaka s društveno-humanističkih područja.

Kako je čelništvo Matice hrvatske reagiralo na Vaš prijedlog da se krene u rad na tom zahtjevnom projektu?

Zoran Ladić: Prije svega valja istaknuti da sam u Matici hrvatskoj uvijek nailazio na razumijevanje članova Predsjed-

Zoran Ladić

ništva, predsjednika Igora Zidića, glavnog tajnika Zorislava Lukića i drugih odgovornih osoba koji su rado podupirali ideje ili manje projekte što sam ih, zajedno s pročelnikom Đ. Vidmarovićem, kao tajnik Odjela osmišljavao i realizirao u razdoblju od 2003. do 2007. godine. Tijekom 2007. godine duže sam vrijeme, u suradnji s nekoliko kolega, osmišljavao prijedlog i strukturu projekta te ga konačno i prezentirao, prvo kroz razgovore s glavnim tajnikom i gospodarskim tajnikom Matice hrvatske Damirom Zorićem, a zatim i na nekoliko sjednica Predsjedništva Matice te, nakon što se ono složilo s pokretanjem projekta, i na sjednici Glavnog odbora Matice hrvatske, a koji je također pozitivno ocijenio tada već u detalje razrađen projekt. Dakle, mogu samo reći da se Matica hrvatska, nakon ozbiljnog razmatranja, postavila vrlo pozitivno i odobrila pokretanje projekta. Naravno, Matica hrvatska odobrila je za projekt i znatna financijska sredstva, koja su namjenski trošena za razne potrebe (istraživanja suradnika u arhivima i bibliotekama, narudžba arhivske građe, fotografija, sudjelovanja na sastancima vezanima uz projekt i drugo) unutar tako opsežnog projekta.

Kako je strukturiran taj znanstveni projekt, a koji danas nosi službeni naziv Biblioteka *Povijest Hrvata*?

Zoran Ladić: Prije svega, treba reći da Matica hrvatska ima dugu tradiciju izdavanja sinteza hrvatske povijesti, što potvrđuje činjenica da su u njezinu izdanju još u drugoj polovici 19., a zatim i tijekom 20. stoljeća tiskane prve povijesne sinteze, koje su i danas popularne kod hrvatskih čitatelja, npr. one Tadije Smičiklasa (*Poviest hrvatska*), Vjekoslava Klaića (*Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*) i Trpimira Macana (*Povijest hrvatskoga naroda*). Objelodanjivanje tih sinteza bilo je u skladu s temeljnim zadatkom Matice hrvatske da čitateljima iz svih društvenih slojeva na razumljiv način pruži uvid u bogatu prošlost hrvatskog naroda od razdoblja ranoga srednjeg vijeka do suvremenih zbivanja. I u posljednjih dvadesetak godina izdano je nekoliko jednosveščanih sinteza hrvatske povijesti ili hrvatske povijesti u pojedinim razdobljima, a tiskano je i nekoliko sinteza u više svezaka (treba istaknuti trosveščanu *Povijest Hrvata* u izdanju Školske knjige te Akademijinu sintezu *Hrvatska i Europa* u pet svezaka, koja ima specifičnu strukturu, pri čemu je težište postavljeno na integraciju Hrvatske u šire europsko civilizacijsko i kulturno nasljeđe i njezin doprinos općem europskom civilizacijskom nasljeđu). Imajući na umu spomenuta kretanja u historiografiji, odmah je bilo razvidno da nova sinteza povijesti hrvatskog naroda mora udovoljavati nekim novim znanstvenim kriterijima, metodološkim načelima, ali i sadržajnim inovacijama koje bi opravdavale njezino pojavljivanje na tržištu. Naime, bilo kakva izrada sinteze koja bi bila na razini postojećih ili bi pratila strukturu dviju spomenutih i nedavno izišlih sinteza hrvatske povijesti ne bi imala ni znanstveno ni tržišno opravdanje.

U skladu s gore rečenim, kao temeljna nužnost postavila se potreba izrade sinteze povijesti hrvatskog naroda u više svezaka, i to na razini znanstvenih dostignuća, kriterija i metodoloških načela koji se pri sličnim projektima primjenjuju u historiografijama nekih drugih europskih naroda. Kao svojevrsni predlošci pri osmišljavanju sadržajne strukture te nove sinteze povijesti Hrvata, a koja obuhvaća razdoblje od doseljenja Hrvata na ove prostore do kraja Domovinskog rata, poslužila su izdanja različitih sinteza svjetske, europske ili nacionalnih povijesti uglednih sveučilišnih naklada poput Cambridge University Press, Oxford University Press ili Presses Universitaires de France. Ipak, kao neposredan uzor za projekt svojom se znanstvenom kvalitetom nametnula novoobjavljena sinteza srednjovjekovne europske povijesti *New Cambridge Medieval History*. Što to znači? Jednostavno, umjesto da se apsolutno težište povijesnog pregleda postavi na razmatranje političke, crkvene, gospodarske i vojne povijesti te povijesti kojom dominiraju tzv. velike osobe, koje su, prema mišljenju dijela starije historiografije, jedino i isključivo kreirale i odlučno utjecale na razne povijesne procese, u ovoj se ediciji razmatraju i tzv. anonimne osobe odnosno osobe čija važnost nije prelazila okvire mikroprostora neke urbane ili ruralne zajednice, ali se kroz prozopografsku rekonstrukciju njihovih života zapravo zrcali stvaran, svakodnevni život ljudi u pojedinim povijesnim razdobljima. To ne znači da se u ovoj ediciji ne razmatra politička, gospodarska i društvena problematika. Naprotiv, te su teme i nadalje u središtu historiografskih istraživanja i sadržaja pojedinih knjiga, ali se velika pozornost pridaje i do sada neistraženim ili slabo istraženim problemima kao što su demografska problematika, migracije hrvatskog stanovništva kroz povijest, razina materijalne kulture i svakodnevni život plemstva, gradskog i seoskog stanovništva.

Cijela biblioteka podijeljena je u sedam knjiga i to prema uobičajenoj vremenskoj razdiobi: knj. 1. Kasna antika i rani srednji vijek; knj. 2. Razvijeni srednji vijek; knj. 3. Kasni srednji vijek; knj. 4. Razdoblje ranog novog vijeka (16–17. st.); knj. 5. Razdoblje prosvjetiteljstva (18. st.); knj. 6. Razdoblje od narodnog preporoda do Prvoga svjetskog rata; knj. 7. Suvremeno doba (20. st.). Za svaku knjigu određeni su urednici, a riječ je o znanstvenicima recimo »srednje« generacije, koji su se u posljednjih dvadesetak godina profilirali kao vrlo uspješni povjesničari, promotori novih metodoloških načela, istraživači koji su inicirali nužnost istraživanja niza novih povijesnih područja i to na temelju poznate, slabo poznate ili nepoznate arhivske i druge građe – od pisanih, materijalnih i slikovnih vrela do fotografija, audiozapisa i videozapisa do intervjua s još živućim sudionicima nekih povijesnih događaja – ovisno o povijesnom razdoblju. Mislim da je važno spomenuti ih ovdje poimence: dr. sc. Zrinka Nikolić; dr. sc. Damir Karbić; dr. sc. Marija Karbić; dr. sc. Ivan Jurković; dr. sc. Lovorka Čoralić; dr. sc. Vlasta Švoger i dr. sc. Jasna Turkalj; dr. sc. Suzana Leček. Svakom poznavatelju suvremene hrvatske historiografije jasno je da je riječ o vrlo uspješnim i vrijednim povjesničarima koji su se znanstveno dokazali ne samo u domaćoj već i međunarodnoj, europskoj i svjetskoj, historiografskoj areni i to sudjelovanjem u radu mnogobrojnih skupova, kongresa i konferencija, objavljivanjem radova u uglednim domaćim i stranim serijskim i drugim publikacijama, ali i pedagoškim radom sa studentima kroz predavanja na domaćim i stranim sveučilištima. Osobito mi je zadovoljstvo istaknuti da se, nakon što je utemeljeno ured-

Lovorka Čoralić i Zoran Ladić

ništvo, pokazalo da je time oformljen prilično složan tim koji je pokazao težnju prema samo jednom cilju – na zamišljenoj znanstvenoj razini pripremiti i objaviti Biblioteku *Povijest Hrvata*. Imajući na umu činjenicu da u radu na cijelom projektu sudjeluje oko 140 znanstvenika, uglavnom mlađih ili srednje dobi, iz svih hrvatskih krajeva i svih važnih znanstvenih centara (kao primjer navodimo važnije – Osijeka, Slavonskog Broda, Zagreba, Pule, Rijeke, Zadra, Splita, Dubrovnika), jasno je da su urednici pojedinih knjiga na sebe preuzeli težak i odgovoran teret. Prije svega, oni su morali koordinirati suradnike na svakoj knjizi, s njima kontinuirano korespondirati, odrediti pojedinačne zadatke svakog autora kako ne bi dolazilo do nepotrebnih ponavljanja sadržaja, stalno kontrolirati da autori pišu svoje rukopise prema dogovorenom načelu – »znanstveno, ali pitko, zanimljivo i razumljivo«, određivati količinu teksta koji se imao posvetiti pojedinim povijesnim temama, raditi na izradi zemljovida i prikupljati drugi ilustrativni materijal. I, uza sve spomenuto, svi su urednici ujedno i autori po nekoliko tekstova u knjizi kojoj su urednici ili u nekoj drugoj knjizi. Doista zahtjevan posao koji se za sada odrađuje uzorno i vrlo profesionalno.

Razlikuje li se ovo izdanje, odnosno Biblioteka, po još čemu od dosadašnjih sinteza hrvatske povijesti?

Zoran Ladić: Svaka od prije spomenutih sinteza nastala je u specifičnom povijesnom okruženju, bila je utemeljena na određenom stupnju razvoja historiografije, imala je svoju svrhu i odgovarala je na potrebe trenutka u kojem je nastala. I svaka od njih imala je svoje posebnosti, a čini mi se da su se često i sadržajno nadopunjavale. Istraživači ni danas ne mogu bez svake od njih jer svaka, težeći k pojašnjenju povijesnih procesa koji su bili u središtu njihova interesa, u sebi sadrži podatke koje je teško pronaći negdje drugdje. Mislim da je tako i s ovom Matičinom sintezom u procesu nastajanja.

Ipak, rekao bih da je ovo, prije svega sa zemljopisnog i sadržajnog aspekta, prvi pokušaj da se u Hrvatskoj, u obliku sinteze, načini pregledna povijest Hrvata kroz njihovu cjelokupnu poznatu povijest, a da se pri tome težište istraživanja i predstavljanja ne postavlja na neki dominantni aspekt, primjerice vojnu, političku ili ekonomsku povijest. Ili, bolje rečeno, čini mi se da je ova sinteza prva koja težište istraživanja postavlja na gotovo sve što je kreiralo neki povijesni trenutak ili razdoblje. U tom je smislu ova edicija višeslojna. Jer, u njoj se razmatra povijest Hrvatske u nekom razdoblju u okvirima njezine današnje geografske cjeline, no

istodobno se, a to mi se čini i najznačajnijom posebnošću, u svih sedam knjiga detaljno razrađuju svi aspekti povijesti pojedinih hrvatskih regija (od Slavonije do Boke kotorske), čije su povijesne slike u određenom povijesnom razdoblju bile sve samo ne jedinstvene. Potom se piše i o europskim regijama u kojima su hrvatske manjine ostavile dublji trag, a što je dosada bilo gotovo zanemareno u historiografiji. Kroz cijelu je svoju povijest Hrvatska, ili pojedine njezine regije, bila pod utjecajem nekoliko vojno, politički ili religijski moćnih centara kao što su Rim, Venecija, Beč, Budimpešta, Istanbul, čak i udaljeni Moskva ili Pariz, pa je u svakoj knjizi razmotren i povijesni utjecaj tih središta moći na pojedine hrvatske regije. Uz to vrlo je važno da se čitateljima prvi put predočuje svakodnevni život na svim razinama društva – od Crkve i laičkih društvenih elita preko urbanoga do ruralnog društva. Zato svaka knjiga obuhvaća određeno razdoblje koje povezuju zajedničke civilizacijske, kulturne, intelektualne, političke, gospodarske i društvene osobine. No, uz te aspekte u gotovo se istoj ravnini postavljaju i dosada zapostavljeni aspekti kao što su položaj žena, kultovi svetaca, studentski život, hodočašća ili svakodnevica u razdoblju od ranoga srednjeg vijeka pa sve do kraja 20. stoljeća. Osim toga, sva je knjiga obogaćena velikim brojem dosada slabo i/ili potpuno nepoznatih ilustracija te velikim brojem povijesnih karata, koje, konzultirajući se s autorima, izrađuje ugledni hrvatski kartograf Tomislav Kaniški. Uz to, ilustrativni materijal kao i način pisanja, prilagođen široj čitalačkoj publici, ne gubeći pritom znanstveni karakter, ovu ediciju približava svim stanovnicima Hrvatske bez obzira na razinu njihova obrazovanja. Zahtjevnijoj publici ova će edicija biti od velike važnosti zbog činjenice da su tekstovi rađeni u skladu sa suvremenim europskim metodološkim načelima, raščlambi poznatih i nepoznatih odnosno neobjelodanjenih pisanih i vizualnih vrela te korištenju bogate domaće i strane stručne literature.

Na početku pitanje koje se, sa znanstvenog, ali i šiega javnog motrišta nameće kao nužno: u čemu je važnost ovoga sveska sinteze hrvatske povijesti?

Lovorka Čoralić: Peti po redu svezak u ediciji *Povijest Hrvata*, naslovljen *U potrazi za mirom i blagostanjem: hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, prvo je zaokruženo, monografsko djelo u kojem je na cjelovit, sintetski način, na više od 550 stranica, trudom, znanjem i znanstvenim iskustvom dvadeset suradnika, predstavljeno osamnaestostoljetno razdoblje hrvatske povijesti. Naime, dosadašnje sinteze hrvatske povijesti, uz neprijepornu činjenicu o njihovoj važnosti u kontekstu nacionalne historiografije, zbirno su ili u širim vremenskim odsječcima (primjerice, pregledi hrvatske povijesti od 16. stoljeća do Prvoga svjetskog rata; regionalni pregledi povijesti) predstavljale povijest hrvatskoga ranoga novovjekovlja. U tom je kontekstu hrvatska povijest 18. stoljeća bila tek dio, jedno od poglavlja (opsežnije ili sažetije obrađenih) vremenski mnogo šire zasnovane monografske koncepcije. Ova je knjiga prva koja je u cijelosti fokusirana isključivo na 18. stoljeće, razdoblje koje je u historiografskim obradama ipak bilo prilično zanemareno. Hrvatski srednji vijek ili suvremena hrvatska povijest – razdoblja su s najviše aktivnih povjesničara i sukladno tomu najviše monografskih djela. Na studijima povijesti diljem Hrvatske razdoblje 18. stoljeća tek je djelomično i nepotpuno zastupljeno, ponajviše zahvaljujući pojedinačnim naporima nekih znanstvenika. A riječ je o razdoblju u kojem se stvara osnova, kreiraju razvojni čimbenici koji će biti preteča moderne, građanske Hrvatske. U tome kontekstu, u nerazmjeru između važnosti toga razdoblja i stupnja obrađenosti u hrvatskoj historiografiji, držim da treba promatrati važnost objavljivanja ovoga sveska sinteze.

Lovorka Čoralić

Što, prema tome, za hrvatsku povijest znači 18. stoljeće? U čemu je njegova važnost i vrijednost obrade u zasebnome, upravo i samo tome stoljeću posvećenom svesku sinteze?

Lovorka Čoralić: Kako sam navela u predgovoru knjige, a vrijedi to i na ovome mjestu ponoviti, 18. stoljeće na europskome je Zapadu doba prosvjetiteljstva, galantnosti raskošnoga baroka i prpošnog rokokoa, vrijeme intelektualizma i traženja puta k sreći ne samo za pojedinca nego za društvenu zajednicu u cjelini. U Habsburškoj Monarhiji, mnogoljudnoj i višenacionalnoj državi, u sklopu koje se nalazio nemali dio hrvatskoga prostora, ključne su figure u provođenju načela prosvjetiteljstva bili vladari Marija Terezija i Josip II., snažni monarsi čija su reformska nastojanja zahvatila hrvatske krajeva od Rijeke i Hrvatskoga primorja, preko središnje i sjeverne Hrvatske, do istočne Slavonije. Drukčija je situacija bila na hrvatskome jugu, odnosno u krajevima pod mletačkom upravom (Istra, Dalmacija, Boka kotorska). Ondje je duh novoga doba prodirao nešto sporije, kontinuitet u odnosu na prošla stoljeća izrazitiji

je, ali se i ovdje bilježe pomaci u težnji da se promjenama (reformama) svekoliko pučanstvo učini naprednijim, time i sretnijim (Grimanijev zakon, prodor fiziokratskih načela i drugo). Posebna su priča hrvatski krajevi u Bosni i Hercegovini (osmanska vlast) koji su ostali potpuno izvan tih europskih trendova. Tekstovi u knjizi pokazuju da onodobna, osamnaestostoljetna Hrvatska, iako na rubu Zapada, još uvijek s epitetom »predziđa kršćanstva«, u kojoj je vojna komponenta činila dio svakodnevlja (od hrvatskih krajišnika na sjeveru do hrvatskoga lakoga konjaništva na jugu), ipak nije bila imuna na novitete. Ponajprije one intelektualne, kulturne i umjetničke, koji su svekolikim putovima pristizali u naše krajeve. U 18. stoljeću hrvatski plemići podižu raskošne dvorce i ladanjske kurije po uzoru na one od Francuske do Štajerske, njihove privatne knjižnice broje i više tisuća naslova najraznovrsnijega štiva, modni trendovi ne zaostaju za onima iz Mletaka, Beča ili Pešte, a navike okupljanja u kavanama i književnim društvima postaju dio društvenog svakodnevlja gradskih sredina. Sve su to činjenice o kojima se znalo malo i razasuto, a ovdje je to sakupljeno, objedinjeno na jednome mjestu i stoga pruža jedinstvenu, potpunu spoznaju o Hrvatima i hrvatskim zemljama u posljednjem stoljeću ranoga novog vijeka.

Kako je knjiga koncipirana s obzirom na temeljnu strukturu, tj. cjeline i poglavlja?

Lovorka Čoralić: U skladu s koncepcijom koja vrijedi i primjenjivat će se u svim svescima sinteze hrvatske povijesti, knjiga sadrži tri temeljne cjeline. Prva, naslovljena »Opći pregled – temeljne razvojne sastavnice« donosi – na skupnoj razini svih hrvatskih zemalja – pregled najvažnijih tema-odrednica iz onodobne hrvatske povijesti. To su politička zbivanja i političke ustanove, demografska gibanja, gospodarstvo, razvoj gradova i sela, pojedine društvene skupine (plemstvo, seljaštvo), vojna komponenta, crkva i vjerske prilike, pravni sustav, intelektualni život te – naposljetku – svakodnevlje i svakodnevni život od hrvatskoga sjevera do juga. Druga cjelina nosi naslov »Regionalna povijest« i ovdje se, na razini pojedinih hrvatskih regija, promatranih na razini prirodne i geografske podjele (a ne na temelju razjedinjenosti hrvatskih zemalja između više državnih cjelina), raščlanjuju sve prethodno navedene razvojne sastavnice. Kao zasebna poglavlja ovdje se obrađuju sjeverna i središnja Hrvatska, istočna Hrvatska, zapadna Hrvatska (Gorski kotar, Lika, Krbava i Primorje kao jedna cjelina te Istra, Rijeka i Kvarner kao druga cjelina), zatim hrvatski jug (Dalmacija te kao zasebno poglavlje Dubrovačka Republika i Boka) te naposljetku Bosna i Hercegovina. Treća, i po meni posebno vrijedna cjelina obrađuje Hrvatsku u međunarodnome kontekstu, dakle u suodnosu, prožimanjima, utjecajima i uzdarivanjima s državama u okviru kojih su se dijelovi naše zemlje nalazili (Hrvatska s obzirom na Habsburšku Monarhiju, Mletačku Republiku i Osmansko Carstvo), kao i s državama i dijelovima Europe s kojima su također prisutne žive gospodarske i intelektualne veze (Sveta Stolica, zemlje Zapadne Europe, slavenski svijet). Uvidom u tu, završnu cjelinu, postaje razvidno koliko su Hrvati pridonosili znanstvenim, kulturnim i umjetničkim gibanjima na Zapadu, a zasigurno je najvažnije ime te epohe dubrovački erudit svjetskoga glasa Ruđer Bošković.

Tko su suradnici na knjizi i kakav metodološki iskorak pruža tako osmišljena i realizirana monografija o Hrvatskoj u 18. stoljeću?

Lovorka Čoralić: U pisanju tekstova ove knjige sudjelovalo je dvadeset autora, uglavnom predstavnika mlađe i srednje generacije hrvatske historiografije. Njihova nastojanja da poglavlja knjige promisle i prezentiraju iz vizure suvremenih spoznaja povijesne znanosti i vlastitih istraživačkih pregnuća, bez opterećenja prethodno nastalih sinteza povijesti hrvatskoga naroda, najznačajnija su odlika ovoga djela te, držim, ujedno i njegova najveća vrijednost. U svoje tekstove unijeli su nove spoznaje svojih vlastitih istraživanja, duh i koncepcije stranih historiografskih djela sličnih obilježja te na kraju, držim, imamo djelo koje je velik korak naprijed u proučavanju i prezentiranju hrvatske povijesti 18. stoljeća. Također, zahvaljujući koncepciji edicije te tako i ove knjige, hrvatska povijest nije prikazana na »klasično« rascjepkan način (po kriteriju u kojoj su se državnoj zajednici nalazile pojedine zemlje), već smo nastojali, a vjerujem i u najvećoj mjeri uspjeli – hrvatski prostor i u ovome, historiografskome smislu, integrirati u jedinstvenu cjelinu. Stoga bi bilo nepravedno da imena autora, dragih kolega koji su najzaslužniji za objavljivanje ove knjige, ovom prilikom ne navedemo. Donosim ih abecednim slijedom i doista vjerujem da će brojni među njima, neki od njih možda još uvijek nepoznati široj hrvatskoj znanstvenoj javnosti (a neki priznati i poznati), s vremenom biti predvodnici novih historiografskih pravaca i pisci sjajnih novih knjiga i tekstova, kreatori nekih novih i vjerujem modernije zasnovanih sinteza hrvatske povijesti. Autori su sinteza: Irena Benyovsky Latin, Miroslav Bertoša, Slaven Bertoša, Alexander Buczynski, Lovorka Čoralić, Željko Holjevac, Ivana Horbec, Ivana Jukić, Maja Katušić, Vjeran Kursar, Nella Lonza, Vesna Miović, Zrinka Novak, Teodora Shek Brnardić, Robert Skenderović, Slavko Slišković, Nataša Štefanec, Darko Vitek, Milan Vrbanus i Zdravka Zlodi.

Naposljetku, kakva je moguća primjena, recepcija i odjek ove knjige u znanstvenoj, ali i široj javnosti?

Lovorka Čoralić: Bila bi lažna skromnost ne nadati se da će monografija *U potrazi za mirom i blagostanjem: hrvatske zemlje u 18. stoljeću* biti važno izvorište i u mnogo toga prijeko potrebna literatura svakom znanstveniku koji se bavi tim razdobljem hrvatske povijesti. Također, ono što veseli i ohrabruje, što daje smisao objavljivanju ovakvog djela, jest i činjenica da će knjiga – prema prvim najavama – ubrzo postati obvezatna literatura i pomagalo studentima povijesti diljem hrvatskih sveučilišta na kojima se predaje povijest. Kada je riječ o široj javnosti – pamtim nekoliko desetljeća unazad kada je gotovo svaka hrvatska kuća putem pretplata i akvizitera, a bez internetske prodaje – u svojem domu imala višesveščanu Klaićevu *Povijest Hrvata*, također izdanje Matice hrvatske. Ova edicija, u kojoj je 18. stoljeće samo jedna od sedam knjiga – zavrjeđuje takav tretman. Sve ostalo je na čitateljstvu, znanstvenom i onom širem, koje će s protokom vremena dati svoj sud. ■

Dubravka Oraić Tolić

MRAV SPAŠAVA SVIJET

U povodu bajke *Skitnje jednoga mrava* Anke Maksan

Skriveni biseri hrvatske književnosti

Još dalekih 1960-ih američki teoretičar književnosti Leslie Fiedler zatrpavao je »rov« između elitne i popularne književnosti. Taj je rov danas zatrpan, katkada toliko da se više ne vidi granica između tržišno isplativa i književno vrijedna štiva. Ipak, ostala su i mnoga neriješena pitanja. Gdje je granica između priznatih pisaca i onih koji pišu u samoći, iz neke neobične i nepopularne ljubavi za pisanje, daleko od uglednih nakladnika, kritike i medija? Vrijedi li obraćati pozornost na takve nevidljive autorice i autore? *Hrvatska revija* u novome sastavu uredništva već je dva puta donijela nekanonske tekstove hrvatske književnosti, oba puta iz poezije, i oba puta s punom odgovornošću uglednoga znanstvenika i člana našega uredništva, Josipa Užarevića. Jednom je to bilo pjesništvo duboko skrivena pisca pod neodgonetljivim pseudonimom Sven Adam Ewin, a drugi put dijalektna lirika Vlaste Markasović na slavonskome staroštokavskom govoru šokačkoga tipa.

Tu našu sklonost da uz novosti iz radionica priznatih književnica i književnika tražimo skrivene bisere hrvatske književnosti nastavljamo i objavljivanjem bajke Anke Maksan *Skitnje jednoga mrava*. Do autoričina imena i teksta došla sam na preporuku ravnatelja Gradske knjižnice u Zadru, gospodina Ivana Pehara, koji je preuzeo brigu o toj neobičnoj autorici i omogućio joj izlazak iz anonimnosti. Anka Maksan rođena je 17. ožujka 1961. u ravnokotarskome mjestu Polača kao četvrto dijete u obitelji Kulaš. Nakon završene osmogodišnje škole zapošljava se u Tvornici mreža u Biogradu. Udaje se u Pakoštane, gdje danas radi kao spremačica u osnovnoj školi. Majka je troje djece. Sama o sebi kaže: »Otkad znam za sebe, pjesma me je vodila kroz život, postala je dio mene«. Uz pomoć mnogobrojnih sponzora i zavičajnih ljubitelja književnosti objavila je pet zbiraka pjesama intimna glasa i univerzalnih tema ljubavi, prirode, obitelji i domovine.

Skitnje jednoga mrava u kontekstu umjetničke bajke

Bajku Anke Maksan *Skitnje jednoga mrava* odlučili smo objaviti kao prilog temi ovoga broja o hrvatskoj dječjoj književnosti, ali i kao umjetnički vrijedan prilog neotkrivenoj dječjoj književnosti. Autorska (umjetnička) bajka čedo je moderne književnosti rođeno u romantizmu. Njezino su inspirativno vrelo narodne bajke, pa su i prvi moderni bajkopisci bili skupljači i oplemenitelji narodnih umjetnina, poput Ch. Perraulta i braće Grimm. Najpoznatiji je predstavnik autorske bajke kao osobnoga umjetničkog izraza H. Ch. Andersen. Bajke pripadaju u jednostavne književne oblike u kojima čudesno i nadnaravno prevladava nad zbiljskim i iskustvenim. Građene su na univerzalnoj binarnoj opreci između dobra i zla, koja može poprimati različite narativne strukture, likovi su fantastični ili bajkovno stilizirani, s manje ili više individualizacije i psihološke karakterizacije. Klasični su bajkovni likovi vile i vilenjaci, vještice, vukodlaci, patuljci, duhovi, začarane ljepotice, prinčevi, princeze i sl., a u novije doba, osobito u modernim bajkama i fantastičnim pričama, nadnaravna bića nove generacije poput popularnih hobita J. R. R. Tolkiena, malih bića napola ljudske visine koji žive u rupama na zemlji. Svojim fantastičnim svjetovima i likovima, svojom oprekom dobra i zla i svojom edukativnom funkcijom bajke pripadaju u dječju književnost, ali svojim složenim strukturama, igrom bajkovnim stereotipima i umjetničkim funkcijama mogu biti adresirane i odraslim čitateljima. Bajkovni se elementi i stereotipi često koriste i u drugim žanrovima, primjerice – u fantastičnim pričama poput *Alise u zemlji čudesa* L. Carrolla. Žanr bajke snažno je utjecao na modernu umjetničku književnost (fantastični motivi u E. T. A. Hoffmanna, bajkovni elementi u apsurdnoj poetici D. Harmsa, fantastična zbivanja u romanu M. Bul-

gakova *Majstor i Margarita*). Najslavnija bajka namijenjena odraslima satirični je roman G. Orwella *Životinjska farma*. Osobito je snažan utjecaj bajke i fantastičnih svjetova na postmodernističku književnost posljednje trećine 20. i početka 21. stoljeća. U bajkama se čuda neprestano događaju, ali im se nitko ne čudi. U suvremenoj književnosti s elementima fantastike čudesa su čudna, a bajkovni motivi služe za preispitivanje granica mogućega i stvarnoga, virtualnoga i realnoga (čudesni svjetovi L. Borgesa, fantastični krimići P. Pavličića, paralelni svjetovi V. Pelevina i sl.).

Najpoznatija je hrvatska autorica dječjih bajka i ujedno začetnica autorske umjetničke bajke u hrvatskoj književnosti Ivana Brlić-Mažuranić, kojoj je i posvećena tema ovoga broja u povodu 100. obljetnice njezina glasovitoga romana *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*. Bajkovni svjetovi Ivane Brlić-Mažuranić čudesni su spojevi slavenske mitologije, secesijskoga dekora i kršćansko-moralnoga svjetonazora. Bajke Vladimira Nazora lirske su alegorije o odnosu čovjeka i prirode, građene na čakavskoj usmenoj književnosti i motivima iz slavenske mitologije. Suvremene bajke za djecu često su prožete humorom, svjesne su vlastitoga žanra i odmaknute od klasične bajke bilo uvođenjem realnih likova bilo igrom tradicionalnim obrascima (Sunčana Škrinjarić, Luko Paljetak, Pajo Kanižaj i dr.).

Promatrana u kontekstu suvremene umjetničke dječje bajke, priča za djecu *Skitnje jednoga mrava* Anke Maksan individualna je autorska bajka koja poštuje osnovne narativne obrasce tradicionalne bajke: nadnaravna zbivanja, oštru opreku dobra i zla i vezu s ovozemaljskim moralnim vrijednostima i ljudskim emocijama. Međutim na toj klasičnoj podlozi autorica gradi osebujan fantastični svijet s bogatom obradbom klasične bajke. Autorskoj obradbi pripadaju žanr, tema, narativni tijek, likovi i jezik.

Alegorijska bajka o borbi između dobra i zla

Priča Anke Maksan alegorijska je bajka o borbi između dobra i zla u kojoj su glavni junaci i junakinje bića iz životinjskoga i biljnoga svijeta. Tema su bajke pustolovine mrava Krešimira, koji želi upoznati svijet, pa odlazi iz roditeljskoga mravinjaka i postaje izbavitelj od svjetskoga Zla. Narativni zaplet nastaje već prvi dan izvan doma kada se mrav nakon cjelodnevnoga pješačenja prehladi na noćnom odmorištu u zaklonu bundeve. Izliječi ga toplinom svojega tijela krijesnica Sunčica, ali kako je pri tome izgubila na grijanje previše svjetla, zaprijeti joj smrt hlađenjem, pa ju mrav spašava dovodeći joj svjetlo iz niti mjesečine. Tako su rođeni duhovna ljubav i veliko prijateljstvo. Kao kontrastna narativna struktura Krešimirovu domu, u kojem se mukotrpno i naporno radi, slijedi idilična slika prirode u kojoj se igraju djeca, zuje pčele i bumbari, lete šareni leptiri. U takvoj prirodnoj idili Krešimir susreće ljubav svojega života – bubamaru Moniku. Oni nastavljaju zajedno put i dolaze u obiteljski dom pauka, gdje od majke paučice saznaju da idilični svijet prijateljstva, ljubavi, igre i dobrote nije jedini, da postoji svijet Zla koncentriran u Crnim planinama. Narativni zaplet dobiva novi zamah: paučica i bubamara prepoznaju u Krešimiru izbavitelja od Zla i on, ponesen povjerenjem i ljubavlju, preuzima odgovornu misiju spašavanja svijeta. Napetost počinje rasti u blizini dvorca Zla u Crnim planinama, gdje Krešimir uz pomoć lista i vjetra spašava spaljeni hrast – žrtvu koja se neuspješno suprotstavila zlu. Krešimira uzalud mami svojim zavodničkim čarima lažna tratinčica, pa kada to ne uspije, mrav dospije u tamnicu, gdje se već nalaze mnogi koji su bili zavedeni. Vrhunac napetosti u borbi između dobra i zla nastaje u času kada se sile tame počinju kovitlati prema crvenom pucetu ne bi li pritiskom na nj zauvijek uništile svijet, ali ih Sunčica zaustavi svojim svjetlom. Krešimir se napuni čudesnom snagom, zidine se otvore, pojavi se njegova ljubljena Monika i svi koji su željeli sačuvati svijet Dobrote te uz pomoć Sunčice i svjetla njezina prijateljstva unište sile tame i Zla. Na kraju bajke hrabri se mrav sretno vraća kući sa svojom Monikom, a bajka završava zimskom idilom u kojoj majka mravica pletući čarape kriomice briše suze radosnice što joj se sin vratio kao hrabri mladić koji je spasio svijet od Zla.

Anka Maksan

Likovi – antropomorfni simboli

Apstraktnu opreku između dobra i zla autorica je u narativnome svijetu svoje bajke izvela s pomoću antropomorfizacije i simbolizacije. Likovi potječu iz životinjskoga i biljnoga svijeta (mrav, krijesnica, bubamara, paučica, list, tratinčica), imaju ljudske osobine i simboliziraju univerzalne vrijednosti humanoga svijeta, odnosno tamne sile zla koje žele uništiti te vrijednosti. Svojim postupkom personifikacije priča podsjeća na bajku o ljubavi i požrtvovnosti *Sretni kraljević* Oscara Wildea u kojoj kip mrtvoga kraljevića, koji za života nije poznavao bijedu svijeta, izložen na visokom stupu suosjeća s ljudskim patnjama i uz pomoć prijatelja-lastavića pomaže ljudima čineći dobra djela. Na sličnome ideološkom kodu dobrote i ljubavi te postupku simbolične personifikacije građena je i bajka Anke Maksan. Mrav Krešimir simbol je vrijednosti dječjega i mladenačkoga etosa: znatiželje (on napušta roditeljski dom kako bi upoznao svijet), ljubavi (premda odlazi iz mravinjaka, on voli svoje roditelje i na kraju se zajedno s odabranicom svojega srca vraća kući), prijateljstva (pomaže Sunčici u nevolji), sućuti (borba za život spaljenoga hrasta), idealizma (prihvaća ulogu spasitelja od zla), hrabrosti i požrtvovnosti (sam se upućuje u nepoznati svijet, neustrašivo se bori protiv sila zla i pobjeđuje ih). Krijesnica Sunčica simbol je duhovne ljubavi i prijateljstva. Ona se zaljubljuje u mrava, ali kako zna da joj on ne može uzvratiti erotsku ljubav, jer ima drugo poslanje u životu, ugrađuje svoju ljubav u prijateljstvo i tako osnaženim svjetlom duhovne ljubavi i prijateljstva sudjeluje u konačnoj pobjedi Dobra nad Zlom. Bubamara Monika simbol je idealne ljubavi na prvi pogled. Autorica je ljubavni par oblikovala na spoju fizičkoga kontrasta (crni neugledni mrav i raskošno šarena bubamara) i duhovnih srodnosti (nevinost, vjernost, odanost). Bubamara dijeli sa svojim ljubljenim dobro i zlo: oni zajedno uživaju u igri na livadi, a kada mrav krene u spašavanje svijeta, njegova se draga zajedno s prijateljima, pomagačima i žrtvama uključuje u borbu proziv tamnih sila. Paučica je simbol racionalnosti, društvene odgovornosti i političke volje da se riješi problem svjetskoga zla, pa izabire mrava za vođu pobune i spasitelja. List i vjetar nježni su, učinkoviti i odlučni pomagači, dok je tratinčica prerušena zmija – simbol zla koje se voli zaodijevati u primamljive lažne odore ne bi li tako lakše primamilo žrtve.

Jednostavnost, svježina i dinamičnost jezika

Bajka Anke Maksan pisana je jednostavnim, svježim i dinamičnim jezikom. Rečenice su istodobno bajkovno jednostavne i začudno realistične. Umjesto stereotipnoga početka »Bio jednom jedan car i imao tri sina« priča počinje jednostavnom rečenicom iz mravljega svijeta »Oko velikoga stola sjedila je cijela mravlja obitelj«. Personifikacija i antropomorfizacija zahvaćaju sve segmente naracije (Krešimir sluša »hrkanje braće«, majka mravica podvikuje »držeći ruke na bokovima«, sprema sinu »zavežljaj pun zrnja« za put i »grli« ga na odlasku u svijet, paučići se igraju »Pauče, ne ljuti se«). Svježini pripovijedanja pridonosi bogata onomastika likova. To su svakodnevna imena koja se mogu susresti u ljudskome svijetu (majka Mara, Krešimir, Monika), simbolična imena (ime krijesnice Sunčice dvostruka je ontologizacija njezina svijetlećega tijela i simboličnoga svjetla Ljubavi-Prijateljstva, paučica Planinka zove se po planini u kojoj živi, jablan Malolist po kržljavosti i ogoljelosti) ili opće imenice dotičnih bića i pojava (list, vjetar, tratinčica). Cijela je priča ispričana u živim dijalozima (»Požurite se! Zima će brzo doći, treba spremiti hranu u spremište«, »Što je, jesi li bolestan?«). Posebnu čar dijalozima daju uzvici (»Ja, ah, majko, ne mogu ti reći«), stanke i prekinuti govor (»a ja… ja još nisam upoznao svijet«), nedorečenosti (»Krešimir ili… ili Krešo… kako hoćeš… ja…«) i onomatopeje (»Klap, klap! Cvr… cvr… cvr… tap… tap… mmm… mmm… Cok! Zum… zzzzz… zum… zumzum«). Dinamici izraza pridonose eliptične rečenice (»Svuda oko njega samo tišina, teška, sablasna…«) i vokativi (»Vjetreee, hej, vjetre, dođiiii!«). Autorica se služi originalnim metaforama (zujanje pčela i bumbara prikazano je kao koncert u kojem veliki bumbar dirigira »zlatnom vlati suhe trave«, ptice su publika koja »plješće krilima«), ali i stalnim slikama u novim začudnim kontekstima (pri prvome susretu s bubamarom crni je mrav bio »sav crven u licu«).

Zoomorfni Hlapić: utopijski svijet dobrote u estetskome ruhu bajke

Iz ideološke vizure bajka Anke Maksan o mravu koji spašava svijet iskreno je naivna, ali u toj naivnosti dirljivo simpatična i privlačna. Priča je građena na općim mjestima i bajkovnim klišejima. Dok su novele posve različite, bajke su posve slične, kaže Milivoj Solar. Tako je i u bajkovnome svijetu čudesnoga mrava. Krešimir je najmlađi sin u mravljoj obitelji koji kreće na pikarsko putovanje, u središtu je zapleta dvorac Zla, a bajka ima sretan kraj: Zlo je pobijeđeno, hrabri se sin vraća kući s najljepšom djevojkom i sve završava zimskom idilom pletenja čarapa i pričanja priča. Međutim ti su bajkovni stereotipi očuđeni antropomorfnom simbolikom životinjskoga i biljnoga svijeta i tako nanovo, svježe ispripovijedani. U hrabrome mravu Anke Maksan dobili smo zoomorfnoga Hlapića, koji odlazi od kuće kako bi se sretno vratio sa svojom ljubljenom nakon pobjede Dobra nad Zlom. Bajka je edukativna, jer gradi utopijski svijet onkraj zla i poučava djecu univerzalnim humanim vrijednostima čistoće, ljubavi, marljivosti, odanosti, prijateljstva, hrabrosti. Ali ta poučnost nije nametljiva ni eksplicitna. Umotana je u alegorijsku priču i estetsko ruho sočnoga pripovijedanja u kojem će uživati i djeca i odrasli. Priznajem, i ja sam uživala! ■

Anka Maksan

SKITNJE JEDNOGA MRAVA

Ilustracije: Pika Vončina

Oko velikoga stola sjedila je cijela mravlja obitelj. Kako je lijepo bilo vidjeti oca, majku i mnogobrojnu djecu okupljene oko večere.

– Hajde, Krešimire, razlomi zrno, ne moramo više štedjeti. Sutra idemo svi u polje, žetva je počela.

Nakon obilne večere svi su pošli na spavanje. Krešimir je slušao hrkanje svoje braće dok se on samo prevrtao po postelji. Noćas mu san nije dolazio na oči.

Osvanulo vruće, sparno jutro početkom toga ljeta. Na malome mravinjaku otvoriše se naglo vrata pa se u metežu i ciki kroz njih poče provlačiti gomila mrava.

– Požurite se! Zima će brzo doći, treba spremiti hranu u spremište.

Tako je podvikivala majka Mara držeći ruke na bokovima, dok joj se bijela pregača vukla po podu. Zatim se okrenula i pošla pospremiti sobu. Išla je tako od posteljice do posteljice, poravnavala plahte, zračila jastuke, brisala ormariće… kad ono, gle! U kutu sobe na najmanjem krevetiću sjedio je najmlađi mrav Krešimir i plakao. Majka hitro napusti posao, dođe do njega i stavi mu ruku na čelo.

– Što je, jesi li bolestan?

– Ja, ah, majko, ne mogu ti reći.

Jecao je Krešimir. Ramena su mu se tresla dok je majci upućivao pogled pun tuge.

– Hajde, zlato moje, slobodno mi reci, znadeš da te majka voli i da će ti pomoći.

– Ja ne mogu više ovako. Ljeto prolazi, ubrzo će led okovati putove, a ja… ja još nisam upoznao svijet. Tako žarko želim vidjeti nova polja, novu šumu… Možda je ondje ljepše, drukčije…

Mara je zagrlila sina i pokušala ga odgovoriti.

– Sine moj, nigdje nema ljepših polja od ovih polja ni toplijega doma od našega.

Ali vidjevši da on ne odustaje, krišom obriše suze i pođe u kuhinju. Donese mu zavežljaj pun zrnja. Nakon čvrsta zagrljaja Krešimir pođe u nepoznat svijet. Nije se okretao jer nije mogao podnijeti majčine suze.

Prvi dan daleko od doma

Cijeli je dan Krešimir neumorno hodao. Kad su se počele rađati prve zvijezde, pronašao je zaklon ispod debele bundeve. Stavio je ruke pod glavu i zagledao se u zvjezdano nebo. I dok je uživao u svježini ljetne noći, začuli su se različiti šumovi. Nešto je šuškalo, provlačilo se kroz polje, javljao se huk sove, ljuljalo se, zvuk se poput lađe gibao u tom uzburkanom moru livada, polja. Mjesec je plazio po drveću poput srebrna, mistična ogrtača. Krešimir se sjeti majke, doma, pa zaplaka čežnjivo, neutješno…

– Pćihaa! Pćihaa! Ah, kud sam se prehladio… šmrc… baš mi je i to trebalo. Šmrc…

– Ha, ha, tko to plače?

– Tko… tko ide i kakvo je to jako svjetlo?

– Ha, ha, ha, ha, ne ide nitko, to vjetar pripovijeda među travkama. A svjetlo, to se svjetlo zove Ljubav, a ja… ja sam krijesnica, zovem se Sunčica! Zar još nisi čuo za Ljubav?

– Pa mislim da je Ljubav moja majka, otac, obitelj je Ljubav...

– A kamo si se uputio tako sam?

– Uputio sam se u svijet, ali nikako da iziđem iz ovoga polja. Kao da je cijeli svijet samo jedno veliko polje. Znaš, pomalo me hvata strah. Pitam se jesam li dobro postupio. Evo, prve kapi rose padaju, hvata me neka hladnoća.

– Čekaj, pa ti sav goriš, imaš temperaturu.

– Ma, nije to ništa.

– Hajde, dobro, daj mi ruku, prenijet ću svoju toplinu na tebe jer si mi od prvoga trenutka nekako poseban. Evo, stavit ću ti hladne obloge i sutra kad se probudiš, bit će sve dobro.

– Hoćeš li ostati uz mene?

– Ne mogu, moj i tvoj svijet nisu isti, ali veže nas nešto zajedničko – ta Ljubav za Dom, za Dobrotu. Sreli smo se slučajno na ovoj livadi, ali ne možemo putovati zajedno jer ti sam moraš pronaći svoj put. Sad spavaj, ja ću te čuvati. I kad me ne budeš vidio, nemoj misliti da sam te napustila. To znači da sam samo pošla predahnuti. Ali moje svjetlo za tebe uvijek gori. Uvijek ću biti tu, iza tebe. Pratit ću tvoje korake. Spavaj, prijatelju. Laku ti noć želim.

Krijesnica još jače zaiskri i usmjeri svoje iskrice u drugome smjeru. Krešimir smiren zaspi.

Odjednom, usred noći, probudi ga tiho ječanje. Naglo poskoči i ugleda krijesnicu kako se previja u bolovima.

– Sunčice! Sunčice, što ti je?

– Ah, potrošila sam previše svjetla! Ako se posve ugasi, mogla bih umrijeti… ah, ah…

– Što… što ćemo učiniti? Noć je, nema sunca da ti daruje svjetlo, a svako je čekanje kobno.

Krešimir se okretao oko sebe grozničavo razmišljajući kako spasiti krijesnicu. Vrijeme je istjecalo, a on nije još ništa smislio. Odluči otići do potoka ne bi li razbistrio misli. Sjeo je na obalu i promatrao vodu, a voda se ljeskala od mjesečeve svjetlosti dok se i sam mjesec spustio i kupao u njoj.

– Svjetlost!!! – usklikne Krešimir, brzo ustade i potrči do krijesnice.

– Sunčice, pronašao sam svjetlo! Svjetlo!

Ona ga samo nijemo pogleda. Bila je na izmaku snage. Činilo joj se da tone u dubok ponor iz kojega se neće moći izvući. Ispružila je ruke ne bi li osjetila da ju tko pridržava, ne bi li pronašla oslonac. U tim je trenutcima bila tako sama. Željela je još samo jedan topli dodir, da osjeti barem još jednom toplinu koja je svakim trenutkom sve više iščezavala iz njezina tijela.

Krešimir je uze u naručje i ponese do potoka. Ušao je u vodu i počeo izvlačiti sjajne niti, kojima je obavio krijesnicu. Stavio joj je ruku ispod glave dok ju je drugom rukom nježno milovao po kosi. Šaptao joj je riječi topline i ohrabrenja i učinio sve da ona osjeti želju za životom.

Krijesnica je osjetila tu ljubav. Nije više bila sama. Polagano se punila svjetlom. Na trenutke bi zaspala, ali kad bi otvorila oči, ugledala bi njegov brižni pogled. Tako je to trajalo sve do jutra. A onda prve zrake sunca prekriše mjesečeve niti i ubrzo krijesnica ustade opet puna snage i želje za životom. Ostali su zajedno još cijeli dan i noć jer Krešimir nije htio poći dalje sve dok se ne uvjeri da je ona zaista dobro.

S prvim zrakama sunca mali mrav otvori oči. Ustade rastežući se jer je tjelovježba bila jako važna. Gledao je svuda oko sebe ne bi li gdje ugledao krijesnicu, ali od njezina svjetla nigdje ni traga.

– Sunčicee, hej, krijesnice, gdje si? Dobro, možda si ti sada zaspala. Samo želim da znaš da te neću zaboraviti. Tvoje će me svjetlo uvijek grijati. Zbogom, prijateljice! Odlazim!

Krijesnica je gledala skrivena iza debeloga lista kukuruza koji je ostao od žetve. Nije imala snage prići i pozdraviti se jer se bojala da bi on mogao otkriti ljubav u njezinim očima. Da, morala je priznati sebi da se zaljubila u Ljubav i Dobrotu koje su ispunjavale njegovu nutrinu. Ne, to nije bila tjelesna zaljubljenost. To je bila čista, nevina, ali duboka prijateljska Ljubav. Tako je pokušavala uvjeriti samu sebe. Aaa, opet… bude li mu preblizu… tko zna? Njegova nježnost dok je bila bolesna kao da je u njoj počela buditi nekakav drukčiji osjećaj, koji nije dosad upoznala. Ne, bolje da ga više ne vidi, moglo bi to prerasti i u nešto drugo. Bio je prevelika kušnja za nju. Sreća što on nije ništa primijetio. Oh, oh… kako je samo bila zbrkana. Ni sama nije razumjela što joj se događa. Duboko je uzdahnula, morala je biti jaka. Prevladat će ona to, samo joj treba malo vremena. Ma, što joj sada to treba? A, ona već ima svoje poslanje – biti pomagač u neprestanoj borbi za Dobrotu, biti misionar jedne druge, još uzvišenije vertikale Ljubavi. Ljubavi koja traži odustajanje i od samoga sebe u borbi za pravedan cilj. Znala je dobro da i on ima svoj put kojim nastavlja dalje. Nadala se da će na tom putu naići na dobru dušu s kojom će moći stvoriti dom, obitelj… doživjeti potpuno ispunjenje. Ipak, on i dalje ostaje njezin najbolji prijatelj. Ali zbog svojega i njegova dobra pratit će ga iz daljine da mu može, zatreba li, priteći u pomoć, i to će ju sigurno ispunjavati srećom. Jer prava se sreća može pronaći najviše onda kada daruješ sebe.

Kod novih prijatelja

Opet je mjesec začarao polja, opet je Krešimir umoran usnuo. Probudivši se, skočio je u obližnje jezero te se pošteno okupao. Misli su mu bile uza Sunčicu. Ganula ga je ta

topla djevojka. Na tren je pomislio kako bi bilo lijepo ostati uz nju, a onda se trgnuo. Ne, ne može, on ima svoj ucrtani put. Samo, u srcu se rodila neka nježnost koja će se s vremenom razviti u prekrasno prijateljstvo bude li im život dao priliku.

Krenuo je dalje. Išao je, išao, dok na nekome proplanku nije ugledao djecu kako se igraju klečeći na travi. Tiho se prikrao, polagano se uspinjao uz leđa obližnjeg dječaka. Ljuljao se po crnoj, kovrčavoj kosi, grickao ga za vrat, škakljao iza uha. Dječak je poskočio i uz ciku ostale djece pokušao stresti Krešimira s tijela. U sveopćem veselju livada je naprosto oživjela. Gotovo nečujno, lepršavo došaptavali su se nježno ružičasti zvončići. Na jednome se ljuljalo malo, okruglo tijelo s velikim očima. Velika su ticala stajala uronjena u medenu slast peludi. A tek odora… O, kakva je to samo odora bila! Žute pruge kao da su izronile iz zagrljaja sunca pa se nadmeću s drugim prugama mrkima kao noć.

– Hm, zašto sam ja potpuno crn? Evo, svatko ima neku proljetnu haljinu, samo ja, hmm, da, samo sam ja uvijek crn. I tko bi se mogao zaljubiti u mene kad sam toliko različit? Eh, baš sam ljut!

Opet je sebi u bradu mrmljao nezadovoljni Krešimir. Zatim je pošao dalje. Već izdaleka začuje pjesmu. Kad je prišao bliže, ugleda zbor šarenih leptira. Sjedili su na rascvjetanim cvjetovima maka, zvončića, maslačka, vodopije. O, kako ih je samo bilo vidjeti! Onako dok su mahali plamtećim krilima činilo se da će zapaliti livadu. Dirigirao im je veliki bumbar zlatnom vlati suhe trave. Na granama su sjedile ptice i svaku bi pjesmu popratile plješćući snažno krilima. A po bijelome kamenu plesala su četiri zelena guštera. Nekoliko pčelica sviralo je violinu, ali veliki maestro za klavirom bio je glavom i bradom cvrčak.

– Klap, klap! Cvr… cvr… cvr… tap… tap… mmm… mmm… Cok! Zum… zzzzz… zum… zumzum. Sve se njihalo, lepršalo i sunce je sišlo među njih pa se igralo, igralo. Tako je to trajalo satima. Krešimir je utonuo u misli. Prvi je put vidio tako opušten, neopterećen svijet. Sjetio se života kod kuće. Kako samo naporno i stresno rade iz dana u dan. Od siline posla ne opažaju ljepotu oko sebe. A moglo bi se i to tako lijepo sve uskladiti. Treba biti gospodar vremenu, zauzdati ga nekako. Vrijeme tako brzo prolazi, a život… hm… on se više ne vraća.

Okrenuo se oko sebe jer je tek sad opazio da je livada utihnula. Zvončići su sklopili vjeđe, bumbar je već odavno nekamo odletio, a djeca su pošla svojim kućama. Krešimir se ispružio ispod golema, zelena lista i zaspao.

Na krilima ljubavi

Kap rose još je uvijek svjetlucala na paučini. Bijelim, prašnim putem odjekivala je Krešimirova pjesma. Iz zavežljaja je izvadio omanje zrno i počeo pomalo jesti. Misli su mu odlutale Sunčici. Osjetio je neku dragost oko srca jer je ta mala krijesnica nosila u sebi ono nešto što ni sam sebi nije mogao objasniti. Znao je samo da je na svojem putu susreo prijateljicu koju će s posebnom nježnošću uvijek nositi u srcu. S takvim razmišljanjem ponovno zapjeva:

– Ja sam Krešo, mali mrav, hodam svijetom živ i zdrav, ljubav svoju tražim ja, njam, njam, gric, ah!

Kao začaran buljio je u stvorenje ispred sebe. Gledao je ta dva bistra oka i punašna rumena usta. Ljuljala se na podebljoj vlati trave, a crvena joj je haljina lepršala oko nogu. Gore, dolje, gore, dolje… hop! Doskoči do njega.

– Dobar dan, kako se zoveš?

– Ja… ja sam mrav… Krešimir ili... ili Krešo… kako hoćeš… ja…

Nespretno je zamuckivao sav crven u licu.

– A što radiš tako sam?

– Ja… pošao sam upoznati svijet.

– I jesi li ga upoznao?

– Jesam… sada, evo ovaj trenutak.

– Hi, hi, hi.

Nasmije se bubamara i zavrti poput zvrka.

– A hoćeš li ti meni reći kako se zoveš?

– Ja sam Monika. Hajde, hoćeš li se igrati sa mnom?

Krešimir ispruži ruku i ona ga povede u polje puno vrijeska, stolisnika i zvončića. Penjali su se po peteljkama cvjetova, provlačili kroz šikaru, trčali strmim obroncima.

– Heej, Monikaa!

– Heeeej, Monikaaaaa!

Nadvikivali su se osluškujući jeku među brdima.

– Krešooo!

– Krešoooooooo…

– Šutite!!! Ne mogu spavati od vas. Baš sam bio zadrijemao.

– Oh, oprostite, molim Vas, nismo mislili da nekomu smetamo svojom vikom. Ne ljutite se.

– Ma nee, ne ljutim se, samo sam star i bolestan pa mi katkad zasmeta galama.

– Aaa kako se Vi zovete?

– Zovem se jablan Malolist. Vidite kako sam zakržljao i malen. U djetinjstvu nikad nisam htio jesti povrće. To mi je baš bilo bljak i zbog toga sam ovako malen i gotovo bez listova. Evo, ni ptice neće u moju blizinu. Šmrc… šmrc… nikad nisam na prsima osjetio toplinu gnijezda. Šmrc… šmrc…

– Nemoj plakati. Molim te, Malolistu. Sada ćemo te bubamara i ja zagrliti. Ha, što kažeš, je li ti lijepo? Cmok, cmok. Evo ti i poljubac.

– Ah, tako sam sretan. Vjerujte, ne bi mi bilo žao ni umrijeti jer sam prvi put osjetio što znači biti poljubljen. I mogu vam reći, to je tako, tako lijepo. Mogu li dobiti još jedan?

– Ha, ha, poljubit ćemo te još jednom. Cmok, cmok! A sada zbogom, moramo dalje u nove pustolovine.

Nebo nije uvijek vedro

Krešimir i Monika nastaviše put. Držali su se hlada pa su jako brzo prešli dobar dio puta.

Pred sam suton dođoše do malene kućice u kojoj je već gorjelo svjetlo. Za malenim stolom sjedili su paučići i igrali se »Pauče, ne ljuti se«. Majka paučica prela je tanke, sjajne niti da bi zatim od njih plela veliku, veliku mrežu.

– Kuc, kuc! Dobra večer, mi smo Krešimir i Monika, možemo li prenoćiti kod vas?

– Dobra večer i dobro nam došli, mi se tako radujemo gostima. Ja sam Planinka. Lijepo je upoznati nove prijatelje.

Majka paučica ustade, strese preostale niti s tamne pregače i uljudno ih pozva za stol. Oni se pridružiše djeci pa su ih neko vrijeme promatrali kako se igraju, a onda se svi skupa počeše igrati. Dugo su se tako igrali uz veseo smijeh malih paučića. A oni su bili tako slatki, prepuni životne radosti. Kad su djeca pošla na spavanje, Krešimir upita majku paučicu:

– Gospođo Planinka, kakva je ono mreža što ste ju ispleli od tih sjajnih niti?

– Ah, to nam služi za obranu. Kad nas tko želi napasti, ja samo razvučem mrežu i oni upadnu u nju. Kad bi barem i Zlo koje se krije duboko u utrobi Crnih planina moglo upasti u nju, svijet bi bio spašen.

– Spašen? Svijet?

– Da, dragi moji, zar vam to nije poznato? Pa dobro me poslušajte… Jednom davno vodila se velika borba između Dobra i Zla. Dobro je pobijedilo i zauvijek protjeralo Zlo iz svojega kraljevstva. Svijetom je vladao mir. Tekle su bistre rijeke prepune riba. Šume su disale punim plućima, drveće je hodalo i kad bi se tko zaželio hlada, bilo je dovoljno da pozove neko drvo i ono bi odmah došlo. Morske su dubine vrvjele životom i nisi znao koje je kraljevstvo ljepše, ono u moru ili ono na zemlji. A tek planine! Svojom su postojanošću i čvrstinom, svojim mirisnim biljem budile iskonsku želju za čistoćom duše. A onda opet, uz neprestano rovanje, Zlo iziđe na površinu. Nažalost, svojim otrovnim dahom okuži mnoge. I ovdje na zemlji pronađe pomagače jer

ono samo ne bi moglo opstati. Vatra svojim proždrljivim jezikom sve više guta naša polja. Grade kule pune lažnih snova u koje useljavaju svoje pristaše. Malo tko više razmišlja o Dobru. Svatko se želi što prije useliti u kulu, dobiti krov nad glavom, biti moćan, važan. Nema više bijelih, pahuljastih oblaka. Svijetom vlada Nered.

– Ali, zašto se nitko ne suprotstavi tomu Neredu, tomu Zlu?

– Zato što nitko nema hrabrosti, a možda i zato što većina Zlo ne uzima za ozbiljno ili ga podcjenjuje. Zlo je pametno, ali pamet lišena ljubavi rađa oholost. Zlo je najveći zavodnik, tako lukav, prepreden, mnogi ga ne mogu na vrijeme prepoznati. A kad ga prepoznaju, nažalost, mnogo puta već bude kasno. I još nešto. Zlo je nesretno vidi li da je netko drugi uspješan, poštovan, voljen. Ono to ne podnosi i učinit će sve da napakosti takvima jer su mu oni najveća smetnja. Zbog njih se osjeća ugroženo pa napada, napada neprestano.

Majka paučica pogleda u Krešimira, oči joj na čas zablistaju kao da je iskra nade proletjela kroz njih.

– Slušaj, Krešimire, pa ti bi mogao biti naš vođa.

– Štoo? Ah, molim Vas, ne šalite se sa mnom. Gdje bih ja ovako neznatan, malen… ha, ha... ja gotovo nevidljiv, kako bih ja mogao biti vođa? Pa mene može odnijeti malo jači vjetar.

– Svako je stvorenje dar Dobra. U njegovim si očima velik onoliko koliko si ispunjen dobrotom, a moćan onoliko koliko ljubiš, zato ti kažem da si dosta jak.

– Ali ja, otkud, kako ja? Evo, ni ja sam ne vjerujem u sebe.

– Ali ja vjerujem u tebe. Ti to možeš!

S velikom je strašću uskliknula bubamara.

– Snaga nije u mišićima, nego u srcu, a tvoje je srce prava riznica Ljubavi.

Mravac je pogledao u njezine oči sjajne poput sunca i osjetio doista neku čudnu snagu u svojoj nutrini. Kao da

se njezino veliko povjerenje pretočilo u njegovu dušu i zaigralo neku čudnu igru. Pokušavao je shvatiti koliko je Zlo jako kad se tako olako može poigravati sa sudbinom svijeta. Morao je biti hrabar, morao je to naučiti jer radi se o opstanku. Kao da su mu narasle ruke, noge, ma osjećao se tako jak…

– Dobro, poći ću u Crne planine zaustaviti Zlo, pokušati spasiti svijet.

U daljini se osjećao slatkast miris trave. Na istoku se pojavilo jutarnje rumenilo. Krešimir raširi ruke da ih još jednom zagrli i uputi se u smjeru planine.

U raljama Crnih planina

Prilazio je polaganim korakom. Stope su mu duboko uranjale u sivilo pepela. Svuda oko njega samo tišina, teška, sablasna… Koračao je, neprestano se osvrćući, dalje, dublje među stijene. Pustoš, sama pustoš...

– Ah, joooj, jaoo!

Krešimir je sav protrnuo, zaustavio se i ugledao ispred sebe stablo. Stajalo je snuždeno, jadno, crno, napola spaljeno. Nekoliko listića koji su ostali pošteđeni samo su beživotno visjeli.

– Hej! Zašto ječiš?

– Nnne, ja ne jeeečim… jjja umirem. Polako prolaze bolni i osamljeni sati. Izgubio sam nadu. Nema šumorenja među mojim granama.

– Tko ti je to učinio?

– Zlo, zlo koje uništava sve oko sebe. Ja sam se suprotstavio i vidiš kako plaćam. Nekoć sam bio ponosan hrast, krošnja je odjekivala pjevom ptica, a sada ah, joj, ah… Prepustit ću se, nemam više snage, gotovo je… ah… joj…

– Pričekaj, ti ne smiješ umrijeti, jer ako umreš, umrijet će i nada, a kako će svijet opstati bez nade? Evo, sad ću potrčati pronaći izvor.

Krešimir je potrčao svom snagom. Niz lice su mu se kotrljale kapljice znoja, ulazile u oči, ali on nije za to puno mario. Morao je pronaći izvor što prije. Iz daljine se začulo kriještanje vrana. Kružile su već dugo na jednome mjestu. Ondje mora da je izvor. Potrčao je još žešće, silovitije. Napokon ga je ugledao. Jadan, siv, mutan izvor. Po vodi su plutali debeli slojevi pepela. Ali u čemu će nositi vodu kad je sve crno, spaljeno. Pogledao je oko sebe i duboko ispod jedne stijene ugledao listić koji još nije dotaknula vatra.

– Listiću, molim te, dođi. Hajde, ponesi na leđima vodu. Moramo spasiti život jednomu stablu. Hajde, hajde, listiću, moolim tee!

– Rado bih pomogao, ali ne mogu se pomaknuti. Noge mi je prikliještio kamenčić. Pozovi vjetar, on će ga sigurno odgurnuti.

– Vjetreee, hej, vjetre, dođiiii!

Začu se snažan fijuk, zakovitla se pepeo pa se rasprši po obližnjim stijenama. Ispruži vjetar ruku, podignu listić i napuni ga vodom. A Krešimir uze vodu u usta i požuri za vjetrom. Tako su napajali već polumrtav hrast. No morali su predahnuti jer ih je već obavio mrak.

Dva su se duga dana borili vjetar, listić i mrav. Već iscrpljeni, sjeli su malo počinuti. Krešimir je oćutio glavobolju. Otvori na trenutak oči i pogleda prema udaljenim stijenama. Tamo je iz poveće pukotine isijavalo svjetlo. Sunčica. Prati ga. Bi mu toplo oko duše. Pogled mu pođe prema stablu, kad ono… Stablo stoji uspravno, mlado lišće zašušti, rane su počele zarastati. Krešimir poskoči, dade ruku vjetru, a vjetar podignu listić. Plesali su oko stabla prepuni sreće jer su uspjeli spasiti jedan život. Pogleda prema stijeni, svjetlo se više nije vidjelo.

Lakše je kad nisi sam

Već iduće jutro, oporavljeni od umora i okrijepljeni snom, krenuše dalje. Put je bio naporan; velike, crne ploče klizile su pod njihovim nogama. Ali oni su, sve troje, bili opijeni snom o slobodi pa im ništa nije smetalo.

– Ha, kako ste vi dobri prijatelji, baš vam hvala što ste obojica sa mnom.

– A kako bismo te pustili sama?, zašumi listić, idemo s tobom i zbog sebe. Nikad me ništa u životu nije tako razveselilo kao kad sam doživio ponovni rast stabla. Sama spoznaja da sam pomogao nekomu da oživi ispunjava me neizrecivom srećom. Hvala ti, Krešimire, što si me pozvao da ti pomognem.

– Pst, stišajte se, čini mi se da smo se primaknuli dvorcu Zla. Eno, vidite ulaz. Hajde, tiho… tiho…

Šapatom će vjetar dok je upirao prst u smjeru velikoga, mračnog otvora. Tamo malo podalje kroz tamu su se nazirali tmurni zidovi dvorca. S krovova visokih kula polijetale su sure vrane neprestano grakćući.

– Hu, hu-hu, hu!

Odnekud se začula sova.

– Evo što ćemo učiniti. Listić i ja ćemo nekako pokušati ući, a ti, vjetre, ostani vani. Ako se ne vratimo do izlaska sunca, pođi po pomoć. I još nešto, ako se ne vratim, molim te reci jednoj bubamari da sam ju jako volio. Znaš, vjetre, ne zaboravi, to mi je jako, jako važno. I pozdravi krijesnicu, moju dragu prijateljicu, pozdravi ju i neka nikad ne prestane sanjati…

– Hoću, Krešimire, prenijet ću im. Ali vjerujem da ćeš ih opet susresti.

Zagrliše se i krenuše. Krešimiru je pred očima lebdjela Monikina slika, a onda opet negdje u kutku srca zagrije ga toplina nježne, male krijesnice i grijala ga je, grijala, dok su listić i on ulazili u uzak, mračan otvor. Iznenada ih nešto poput najvećega usisivača snažno povuče naprijed. Našli su se na prostranoj livadi. Oko njih su zujale pčele, letjele bubamare, zavodljivo plesale tratinčice. Jedna se izdvoji pa sladunjavim osmijehom, nevino trepćući, priđe Krešimiru.

– Nije li divan ovaj naš svijet? Dođi, pridruži nam se. Pogledaj, pogledaj kako mi bezbrižno živimo, ha, ha. Hajde, igrajmo se skrivača, moolim teee. Evo, darovat ću ti zlatni štapić koji će ti dati veliku moć.

Krešimir je jedan trenutak nijemo gledao zatečen. A onda se rasrdi.

– Tko si ti kad sebi prisvajaš moć? Uostalom, hm, kako mi možeš dati nešto što nemaš?

– Ha, ha, zašto se bojiš moći? Vidiš, sve dok imam moć mogu držati u šaci sve oko sebe. Najdraže mi je dok ih gledam kako mi se dodvoravaju, uvijaju poput crvića. Oooo, to mi tako imponira. Znaš, ja mrzim iskrenost, ona je tako dosadna, ona se uvijek za nešto bori, ha, ha, a i ti iskreni malo gdje uspijevaju. Hajde, pridruži nam se, bit će ti tako lijepo. Vladat ćemo skupa, bit ćeš moćan i imati mnogo, mnogo podanika. Svijet će ti biti pod nogama. Ha, ha, haaa…

– Ne, ne mogu. Poznajem samo jednu moć, a to sigurno nije ta moć koju ti imaš. Ni tvoji prijatelji ne mogu biti moji. Pusti me na miru. Ne razumijem što se ovdje događa, ali znam da mi tu nije mjesto. Gdje je listić? Listićuuu, gdje si?! Idemo kući!

Tratinčici se lice izobliči od ljutnje. Još je nitko nije tako odbio, a ona je apsolutni gospodar svega. Zbaci cvjetni ogrtač sa sebe. E, sada će im ona pokazati svoje pravo lice.

– Nema šanse! Ne možete se više vratiti u svoj svijet! Heej, stražari, bacite ih u tamnicu! Oni ne zavređuju uživati u ovoj ljepoti. A, vi! Samo da znate, vaš svijet koji toliko volite bit će uništen već sljedećega dana. Hajde, vodite ih!

Nemirna ljubav

A u malenoj kućici usred zelene šume jedna bubamara nije mogla usnuti. Nemir joj je obuzimao dušu. Čeznutljivo je gledala u noć obasjanu mjesečinom. Sve je drijemalo tiho, tiho, samo je njezino srce bilo tako nemirno. Ona je s toliko vjere poslala Krešimira u ralje Crne planine, poduprla ga u borbi za plemenite ciljeve, ali hoće li se vratiti?

– Majko Planinko, majko Planinko! Ja, ja moram za njim. Ne mogu ga pustiti sama. Ja… ja ga volim…

– Polako, dijete, ne brini se. Ovo je borba svih nas. Evo, otkucavaju zadnji sati. Moramo spasiti svijet.

Ubrzo su šumom zabrujali zvukovi. Sve što je puzalo, plivalo, letjelo, hodalo, sve, baš sve pošlo je u nakani da zaustavi Zlo. Majka paučica stajala je pokraj izvora Ljubavi i svakoga posebno napajala tom najmoćnijom snagom.

Posljednja borba između Dobra i Zla

Odjednom se nebo smračilo. Svijet podzemlja naglo je doživio preobrazbu. Zanosna se tratinčica pretvori u muljava, vlažna ljigavca. Slatkorječiva su usta izbacivala smrad trule nutrine. A zlatni se štap poče uvijati i naposljetku postade zmija otrovnica. Livadu je progutala močvara.

– Ah, što je ovo? – zaprepašteno je pitao listić.

– To je ono o čemu je govorila majka Planinka. Sad mi je tek jasno zašto je rekla da je Zlo lukavo. Katkad ga nije lako prepoznati. Pogotovo naivnoj, čistoj duši koja vjeruje da je Dobro u svima.

– Ovo je njihova utopija… utopija, šuškao je listić.

Odjednom se iz susjedne tamnice začu slabašan glasić.

– Tko ste vi? Jesu li i vas prevarili?

– Mi smo Krešimir i listić, došli smo spasiti svijet, a tko si ti?

– Ja sam krijesnica, evo ima nas ovdje mnogo. Nas su uspjeli zavesti, zatvorili nas i pokrali naše iskrice svjetla, samo da bi sebi napravili umjetno sunce.

– Krijesnica! Moja je prijateljica također krijesnica.

– Dosta! Šutite, šutite! Već prije izlaska sunca i vi ćete umrijeti. Baš kao i vaš svijet, ha, ha, ha, ha, ha...

Među hladnim zidinama sablasno je odjekivao smijeh.

Krešimir je sklopio oči, mislio je na Moniku, ali s vremena na vrijeme u misli mu je dolazila i Sunčica. Nije mogao razumjeti sama sebe. Ali sad nije bilo vrijeme da se bavi time, čekali su Smrt. Krešimiru je lice bilo napeto od silna razmišljanja. Ne, ne smije se slomiti pod pritiskom zlostavljača. Ne smije ni pomisliti na poraz. Uzao straha stezao mu je želudac. Čvrsto je stisnuo zube. Nije naviknuo na taj užasni osjećaj nemoći. A onda se sjeti svih onih koji zbog svoje dobrote zaslužuju bolji svijet. Kleknuo je i molio se s velikim nadahnućem. Osjećao je kako ga ispunjava mir.

– Krešo, hoćemo… hoćemo li zaista umrijeti?

Listić se stisnuo u kut i sav ukočen osluškivao korake stražara.

– Ne boj se! Mi nismo sami, nećemo se predati. Zar mi više ne vjeruješ?

– Ali, ali, Krešo, gdje je sada taj Dobri? Zašto smo sami među ovom ruljom? Da nas nije možda ostavio?

– Dobro, smiri se, evo pokušat ću pronaći izlaz.

Prolazili su sati, oko njih je vladala grobna tišina. Krešimir se okretao po tamnici, lupkao po zidovima ne bi li pronašao kakvu pukotinu. Dođe do kraja jedne izbočine, poskliznu se i poče padati...

– Oooo, joj! Aaah…

– Krešoo, Krešo, gdje si?!, panično uzviknu listić okrećući glavu u svim smjerovima. Dopuzao je do kraja izbočine, oprezno se nagnuo i sav se naježio. Ispod njega je zjapila strašna dubina ponora. Na dnu se čulo zlokobno klokotanje vode koja se munjevitom brzinom gubila negdje u dubini.

– Ah, šmrc… jadni Krešimir… šmrc… zauvijek je izgubljen, šmrc… šmrc...

Listić je neutješno jecao osjećajući bol zbog gubitka prijatelja.

Krešimir je propadao sve dublje i dublje. Ponor je bio zastrašujuće dubok.

– Zar je ovo kraj, pomozi mi, Dobri!!!

Odjednom utonu u nešto mekano i poče se pomalo uzdizati prema izlazu iz ponora.

– Hej, listiću, listićuuu! Primakni se bliže rubu i pomogni mi da se uspnem.

– Šišto, ali kako… kako si se uspio spasiti?

– Dok sam padao, odjednom se ukazalo svjetlo, a ispod mene se našao bijeli, pahuljasti oblak. Evo, vidiš, i sad stojim na njemu, hajde, daj mi ruku i pomogni da preskočim rub.

– Ali ja… ja ništa ne vidim, samo tebe kako lebdiš. Dobro, evo ti moja ruka.

Listić jako povuče Krešimira te se obojica, dobrano iscrpljena, srušiše na tvrdo tlo ćelije.

Što se više primicala zora, to su stvorovi tame bili sve nemirniji. Među kamenim zidinama sve su jače i brže odjekivali zvuci bubnjeva. Stvorovi su se okupljali da bi na kraju postali jedna velika masa koja se sve više kotrljala prema velikome, crvenom pucetu. Uzvikivali su ratne poklike odašiljući poruke mržnje. Još malo, još samo malo do pritiskanja puceta i svijet će zauvijek nestati. Krešimir je, trpeći strahovite bolove, upotrijebio nadljudsku snagu da slomi rešetke.

– O, Dobri, daj mi snage da zaustavim Zlo!, još jednom zavapi Krešimir. Odjednom su se šipke ispred njega razmaknule. S tijela se slijevao znoj. Svaka kap koja bi dotaknula podzemlje pretvarala se u prekrasan cvijet. Masa se još brže zakotrlja želeći Krešimiru presjeći put. Ali ju neka čudna snaga svjetlosti zaustavi. Sunčica je izgarala do posljednje zrake da pomogne zaustaviti Zlo. Izgarajući, gubila je svjetlo, davala je život za prijatelja. Ali snaga Dobrote nije joj dopustila da klone. Još malo, još samo malo.

Odjednom se rastvoriše vrata na zidinama. Krešimir krajičkom oka ugleda crvenu bubamarinu haljinu. Tu su se našli svi oni koji su htjeli sačuvati svijet. Ulazili su i borili se ne mareći za sebe, morali su pobijediti, Dobro je bilo u njima.

Krešimir još jače potrči, brzo, brzo… Poče se rađati prva zraka zore, Krešimir se baci zadnjom snagom i uništi crveno puce. Zadrhti svod! Zemlja se rastvori, proguta Masu. Zauvijek nestade Zlo.

Zrake sunca obasjaše livadu. Crna planina odjene cvjetnu haljinu, a prostrane obronke nadlijetale su ptice. Svijet je spašen Ljubavlju.

Prijatelji su se grlili ganuti međusobnom ljubavlju. Svatko se želio vratiti u svoj dom i ponijeti sa sobom onu toplu dušu zajedništva. Pratio ih je jak vjetar dok su koračali skrovitim putem. Išli su veselo žagoreći. Krešimir je zastao, još jednom pogledao u planinu, dok mu je srce grijala neizmjerna nada da će tamo među stijenama opet zasjati svjetlo drage mu prijateljice. I ugleda ga kako slabašno drhturi i nastavlja svoj put. Sunčica, taj snažni misionar Ljubavi, nastavila je slijediti svoje poslanje. Sunčica, koja je smogla snage nadvladati kušnju. Krijesnica koja je, bez obzira na proživljene trenutke slabosti, na kraju krajeva bila pobjednica vječno zaljubljena u samu Ljubav.

I od snova se može živjeti

Na latici ružičasta zvončića, držeći se za ruke, sjedili su mali mrav Krešimir i bubamara Monika. Dok su iznad njih plovili pahuljasti oblaci, sanjali su svoj san. Željeli su sačuvati svoj dio svijeta, komadić koji je pripadao samo njima. Svijet ovijen Dobrotom.

Povratak

Opet je došlo ljeto. Majka Mara rastvorila je prozore i vrata da se zrači cijela kuća. Pogled joj je odlutao u daljinu a iz grudi joj se oteo dubok uzdah. Bože, gdje je sada njezin sin? Je li živ i hoće li se ikad vratiti?

Odjednom je začula radosno dozivanje. Prošli su je trnci, bio je to tako poznat glas.

– Majko! Draga majko, evo nas.

Majka pogleda u smjeru glasa i ugleda svojega sina kako za ruku drži najljepšu djevojku koju je ikad vidjela. Raširi ruke i potrči im ususret.

Braća i sestre klicali su od veselja, a Krešimiru je srce kucalo sve jače. Nije mogao progovoriti ni riječi, samo je čvrsto zagrlio majku.

U dugim zimskim večerima kad je snijeg zatrpao putove, uz toplo pucketanje vatre, njih su dvoje prepričavali svoje doživljaje. Majka je sjedila na svojoj stoličici i plela čarape za djecu. Samo bi gdjekad, kriomice, obrisala suzu s lica. To je bila suza golema ponosa što je njezino dijete izraslo u tako hrabra mladića.

I dok se u bijeloj dolini izvijao tanak mlaz dima, u malome je mravinjaku cvjetala ljubav i rađala nove plodove Dobrote, koja je u svakome vremenu toliko potrebna ovomu svijetu. ■

Dunja Detoni Dujmić

PRESLAGIVANJE PRIVIDA

Nema dvojbe da se pjesništvo nalazi na početku ali i u središtu višesveščanoga opusa Lane Derkač (1969); također, ono je zaslužno za svjetonazorsku konzistentnost u djelima ove književnice za koju s vremenom postaje sve znakovitija vrstovna raznolikost, odnosno žanrovsko prožimanje, katkad i stapanje, poetskoga, kratkoproznoga, romanesknoga, esejističkoga i dramskoga sloga. U povelikom broju njezinih pjesničkih knjiga (*Usputna raspela,* 1995; *Utočište lučonoša,* 1996; *Eva iz poštanskog sandučića,* 1997; *Škrabica za sjene,* 1999; *Osjećam melakoliju,* 2002; *Šuma nam šalje stablo e-mailom,* 2004; *Striptiz šutnje,* 2006; *Tko je postrojio nebodere,* 2007; *Šah sa snijegom,* 2011) sustavno se pojavljuje emocionalno krhki iskazni subjekt koji iz mikrosvijeta svoje intime katkad začudno, katkad resko pa i na rubu groteske progovara o graničnim situacijama na kojima se očituje napetost između implicitnog autora i izvanjskoga svijeta. Tipična općinjenost samoćom u urbanoga lirskoga govornika nerijetko se sudara sa znakovima pristiglima iz sfere prozaične, najčešće grube svakodnevice, od tehničkih dostignuća do aktualne političke scene; iz zbirke u zbirku postaje razvidno da se tjeskobni pojedinac ne može nositi sa zbiljom jer mu nikada ne će pripasti, da je komunikacija s Drugim također nemoguća te da je jedini način bijega od fatalne dezintegracije identiteta – igra skrivanja u prostorima jezika. Ta se igra najčešće pokazuje u postupku jezičnoga pretraživanja najbliže stvarnosne pozornice, u traganju za sporednim pa i naoko bezvrijednim pojedinostima koje se u dodiru s unutarnjim nespokojem, najčešće ženskoga govornika, preokreću u važne pokretače razmišljanja utemeljena na drukčijem rasporedu vrijednosti, na paradoksnom poslagivanju unutarnjih i izvanjskih sadržaja. Pri takvom, nerijetko ludističkom, preslojavanju zbilje dolazi do poetskog izjednačivanja velikoga i malenoga, važnoga i sporednoga, ljudskoga i predmetnoga, do skrivanja osobnoga iza javnoga, ukratko, oblikuju se (katkad i na rubu hermetičnosti) začudne slike zbilje uz pomoć jezične gnomičnosti i nadrealističnih pojmovnih akrobacija.

U ovom će se prikazu razmotriti kako se promatračka tehnika iz drugoga kuta, tipična za pjesništvo Lane Derkač, realizirala u njezinim proznim djelima. U zbirci kratkih proza *Osluškivanje anđela* (2003) narativnim se jezikom oblikuju poetske minijature usredotočene na istraživanje detalja koji pak upozoravaju na prazninu u »otužnim ljudskim egzistencijama«; riječ je o pojedincima na rubu postojanja, o onima koji nalikuju »potrošnoj robi bez svijesti o svojem trajanju«; no »kvaka« je u tome da oni reagiraju upravo na neke izrazito prozaične izvanjske poticaje i tako osvješćuju zbilju prepunu »neriješenih zagonetki«. Te se zagonetke počinju odčitavati ponajviše u »mikrosvemiru« boravišta punih »tajne alkemije«, najčešće u samačkim sobama novogradskih naselja, u prolazu kroz neke suburbane prostore, čekajući neki telefonski poziv ili osluškujući pojavu anđela u prirodi. Na taj se način detektiraju raznovrsni paradoksi, zagonetne pojave, prividi, začudan smisao mehaniziranih postupaka ili rituala, iluzionizam mašte, a pritom povremeno sudjeluju i personificirani predmeti stvarajući predodžbu da su ljudi i predmeti pomiješali osobine i uloge, iako su podjednako nemoćni u susretu s konformizmom i stereotipima. Ti su prostori kontaminirani »surogatima bitka«, a međuljudska komunikacija – prijetvornošću. Kako su likovi često nalik sjenama (»Suhe. Zgrudane. Dosadne. Zgrušane.«) u kojih je na »rizičnom minskom polju unutrašnjosti« izražena mizantropija, autorica povremeno postavlja i pitanje o rodnim odnosima; ovdje su oni još na razini sučeljavanja ženskog instinkta i muške racionalnosti, podjednako nemoćnih u »obogaljenom i krvlju okaljanom stoljeću« (»Oni gledaju dijete kako puže po tepihu, vrišti i smije se. Helenina perspektiva je žablja, ona sjedi na šari i onemogućuje Ivanu da sagleda tepih kao cjelinu. Ivanova je perspektiva ptičja, on sjedi na stolcu i upija djetetov tlocrt. Čak i gledajući dijete iz istoga kuta, jednake perspektive, oni ne vide isto.«).

U nefabularnim prilozima ove prve prozne knjige Lane Derkač konstantni su tzv. metafizički ključevi (zajednički naslov četiriju priloga), što će reći da naracija uglavnom teži završnom klimaksu sadržanom u paradoksnoj, apsurdnoj ili grotesknoj poenti (npr. lik koji je godinama pomno čuvao, umalo njegovao kućne predmete, iz granatom razorena stana odlučio je spasiti samo fikus); iz tih se

poenti povremeno iščitava i pripovjedačici svojstvena konstatacija da se istina mijenja u vremenu i prostoru te ovisi o diktatu dojmljivosti.

Druga autoričina knjiga kratkih proza *Zastava od prašine* (2009) pokazuje strukturnu ulančanost (mnoge se prozne cjeline motivski i svjetonazorno pa i u postupku profiliranja likova nadovezuju na prethodne); također, temeljni bi stilski klišej bila hiperboličnost kao način odčitavanja stanja zbilje u kojoj je sve pojačano i preuveličano i gdje je sve sadržano u svemu. Ni tu nema fabularnosti, nego je cijeli narativni napor upravljen prema odgonetanju semantičkih tajna koje emitira zbilja kao najveći ekran na svijetu. S njega pripovjedačica »prepisuje« začudne prizore i kontradiktorne događaje, odnosno posljedice kućne, bračne i činovničke monotonije, animizam stvari, rasapnost emocionalnih prostora, kratke spojeve u vezama. Tipičan je i automatizam u postupcima pojedinaca ili parova te se oni povremeno promatraju kao mehanizirane figure u računalnim igricama; usporedo s time na djelu je i tehnika skrivanja osjećaja na putu prema lomovima u komunikaciji. No i stanja samoće, melankolije, dosade, straha gube standardnu vizuru, povremeno se hiperboliziraju, a kadšto čak i konkretiziraju ili poprimaju antropomorfno obličje. Istodobno, likovi iščitavaju metafizičku auru predmeta u svakodnevici te ju dovode u vezu s vlastitim duhovnim statusom (npr. jedan lik iskazuje tjeskobu tako što šakom grabi snijeg s televizijskog ekrana, drugomu se dokazuje nevjera na taj način što jedini čuje otkucaje srca u mrtvome tijelu grešnika). Pritom važnu ulogu ima sjećanje, koje miješa naizgled nespojive dijelove različitih dojmova i spaja ih u žitku cjelinu koja »glumi«, dakle lažira prošlost pa tako i sadašnjicu. Korak je dalje metafizika prašine, odnosno pijeska, kao svojevrsnih pokrivala zbilje; njihova nas nepostojanost uči ništavnosti, uzaludnosti, raspadljivosti – kaže pripovjedačica.

I u ovim je prozama pozornica protagonistovih misaonih djelatnosti pomalo prizemna: solilokviji ili monološki »razgovori«, tj. oni koji se odvijaju jedni mimo drugih, događaju se u kafićima, dnevnim sobama, vikendicama, autobusima, vlakovima; takvi prostori vrve iracionalnim sekvencama (prašina koja se ne može obrisati, klijanje plakata, demonizirani snijeg, troglava bića), a upućuju na fantastičnost, katkad i grotesknost kao nezaobilazne sastavnice svakodnevice. No ti su prostori katkad idealna pozornica za osjećajni udar: pritom ženski subjekt raspravlja o fatalnim nesporazumima koji proistječu iz činjenice da je žena »banka emocija«, dok njezinu partneru nedostaje osjećajna dimenzija, što vodi do dubokih frustracija (»On nikad neće moći udovoljiti njenim zahtjevima. Osim toga, definitivno ga nije razumjela«). Zato se u većini proza likovi nalaze usred bračne krize, pred rastavom ili nakon nje, iako ni kraj ne donosi smirenje, nego se neprekidno iznova rasplamsavaju »misaoni nokauti« na temu početka i kraja ljubavi.

U svojem dosad jedinom romanu, naslovljenom *Doručak za moljce* (2012), Lana Derkač naizmjence esejistički, dokumentaristički, poetski, autobiografski ispovjedno te kroz umetnuti dramski diskurs raspravlja o dvama tematskim uporištima: prati tijek socijalnih devijacija u suvremenoj tranzicijskoj Hrvatskoj, a usporedo razvija obiteljsku priču o starenju. U dramskom intertekstu tematizira slučaj iz tzv. crne kronike, tj. govori o posljedicama tzv. divljega liberalnoga kapitalizma u životima običnih građana (riječ je o građevinskoj mafiji, beskućništvu, socijalnoj diskriminaciji, komunalnim pa i ekološkim propustima te posljedičnoj depresiji onih koji snose recesijske posljedice); ta je priča dramski individualizirana, odvija se u dnevnom boravku ugrožene obitelji koja živi u dramski impostiranoj mašti autobiografskog *ja*. Istodobno pripovjedačica s lakoćom prelazi žanrovske granice te sastavlja paralelnu priču u prozi koju povezuje s vlastitom obitelji te ju i metafizički produbljuje. U tom je tekstovnom segmentu u prvom planu starenje, protumačeno kao biološka devijacija u društvu kojemu su imperativi zdravlje, mladost i ljepota (riječ je o baki i njezinu otporu prema odlasku u starački dom). Starenje se promatra kao nasilno prelaženje granice, kao nazadovanje u prostoru: intimni se prostor postupno pretvara u javni, zapravo ničiji. Gubitak tjelesnih moći ravan je gubitku zavičaja, a posljedica je nemoćno suočavanje s ništavilom na krivudavoj crti između života i smrti. Promatračica takva balansiranja na rubovima stalno se koleba između etike i pragmatičnosti, između empatije te odbojnosti i obrambena egoizma.

Lana Derkač

Tekst je prožet citatima iz dnevnog tiska: novine su neiscrpan izvor društvenih informacija svim likovima pa i autoričino vrelo građe za spomenutu metatekstualnu nadgradnju (tj. umetnutu dramu). Kako se zastrašujuće druš-

tvene devijacije odvijaju neovisno o volji pojedinaca, tako se neprimjetno ali razorno odvija i proces biološkog trošenja; lijeka nema, zaključuje autorica, možda je jedini način privremena spasa eskiviranje od zastrašujuće zbilje te pokušaj samopomoći kroz umjetnički tekst.

Lana Derkač je i dramska autorica (tri su joj drame tiskane pod zajedničkim naslovom *Rezignacija,* 2000). U njezinu se dramskom slogu s neoegzistencijalističkim ambicijama – (ne)verbalnim znakovima zgušnjavaju prizori o kratkim spojevima u međuljudskim odnosima, napose braku, o životnim surogatima iz kojih proviruje apsurd. Slike iz bračnoga života prožete su intimnim klonućima kao posljedicama emocionalnih praznina. Bez obzira na to odvijala se radnja u dnevnim sobama, bolnicama, čekaonicama ili ludnicama, posvuda vlada scenski minimalizam i dojam klaustrofobičnosti zbog labirintske posloženosti prostora bez izlaza, prostora koji simbolizira svakodnevicu, a katkada služi kao metafora represivnih institucija i režima. Takav je dramski svijet protkan rezignacijom, likovi su izgubljeni u vremenu i okruženju, svjesni apsurdnosti situacija, uzaludnoga protjecanja vremena, samoće, propadanja, beckettovski svedeni na golo postojanje, katkada i na automatizam nepovezana govora.

Ovdje priložena i prvi put objavljena proza, *Naša posljednja večera* (postoji i istoimena monodrama iz 2004), strukturirana je kao izvadak iz bujice samopromatračkih asocijacija te britkih esejističkih promišljanja o destrukciji i apsurdima u suvremenu svijetu. Valja napomenuti da se taj revoltirani monolog odvija u klaustrofobičnom bolničkom ozračju, da ga izgovara mlada pacijentica priključena na respirator i pod infuzijom; štoviše, može se naslutiti da je riječ o njezinu posljednjem unutarnjem govoru, neposredno prije nego li je utonula u san ili još vjerojatnije – smrt. Iz uvodnih rečenica saznaje se da bolesnica nosi (vrkljanovsko) ime Dora i da je odjevena u (vrkljanovsku) svilu, što otkriva visok stupanj njezine ranjivosti. Ključna se premisa njezinih razmišljanja iščitava iz sljedećih uvodnih redaka: na našem nedvojbeno sićušnom ali bolesnom planetu »svatko mora postati bolesnik«. Potom njezina svijest počinje slobodno kliziti u vremenu i prostoru, od bolesničke apatije do nekih obiteljskih trauma prouzrokovanih nedavnim ratom u Hrvatskoj (njezin je brat ratni stradalnik, možda i samoubojica). Ipak, njezin je iskaz prepun kontradikcija: tijekom bolnog unutarnjeg »striptiza« sustavno se smjenjuju tvrdnje o uzrocima osobne emocionalne erozije (»Ma vrag ih odnio, koliko sam samo stvari morala podnijeti, kakve emocionalne *crasheve*«) s povremenim pokazateljima mladenačke izdržljivosti, odnosno s jakim ženskim nagonom za preživljavanjem. U njezinoj nesigurnoj svijesti uporno se naslaguju tvrdnje o privatnim (obiteljskim) i javnim (društvenim) frustracijama, komentira se odnos borbe i predaje; njihov je postav nestalan i kolebljiv: sve je pod upitnikom pa tako i tvrdnja o samoubojstvu kao činu konačne predaje, jer se u samodopadnosti suicida može pronaći i trag taštine bliske donhuanizmu, kaže pripovjedačica.

U općoj smjeni proturječnih konstatacija govorni subjekt iznosi i stajališta o pogubnoj utrci za profitom, ekološkoj ugroženosti, nedohvatnosti društvene pravde, izvanzemaljcima i teleportiranju; potom se prebacuje na potragu za korijenima svoje nedefinirane bolesti te ih pronalazi ne samo u apsurdnim društvenim okolnostima nego i u vlastitom emotivnom elitizmu, dakle razornoj zahtjevnosti ljudskoga duha. U kontekstu neoegzistencijalistički zaoštrenih pretpostavka o proturječnosti ljudske samoće, žudnje za srećom, bespomoćnosti pred sudbinom – provlači se i krajnje pojednostavnjena, gotovo infantilna inačica pristupa problemu: iskazivanje nade u dolazak nadnaravnih spasitelja (izvanzemaljaca!) popraćeno je recitiranjem dječje brojalice kao vrste igre na ispadanje koja se postupno pretvara u presudu (»Strašno mi je i pomisliti da bi te infantilne dječje riječi mogle biti smrtna kazna...«); napokon, bujanje asocijacija, motiva i ideja u ovom kraćem narativu završava postupnom obustavom govora, prestankom rada svijesti te definitivnim raspadom svakoga smisla: zato se zaumne riječi dječje brojalice naglo fragmentariziraju, zatim rastvaraju i stapaju s tišinom. Sna ili smrti? ■

Lana Derkač

NAŠA POSLJEDNJA VEČERA

Sanjala sam prazan i neuredan krevet, uz njega stalak s bocom infuzije. Noćni ormarić. Rad monitora respiratora prema kojem je upitno hoće li ona kojoj njegova slika pripada preživjeti. Sjećam se glasnog zvuka aparata te iščekivanja koje nije imalo zvuk.

Zovem se Dora, odjevena sam u ukusnu svilenu pidžamu, iako inače ne nosim svilu, i upravo sam se, onako iz dosade, udaljila i promatrala svoj ubogi krevet kao da iz fizičke udaljenosti mogu sagledati stvari s emocionalnim odmakom. Pa nije to isto! Ponovno sam dvojila. Vratila sam se do ležaja i puhnula prema njemu kao da je svijeća, da ga mogu ugasiti, usmrtiti umjesto sebe.

Još sam živa. Ma vrag ih odnio, koliko sam samo stvari morala progutati, kakve emocionalne *crasheve* preživjeti tijekom ove jebene trideset i četiri godine svoje erozije! A onda mediji nađu samo jednu havariju i od nje naprave nešto čime nas tri dana obasipaju vijesti. Za jednu zrakoplovnu nesreću, jedan *aircrash*, ne bi bilo teško bilo gdje proglasiti nacionalni dan žalosti. A što je s onim individualnim nesrećama što se svakodnevno događaju u nebrojivim primjercima? Nisu li one masovke? I kako odvagnuti grozote koje je nemoguće mjeriti istom jedinicom za veličinu žrtve? Je li za neku jebenu civilizaciju traumatičnija pogibija sto sedamdeset građana koji su stradalnici terorizma ili virus konformizma koji je zahvatio, ma vjerujem, barem devedeset posto stanovništva? Što je racionalnije i ekonomičnije izabrati ako treba na jednu stranu staviti zgnječenu obitelj, a na drugu stranu zgnječenu savjest? Kakav god bio izbor, svatko mora postati bolesnik.

Puna mi je ruka uboda. Poplavjela mi je vena! Već mi je dosadilo da mi medicinska sestra vadi krv i uzima urin. Već mi je sve dosadilo. I jutros su mi iz ruke izvukli iglu. Primila sam dvije boce infuzije, a sestri se čak i smiješim.

Nekad mi je nevjerojatno smetala igla. Radeći u obrazovanju prije bolovanja, sjećam se, gotovo sam se izbljuvala kad sam za školu pripremala izložbu »S.O.S. za Zemlju« i kad sam s djecom na globus prikopčavala vrećice s infuzijom i transfuzijom jer me sok uvjerljivo asocirao na pravu krv. No pretrpjela sam neugodne asocijacije, bilo je važnije pokazati da je naš planet definitivno bolestan i da treba pomoć.

Sada sam se naviknula. Mislim da jesam. Liječnik mi svako jutro mjeri puls i dok god ga osjeti, dok god je mjerljiv, moj organizam nije klinički mrtav. Pa ni duh. Premda imam osjećaj da je svaki pacijent ovdje u bolnici po jedan ukleti eksperiment prvenstveno bolesničke, a onda i liječničke apatije. Katkada mislim da je svatko od nas ironičar bez glasa, pokreta, kamere. Bez smisla za senzacije. Ima li ikoga ovdje tko se barem jednom nije zauvijek oprostio s bezgraničnom ljubavlju koju je želio dobiti ili ju je za nekoga imao?

Volim Armstronga kad ovako, kao sad, napola bez sluha pjevušim *What a Wonderful World*. Dok zamišljam plava nebesa i ruke prijatelja o kojima govori, ukazuje mi se civilizacijska posljednja večera i dvanaest moćnika koji nisu besprijekorni, štoviše, daleko su od toga, uopće ne podsjećaju na da Vincijevu sliku i nisu apostoli. Svaki od njih, na svoj način, destrukcijom nagriza naš sićušni komad svemira. Svaki od njih na mjestu predviđenom za srce, za organ pokretač, ima neki drugi motor koji ga oživljava.

Tako prvi u prsnom košu ima ladicu s lijekovima, pretežno analgeticima. Drugi ima kocku. Treći kamen. Četvrti kovanice. Peti snop eura jer se on neće prodati za sitniš. Šesti kondome. Sedmi metke i nekoliko praznih čahura. Osmi je jebena meta. A deveti? Ima sklopku, gotovo je potpuno automatiziran. Deseti? Vire mu nekakve žičice, kao da je pakleni stroj. Jedanaesti ima bodljikavu žicu umjesto srca. Dvanaesti naprosto prazninu.

Jedanaesti mi je miljenik. Onaj s bodljikavom žicom. Raznježim se kad mislim na njega. No svi su odreda bolesni. Kao da se zauvijek izgubila sva ljepota bljeskova zvijezda padalica. Kao da je nikada nije ni bilo i da je sve ugaslo osim ubojitih motora onih što danas večeraju. Bi li se mogle zvijezde klonirati?

Brat mi je mrtav. Ubijen je, premda mi se katkada čini da je počinio samoubojstvo i da je rat bio samo posrednik preko kojeg će se ubiti, a ostati pri tome pasivan. Čini

mi se da se namjerno izlagao pogibeljnim opasnostima. Ali, kako kažu da je ubijen, sva sreća da od čina samoubojstva na nebu može oprati ruke. Možda si nije ni priznavao da je priželjkivao smrt. Možda ju na kraju nije ni želio. Tko bi znao. Mogao se je i panično bojati. Svašta se dogodi kad se čovjek s njom uistinu suoči. Nedostaje mi brat. Katkada mi strašno nedostaje, ali neprestano se pitam bi li i dalje bio isti, nakon što bi se vratio s bojišnice.

Brat nikada nije bio borac. Ma ne! Gdje si ga stavio, tamo je bio. Bio je poslušno i osjetljivo dijete. Sjećam se, jednom je došao kući kad je imao nekih sedam ili osam godina, sav izgreben i uvaljan u blato. Upravo se otapao snijeg pa je vani bila bljuzgavica. Onda je priznao majci da ga je napao i naposljetku srušio Toni, koji je živio na početku naše ulice. Za glavu i pol manji od njega. Na očevo pitanje zašto ga nije raspalio, odgovorio je kako mu je, kad je kretao u školu, baš on rekao da se ne tuče. Da to nije lijepo. I sama sam imala sličnih nedoumica dok mi nije bilo razjašnjeno što je samoobrana.

Pa ipak, još uvijek se ne mogu oteti dojmu da je brat imao slabiji životni nagon. Da se prije mirio sa situacijama kojima nas je izlagalo odrastanje. Da nikada nije imao dovoljno jaku volju za izvlačenjem. Ne valja biti ni prepristojan, drugi se snađu, a ti nadrapaš! Jebi ga. Tko zna koliko je uopće još vremena ostalo do apokalipse! Razmišljam, kad bi brat bio neki od neapostolskih likova ovdašnje posljednje večere, kad bih, dakle, morala izabrati neku od figura s izložbe koju sam pripremala, koju bih izabrala. Koja bi dovoljno vjerno predstavila mog brata i govorila o njegovu duhovnom izgledu? Ma sigurna sam, zadnja – dvanaesta. Ona što ima prazninu umjesto srca. Prazan prostor raspoloživ mislima o samoubojstvu koje su se mogle u njega nastaniti. Naći u njemu svoje sigurno sklonište. Iako se sve izmijeni kad sam moraš potražiti sklonište. Uh, i sada mi se čini da čujem sirenu za zračnu opasnost! Tada ono sklonište u tebi više i nije tako sigurno. Pa bi to mogao biti razlog zbog kojeg su brata suicidne misli mogle napustiti jer su i one, vjerojatno, htjele imati sigurniju kuću. U stvarnoj se opasnosti iznova poželi živjeti jer posjedovanje vlastitog života, kao i toliko toga drugog, više nije izvjesno. A uvijek je zanimljivije ono do čega ne možeš.

Ima još jedan razlog zašto mislim da brat nije svojevoljno izazvao smrt. Analize pokazuju da postoje dani kad su sklonosti i motivi samoubojstva izraženiji nego u druge dane, pa tako statistike govore da se samo na neke dane u godini događaju suicidi. Oni su u vezi s vremenskim prilikama te se žrtve pojavljuju pri naglim promjenama, često pri naglim zatopljenjima. A brat nije stradao u takvim okolnostima.

»Pokoj vječni daruj im, Gospodine – i svjetlost vječna svjetlila im. Počivali u miru. Amen«, izrekla sam isponova.

U ljudima u kojima se povremeno javlja misao o prekidu života, zbog njegova besmisla ili bezizlaznosti, samoubojstvo je uredilo svoju vikendicu. Svoju privremenu kuću. Kuću u koju se kratko useljava i iz koje se ubrzo potom iseljava. Ako se, naprotiv, samoubojstvo realizira, čovjek više takvim suicidnim mislima ne može postojati tek kao vikend kuća. Ali još manje kao trajno utočište. Jer ga više nema. Pa misao o samoubojstvu nastavlja igru zavođenja kako bi se opet mogla negdje nastaniti. Ni ona se ne osjeća ugodno kao izbjeglica. I u toj zavodljivoj igri cilj joj je naći što češći smještaj.

Ono što mi nikada nije bilo do kraja jasno pitanje je oholosti u želji za pobjedom. Čini mi se da je samoubojstvena vlast tašta baš kao i svaka druga vlast. Ako je misao o samoubojstvu u bilo kojem čovjeku već zadobila svoju kuću, vjerujem da ona samo zbog čiste taštine tu osobu navodi na konačni i nepovratni čin suočavanja sa samom smrću jer želi likovati kao definitivni pobjednik. Juhuuu! Podiže ruke. Viktorija je njena. Nitko me ne može razuvjeriti da kuću, koju ima, ne gubi samo zbog usrane taštine. U toj kući od ljudskog tkiva se stanovalo i još uvijek se moglo sasvim pristojno živjeti. Pa što ako se katkad malo i poljuljala!

Samoubojstvu je bitan broj. Ježim se kada pomislim na nezasitnost njegove statistike. U samodopadnosti samoubojstva, u njegovu samopotvrđivanju, ima nešto od donhuanizma. Ma znam jednog tipa koji je čak, kako bi uvijek imao precizno i ažurirano stanje, urezivao po recku za svaku ženu s kojom je spavao. Znači li to da Don Juan i samoubojstvo vode istu politiku?

Uvijek kad pomislim na brata zapravo mislim o dvojnosti ruševina – onih u njemu i onih oko njega. Ali ruševine su uvijek pune pukotina u kojima se život ima gdje skriti. I duh opstanka se može kroz njih provući. Ako zna razabrati one prave pukotine od njihovih imitacija koje vuku, zavedu i navode na udes, poput sirena koje su vabile Odiseja. Ali ni ljudski duh nije uvijek spreman na pustolovine – pa čak ni na onu ključnu pustolovinu očuvanja vlastitog života. Duh je nestalan i kolebljiv. Sklonost prema traženju i nalaženju pukotina i tajnih prolaza može jenjavati. Vjerojatno treba prevaliti određeno razdoblje u kojem vlada privid opće besmislenosti, izdržati i ne povjerovati kako je ama baš sve što guramo Sizifov kamen. Ključno je zapravo ne povjerovati u konačnost i nepovratnost misli. Ne predati se i ne prihvatiti kako nikad više nećemo percipirati drukčiji obzor. Čin konačne predaje, čin je samoubojstva. Sasvim lako mogu zamisliti kako nad Sizifom, dok kotrlja kamen, neki od grčkih bogova pompozno žonglira. I svaki put kad mu ispadne jedna od loptica, nastane jedan mit.

Evo, nekada me umiri prebiranje po vlastitim stvarima: knjigama, papirnatim maramicama, pismu, žlicama… Ovaj sat više ne ide, ali dar je za osamnaesti rođendan. Moj nagon se još uvijek brine za održanje. Ne znam bih li bila u stanju koga izdati ako bih se time spasila! Samoubojica izdaje samoga sebe. On boluje baš od deficita nagona za održanjem.

Jesam li sigurna da se samoubojstvom odustalo od održanja? E pa, k vragu, nisam. Možda baš suicid jedini može očuvati osobu kakva ona jest. Produljenje života košta, njegov nastavak oduzeo bi samoubojici, koji u tom slučaju ne bi bio samoubojica, neke ključne stavove. Ono po čemu je prepoznatljiv u svojim privatnim i javnim bitkama.

I nabava ovakvoga noćnog ormarića, u kakav ponovo slažem stvari, govori o nagonu za održanjem. Ladice, ormarići i veliki ormari najobičnije su kutije. Kutijetine! A sve one služe za čuvanje stvari. I dok god smatram da će mi nešto još svakodnevno trebati ili tek tu i tamo zatrebati, nadam se da ću živjeti. Nabavom kutija pokazujem želju za posjedovanjem, još jedan znak volje.

Oduvijek me fascinira lik Pandore koja je otvorila kutiju, a iz nje su izišla sva zla ovog svijeta. Dok ju je uspjela zatvoriti, u njoj je ostala samo nada.

Osnovna je pogreška odgoja što trening suočavanja s Pandorinom kutijom ne prođu sva djeca. U svakoj kući, na svakoj ulici, na svakom igralištu trebala bi stajati jedna poučna kopija Pandorine kutije u kojoj bi, ponosna sam što sam to smislila, nadu predstavljalo baš zrcalo. Ono bi pokrivalo čitavo njeno dno. I što bi svaki mališan ugledao vidjevši nadu? Pa svoje vlastito lice. I vrlo brzo bi shvatio tko je taj što mu može pružiti harmoniju i o kojem heroju ovisi njegova sićušna i pritajena nada. A dalje bi svoje trebala odraditi psihologija samopouzdanja i njeni najvrsniji stručnjaci.

No katkada sustav zakaže i ne razvija životno važne vještine. Pretrpava nas golim činjenicama, ali ne i njihovim stvarnim razumijevanjem, te nas njihovim obiljem, koje ni div ne bi upio, tjera na brze improvizacije u neskladu i prividu održavanja ravnoteže. Uči nas kako simulirati stabilnost. Izvan ove sobe sam pod stresom. Ja sam i malo usporena. Mislim da baš nemam najbolju motoriku. Ali zato znam kako se koristiti lijekovima. Samodisciplinirano i do kraja uzeti cijelu propisanu terapiju.

Prijateljica mi veli, kad jedem rajčicu s tržnice, gotovo je isto kao da jedem muhu. U povrće je ubačen njen gen kako bi izvana, nakon što je ubrano, što duže ostalo lijepo, i sjajno, i čvrsto i kako se ne bi raspalo kao što se dugo ne raspada ni crknuta muha. Da mi se život smuči! No ipak, moćna je ta genetika. Pa se nadam kako će uskoro moći klonirati i osobinu ustrajnosti u ljudi da više nikomu ne klone volja. Treba biti borac i u miru.

Nedavno sam zbog bratove kćeri izmislila priču s patuljkom koji svaki dan rano ustaje i ide njegovati tri drvca posađena u vrtu – ljubav, mir i nadu. No danas bih dodala i četvrto drvo, pravdu. Patuljak, onako malen, nosi otežalu kantu i vježba upornost. Bratova djevojčica mi je priopćila: »Ali trud se ne isplati. Drveće svakodnevno ugiba. Ili barem vene«. Nakon što je to rekla, uočila sam ozbiljan propust u priči. A gdje mi je, k vragu, drvce pravde? Da je odnjegovano, možda bi sve moglo završiti *happy endom*, u tom slučaju briga i strpljenje ne bi smjeli ostati beskorisni i nenagrađeni.

Da uzmem dnevni tisak, da sam danas sposobna dugo hodati i biti vani, na što ne smijem ni pomisliti, bez obzira na koji bih prizor naletjela ili s koje bih strane počela listati novine, vidjela bih da je djevojčica u pravu.

Naranča koju upravo jedem baš i nema neki osobit okus. Kao da je bila smrznuta. Ne znam od čega je takva. Ne znam ni zašto neke naranče imaju deblju koru od drugih. Ali, istina, namuče pri guljenju. Uvijek zamišljam kako imaju takvu koru jer su više odolijevale. Čemu? Pa različitim štetnim utjecajima. Pogibeljnim opasnostima. Sada se svom silom odupiru da ne budu pojedene. Dođe mi ih žao. Je li njihova borba i kad ih zarežeš te ti prsnu u oko?

U svakom slučaju, doktor mi je rekao neka samo jedem naranče. »I ako su špricane?«, upitala sam ga. »I ako su špricane«, uvjereno mi je odgovorio i učinilo mi se da se malo nasmiješio. Prije sam smatrala da tropsko voće nije špricano. Na primjer, banane. Mislila sam, ma ne špricaju domorodci svoje banane. Ali opet se tu našla moja pametna prijateljica da me upozori: »Pa ti zbilja nisi normalna! Što misliš, kako se voće održava na prekooceanskim brodovima? Tko zna koliko bi ga istrunulo dok je uskladišteno«. No tu nije imala pravo. Na brodovima, da ne bi istrunulo, stoji u komorama i protiv truljenja se tretira samo bezopasnim plinom, ugljičnim dioksidom, rekao mi je moj prodavač voća. Iako u posljednje vrijeme sve manje znam komu bih vjerovala. Ne vrijedi danas biti ni ekspert jer te uvijek iznenade korištenjem nedopuštenoga. Nema u trci za zaradom *fair playa*. I opet ne znam je li ova naranča koju sam pojela puna pesticida ili nije. Ali još je tragičnije što voće ili povrće našpricaju i da prije sazori. Kao da može nekamo pobjeći! Salatu špricaju antifrizom da se ne smrzne. Na tržištu se pojavi vegetarijanski proizvod u kojem utvrde mesne sastojke. Izgleda da deklaracije na proizvodima ne odgovaraju stvarnom stanju pa je u tim razmjerima dobro ako pojedem naranču koja je eventualno izgubila okus zbog smrzavanja. Samo da je tako. Onda barem pri njenu transportu nije korišten antifriz.

No unatoč svemu još sam živa. S ponosom mogu reći da sam sve prebrodila, sve izdržala. Oduvijek sam bila jača od brata. Pregurala sam i onaj *bullshit* od napetih međuljudskih odnosa na poslu. A svi su govorili: »Pa svi su nervozni danas, što se čudiš!« Ili: »Jesi li luda, što bi ti htjela! Barem radiš«. A kad mi je muž bio tehnološki višak, rekli su: »Pa takva su vremena«. Jedino nisu ništa rekli kad su shvatili da ima muškog ljubavnika. Nisam još uvijek načisto jesu li tu činjenicu saznali prije mene. Jedino tada nije bilo nikakvih komentara. Poslije sam smatrala da bi mi prijateljice, da su znale, rekle. Danas više u to nisam sigurna.

No oduvijek govorim da na događaje treba gledati vedrije. Da treba vidjeti i onu drugu njihovu stranu. Maj-

ka mi je, kad sam bila malena, uvijek ponavljala izreku: poslije kiše dolazi sunce. I znam da u prirodi ne postoji jedno bez drugoga. Zato stvari nakon nekoliko dana depresije ponovo počnem gledati optimistično. I zahvaljujući tim bljeskovima u sebi, pa makar bili sporadični, još uvijek sam živa. Iako i oni zakažu, daju da ih zavede melankolija. I vjerujem da ću, ako sve prođe kako treba, uskoro i kući.

Od mene je u obitelji bila jača i stabilnija samo majka. Ona nije zapadala u depresije i nije bila sklona velikim promjenama raspoloženja pa se uvijek doimala pribrano. Ali nije mogla dosegnuti dubinu sagledavanja odnosa mojih najlucidnijih trenutaka. Iako otac posljednje dvije godine govori da se moja objektivnost gubi.

Prije nisam mislila da sam jaka. Bila sam osjetljivo dijete, tek trun čvršća i dovitljivija od brata. Kada pokušavam razumjeti zašto je majka stabilnija od svih nas, dolazim do zaključka da je uzrok tomu zadovoljstvo malim i svakodnevnim stvarima. Jesam li ja gramziva? Nisam, ako je riječ o materijalnoj prohtjevnosti. Ali čini mi se da pomalo jesam pohlepna po pitanjima duha, emocija. Prije deset godina bila sam još jeziviji perfekcionist koji odustaje i odbacuje sve što mu ne bi nalikovalo na emocionalni elitizam. Mislim da baš iz tog perfekcionizma, zahtjevnosti ljudskog duha, izrastaju korijeni bolesti. Negdje sam pročitala podatak da je samo dvadeset posto bolesti organskog podrijetla. I u to vjerujem. Poprilično sam energije uložila u vježbanje popustljivosti, no nije išlo. Bio je to svojevrstan mentalni fitness. Svakodnevno. Vanjska se tolerancija, shvatila sam, ne računa. Ako sam svojom mimikom, gestama, govorom, radnjama izvanjski prilagodljiva, a iznutra se izjedam zbog tuđih postupaka, to za očuvanje zdravlja apsolutno ne pomaže. Svijest je ona koja mora olabaviti kriterije dopustivoga. Baš ona mora odlučiti da nešto i nije tako strašno kako se čini pa oko svake sitnice ne treba praviti problem.

No ako ljude s kojima sam u nekoj vrsti odnosa naviknem da sve toleriram, dogodit će mi se da će i oni pomaknuti svoje kriterije dopustivoga još malo prema naprijed. Pa ću i ja ponovo morati pomicati svoje kriterije ili se dobrano naživcirati, što opet pozitivno ne pridonosi općem zdravstvenom stanju. I što sad?

Možda bi rješenje bilo u tome da malo popuste moji unutarnji kriteriji, jednostavno da ne osjećam kroničnu mučninu, ali da kriteriji, kad o njima pričam bližnjima, budu izgovoreni potpuno nepromijenjeni. Sad već brbljam kao da je psihički život jebeni robot! Ali katkada bi trebalo moći pritisnuti mentalnu sklopku. Ako naša planetarna kultura teži za automatizacijom i svakodnevno uvježbava bezbroj njenih procesa, kao da je to dizanje prokletih utega, onda bi valjda i mentalna sklopka koja bi pridonijela bezbolnosti donosila uspjeh. E, jesam izgovorila gomilu gluposti!

Spasit će nas izvanzemaljci. Kad dođe do totalnog uništenja. Malo je neobično za pojmiti, ali kažu da će nas teleportirati. Prijeći ćemo u nekakav svjetlosni oblik.

Jedem ostatak naranče s noćnog ormarića, mrštim se, liježem, pokrivam se i opet mi je loše. Čak tiho stenjem. Postala sam svjesna da u mraku čudno buncam neku brojalicu iz djetinjstva:

E-ci, pe-ci, pec,
ti si ma-li zec,
a ja ma-la vje-ve-ri-ca,
e-ci, pe-ci, pec.

Leti, leti ptičica
oko našeg vrtića.
Čiri biri, čiri biri,
tko ne lovi neka žmiri.

En, ten, ti-ni,
sa-va ra-ka, ti-ni,
sa-va ra-ka, ti-ka ta-ka
bi-ja, ba-ja, buf!

Koliko ima sati? Malo sam spavala i opet poremetila ritam. Najgore mi je kad noću ne zaspem, ali mislim da će lijekovi ovaj put ipak djelovati.

Usnula sam da bratovo dijete učim brojalice. *En, ten, ti-ni, sa-va, ra-ka, ti-ni…* Brojalice su važne kako bi se djeca razvrstala. Igra se na ispadanje. A moja nećakinja ih nije znala pa je uvijek, kad bi se igrala s djecom, kasnila s reakcijom.

Tko zna, ako ne bude dovoljno prostora za preseljenje cjelokupnoga zemaljskog stanovništva, ako se, kad dođe do krize i panike, svi ne budu mogli teleportirati, tko kaže da se neće igrati na ispadanje? Ne znam, zapravo, zauzima li čovjek u svjetlosnom obliku kakav prostor ili ne, ali tko mi može zasigurno reći da se baš tada neće izgovarati brojalice kao presude? Strašno mi je i pomisliti da bi te infantilne dječje riječi mogle biti smrtna kazna, ali ne vodi li se brojalicama i bolest? I ona mora naći način kako nekog razvrstati na ovu ili onu stranu.

E-lem, be-lem, bum-ba-ri-sa,
bum-ba-ri-sa, ta-la-ri-sa,
an, ban, tu-li-pan,
sa-da i-de je-dan van!

Iako mi se spava i ni u što nisam sigurna, vjerujem da uporno izgovaram jednu te istu brojalicu, sve tiše. ■

Tomislav Kurelec

DOSTOJNO JUBILEJA

60. festival igranog filma u Puli, 13–27. srpnja 2013.

Prizor pred službenim ulazom u Arenu uoči svečanog otvorenja šezdesetoga filmskog festivala znatno se razlikovao od onih u početcima neovisne Hrvatske prije više od dva desetljeća. Velik broj znatiželjnika skupio se da bi izbliza, odvojen tek niskom ogradom i nekolicinom policajaca koji su održavali red, vidio poznate ličnosti koje su pristizale. A da nisu očekivali samo predsjednika republike, dr. Ivu Josipovića, postalo je jasno kada se nakon njegova ulaska nitko nije udaljio. Zanimali su ih filmaši, kojima je trebalo dosta vremena da se čak i u vrijeme festivala ponovno nađu u središtu pozornosti većine žitelja Pule, a tomu je ovaj put nedvojbeno pridonijelo i to što su mnoge nekadašnje velike zvijezde ne samo hrvatske nego i ostalih eksjugoslavenskih kinematografija bile pozvane na proslavu jubileja festivala koji je i zahvaljujući njima stekao iznimnu popularnost, ali je zauzvrat i pridonio slavi tih zvijezda. Podsjetila je ta atmosfera donekle i na posebno raspoloženje u vrijeme najveće popularnosti te smotre, tim više što se i sada barem na nekoliko mjesta u središtu grada osjećala prisutnost festivalskih događanja, iako još uvijek ne tako intenzivno kao nekada. Međutim, za razliku od mnogih koji idealiziraju sliku festivala iz vremena bivše države, pa se čak i zauzimaju za pretvaranje Pule u svojevrstan regionalni festival, ne vjerujem da ta ideja kao ni bilo koja druga može festivalu vratiti nekadašnju poziciju središnjega nacionalnoga kulturnog, a i zabavnoga ljetnog događaja, jer su se vremena promijenila, a s njima (neovisno čak i o svim društvenim i političkim promjenama) i značaj filma. On je u vrijeme nastanka festivala bio najpopularnija pučka zabava, a i imao je i najveću potporu vlasti koje su i u tadašnjoj Jugoslaviji kao i u drugim socijalističkim zemljama vrlo ozbiljno shvaćale Lenjinovo stajalište o filmu kao najvažnijoj umjetnosti zbog najveće mogućnosti propagande. Danas se filmovi doduše ne gledaju manje nego u to vrijeme, jer ih je moguće vidjeti i na drugim mjestima, a ne samo na velikom ekranu, koji je postao znatno manje privlačan. O tome govori i činjenica da je u vrijeme najveće popularnosti pulskog festivala i kino bilo mnogo popularnije nego danas – pa se tako na prijelazu iz sedamdesetih u osamdesete godine prošlog stoljeća u SR Hrvatskoj prodavalo više od dvadeset milijuna kinoulaznica, dok u Republici Hrvatskoj posljednjih godina ta brojka ne doseže ni tri milijuna.

U tom okvirima čini se ipak da i današnji gledatelji, a i vodstvo Pula film festivala (posebice u ovom jubilarnom izdanju) na dostojan način čuvaju tradiciju iznimno značajnu ne samo za našu kinematografiju nego i za cijelu kulturu. Jer riječ je o jednom od prvih ljetnih festivala u nas, od kojeg su starije tek Dubrovačke ljetne igre, a vršnjak mu je Splitsko ljeto. Uz to Pula je najstariji nacionalni festival u svijetu, a i festival s najvećim prosječnim brojem gledatelja po pojedinom filmu, što je zasluga golemoga gledališta u Areni, kako se popularno naziva dobro sačuvan Vespazijanov amfiteatar iz prvog stoljeća nakon Krista. U njemu je doduše prva filmska revija održana 1938., u vrijeme dok je Pula bila pod talijanskom fašističkom vlašću, pa se o tome nakon Drugoga svjetskog rata dugo nije govorilo, a vjerojatno se malo tko toga i sjećao, jer kada je direktor pulskoga Kinematografskog poduzeća Slovenac Marijan Rotar (1927–2003), kojeg su nove vlasti poslale nakon rata u Pulu da pokrene razvoj kulture, došao s prijedlogom da se u Areni održi filmska revija, naišao je na snažan otpor kojem je glavni argument bio da u Areni tehnički nije moguće održati filmske projekcije zadovoljavajuće tehničke kvalitete. Rotar je ipak uspio 1953. organizirati reviju stranih uspješnica koja je bila iznimno dobro posjećena, pa je sljedeće godine kao direktor, a u suradnji s Udruženjem kinematografa Hrvatske i Jadran-filmom iz Zagreba organizirao i prvu reviju domaćeg filma na kojoj je prikazano šest cjelovečernjih igranih te dvadeset kratkih dokumentarnih i igranih filmova. Kako nije bila riječ o festivalu, nije bilo ni službenog žirija, ali je ipak dodijeljena nagrada publike iznimno popularnoj slovenskoj komediji *Vesna* češkog redatelja Františeka Čapa, dok je kritika nagradila bosanskohercegovačkog *Stojana Mutikašu* i hrvatskog redatelja Fedora Hanžekovića, a prvi hrvatski film prikazan u Areni bio je iznimno vrijedan *Koncert* Branka Belana, koji međutim nije bio po volji tadašnjih vlasti, što je praktično onemogućilo karijeru redatelja od kojeg se moglo mnogo očekivati.

Trideset sedam tisuća gledatelja te prve smotre suvremenoga jugoslavenskog filma upozorilo je na potencijalni značaj takvog festivala, a i dalo nazrijeti koje će njegove sastavnice biti najvažnije za kinematografiju, ali i za usmjerenja ne samo u umjetnosti nego i u društvu tog vremena. Na razini kinematografije festival će poticati i podupirati prevladavajuće trendove u stvaranju filmova, a i pokušaje različitih republičkih centara da preuzmu vodeće mjesto u njegovoj organizaciji.

Populistički će element biti snažno naglašen zbog brojne publike koju će se idealizirati kao planetarno najsavršeniju i najdojmljiviju. Puli, koja će se ubrzo početi dičiti

Koncert Branka Belana

H-8 Nikole Tanhofera

pridjevom najfilmskijega grada na svijetu mnogobrojni će gosti festivala pomoći u uspostavljanju turističke privrede, koja će međutim u svojem razvijenijem stadiju potkraj sedamdesetih, a posebice tijekom osamdesetih godina prošlog stoljeća početi osjećati festival smetnjom svojem širenju bez obzira na to što su stotine gostiju festivala u izvanpansionskoj potrošnji donosili neusporedivo veću dobit od ostalih turista, jer se računalo da će broj tih gostiju biti jednak i izvan špice sezone. Konačno, vrlo je važan i utjecaj politike na ideološku i idejnu kontrolu produkcije, a i načine organizacije.

U tom se kontekstu mogu promatrati i žestoke rasprave nakon prve revije o putevima kojima bi festival trebao krenuti i o njegovu mogućem premještanju u neki drugi grad. Najprije se spominjao Dubrovnik, ali vrlo brzo ozbiljna alternativa postaje Zagreb kao izrazito središte hrvatske kinematografije, ali i medija koji načinom praćenja bitno utječu na pridavanje važnosti festivalu, pa i njegovu svojevrsnom glamuru prilagođenom tadašnjim društvenim uvjetima. To je bilo posebno vidljivo u tadašnjem najpopularnijem tjedniku *Vjesnik u srijedu* i angažmanu njegova urednika Fadila Hadžića, koji je bitno utjecao na profiliranje festivala. Otuda i sve snažnije napetosti između Pule i metropole, tako da su na kraju tadašnje vlasti morale donijeti kompromisnu odluku da festival ostane u Puli uz bitnu ulogu Zagreba u njegovoj organizaciji. Odlučujući razlog tomu vjerojatno je bio politički odjek popularnosti prve revije kao pokazatelja pripadnosti Pule i cijele Istre Hrvatskoj i Jugoslaviji nasuprot tadašnjim talijanskim nastojanjima oko revizije granica. Političku važnost podcrtao je i Tito, koji je već sljedeće godine postao pokrovitelj festivala i za koga se (uz podosta pretjeravanja) tvrdilo da je odlučivao o sudbini festivala i jugoslavenskih kinematografija, no koji te godine u prvom od svojih desetak dolazaka na festival nije nazočio nekom domaćem filmu, nego je pogledao prvu projekciju u kinemaskopu u tadašnjoj državi – američkog filma *Tri novčića u fontani.*

Takvo zanimanje vlasti nedvojbeno donosi kinematografiji više sredstava, ali i veći ideološki pritisak no na ostale umjetnosti, koje se od polovice pedesetih godina sve više oslobađaju normi socijalističkog realizma. No, na filmu su se ipak 1955. na udaru našli budući velikani Vatroslav Mimica zbog modernizma komedije *Jubilej gospodina Ikla* i Krešo Golik zbog vizualne simbolike u melodrami *Djevojka i hrast*, tako da desetak i više godina ne dobivaju sredstva za igrane filmove, pa im tek afirmacija u animaciji (Mimica) i dokumentarcu (Golik) omogućuje povratak igranom filmu. No ostali hrvatski filmovi bolje se prilagođavaju takvoj situaciji i unutar dopuštenih granica stvaraju inovativna i originalna djela osvajajući sljedećih godina većinu glavnih nagrada, čak i nakon što je 1959. organizaciju preuzela ustanova Festival jugoslovenskog filma iz Beograda. Tako se od uobičajenih crno-bijelih suprotnosti u prikazu Drugoga svjetskog rata odvajaju pobjednici Pule – 1956. Branko Bauer s *Ne okreći se, sine* i 1960. France Štiglic s *Devetim krugom*. Godine 1957. drugu nagradu osvaja Fedor Hanžeković sa *Svoga tela gospodar*, ekranizacijom provjerene literature Slavka Kolara, a Nikola Tanhofer 1958. osvaja Zlatnu arenu za *H-8* o tragičnoj autobusnoj nesreći. Veljko Bulajić, dobitnik iste nagrade, 1959. u *Vlak bez voznog reda*, epsku fresku poslijeratnog naseljavanja Baranje, unosi elemente talijanskog neorealizma, tada dominantne tendencije u europskom filmu.

Nakon što što je Beograd 1960. dobio festival dokumentarnog i kratkometražnog filma Pula postaje festival jugoslavenskoga igranog filma i sve snažnije djeluje na usmjerenja kinematografije. Nakon nagrada Bulajiću 1961. za *Uzavreli grad* o izgradnji novoga industrijskog centra i 1962. za ratni spektakl *Kozara*, moglo se činiti da će njegova teza da velike teme rađaju velike filmove prevladati, no istodobno se, dobrim dijelom pod utjecajem francuskoga *novog vala*, javljaju modernistički autorski filmovi poput slovenskoga *Plesa na kiši* (*Ples v dežju*, 1961) Boštjana Hladnika i hrvatskoga *Careva novog ruha* (1961) Ante Babaje. Ipak do nagrada prije dolaze društvenokritički filmovi *Licem u lice* (1963) Branka Bauera i *Službeni položaj* (1964) Fadila Hadžića, a potom i modernisti – 1965. Veliku zlatnu arenu dijele *Tri* Aleksandra Petrovića i *Prometej s otoka Viševice* Vatroslava Mimice, koji i sljedeće godine pobjeđuje filmom *Ponedjeljak ili utorak*, kada antologijski *Rondo* Zvonimira Berkovića tek dijeli drugu nagradu za režiju. No, publika odbacuje usmjerenje prema art-filmu, pa je Mimica 1967. nakon *Kaja, ubit ću te!* čak i kamenovan, što je definitivno pokazalo i naličje »fantastične« publike u Areni koja čak i više od komedija voli partizanske akcijske filmove i poput publike na utakmicama ovacijama pozdravlja smrt

svakoga ubijenog neprijatelja. Najviše je ipak zbog nagrade u Cannesu slavljen Aleksandar Petrović, koji se od art-filma okrenuo spektaklu o životu Roma *Skupljači perja* (1967). Tada se Babaja *Brezom* (1967) po Slavku Kolaru, a potom i Mimica *Događajem* (1969) po Čehovu okreću vrlo uspješno tradicionalnijim ekranizacijama književnosti, Antun Vrdoljak stječe priznanja ekranizacijama *Ratnog dnevnika* Ivana Šibla – *Kad čuješ zvona* (1969) i *U gori raste zelen bor* (1971), dok jedan od najboljih hrvatskih filmova svih vremena, sjajna komedija *Tko pjeva zlo ne misli* (1970) Kreše Golika, nije adekvatno nagrađen u Puli, ali privlači rekordan broj gledatelja u kinima.

Većina kritike ipak ponajviše cijeni autorski ili novi jugoslavenski (pretežno srpski) film s naglašenom društvenom kritičnošću, zbog čega ga se naziva »crnim valom«. Dio političara i većina režimskih novinara napadaju tu tendenciju, ali u vremenu od studentskih nemira 1968. do gušenja Hrvatskog proljeća, a i nekih drugih liberalnih pokreta u tadašnjoj Jugoslaviji 1971. vlast pomalo taktizira, pa se to osjeća i u odlukama pulskih ocjenjivačkih sudova, koji Veliku zlatnu arenu 1968. dodjeljuju Živojinu Pavloviću za najradikalnije »crn« film *Kad budem mrtav i beo*, a 1969. kao kontru beznačajnom *Nizvodno od sunca* Fedora Škubonje. Međutim 1970., kada je (vjerojatno zbog nemjerljivo većeg budžeta) izvan konkurencije prikazana Bulajićeva *Neretva*, možda i zbog ravnoteže glavna je nagrada dodijeljena rijetkom, ali iznimno vrijednom hrvatskom doprinosu »crnom valu«, *Lisicama* Krste Papića.

Prva polovica sedamdesetih u znaku je obračuna vlasti s crnim valom, što posebno utječe na karijere najistaknutijih srpskih autora – Živojina Pavlovića, koji više ne smije snimati u Srbiji, ali slovenskim *Rdečim klasjem (Crveno klasje)* pobjeđuje u Puli 1971., što 1972. uspijeva i Aleksandru Petroviću ekranizacijom *Majstora i Margarite*, koju tek nakon toga vlasti obilježavaju kao antikomunističku, pa ni on kao ni Dušan Makavejev nakon zabranjenoga *W. R. Misterije organizma* (1971) više ne režira u Jugoslaviji. U Hrvatskoj se vlast tada više bavila »nacionalizmom«, pa su unatoč teškoćama (poput zabrane nekih dokumentaraca) posljedice bile bile manje drastične, dok je u Puli najvidljivija bila tragikomična sudbina *Žive istine* (1972) Tomislava Radića koja nije uvrštena u službenu konkurenciju, ali je pod pritiskom javnosti (a mimo pravilnika) Božidarka Frajt nagrađena Zlatnom arenom za glavnu ulogu u tom filmu. Tih su godina u medijima, a i kod pulske publike u prvom planu brojni partizanski akcijski filmovi, od kojih dva tematski najvažnija i produkcijski najbogatija osvajaju glavne nagrade – 1973. *Sutjeska* Stipe Delića, a 1974. *Užička republika* Žike Mitrovića. Međutim, kako je većini partizanskih filmova podobnost bila jedina odlika, a dometi nikakvi, to čak ni vlast (za razliku od današnjih »revalorizatora« tog podžanra) više u njima nije nalazila nikakve vrijednosti. Godine 1975. vjerojatno i zbog ustava SFRJ iz prethodne godine koji jača decentralizaciju i prava republika koje tvore federaciju sjedište uprave festivala seli se u Pulu, a novi direktor postaje Martin Bizjak, koji će tu dužnost obnašati sljedećih deset godina. Međutim organizator festivala ipak ostaje Festival jugoslovenskog igranog filma iz Beograda. Uz to nastoji se pokazati demokratičnost sustava, pa se opet financiraju i nagrađuju (sada ipak ponešto blaži) društvenokritični

Tko pjeva zlo ne misli Kreše Golika

Ritam zločina Zorana Tadića

filmovi poput *Kuće* (1975) i *Ne naginji se van* (1977), kojima Bogdan Žižić osvaja Velike zlatne arene. No, postupno u središte pozornosti dolazi »praška škola«, tj. filmaši koji su diplomirali na prestižnoj FAMU u Pragu, a kada 1978. osvajaju sve tri prve nagrade za film – Lordan Zafranović za *Okupaciju u 26 slika*, Rajko Grlić za *Bravo maestro* i Goran Paskaljević za *Pas koji je voleo vozove*, dok Srđan Karanović dobiva prvu nagradu za režiju *Mirisa poljskog cveća*, čini se da dolazi vrijeme njihove pune dominacije.

Iako se međusobno razlikuju, oni i sami podupiru famu o nekom novom pravcu upozoravajući kako je došlo vrijeme da mladi, obrazovani autori preuzmu jugoslavenski film. Međutim, iako su u osamdesetima često nagrađivani u Puli, ipak ne ostvaruju potpunu premoć jer i stariji autori zasluženo osvajaju Arene, a i najbolji redatelji osamdesetih ipak ne dolaze iz njihovih redova – Zoran Tadić u hrvatskoj, Slobodan Šijan u srpskoj, a Emir Kusturica u bosanskohercegovačkoj kinematografiji. Ipak to je vrijeme kada film više nije jedina i najpopularnija pučka zabava, pa se čini da promjene u kinematografiji sve manje zanimaju širu javnost, a i pulsku publiku, koja rijetko ispunjava Arenu. Već tada je, a ne kako se obično misli, nakon raspada Jugoslavije, počeo problem s polupraznom Arenom, što je dobro došlo jedino pulskom turizmu kao razlog da festival makne iz špice sezone, pa su se termini u koje je bivao maknut (druga polovica kolovoza ili prijelaz iz lipnja u srpanj)

Kako je počeo rat na mom otoku Vinka Brešana

pokazali kao potpuni promašaji. A ni sve veće napetosti u državi koja će uskoro nestati nisu pridonosili zanimanju za njezin festival, koji je završio 26. srpnja 1991., kada je Vijeće festivala pod vodstvom Antuna Vrdoljaka definitivno otkazalo festival na sam dan njegova otvorenja u znak prosvjeda protiv nasilja u ratu koji je počinjao.

Sljedeće se godine festival nastavlja u neovisnoj Hrvatskoj kao nacionalna smotra na kojoj je prikazano osam filmova, ali bila je to zapravo dvogodišnja produkcija koja je uz to prije prikazana na prvim Danima hrvatskog filma u Zagrebu. Zato direktor programa Ivo Škrabalo predlaže transformaciju u međunarodni ABC (Adria – Baltik – Croatia) festival, ali ga se napada zbog antinacionalnih ideja pa on podnosi ostavku. Ipak program 1993. tvore samo tri cjelovečernja igrana filma i jedan dugometražni dokumentarac, a sljedeće se godine festival otkazuje jer je snimljen tek jedan film. To pojačava trend izostajanja publike započet još u prethodnom desetljeću, a i utječe na lošu medijsku sliku hrvatske kinematografije, koja se napada čak i onda kada to ne zaslužuje. No, u drugoj polovici devedesetih produkcija se ustaljuje na šest cjelovečernjih igranih filmova (u vrijeme Jugoslavije kretala se u SR Hrvatskoj između jedan i četiri), a 1996. Vinko Brešan prvijencem *Kako je počeo rat na mom otoku* privlači do danas nedosegnutih više od tristo tisuća ulaznica. To često izaziva nesuvisle komentare kako treba slijediti taj recept da bi i ostali hrvatski filmovi bili tako gledani, pa kada se to ne događa, slijede nova razočaranja i zlobni komentari.

Zato se ozračje bitnije mijenja tek nakon 2000., kada hrvatski filmovi počinju dobivati nagrade i na značajnim festivalima kao što su Berlin ili Karlovy Vary, a i pulski festival se nakon traženja u različitim smjerovima postupno stabilizira priključujući još uvijek najvažnijoj nacionalnoj konkurenciji i stalni međunarodni program, uglavnom s vrlo dobrim izborom filmova koji je ipak manje važan za međunarodne filmske krugove (jer je uglavnom riječ o djelima već nagrađenim na drugim festivalima) nego za naše gledatelje (posebice otkada se ustaljuje njegovo barem djelomično ponavljanje u još nekoliko gradova) jer oni te filmove u redovitoj distribuciji nemaju prilike vidjeti. Uz to umjetnički ravnatelj festivala Zlatko Vidačković (od 2005) i Zdenka Višković-Vukić, koja je 2007. postala ravnateljicom Javne ustanove Pula Film Festival, nalaze načina da ponovno napune impresivno gledalište Arene. Godine 2008. otvara se i moderno kino Valli, koje je kao jedino u gradu iznimno bitno za festival. Iako se zamjeralo da su neke projekcije besplatne, takav populistički pristup čini mi se potpuno opravdanim jer ne vjerujem da bi u suprotnom filmski festival bez obzira na promjene u njegovu osmišljavanju mogao prodati zadovoljavajući broj ulaznica, a ovako je atmosfera u prilično popunjenoj Areni kudikamo stimulativnija, a i gledatelji koji ne plaćaju ulaznicu mogu se uvjeriti u prednosti gledanja filma na velikom ekranu. Ali kakve god poteze uprava vukla, oni ne bi mogli imati rezultata bez hrvatske produkcije kao okosnice festivala. A ona ne samo dometima nego i brojem raste, pa posljednjih godina u nekoliko navrata doseže deset filmova godišnje.

Jubilarni je šezdeseti festival u tom pogledu bio još jedan korak naprijed jer je 2013. u nacionalnom programu prikazano čak trinaest cjelovečernjih filmova, a za nekoliko dodatnih Arena borilo se čak deset manjinskih koprodukcija (onih u kojima je Hrvatska sudjelovala s manjim dijelom sredstava). Dvostruko više filmova od prosjeka prve polovice prošlog desetljeća omogućilo je i više uspjelih, među kojima je *Obrana i zaštita* Bobe Jelčića dobila najviše ocjene ne samo ocjenjivačkog suda (nagrada za najbolji film, režiju, scenarij, glavnu mušku i žensku uloga, kameru i scenografiju) nego i kritike. Autor je za priču o ljudima kojima je rat nanio toliko psihičkih trauma da ni danas ne mogu normalno živjeti filmu prilagodio postupak kojim je u kazalištu postigao niz velikih uspjeha. U suradnji s glumcima i ostalim suradnicima on uspijeva stvoriti gotovo hiperrealističke prizore u kojima nema velikih događanja te djeluju kao obična svakodnevica kojoj dublji smisao daje temeljna situacija – vremešni Hrvat trebao bi poći na pogreb svojega nekadašnjega najboljeg prijatelja Bošnjaka u drugi dio Mostara, ali ga zabrinjava što će reći njegovi sunarodnjaci koji već govore kako je on »više njihov nego naš« i kako će se to odraziti na neku uslugu koju mu je obećao znanac do koga više ne može doprijeti (i kojeg i on i gledatelji počinju doživljavati kao svojevrsnoga Godota). Tragičnost protagonista, njegove bojazni i strahove minimalističkim, ali izvanredno promišljenim i dojmljivim glumačkim sredstvima i snažnom osobnošću sugestivno je oblikovao Bogdan Diklić, kojega je suprugu bez razumijevanja za njegove slabosti i sa snažnim osjećajem obveze prema prijatelju jednako snažno interpretirala Nada Đurevska, a i cijeli je ansambl bio dostojan partner u oživljavanju situacije koja kreće prema nehumanosti bez obzira na to je li se i koliko netko od pojedinaca tomu opirao.

U samom vrhu festivala bila su po mom mišljenju još tri filma. Najgledaniji hrvatski film u ovom stoljeću *Svećenikova djeca* Vinka Brešana (prema komadu Mate Matišića) započinje s mnogo humora priču o katoličkom svećeniku koji odlučuje bušenjem prezervativa povećati natalitet u mjestu koje gubi stanovnike, da bi postupno prešao u grotesku s ponekim tragičnim tonom, koja postaje efektna i kompleksna slika ne samo otočne zajednice nego i cijele zemlje, a posebice uloge koju u usmjeravanju društva nastoji preuzeti Crkva. No, kao da je veliki uspjeh i kod publike i kod kritike tijekom premijernog prikazivanja ponešto naštetio njegovu prijmu u Puli, a iz drugih se razloga nešto slično dogodilo i

Kaubojima Tomislava Mršića, koji među preostalim filmovima ima daleko najveće šanse za uspjeh na blagajnama, što potvrđuje i osvajanje nagrade publike. Cijenjeni dokumentarist svoj je cjelovečernji prvijenac radio prema istoimenoj predstavi Saše Anočića (koji je i na filmu tumač glavne uloge), a ta je mnogostruko nagrađivana predstava jedna od najboljih na hrvatskim pozornicama posljednjih pet godina, pa su Mršićev film gotovo svi mjerili s teško dohvativim dometima tog izvanrednog spoja komedije i mjuzikla. Film nije toliko fascinantan, iako ima zajedničke temeljne elemente fabule o predstavi koju profesionalni redatelj mora stvoriti s jedinih petero amatera koji su se javili na audiciju. Mršić je komediji i mjuziklu dodao i elemente drame i groteske ulazeći dublje u psihološko profiliranje protagonista i motive njihovih postupaka, te je tako uz glavnu temu predstave – odnos života i umjetnosti i toga što ona može dati onima koji za nju nisu obučeni, ali joj se potpuno predaju – dodao i vrlo dojmljivu sliku naše provincije te tako ostvario izrazito vrijedno djelo. Stanovite predrasude nisu mimoišle ni vrlo vrijedan film koji se od prethodno navedena dva bitno razlikuje po tome što računa na uži krug filmofila – *Projekcije* Zrinka Ogreste po scenariju Lade Kaštelan o dramatičnoj seansi na kraju specijalističke edukacije iz grupne psihoterapije. Cijeli se film naime odvija u jednoj velikoj podrumskoj prostoriji, a za radnju je bitnije ono što se zbiva u protagonistima nego ono što oni rade, pa je zato dijalog iznimno važan. Mnogima je to bilo dovoljno da *Projekcije* proglase snimljenim kazalištem, iako Ogrestina režija briljira baš u tome da za svaku izgovorenu rečenicu i interpretativni detalj brojnoga, impresivnoga glumačkog ansambla pronađe adekvatan filmski izraz, promišljeno mijenjajući rakurse i karakteristične detalje kojima je ostvario složenu, značenjima bogatu filmsku dramu.

Vrlo uspio bio je i *Vis-à-Vis*, drugi film mladog Nevija Marasovića, koji se također bavi intimnim dramama protagonista – redatelja koji priprema film i glumca koji bi trebao tumačiti glavnu ulogu. Oni odlaze na Vis da bi ondje zajednički doradili scenarij, što ih postupno dovodi do sukoba, a potom ispovijesti o uspomenama koje ih muče, što scenarij na kojem rade obogaćuje snažnim emocijama. Splitski autor Dan Oki napravio je vrlo zanimljiv *Oproštaj* redateljskim postupkom koji je blizak dokumentarcu i zato daje posebnu težinu tragičnoj sudbini protagonistice koja je kao dijete odrasla kraj tvornice u Vranjicu, zbog čega je smrtno bolesna od azbestoze, a i odnosu društva prema problemu zagađenosti životnog okoliša i pojedinačnim ljudskim sudbinama. Uspjeli prvijenac Roberta Orhela kriminalistička je drama *Hitac*, koja istragu o slučajnom umorstvu zalutalim metkom zahvaljujući neobičnim karakterima inspektorice i mlade djevojke koja je slučajno ispalila fatalni hitac, te neobičnog odnosa koji se među njima stvara, posebice kada otkriju da su i jedna i druga trudne, dojmljivo pomiče iz akcijske priče u produbljenu analizu osobnosti. Uspjelim ostvarenjima svakako treba dodati i film za djecu *Zagonetni dječak*, drugi film o Koku, iznimno popularnom junaku romana Ivana Kušana, u kojem je Dražen Žarković potvrdio svoje znatno redateljsko umijeće.

Već i to pokazuje kako je bitno više od polovice dosad brojčano najveće hrvatske godišnje proizvodnje natprosječnih dometa, a nije mali broj onih koji bi ovoj listi dodali i *Šuti* Lukasa Nole, koji je s pet Zlatnih arena po mišljenju ocjenjivačkog suda uvjerljivo drugi najbolji film festivala. Ipak moram priznati da prema tom vizualno atraktivnom i namjerno šokantnom djelu osjećam stanovit zazor. *Šuti* počinje sekvencom u kojoj majka kupajući malu kćerkicu otkriva da ju je otac pedofilski iskoristio. Zbog senzibilne i precizne režije i impresivne glume ta je sekvenca svojom decentnošću u kojoj su važnije naznake od izravnosti iznimno dojmljiva, no potom slijedi glavnina filma u kojoj se kroz flashbackove prikazuje sudbina te mlade žene s kojom su spavali i brat i otac, koji ju je uz to i podvodio prijateljima i snimao za porniće, a uz to je i ubio brata čekićem, što je sve zapravo redanje patoloških senzacija za ljubitelje crne kronike mnogo više no pokušaj objašnjenja osobnosti protagonistice i njezinih postupaka. Zato kada se film konačno vrati na nastavak početne sekvence gledatelju treba i vremena i napora da se tog početka prisjeti, jer mu je – pod dojmom patoloških šokantnih prizora koji su mu slijedili – potpuno izblijedio.

Međutim, bez obzira na moguće prijepore oko tog filma, treba reći da je ukupna vrijednost hrvatske produkcije viđene u Puli bila visoka, a uspješnosti jubilarnog festivala pridonijeli su nedvojbeno i ostali segmenti njegova bogatog programa. Tu je itekako značajna bila konkurencija manjinskih koprodukcija (kojih nikada nije bilo ni blizu ovogodišnjih deset). Takvom sufinanciranju većinskih stranih koprodukcija hrvatski su se filmaši godinama opirali iz straha da će se ionako skromna sredstva za domaći film još više smanjiti, pa je čak i razlog da se koprodukcijama više zemalja može konkurirati na europskim fondovima bio nedostatan da tu nepovjerljivost razbije. Ipak, kada su ti filmovi češće stizali do međunarodnih fondova, a i kada su i druge zemlje počele pomagati kao manjinski koproducenti pretežno hrvatske projekte, počeli su se sve više uviđati i pozitivni rezultati takvih suradnji, među kojima je možda čak i najvažniji stjecanje novih iskustava i kreativnih poticaja, o čemu ponajbolje svjedoči i dojmljiva drama o ratu u Bosni i Hercegovini i njegovim posljedicama *Krugovi* (kojima su uz Srbiju koproducenti Njemačka, Francuska, Slovenija i Hrvatska), koji su u programu manjinskih koprodukcija dobili Zlatne arene za najbolji film, režiju (Srdan Golubović) i najbolju ulogu (naš Leon Lučev).

Za naše gledatelje festival je nedvojbeno obogatilo i dvanaest vrijednih filmova programa Europolis, u kojem je film ceste *Jackie* Nizozemke Antoinette Beumer neočekivano, ali zasluženo pobijedio nadmašivši i francuskog dobitnika Zlatne palme u Cannesu *Adèle: Poglavlja 1& 2 (La vie d'Adèle: Chapitres 1 & 2)* Abdellatifa Kechichea. Zanimljiva je bila ideja i da se povodom ulaska Hrvatske u Europsku uniju filmski predstave i sve njezine članice, pa je iz tog razloga dodan i Program najboljih kratkih filmova Europske unije, gdje je među osamnaest ostvarenja priznanje dobio poljski redatelj Łukasz za *Majku (Matka)*. Uz još nekoliko pratećih programa ovogodišnji šezdeseti festival igranog filma u Puli uspješno je obilježio svoj značajni jubilej, ponudivši mnogo zanimljivih filmova i više no nekoliko prethodnih godina privukavši brojne gledatelje, te ponovno stvarajući posebnu festivalsku atmosferu u gradu koji je ovaj put više no mnogih prijašnjih godina živio sa svojim festivalom. ■

Mladen Ibler

SJEĆAŠ LI SE »MARINE«?

Brod s dušom i osebujnom poviješću

Opremanje broda Marina, Rijeka, foto: http://ancona-grupa.hr/portfolio/brod-hotel-marina

Na godišnjem sam odmoru više od trideset godina s obitelji boravio na otoku Silbi, na koju smo dolazili putujući iz Zagreba, najčešće preko Zadra. Od Zadra do Silbe plovili smo brodom »Marina«, sve do 2006. godine, kada je povučen iz plovidbe. Plovidba »Marinom« ostala nam je, baš kao i drugim brojnim putnicima, u lijepoj i nezaboravnoj uspomeni. Taj nam je put zapravo bio uvijek poseban doživljaj, poput najljepšeg izleta!

Znao sam da je brod izgrađen u Danskoj i da je plovio u Švedskoj, no želio sam saznati nešto više o njegovoj povijesti. Tragajući za informacijama, koristio sam se domaćim novinama – posebice riječkim *Novim listom*, časopisom *Pomorstvo Cresa i Lošinja*, br. 4, 2005. (opis plovidbe od Stockholma do Malog Lošinja Josipa Grubišića) te danskim i švedskim novinama *Aalborg Stifttidende*, *Frederikshavns Avis*, *Göteborg-Posten* iz tridesetih godina prošloga stoljeća, kao i *Svensk Sjöfarts Tidning*. Također sam stupio u vezu s knjižnicom u Frederikshavenu i Pomorskim muzejom Bangsbo na sjeveru Jytlanda. Neke opće podatke pronašao sam i na internetu.

»Kronprinsessan Ingrid«, Göteborg

Danski tisak iz sjevernog Jytlanda (Aalborg, Frederikshavn) od 11. i 12. lipnja 1936. iscrpno izvještava svoje čitatelje o probnoj plovidbi broda »Kronprinsessan Ingrid«, njegovim značajkama i slavlju pri njegovoj predaji švedskom naručiocu, pomorskoj agenciji A-B Göteborg-Frederikshavn Linien. Brod je dobio ime po švedskoj princezi Ingrid, udanoj za danskoga princa, budućega kralja Fridrika IX., oca današnje danske kraljice Margarete.

Brod »Kronprinsessan Ingrid« bio je izgrađen u poznatom brodogradilištu u Frederikshavnu (Frederikshavn Værft) prema najsuvremenijoj tehnologiji toga vremena, visoke kvalitete i unutrašnje opreme kojoj je uzor – razumljivo u znatno manjim dimenzijama – bio »Queen Mary«. Dimenzije broda iznosile su 63,97x10,93x4,40m, težine 1417 BRT, 539 NRT, a pokretala su ga dva 6-cilindrična dizelska motora švedske proizvodnje Atlas-Polar

„Kronprinsessan Ingrid“ under svensk Flag.

„Najaden“ skal fremtidig være Udflugtsbaad.

„Kronprinsessan Ingrid“.

Gøteborg, Fredag. RB.

Ved en Højtidelighed i Gaar afleveredes den nye Frederikshavnsbaad „Kronprinsessan Ingrid“ til Rederiaktieselskabet Gøteborg—Frederikshavn. Frederikshavn Værftets Direktør, Fr. Thomsen, udtalte paa Værftets Vegne Haabet om, at Skibet vilde blive modtaget med samme Kærlighed, som fra dansk Side var bleven den svenske Prinsesse tildel, og hvis Navn Skibet havde faaet.

Landshøvding Jacobsson takkede paa Rederiets Vegne for Skibet og udtalte sin Forvisning om, at det vilde blive til Nytte og Glæde for de svensk-danske Forbindelser.

Derefter gav Skibets Kaptajn, Gunnar Jønsson, Ordre til Flagskifte, hvorefter man sang „Du gamle, du fria“. Efter at Landshøvdingen havde udbragt et Leve for Skibet, afsluttedes Højtideligheden med den danske Nationalsang.

„Najaden“ skal være Week-end-Skib.

Naar „Najaden“ nu i nær Fremtid forlader Frederikshavn—Gøteborg Ruten til Fordel for „Kronprinsessan Ingrid“, vil den førstnævnte faa Anvendelse som Week-end Baad for Gøteborgerne, hovedsagelig paa København.

„Sessan“ faar en langt bedre Kajplads i Gøteborg, end „Najaden“ hidtil har haft — langt mere centralt og bekvemt for Passagererne.

Kong Gustav har Lotteriheld.

For nogle Dage siden afholdt Prinsesse Sibylla en stor Velgørenhedsfest paa Haga ved Stockholm. En af Festens Attraktioner var naturligvis en stor Tombola. Det viste sig hurtigt, at Kong Gustav i høj Grad hørte til Fru Fortunas Yndlinge. Kongen købte 40 Lodsedler og fik Gevinst paa de 9 af dem, deriblandt en meget kostbar og elegant Damekjole. Det var rigtignok en fin Gevinst, sagde Kong Gustav leende, og Rygtet om det kongelige Held spredte sig hurtigt over hele Parken og bevirkede, at Tombolaen fik udsolgt i Løbet af et Øjeblik.

Dagens virkelige Begivenhed var dog, ifølge Stockholmsbladene, Te-Serveringen i Gustav III.s Pavillon. Dagens populære Hovedperson, Prinsesse Sibylla, serverede selv Teen, og Billetterne til denne forsvandt som Dug for Solen. Den kongelige Opvarterske saa ud som den

»Kronprinsessan Ingrid«, Göteborg

»Kronprinsessan Ingrid«, Göteborg

Razglednice s motivom broda

M46M (Stockholm) s ukupno 2400 KS. Uz 32 člana posade, mogao je primiti 400 putnika te 20–30 vozila.

Pri probnoj plovidbi 11. lipnja ispitana su svojstva manevriranja, brzina broda, mjeren je intenzitet vibracije, kontroliran navigacijski sustav itd.

Nazivajući brod *plovećom palačom*, novinari poimence navode uglednike, nazočne tomu svečanom događaju: direktora brodogradilišta Frederika Thomsena, vlasnika A-B Göteborg-Frederikshavn agencije konzula Harryja Trapa, inicijatora za gradnju novog broda, poštanskog nadzornika Jakoba Andersena i druge.

Dvanaestoga lipnja 1936., točno u osam sati ujutro brod »Kronprinsessan Ingrid« pristao je u göteborškoj luci, svečano dočekan od mnoštva oduševljenih građana. Nakon manjeg broda »Najaden«, koji je godinama prije toga povezivao Švedsku s Jytlandom u Danskoj, novi je brod mogao primiti ne samo znatno veći broj putnika nego ih je osvajao i dotad neviđenim luksuzom.

Na prigodnoj je svečanosti direktor brodogradilišta Frederik Thomsen u svojem govoru izrazio nadu da će brod biti prihvaćen u Švedskoj s istom ljubavlju kao što je i Danska prihvatila švedsku princezu. Veliki župan Jacobsson zahvalio je uime pomorske agencije uz želju da novi brod bude još jedna spona za razvoj dobrih odnosa između Švedske i Danske.

Nakon toga je kapetan broda Gunnar Jönsson naredio da se s jarbola spusti danska zastava te je uz izvođenje švedske himne *Du gamla, du fria* podignuta švedska zasta-

Zadnja plovidba prije 2. svjetskog rata, zbog ugroze od podmornica oznaka neutralne zemlje, foto Bangsbo Museum

m/s "Kronprinsessan Ingrid"

GÖTEBORG – FREDERIKSHAVN

Turlista 1/5—4/10 1952

Från GÖTEBORG kojplats 18 dagligen ..... kl. 07,20
ank. Frederikshavn kl 11,00

Från FREDERIKSHAVN ..... „ 18,00
ank. Göteborg kl. 21,40

Biljettpriser och bilfrakt:

Enkelresa ..... svkr 18:—
30 dagars T/R ..... „ 27:—
Dagsresa „ ..... „ 20:—
Barn, fyllda 6 men ej 12 år, halv biljett.

Bilfrakt enkelresa per 100 kg. .... svkr 2:50
„ 30 dagar T/R „ „ ..... „ 4:—

Kojplats:

Enbart för överresan (beställes ombord och disponeras mellan kl. 08,00 o. 11 00 resp 18,00 o 21,00) svkr 3:25 inkl. betj. avg.

För övernattning (förhandsbeställes hos rederiet; disponeras mellan kl 22,00 och 07,00):
i 2-manshytt ..... „ 10:— „ „
i 3-manshytt ..... „ 7:— „ „

FREDERIKSHAVNLINJEN
Packhusplatsen 4 - Göteborg - Telegramadr.: "Gefel"
Tel.: 13 97 78, 13 54 30, 13 54 49

Under högtidsvagen (15.6 — 17/8 1952) erfordras — förutom färdbiljett — KONTROLLBILJETT för ifrågavarande resadag.

Göteborg – Frederikshavn, vozni red plovidbe i cjenik

va. Veliki je župan podignuo čašu za zdravicu i budućnost broda, a svečanost je završila danskom himnom.

Brod »Kronprinsessan Ingrid« plovio je između Göteborga i Frederikshavna. U ljetnom razdoblju polazio je iz Göteborga u 7.20 a dolazio u Frederikshavn u 11 sati. Polazak iz Frederikshavna bio je u 18 sati.

Već 8. rujna 1939. – sedam dana nakon početka II. svjetskoga rata – »Kronprinsessan Ingrid« napušta Frederikshavn i ostaje u doku u Švedskoj sve do lipnja 1945., kada iznajmljen Švedskom Crvenom križu transportira 6.566 ratnih zarobljenika iz njemačkih koncentracijskih logora na oporavak u Švedsku.

Predratna pruga plovidbe Göteborg–Frederikshavn obnovljena je 1946. Četiri godine poslije, 30. rujna 1950., brod je predan danskom brodogradilištu Burmeister&Wain u Kopenhagenu radi produženja trupa. Radovi su završeni 12. prosinca, nakon čega je dužina broda, uz nepromijenjenu širinu, iznosila 71,81m.

»Kronprinsessan Ingrid« je nakon toga mogao primiti 600 putnika i 40 automobila. Istodobno je povećana dimenzija brodskoga salona, u kojem je obnovljen namještaj i dodan pijanino.

U razdoblju od 1936. do 1955. brod je prevezao 1,250.000 putnika, 59.400 vozila i preplovio 307.622 morskih milja. Pritom valja uzeti u obzir da je za vrijeme II. svjetskoga rata ležao privezan u doku.

Godine 1955. brod je prodan Ångfartygs Ab Gotlandu i ime mu je promijenjeno u »Christoffer Polhem« – prema švedskom fizičaru i izumitelju, rođenom u mjestu Visby (1667–1751). Brod je tada plovio između Visbyja i Nynäshamma a poslije i do Västervika. Godine 1961. dobio je novu portu na krmi. Ubrzo je promijenio brodovlasnika i došao u ruke Expresslinjen Ab Stockholm te dobio novo ime – »Marina«. Nova plovidbena pruga bila je Grädd-o–Mariehamn, a nakon svibnja 1966. Stockholm–Mariehamn. Na brod bi se ukrcali putnici koji su se koristili plovidbom međunarodnim vodama između Švedske i Finske za kupnju *duty free* cigareta i alkoholnih pića te za uživanje jeftinih pića na brodu.

Foto: D.S. 2003.

Na sreću bez ljudskih žrtava, 18. kolovoza 1969. »Marina« se je sudarila s njemačkim brodom »Lucy Essberger«, pri čemu je bila oštećena lijeva strana pramčanoga dijela. Nakon te havarije brodovlasnik je »Marinu« odlučio prodati. Brod je privremeno osposobljen tek toliko da udovolji zahtjevima Lloyd's registra, čiju je klasu imao, te na taj način dobije potrebne svjedodžbe za plovidbu.

Sedmoga studenog 1969. »Marina« je prodana Lošinjskoj plovidbi – OOUR-u Brodarstvo Rijeka za 200.000 $. Tehnički inspektor Lošinjske plovidbe Josip Grubišić, koji je kao 1. upravitelj stroja pod zapovjedništvom kapetana duge plovidbe Maksa Turine bio član posade, opisao je plovidbu »Marine« od Stockholma do Malog Lošinja u časopisu *Pomorstvo Cresa i Lošinja*, br. 4, 2005. Donosim skraćeni izvod njegova opisa:

»Odmah nakon iskrcaja pilota na izlasku iz luke Stockholm prepušteni smo sami sebi i hladnim i valovitim vodama Baltičkog mora. Već prve noći plovidbe more je postajalo sve nemirnije, da bi drugi dan bilo olujno. Tako smo se našli odmah na početku putovanja u iskušenju, pa je do izražaja došlo naše pomorsko i tehničko iskustvo, a bila je to i prigoda da osjetimo maritimske sposobnosti starog, ali čvrsto građenog trajekta. U nevremenu koje nas je snašlo, naš vrlo sposoban i stručan električar, iako pomorac od ranije, obolio je od morske bolesti. Nakon toga, prvi časnik palube umislio je da ga netko truje hranom.

Vrijeme se poboljšalo, približavali smo se ulazu u Kielski kanal. Toga dana smo primijetili da se s karterskim uljem miješa rashladna voda. Nakon nekoliko sati zajedničkoga rada cijelog osoblja stroja, izmijenjena je košuljica cilindra br. 2 kroz koju je prodirala voda.

Dolaskom pred Kielski kanal ukrcali smo pilota za prolaz kanalom. Ali – opet problemi, sada s kormilarskim uređajem zbog kojih smo morali remorkerima biti odvučeni u luku. Pokazalo se da je električni 22-žilni kabel od komandnog mosta do kormilarskog uređaja pregorio. Nabavili smo novi i ugradili ga, radeći bez prestanka.

Nakon što je uređaj kormila isproban uz nazočnost eksperta Lloyd's registra, dobijen je certifikat uz koji smo mogli nastaviti plovidbu. Ali, tu nije bio kraj nevoljama. Prvi časnik se više nije htio vratiti na brod, pa su zapovjednik i drugi časnik palube preuzeli njegove obveze. Oni su sada morali biti na straži 6 i 6 sati umjesto normalnih prije 4 u službi i 8 slobodnih.

Izlaskom iz Kielskog kanala došli smo na ušće rijeke Elbe i preko Helgolandskog zaljeva ušli u Sjeverno more. More je bilo prilično uzburkano, ali mnogo manje no što je bilo u Baltičkome moru. Srećom, u Doverskim vratima nije bilo magle, koja pomorcima predstavlja najveću opasnost, pogotovo u ovakvim uskim prolazima gdje je promet brodova gust.

Uz lijepo vrijeme doplovili smo do luke Portsmouth, u kojoj smo na sidrištu primili gorivo i hranu.

Ucrtana je nova ruta kanalom La Manche do otoka Ouessant, svjetionika blizu francuske obale koji dočekuje brodove na njihovim plovidbama na ulazu u Biskajski zaljev. Bilo je dosta mrtvoga mora, tako da je naša *Marina* podrhtavala na tim velikim valovima čineći se poput ljuske oraha, prema onim velikim oceanskim brodovima koje smo usput susretali. Nakon nekoliko dana plovidbe dočepali smo se rta Fisterra, svjetionika koji brodovima označava da su se izvukli iz tog famoznog zaljeva, kojeg mi pomorci nazivamo grobljem brodova.

Sada počinje plovidba uz obala Portugala do još jednog poznatog rta, St. Vincente, gdje se prolazi uz strmoglave visoke hridine. U glavi se kovitlaju svakakve misli, pa i one najgore, što bi se dogodilo da otkažu poslušnost glavni motori i valovi bace brod na obalu. Tu se sigurno nitko ne bi spasio. No to se brzo zaboravlja, jer već skrećemo u zavjetrinu ispod obale Portugala, na putu prema Gibraltarskim vratima. Prolazimo uz zdanje samostana Sagres, gdje nam franjevci mašu plahtama i pozdravljaju, kako je to stoljećima uobičajeno na tim morskim putevima. S *Marine* se zdušno otpozdravlja brodskom sirenom.

Sljedećih dana približavamo se prolazu kroz Gibraltar i u zoru lijepog i sunčanog dana uplovljavamo u luku Gibraltar da se opskrbimo gorivom i hranom.

Istoga dana ponovno smo isplovili na otvoreno more, ali sada u mirne vode Sredozemlja. Dani su sunčani, temperatura zraka vrlo ugodna, tako se neki članovi posade

sunčaju na palubi broda, u zavjetrini. Poslije nekoliko dana mirne plovidbe prolazimo pokraj grupe vulkanskih otoka Lipari i kod rta Faro skrećemo k Mesinskom prolazu između luke Messina na Siciliji i Reggio di Calabria na Calabriji. Neki od nas stavljaju pisma napisana obiteljima, s umetnutim cigaretama, te ih bacamo u more, znajući da će ih pošteni ribari obavezno poslati na određene adrese.

Naša *Marina* bori se s jakim strujama te uplovljavajući u Jonsko more slijedećeg dana hvatamo rt Sta Maria di Leuca i ulazimo u Otrantska vrata.

Konačno smo i u našem lijepom plavom Jadranskom moru i prolazeći pokraj Visa svi postajemo veseliji i razgovorljiviji, jer do dolaska u Mali Lošinj sada je tek nekoliko sati.

Konačno, nakon prijeđenih 3.760 morskih milja i ukupno 20 dana, što plovidbe, što stajanja po lukama, uplovljavamo u Mali Lošinj, gdje nam je priređen srdačan doček mještana Malog Lošinja i predstavnika naše kompanije«.

»Marina« je započela svoju redovitu plovidbu u Jadranu 15. svibnja 1970. između Rijeke, Cresa i Rapca a poslije na liniji Zadar–Mali Lošinj–Pula–Koper te dva puta tjedno preko Unije. Vikendom je plovila i do Riminija u Italiji, a poslije do Ancone. Godinama je povezivala otok Silbu s kopnom, ploveći između Zadra i Pule preko Malog Lošinja. Vikendom je poslije plovila i do Venecije, što je, uz ostale putnike, u ljetne mjesece koristila mladež na Silbi, kojoj je susretljivi i ljubazni zapovjednik broda kapetan Mario Salata katkad dopuštao da prenoće na palubi »Marine«. Sigurno se mnogi još i danas, nakon mnogo godina, sjećaju tih toplih i zvjezdanih noći! »Marine« se još i danas rado sjećaju stari Silbljani kao i redoviti posjetitelji toga našega prelijepog otoka, za čije je stanovništvo veza sa Zadrom i Malim Lošinjem od životnog značenja. Na brodu su se često sretali stari prijatelji – osobno sam početkom 70-ih susreo svojega prijatelja skijaškog instruktora iz planinarskog društva »Velebit«, koji živi u Parizu, a kojeg nisam vidio dvadesetak godina. Čuo sam i priče svojih kolega, koji su se na »Marini« sreli sa starim ljubavnim vezama iz mladih dana. Takve bi se uspomene, već prema situaciji, znale obnoviti uz čašicu prošeka ili travarice. Na palubi su se mogle unajmiti ležaljke za sunčanje a na brodu je bio bar i restoran s prvoklasnom kuhinjom i poslugom. Stolovi su bili pokriveni čistim bijelim stolnjacima, posrebreni jedaći pribor bio je kao u prvoklasnim hotelima, a hrana je privlačila mnogobrojne sladokusce – među inima i pokojnoga skladatelja i umjetnika Igora Kuljerića, kao i također pokojnoga sveučilišnog profesora Velimira Filipovića, koji su na dvosatnom putovanju od Zadra do Silbe imali dovoljno vremena za prvoklasni ručak. Osobno, nisam nigdje jeo bolje *frigane* svježe jadranske lignje nego na »Marini«. Obiteljski džez-bend *Hawlina* znao bi dočekati brod na Silbi popularnom pjesmom »Marina«, na kojoj bi zapovjednik broda zahvaljivao, spuštajući s kapetanskog mosta na konopcu privezanu bocu pjenušca! Obitelj Hawlina, koja je među najstarijim posjetiteljima Silbe, s mnogobrojnom djecom i unucima, imala je ondje čak i svoju nogometnu momčad!

Nažalost, situacija postaje znatno manje idiličnom početkom agresije na Hrvatsku. »Marina« je 1991. prevozila humanitarnu pomoć u Dubrovnik i sudjelovala u evakuaciji izbjeglica iz Dubrovnika i Konavala, uglavnom djece, žena i bolesnika. Te je godine brod bio dva puta izložen vatri Jugoslavenske ratne mornarice, pri čemu je komandni most oštećen krhotinama granata. Konačno je u pratnji ratnih brodova bio odveden u mornaričku bazu Zelenika u Boki kotorskoj.

Tih se dana sjeća Mario Zorović, »*kapo makine*«, koji je niz godina plovio na »Marini«: »Drže nas na nišanu, pre-

tražili svaki kutak broda, ništa nisu našli. Na kraju nisam izdržao, pitam što tražite a oni odgovaraju: tražimo ustaše. A mi smo imali pun brod djece s teškoćama u razvoju!«.

Brod je bio interniran u Zeleniki do ljeta 1994., nakon čega je redovita linija Zadar–Silba–Mali Lošinj–Pula–Koper obnovljena.

Za spasilačke akcije na moru brod »Marina« je dva puta puta odlikovan Vjesnikovom *Plavom vrpcom*. Prvi put kolektivno s brodovima Jadrolinije za plovidbe u vrijeme Domovinskog rata, a drugi put samostalno za spašavanje brodolomaca – jedriličara. Zbog svoje stručne i susretljive posade postao je jedan od najpopularnijih brodova tzv. jadranske *Bijele flote*.

Nakon 70-godišnje plovidbe »Marini« su istekli plovidbeni dokumenti, produženje klase za sljedeće tri godine i održavanje u plovidbenoj funkciji bilo bi preskupo, pa je u Lošinjskoj plovidbi odlučeno da se u to neće upuštati. Tvrtka Arhipelag d.o.o. iz Malog Lošinja dobila je koncesiju – »Marina« može stajati na vezu u Malom Lošinju te ju kupuje od Lošinjske plovidbe.

Branko Šuljić, koji je godinama plovio na linijskim putovanjima »Marine«, a za vrijeme *Novogodišnjih natjecanja podvodnih ribolovaca* redovito bio na brodu, opisuje preuzimanje broda 30. prosinca 2005. u riječkom *Novom listu* ovako:

»Koliko simbolike toga dana. Vladalo je veliko nevrijeme, učinila je nevera, smjenjivali se jako jugo i olujna bura. Grom je udario u *Marinu*, ostala je bez struje. Otputovali smo u Mali Lošinj s namjerom da pišemo o *Marini* u povodu njezina 70. rođendana. U dobro mi poznatom ambijentu brodskog salona razgovarao sam s malobrojnim članovima posade, onima koji su posluživali brod na mrtvom vezu. Dobro se poznajemo, razgovor je više *ćakula* nego informiranje novinara. Bio je četvrtak, 13. srpnja 2006. godine, u 12.35 sati kada inspektor Lošinjske plovidbe u salonu *Marine* službeno priopćava: U 12.30 *Marina* je promijenila vlasnika. Prodana je!

Na trenutak je zavladao u brodskom salonu muk, nevjerica... Ali, ubrzo potom uslijedila je *ćakula*, kao da je ta vijest nešto sasvim uobičajeno, dugo očekivano. Posljednji zapovjednik, kapetan Ivo Zoretić, ostat će zauvijek zapisan u njenoj dugoj povijesti. Odmah je napustio brod, pokupio je dokumente, svoje i brodske, i obznanio da s *Marinom* i on odlazi u mirovinu. U međuvremenu su pristigli novi vlasnici, časte pićem.

Marina odlazi, ali ostaje u Malom Lošinju zauvijek, rekli su tada. Nisu mogli predvidjeti što donose život i poslovne okolnosti«.

U razgovoru s novinarkom *Novog lista* Irom Cupać Marković, direktor tvrtke Arhipelag d.o.o. Dubravko Kušeta izjavio je 23. rujna 2011: »Mali Lošinj je za 'Marinu' bio premalen, ili je 'Marina' bila prevelika za Lošinj«.

Nakon pet godina što je legendarna »Marina« bila usidrena u lošinjskoj luci, tvrtka Arhipelag d.d. iz Malog Lošinja dobila je u rujnu 2011. od Lučke uprave Rijeka koncesiju na 10 godina i »Marina« je tada odtegljena u Riječku luku. Plan je da se pretvori u hotel sa šezdesetak ležajeva – u kategoriji koju krase tri zvjezdice.

Danas na liniji Zadar–Premuda–Silba–Olib plovi katamaran »Princ Zadra«, koji svojom učinkovitom i susretljivom posadom nastavlja tradiciju hrvatskog pomorstva.

No, »Marina«, brod sagrađen u dalekoj Danskoj 1936. godine – brod s dušom – kako ga je s pravom nazvao Branko Šuljić, ostat će još dugo godina u srcu i sjećanju stanovništva srednje i sjeverne Dalmacije kao i svih drugih prijatelja Silbe i Maloga Lošinja. ■

Zvonimir Jakobović

HRVATSKA I KONVENCIJA O METRU

Mjeriteljstvo je rijetko područje ljudskoga djelovanja u kojem je gotovo potpuno postignuto međunarodno jedinstvo. Osnova je toga suvremenoga svjetskoga mjernog jedinstva međunarodni dogovor nastao 1875. godine pod nazivom *Konvencija o metru*. Njime se po svijetu proširio *Metarski sustav jedinica*, koji je 1960. godine prerastao u *Međunarodni sustav jedinica* (skraćeno *SI*, prema franc. *Système International d'Unités*) koji se danas primjenjuje u gotovo cijelom svijetu, a kojim je ujednačeno navođenje mjernih podataka u gotovo cijelom svijetu.

U Hrvatskoj se *Konvencija o metru* primjenjuje od doba njezina donošenja, tj. od 1876. godine. Ipak, Hrvatska je imala dug i poseban put dok je potkraj 2008. godine postala punopravnom potpisnicom toga važnoga međunarodnoga mjeriteljskog dokumenta. Time se Republika Hrvatska još jednim korakom priključila skupu uređenih država. Taj je iznimni događaju ovih godina u našoj javnosti ostao gotovo nezapažen, možda i stoga što je *Metarski sustav jedinica* u nas prihvaćen prije više od 130 godina, a prastare mjerne jedinice zaboravljene u tih četiri-pet naraštaja.

Prastare mjerne jedinice

Mjerenje, načini mjerenja i mjerne jedinice zbog osobite važnosti za društveni poredak (razmjenu dobara i usluga, raspodjelu uroda, ulova ili plijena, plaćanje poreza i drugih dažbina, izmjeru zemljišta i dr.) u ljudskim su društvima od davnina dogovarani i uređivani, a u uređenim društvima i propisivani prvim zakonima. Zakonitost mjernih jedinica u korijenima je društvene primjene mjeriteljstva od tih prvih ljudskih zajednica sve do današnjih država i suvremenoga globaliziranoga svijeta.

Ustaljivanje se mjernih jedinica (duljine, ploštine, obujma, mase, vremena i dr.), od pamtivijeka provodilo na nekoliko načina. Ponajprije je to ustaljivano *običajima*, potom *dogovorima* neke društvene skupine, a u organiziranim društvima *propisima* nekog autoriteta, obično vladara, vjerskog poglavara i sl. Tako ustaljene polazne mjerne jedinice i njihove mjere, tzv. *pramjere*, objavljivale su se proglasima, propisima, zakonima, te svima na znanje izlagale na javnim mjestima: trgovima, javnim spomenicima, u hramovima, javnim zgradama i sl.

Ustaljene su mjerne jedinice i njihove mjere, koliko nam je poznato, ponajprije nastajale u prvim organiziranim državama Mezopotamije, a iz njih su se trgovinom, seobama, ratovima i drugim dodirima među ljudima širile svijetom.

Polazne se jedinice definiralo oslanjanjem na neke prirodne uzorke ili ih se povezivalo s autoritetima. Tako je, na primjer, mjerna jedinica duljine *prst* prvotno bio širina ljudskoga prsta, a potom je pouzdanije definirana kao ukupna duljina četiriju zrna nasumce uzetih iz ječmenoga klasa. Jedinice su ojačavane i nazivima oslonjenima na autoritete: *kraljevske jedinice*, *hramske jedinice* i sl. Podrijetlo se nekih mjernih jedinica pripisivalo bogovima, polubogovima, junacima, važnim predcima, legendarnim pojedincima i dr. Takve nazive i podrijetla ne treba shvaćati doslovno, oni su ponajprije trebali osnažiti autoritarnost tih jedinica.

O postojanju, nazivima, vrijednostima i uporabi tih prastarih mjernih jedinica saznajemo izravno iz usme-

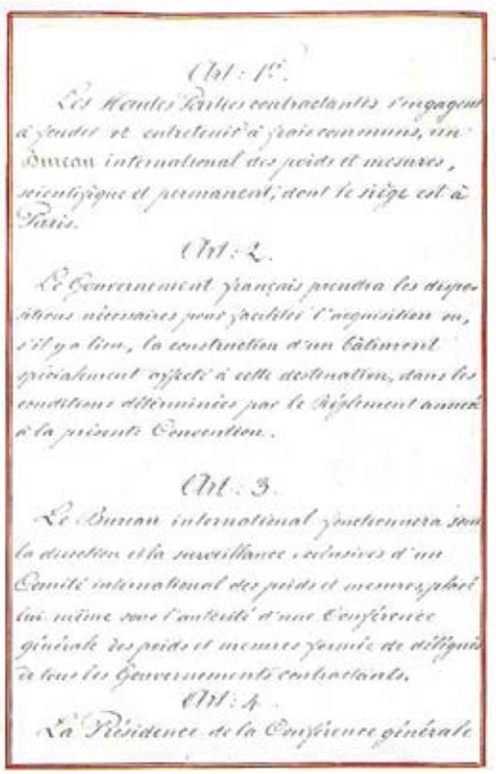
Art. 1.
Les Hautes Parties contractantes s'engagent à fonder et entretenir à frais communs, un Bureau international des poids et mesures, scientifique et permanent, dont le siège est à Paris.

Art. 2.
Le Gouvernement français prendra les dispositions nécessaires pour faciliter l'acquisition ou, s'il y a lieu, la construction d'un bâtiment spécialement affecté à cette destination, dans les conditions déterminées par le Règlement annexé à la présente Convention.

Art. 3.
Le Bureau international fonctionnera sous la direction et la surveillance exclusives d'un Comité international des poids et mesures, placé lui-même sous l'autorité d'une Conférence générale des poids et mesures, formée de délégués de tous les Gouvernements contractants.

Art. 4.
La Présidence de la Conférence générale

Rukom pisani izvorni dokument *Konvencije o metru* – prva stranica

Konvencija završava nadnevkom te potpisima punomoćnika. Zbog abecednoga poretka država na prvom je mjestu za Austro-Ugarsku potpisao grof Apponyi

nih predaja, starih zapisa i natpisa, iz njihovih sačuvanih ostvarenja mjernim štapovima, urezima na spomenicima, posudama, utezima i dr., a posredno iz izmjera građevina, uporabnih ili ukrasnih predmeta i sl., koje se pronalaze pri arheološkim istraživanjima.

U prošlosti su mjerne jedinice, slično kao i novac, bile znak samosvojnosti, pa je gotovo svaki grad kao uređena ljudska zajednica imao svoje mjerne jedinice, kako se to nekada nazivalo svoje *mjere i utege*. Ujednačenost mjerenja ovisila je o veličini zajednice i njezina područja. Tako je Rimsko Carstvo uspostavilo mjerno jedinstvo na velikom području tada poznatoga svijeta. Njegovim raspadom raspalo se i mjerno jedinstvo, koje se samo u tragovima zadržalo u ljekarništvu europskih zemalja tijekom srednjega i prvih stoljeća novoga vijeka. Do prije samo dva stoljeća u Europi je vladala danas nezamisliva raznolikost mjernih jedinica. Upotrebljavale su se stotine različitih *lakata, rifova* i *aršina*, desetci *funti* i raznih *mjerica* obujma, sve različiti od mjesta do mjesta, od vremena do vremena, te različiti za razna dobra i primjene.

Porastom prometa, ponajprije željeznicom i brodovima, u početcima industrijske proizvodnje ta je raznolikost mjernih jedinica i slijedno mjernih podataka postajala sve većom poteškoćom pa se, ponajprije u svijetu znanosti i primjene znanstvenih spoznaja, potom industrije, prometa i trgovine, pojavila zamisao i potreba za međunarodnim mjernim jedinstvom.

Prapovijest metra

Početkom novovjekovlja među znanstvenicima, osobito geodetima i astronomima, tinjala je zamisao o općenitim mjernim jedinicama, ponajprije duljine, ploštine, obujma i mase, osnovanim na prirodnim pramjerama.

Jedna od zamisli bila je oslanjanje na mjernu jedinicu vremena *sekundu*, koja je već bila jasno definirana na astronomskoj osnovi, kao 86 400-ti dio dana (24 sata po 60 minuta od po 60 sekunda). Engleski filozof, biskup i državnik John Wilkins (1614–1672) u jednom eseju iz 1668. godine predložio je da *opća jedinica duljine* (engl. *universal measure*) bude duljina sekundnoga njihala, tj. njihala kojemu je poluperioda titranja jedna sekunda. Još je nizozemski matematičar, fizičar i astronom Christiaan Huygens (1629–1695) izveo ovisnost periode titranja matematičkoga njihala o duljini niti i gravitacijskom ubrzanju, te na osnovi toga konstruirao sat s njihalom. On je i odredio duljinu sekundnoga njihala na srednjoj geografskoj širini, u današnjoj jedinici 0,997 m. Talijanski je znanstvenik, arhitekt i izumitelj Tito Livio Burattini (1617–1781) godine 1675. u djelu *Misura universale* predložio naziv takve jedinice *opća mjera* (tal. *metro cattolico*, prema grč *μέτρον καθολικόν*, *métron katholikón*).

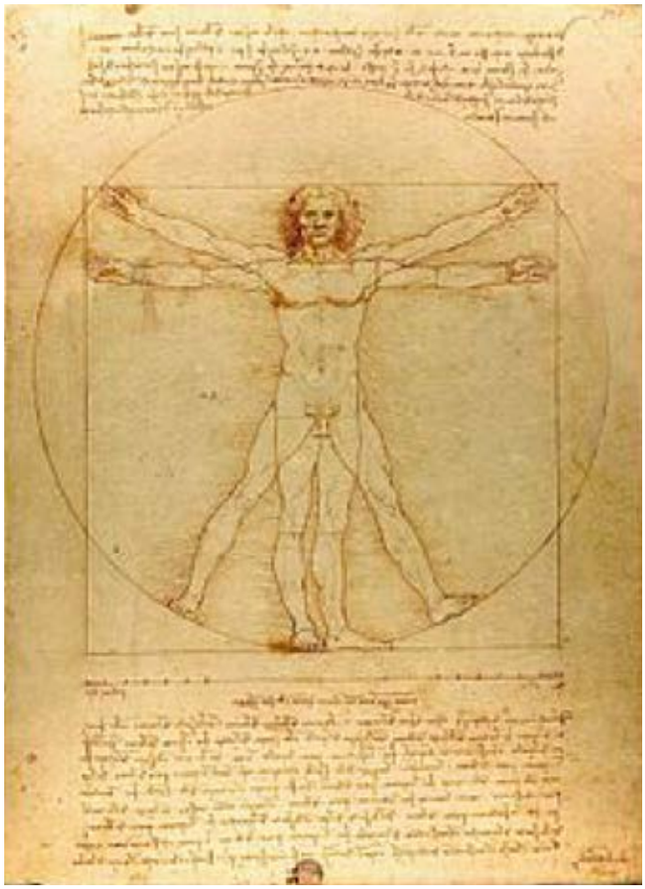

Prastare mjerne jedinice duljine bile su većinom nazvane prema dijelovima ljudskoga tijela: *prst, palac, stopa, lakat* itd. – Leonardov crtež čovjeka prema razmjerima antičkoga rimskog arhitekta Vitruvija

Druga je zamisao bila da se jedinica duljine osloni na neku izmjeru na Zemlji, pa se predlagalo da to bude stanoviti dio duljine podnevnika (meridijana), odnosno njegova luka između ekvatora i pola. Mnogi su znanstvenici davali prednost ovome drugom prijedlogu, jer duljina sekundnoga njihala ovisi i gravitacijskom ubrzanju, a to znači da se nešto razlikuje od mjesta do mjesta.

Početci međunarodnoga mjernog jedinstva

Zamisao o stvaranju jedinstvenoga sustava mjernih jedinica, s načelom *À tous les temps, à tous les peuples* (franc., *Za sva vremena, za sve narode*), neovisnoga o strukama, zemljama, kraljevima i vremenima, bila je jedna od stečevina Francuske revolucije na kraju 18. st. Prijedlog je

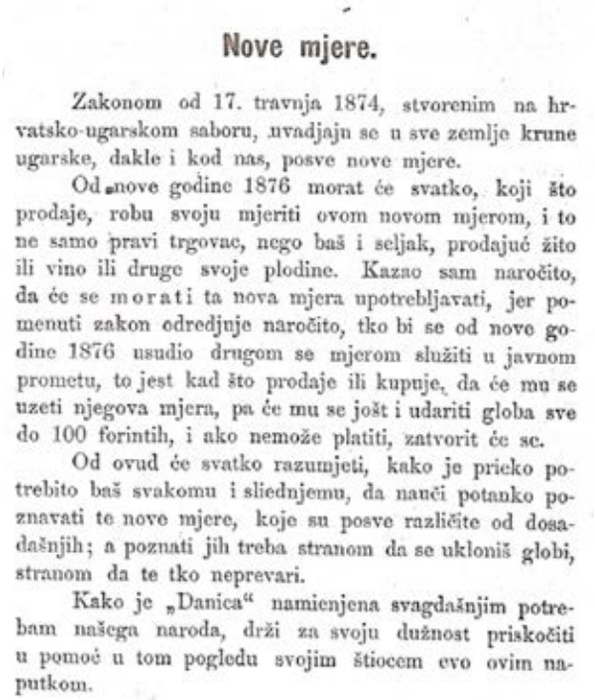

Nove mjere.

Zakonom od 17. travnja 1874, stvorenim na hrvatsko-ugarskom saboru, uvadjaju se u sve zemlje krune ugarske, dakle i kod nas, posve nove mjere.

Od nove godine 1876 morat će svatko, koji što prodaje, robu svoju mjeriti ovom novom mjerom, i to ne samo pravi trgovac, nego baš i seljak, prodajuć žito ili vino ili druge svoje plodine. Kazao sam naročito, da će se morati ta nova mjera upotrebljavati, jer pomenuti zakon odredjuje naročito, tko bi se od nove godine 1876 usudio drugom se mjerom služiti u javnom prometu, to jest kad što prodaje ili kupuje, da će mu se uzeti njegova mjera, pa će mu se jošt i udariti globa sve do 100 forintih, i ako nemože platiti, zatvorit će se.

Od ovud će svatko razumjeti, kako je prieko potrebito baš svakomu i sliednjemu, da nauči potanko poznavati te nove mjere, koje su posve različite od dosadašnjih; a poznati jih treba stranom da se ukloniš globi, stranom da te tko neprevari.

Kako je „Danica“ namienjena svagdašnjim potrebam našega naroda, drži za svoju dužnost priskočiti u pomoć u tom pogledu svojim štiocem evo ovim naputkom.

Početak opsežnoga napisa Bogoslava Šuleka u *Danici – Koledaru i ljetopisu za 1876.*, koji je primjer kako je *Metarski sustav* uz zakone, propise i školske knjige u prvim godinama njegove primjene u Hrvatskoj promican i u popularnim publikacijama

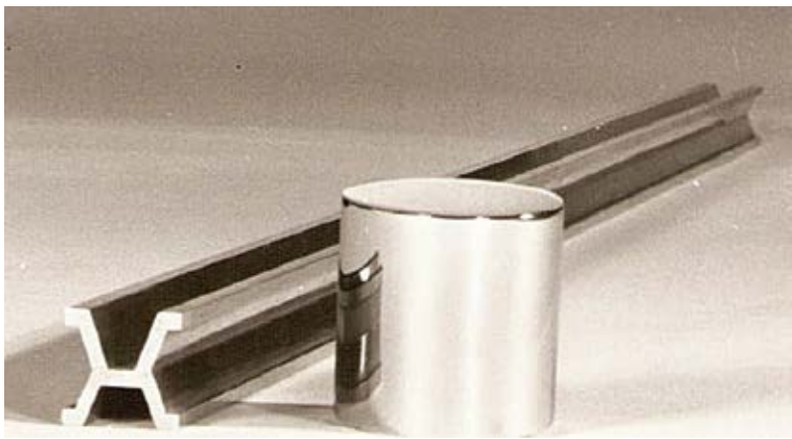

Međunarodni prametar bio je oslonac metra od 1899. do 1960. godine. Pohranjen je i danas u *Međunarodnom uredu za mjere i utege* kao muzejski primjerak. Pokraj njega je *međunarodni prakilogram*, koji je i danas oslonac svih kilograma, iako se radi na novoj definiciji, koja ne bi bila oslonjena na tvarnu pramjeru

uvođenja takvog sustava 8. svibnja 1790. Ustavotvornoj skupštini obrazložio francuski znanstvenik, državnik i diplomat, biskup Charles Maurice de Talleyrand-Périgord (1754–1838). Skupština je razradbu povjerila Francuskoj akademiji, koja je imenovala odbor od tada najuglednijih znanstvenika. Početni su zahtjevi bili da polazne mjerne jedinice budu osnovane na *prirodnim pramjerama*, da se iz njih na jednostavan način izvode druge jedinice, da za svaku mjernu veličinu postoji samo jedna mjerna jedinica, a da se od nje tvore veće i manje jedinice *decimalnim putem*. Odlučeno je da se nova mjerna jedinica duljine nazove *metar* (prema grč. *μέτρον*, *métron*: mjera). Narodna skupština je 30. ožujka 1791. na osnovi prijedloga Francuske akademije odlučila da se kao osnova za metar uzme 10-milijuntni dio podnevničkoga kvadranta koji prolazi kroz Pariz.

Kako je iz političkih razloga valjalo što prije uvesti novi sustav mjernih jedinica, ne čekajući konačne rezultate mjerenja duljine luka podnevnika, donesen je 7. travnja 1795. zakon koji je uveo decimalni *Metarski sustav* osnovan na jedinici duljine *metar* na osnovi dotadašnjih geodetskih podataka, te iz njega izvedenih jedinica ploštine *ar*, obujma *litra* i mase *gram*. Platinski prametar izrađen je 23. lipnja 1799. i pohranjen u Nacionalnom arhivu, a Narodna skupština odobrila ga je 10. prosinca 1799. Taj je prametar stoga nazivan *arhivskim metrom*.

Uvođenje novoga mjernog sustava i u Francuskoj je išlo vrlo sporo. Stoga je 1837. god. donesen zakon koji je propisao da je od 1. siječnja 1840. to jedini zakonit mjerni sustav. Njegovih su pet glavnih jedinica bili *metar*, *četvorni metar*, *kubni metar*, *gram* i novčana jedinica *franak*, a preporučene su izvedene jedinice *ar* i *kubni decimetar*.

Taj se prvi metarski sustav unatoč praktičnosti teško prihvaćao u drugim zemljama, jer je bio oslonjen na francuske pramjere i francusko zakonodavstvo. *Francuske mjere*, kako su tada još nazivali *Metarski sustav*, postupno su se širile Europom, pa su ih Belgija, Luksemburg i Nizozemska prihvatile još 1816. godine, a do 1875. godine 25 zemalja, uglavnom europskih, svojim je zakonima uvelo *Metarski sustav*. Sredinom 19. st. došla su dva važna poticaja za uvođenje jedinstvenoga svjetskoga mjernog sustava, kao osnove industrijalizacije, međunarodne trgovine, prometa te primjene tehničkih izuma i razmjene znanstvenih informacija.

Održane su dvije međunarodne izložbe, jedna 1851. godine u Londonu i druga 1867. godine u Parizu, na kojima je bila očita potreba uvođenja jedinstvenoga mjernoga sustava. Također je 1867. godine održana u Berlinu *Međunarodna geodetska konferencija*, koja je među ostalim preporučila:

– U svrhu definiranja mjerne jedinice zajedničke svim europskim zemljama za sva vremena, Konferencija preporučuje izradbu novoga europskoga prametra. Duljina tog europskoga prametra neka se što manje razlikuje od pariškog arhivskoga metra.

– Izradbu novog prametra i usporedbu s njegovim kopijama, namijenjenim raznim zemljama, neka vodi jedna međunarodna komisija u kojoj će sve zainteresirane države imati svoje predstavnike.

– Konferencija se zalaže za osnivanje europskoga međunarodnog ureda za utege i mjere.

Na osnovi tih prijedloga francuska je vlada za 8. kolovoza 1870. sazvala *Međunarodnu komisiju za metar*, na kojoj su zbog rata između Francuske i Njemačke bili nazočni predstavnici samo 15 zemalja od pozvane 24 zemlje. Sljedeće je zasjedanje bilo 24. rujna 1872., na kojem su bili predstavnici 30 zemalja, među njima i 11 zemalja iz obiju Amerika, na kojem je donesen niz rezolucija o *Metarskom sustavu* te preporučeno osnivanje *Međunarodnoga ureda za utege i mjere*. Konferencija nije mogla donijeti neke odluke, jer su izaslanici bili stručnjaci i znanstvenici, a ne opunomoćeni diplomati.

Potpisivanje *Konvencije o metru*

Diplomatska konferencija o metru okupila je 20. svibnja 1875. opunomoćenih 17 predstavnika 20 zemalja,[1] koji su potpisali međunarodni dogovor pod nazivom *Konvencija o metru* (franc. *Convention du Mètre*), prevođena i kao *Dogovor o metru*, radi osiguranja međunarodnoga jedinstva mjera i usavršavanja *Metarskoga sustava*. Uime Austro-Ugarske konvenciju je potpisao opunomoćeni i izvanredni veleposlanik, ugarski grof Apponyi.

Konvencijom o metru ustanovljeno je nekoliko međunarodnih tijela, njihova ustrojstva, nadležnosti i financiranje. Glavno je tijelo *Opća konferencija za utege i mjere*, koju čine predstavnici vlada država ugovornica, a sastaje se svake četiri godine do šest godina. Izvršno je tijelo *Međunarodni odbor za utege i mjere*, a čini ga jedanaest članova koje bira *Opća konferencija* te brojni savjetodavni odbori. Vrhunsko je međunarodno mjeriteljsko središte *Međunarodni ured za utege i mjere* s uredima i laboratorijima te sedamdesetak namještenika.

Nadnevak potpisivanja *Konvencije o metru* 20. svibnja, od 2000. godine obilježava se kao *Međunarodni dan mjeriteljstva*.

Sjedište Međunarodnog ureda

Prema 3. članku *Konvencije o metru* francuska se vlada obvezala osigurati uvjete rada međunarodnih tijela. Stoga je za sjedište *Međunarodnog ureda* stavila na raspolaganje zgradu sa zemljištem dvorca Pavillon de Breteuil, gdje je smješten i danas. Od 1969. godine dvorac ima eksteritorijalni status, slično kao zgrade veleposlanstava.

Posjed se nalazi u mjestancu Sèvresu, desetak kilometara zapadno od središta Pariza, na putu za Versailles, na nešto više od četiri hektara u šumovitom Parc de Saint-Cloud. Zgrada je sagrađena 1672. godine, a dvorac je današnji naziv dobio 1743. godine po Abbé de Breteuillu, članu vrlo ugledne francuske plemićke obitelji, te njegovu puno slavnijem nećaku, francuskom diplomatu Louisu-Augusteu le Tonnelieru baronu de Bretouilu (1730–1807), kojima je dvorac bio službeno sjedište.

Mjestance Sèvres (koje valja razlikovati od departmana *Deux-Sèvres* na zapadu Francuske) ima nešto više od dvadeset tisuća stanovnika, a poznato je po proizvodnji porculana nazivanog *sevres*, pa je tu i nacionalni muzej porculana. [6]

Definicije metra

Metar je u doba nastanka *Konvencije o metru* bio definiran francuskom pramjerom. Ubrzo se pristupilo izradbi međunarodnog *prametra*. Izrađen je 1889. godine kao štap od platine i iridija, presjeka u obliku slova **X** da se smanje

Pavillon de Breteuil u Sèvresu pokraj Pariza, sjedište *Međunarodnoga ureda za utege i mjere*

izobličenja pri postavljanju na dvama osloncima, a bio je u uporabi do uvođenja *Međunarodnog sustava* 1960. godine.

U nastojanju definiranja osnovnih jedinica s pomoću prirodnih pramjera 1960. godine metar je bio definiran valnom duljinom zračenja pobuđenog plina kriptona. Od 1983. godine metar je definiran brzinom svjetlosti, jednom od najpouzdanijih prirodnih stalnica:

Metar je duljina puta koji svjetlost prijeđe u vakuumu za vrijeme jednog 299 792 458-og dijela sekunde.

Tako metar nije vezan na tvarnu pramjeru, nego na prirodnu pojavu, pa se može ostvariti bilo kada i bilo gdje, te tako na Zemlji i izvan nje izrađivati i upotrebljavati pouzdane mjere duljine.

Hrvatska posredno pristupila *Konvenciji o metru*

U doba potpisivanja *Konvencije o metru* Hrvatska je bila u sastavu Austro-Ugarske Monarhije kao jedna od »zemalja krune ugarske«, dakle u posebnu državnopravnom odnosu s Ugarskom. Stoga je *Metarski sustav* uveden zakonom zajedničkoga ugarsko-hrvatskoga sabora od 17. travnja 1874. (dakle više od godinu dana prije potpisivanja *Konvencije o metru*), kojega 1. članak glasi:

»U zemljah krune ugarske uvadja se mjesto mjerah dosad upotrebljavanih nov sustav mjerah, kojemu je osnov metar, imajući djelitbu i množitbu decimalnu.«

Novi se *Metarski sustav* u ugarskom dijelu Monarhije, dakle i u Hrvatskoj, počeo upotrebljavati 1. siječnja 1876. god. Isti je sabor 13. lipnja 1876. donio:

»Zakonski članak XXX. zajedničkoga ugarsko-hrvatskoga sabora tičući se naknadnoga kredita za godinu 1876. potrebita za podignuće i uzdržavanja internacijonalnoga metričkoga ureda.«

Ministarstvu za poljodjelstvo, obrt i trgovinu daje se poseban kredit za troškove uspostavljanja »internacional-

[1] Razlika u broju izaslanika i država je stoga što su složene države Austro-Ugarska, pa Švedska i Norveška, te Portugal i Alžir u međunarodnim poslovima djelovale zajednički.

Broj 8. — 21 — 21. travnja.

SBORNIK

ugarsko-hrvatskih skupnih zakonah.

Godina 1874.

Zakonski članak VIII.

Mi Franjo Josip Prvi,

car Austrijanski, kralj Češki itd. i apostolski kralj kraljevinah Ugarske, Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

zakonski članak

o uvedenju metričke mjere.

§. 1.

§. 2.

Prva stranica zakonskoga članka o uvođenju Metarskoga sustava u Ugarskoj i Hrvatskoj

noga metričkoga ureda« u Parizu do vrijednosti od 9364 forinte i 80 novčića (vrijednosti tadašnjih 23 412 franaka) i za uzdržavanje toga ureda u 1876. godini 1756 forinta (4390 franaka).

Tako je Hrvatska, budući je bila sastavnicom Austro-Ugarske Monarhije, supotpisnica *Konvencije o metru* u prvoj skupini država, te je novčano pridonijela podizanju i uzdržavanju *Međunarodnoga ureda*, a svojim zakonima propisala uporabu *Metarskoga sustava*. Nove su mjerne jedinice već u prvim godinama prihvaćene u svim područjima primjene, izuzevši zemljišne knjige, gdje su stare mjerne jedinice ploštine zemljišta (*četvorni hvat, jutro, ral, dunum* i dr.) zamijenjene nakon više od stoljeća, tek u posljednjem desetljeću 20. stoljeća. Nazivi nekih starih mjernih jedinica, kao što su *col, hvat, lakat, aršin, pinta, polić, holba, frakl, čokanj, oka* i sl., ostali su samo u tragovima u razgovornom jeziku te kao stilsko obilježje u nekim književnim tekstovima.

Tijekom 20. st. hrvatsko je mjeriteljstvo dijelilo sudbinu mjeriteljstva državnih tvorevina koje su nastajale i nestajale na ovim prostorima.

Zakonsko mjeriteljstvo nakon osamostaljenja Republike Hrvatske

U času osamostaljenja Republike Hrvatske 8. listopada 1991. god. nastavljen je kontinuitet zakonskog mjeriteljstva *Zakonom o preuzimanju zakona o mjernim jedinicama i mjerilima*. Ubrzo je osnovan *Državni zavod za normizaciju i mjeriteljstvo*, te je 1993. godine donesen prvi hrvatski *Zakon o mjernim jedinicama*. Temeljem *Zakona o mjeriteljstvu* iz 2003. god. donesen je *Pravilnik o mjernim jedinicama* usklađen sa smjernicama Europske unije [3]. Upravo je u pripremi novi *Zakon o mjeriteljstvu*.

Iako se sve zakonsko mjeriteljstvo u Republici Hrvatskoj preko međunarodnih normi i preporuka osnivalo na *Konvenciji o metru*, diplomatsko je pristupanje tome dogovoru potrajalo nekoliko godina.

Republika Hrvatska pristupila *Konvenciji o metru*

Nakon svih potrebnih diplomatskih priprema Republika Hrvatska je 2008. god. pristupila *Konvenciji o metru*. O tome je 21. studenoga 2008. Hrvatski sabor donio *Zakon o potvrđivanju Konvencije o metru*,[2] kojega prvi članak glasi:

»Potvrđuje se Konvencija o metru, sklopljena u Parizu 20. svibnja 1875., dopunjena na četvrtoj Općoj konferenciji za utege i mjere 1907. godine i 6. listopada 1921. u Sevresu, u izvorniku na francuskom jeziku.«

Sastavni je dio toga zakona tekst *Konvencije o metru* u prijevodu na hrvatski jezik, a prilog izvornik na francuskom jeziku.

Prvi članak konvencije u prijevodu glasi:

Članak 1. (1875.)

Visoke ugovorne strane obvezuju se na osnivanje i održavanje, o zajedničkome trošku, znanstvenog i stalnog Međunarodnog ureda za utege i mjere (»Bureau international des poids et mesures«) sa sjedištem u Parizu.

Slijedom *Konvencije o metru* međuvladina organizacija *Opća konferencija za utege i mjere* (*CGPM*) danas okuplja 56 zemalja članica (među njima je od 2008. i Hrvatska) i 37 pridruženih država i ekonomskih unija (stanje 10. kolovoza 2012.)[3].

Tako je Republika Hrvatska, iako je slijedom povijesnih okolnosti primjenjivala *Konvenciju o metru* od doba njezina međunarodnoga donošenja 1875. godine, te u samim početcima sudjelovala u plaćanju uspostave i održavanja *Međunarodnoga ureda za utege i mjere*, sada i formalno kao samostalna i suverena država pristupila tome međunarodnom dogovoru kao ravnopravna članica. ■

Literatura

1. Bogoslav Šulek, *Nove mjere*. Danica – Koledar i ljetopis za 1876., str. 159–170.
2. Marijan Brezinšćak, *Mjerenje i računanje u tehnici i znanosti*. Školska knjiga, Zagreb, 1971.
3. Zvonimir Jakobović, *Leksikon mjernih jedinica*. Školska knjiga, Zagreb, 1981., 1988., 1991., 2008.
4. Z. J., *Leksikon mjernih veličina*. Školska knjiga, Zagreb, 2009.
5. Stanislav Viker, *Korijeni hrvatskog zakonskog mjeriteljstva*. Mjeriteljski vjesnik, br. 2, 3, 4, 6 i 8/1992., 2 i 3/1993.
6. Z. J., *Dogovor o metru*. DZNM Glasilo br. 5–6/1998., str. 78–84.
7. S. V., *Zakonsko mjeriteljstvo hrvatskih zemalja od 1853. do 1875.* Državni zavod za normizaciju i mjeriteljstvo, Zagreb, 1998.
8. Z. J., *Od lakta do metra*. Svijet po mjeri, 1/2012., str. 129–131.

[2] Narodne novine – Međunarodni ugovori, br. 10 od 12. prosinca 2008.

[3] Aktualni podatci o CGPM-u mogu se naći na web-stranici: http://en.wikipedia.org/wiki/General_Conference_on_Weights_and_Measures

Marko Špikić

IVAN KUKULJEVIĆ IZMEĐU GENEALOGIJE I PROROČANSTVA

Ivana Mance: *Zèrcalo naroda. Ivan Kukuljević Sakcinski: povijest umjetnosti i politika.* Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2012.

Problem poznavanja djela Ivana Kukuljevića kao jedne od ključnih političkih i intelektualnih figura našega XIX. stoljeća izravno je vezan uz pitanje živosti kulturnoga pamćenja Hrvata nakon njegove smrti 1889. godine. Čitatelju knjige Ivane Mance to bi se pitanje moglo dodatno aktualizirati. Pozornost nam se prvo zaustavlja na koricama, gdje nas dočekuje zanimljiv prizor: u pet redova, poput odlučnog vojnika i odsutnog mislioca, postavljen je Kukuljevićev lik, potekao s fotografskog portreta Franje Pommera iz 1856. godine. Četrdesetogodišnjak tu, poput orla s grbova propalih carevina a pomalo nalik i Amerlingovu prikazu cara Franje I., motri nekamo iznad naših očiju, ne želeći na prvi pogled postići gledateljevu naklonost.

Odabir Pommerova portreta i njegovo umnažanje, što potpisuju Mario Aničić i Jele Dominis, uza zanimljivu igru s citatom u naslovu, mnogo govore o temama ove knjige. Osim predočavanja male postrojbe junaka u kojoj – svi kao jedan! – spremno služe troglavom nacionalnom božanstvu vremena, autorica je u prikazu stapanja historije i politike uzela dio naslova Kollárova spisa *Malo zèrcalo naroda slavjanskoga* koji je Kukuljević preveo i objavio 1845. godine. Već na temelju toga može se shvatiti da je autoričin istraživački projekt bio zamašan, vraćajući se velikim pitanjima druge i treće četvrtine XIX. stoljeća, kada su Europom koračali ljudi čiji rezultati govore u prilog dojmu da su, poput lika na koricama knjige, bili umnoženi.

Povjesničare i povjesničare umjetnosti ova knjiga zainteresirat će zbog vjerovanja u mogućnost stapanja historijskog i estetskog poimanja s političkim pragmatizmom i emancipacijskim procesima, osnaženima u Gajevo, Kollárovo i Palackýjevo doba. Autorica je u tom smislu pružila inovacijski pristup istraživanju Kukuljevićeva opusa. Za to naizgled nije bila potrebna posebna smjelost; počesto se, naime, znamo uhvatiti u uvjerenju da o ljudima koje poznaje i »šire građanstvo« nemamo reći ništa nova, pa se novo čitanje definira kao uzaludan posao. Nasuprot tomu, Ivana Mance je svoj rad zacrtala kao »interdisciplinarni iskorak u područje historiografije«, zasnivajući ga na spoju arhivskog rada i teorijskog promišljanja Kukuljevićevih povijesnoumjetničkih i političkih projekata, vidjevši u njima živu povezanost.

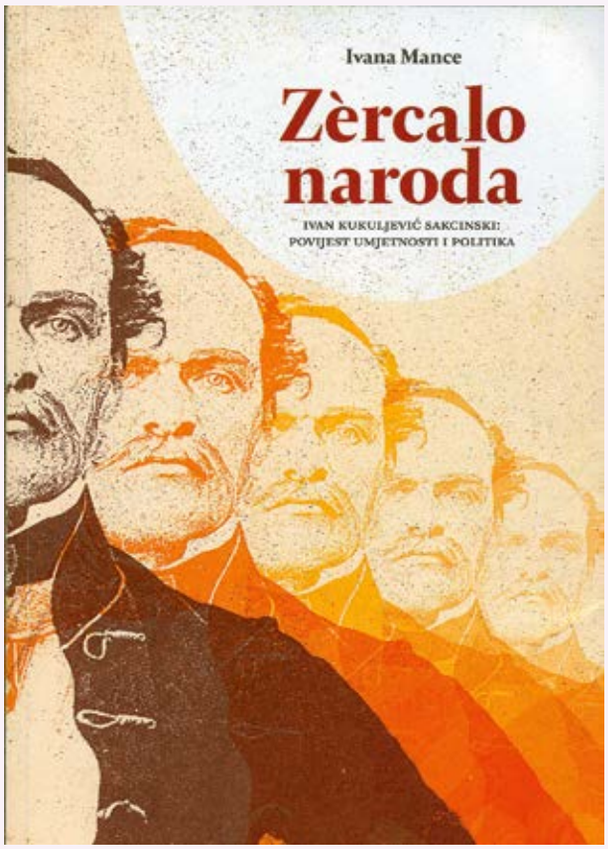

Naslovnica knjige *Zèrcalo naroda. Ivan Kukuljević Sakcinski: povijest umjetnosti i politika*

Knjigu treba preporučiti već zbog tako postavljena istraživačkog zadatka, jer historijske znanosti (uključujući i u nas još uvijek slabo afirmiranu povijest povijesti umjetnosti) imaju stanovite dugove prema piscima tih podvrsta historija, a mnogo duguju i građanstvu, donedavno opsjedanom mitovima a odnedavno i sumnjičavošću prema »velikim povijesnim osobama«. Vjerojatno bismo se prije trebali riješiti uvjerenja da *već dovoljno poznajemo* glasovite historijske figure te iz vlastitih perspektiva i svjesni privlačnosti anakronizma započeti preispitivati načela devetnaestostoljetnog pozitivizma, koja je slijedio i Kukuljević. Proizišla iz davno sročene antikvarne radoznalosti, ta načela utjelovljena su u pitanjima: kako su mi izgledali predci? Kako im protumačiti intelekt, emocije i planove s pomoću izravnih ili neizravnih tragova njihova postojanja? Tim putom već je u Kukuljevićevoj eri krenuo prvi panegiričar Gjuro Deželić (potpisan 1861. kao Stjepan Mirković), a 1892. i biograf Tadija Smičiklas. Ivana Mance te je »tukididovske« ocjene glasovitog suvremenika i tek preminulog seniora sjedinila sa studijama Kukuljevićevih sljedbenika (Antoljak, Šidak, Macan, Kurelac, Gross, Szabo, Markus, Stančić, Strecha, Filipan), ne zaboravljajući radove o njegovim zasebnim interesima, od arhivistike i zaštite kulturne baštine do književnosti (Wissert, Jurman Karaman, Rogulja, Bregovac Pisk, Zgaga, Franković, Jakić, Holjevac, Šicel).

Jasno zacrtavši temu, autorica je implicitno otvorila pitanje žanrovske pripadnosti svoje knjige. Kada bismo rekli da je riječ o monografiji (usporedivoj, primjerice, s knjigom Josipa Horvata o Gaju), ne bismo bili na pravom putu. Kada bismo tvrdili da je riječ o kulturnoj historiji Hrvatske dijela XIX. stoljeća, bili bismo nešto bliži. Možda bi se ova knjiga mogla najpreciznije definirati kao podvrsta historije povijesti umjetnosti, ili kao duhovna povijest, u kojoj Kukuljevićev životopis nema tako važnu ulogu kakvu su dobile njegove istraživačke i političke preokupacije. Ovo je knjiga o povijesti službe velikim zadaćama: narodu, historiji i politici. Zato je već u naslovu istaknuto spomenuto tematsko dvojstvo u njegovu opusu.

U prva dva od devet poglavlja autorica je raspravljala o dvama kultovima koji su sredinom XIX. stoljeća zavladali Europom, pa tako i Kukuljevićevom svakodnevicom, da ne kažemo etosom: ta poglavlja posvećena su kultu prošlosti i nacionalne politike. U prvom poglavlju s pravom se poistovjećuje imenovanje bivšega austrijskog dočasnika za *zemaljskog historiografa* s procesom institucionalizacije historiografije u Hrvatskoj. Desetljećima prije uspostave sveučilišne naobrazbe, Kukuljević je dobio ulogu otkrivača vrijednosti nacionalne povijesti, kako su to činili François Guizot pod Louisom Philippeom i Joseph Chmel pod Metternichom. Snaga dokazivanja Kukuljevićeve utemeljiteljske uloge nije oslabljena usredotočenjem na opis lokalnih zbivanja, jer autorica svojega junaka nalazi u većini predrevolucionarnih i postrevolucionarnih kulturnih inicijativa i aktivnosti, od pojave prvih muzejskih ustanova, čitaonica i novina do osnutka *Društva za povjesnicu jugoslavensku*.

Kao sljedbenik ideje kulturnog nacionalizma, Kukuljević je dijelio dvojbu svojih suvremenika, utemeljenu na pitanju: kako pomiriti pozitivističku vjeru u znanstvenu nepristranost sa zanosom nacionalnih zajednica kojima su učenjaci poput njega trebali pokazati put osamostaljenja? Dakako da je pitanje o odnosu zanosa i razuma, zbog različitih statusa nacija, imalo jedne konotacije u Berlinu, Parizu i Cambridgeu, a druge u Varšavi, Pragu i Zagrebu. Autorica knjige za Kukuljevića se stoga koristi sretnom kategorijom »prosvijećeni nacionalizam«, koji se zasnivao na homogenizaciji u jeziku i naciji, na odanosti i ljubavi prema imaginarnoj domovini (zbog podjednako nejasne ali uzvisivane slike kulturne prošlosti i političke budućnosti) te na ideji nepoznate i zaboravljene domovinske baštine čije je tragove izgubljenog bogatstva trebalo započeti akumulirati. Kukuljevićevo političko i istodobno arhivarsko-historijsko djelovanje zbivalo se u iznimno zanimljivo doba: na umoru Metternichove cenzure i začetcima oživljenog nadzora Bachova apsolutizma. Mladi hrvatski političar i znanstvenik stoga je, poput Carla Cattanea u Milanu, Pietra Selvatica u Mlecima, Jeana-Baptistea Lassusa u Parizu ili Augustusa Welbyja Pugina u Londonu, pokazivao karakterističnu podvojenost intelektualca između pamćenja i budućnosti, između estetike zasnovane na rekonstrukciji nacionalne prošlosti i utopijske politike. Tako je u ožujku 1848. u Saboru govorio o padu Metternicha kao »krepkom prevratu svega dosadašnjeg stanja«, a u *Novinama dalmatinsko-horvatsko-slavonskim* pozvao čitatelje da mu šalju »pismene spomenike« važne za domovinsku povijest. U tom je sabiranju, kao i europski antikvari i arheolozi toga doba, vidio dva cilja: prosvjetiteljsko pojašnjenje (*razsvětljenje*) historije (*dogodovštine*) i dokazivanje »da naš narod ima historiu«.

Preostalih sedam poglavlja u knjizi posvećeno je prikazu postupaka koji su trebali pomoći ostvarenju tako postavljenih ciljeva. Autorica je sabiranje (koje biskup Vrhovac 1813. naziva *congestio, colligo, comportatio*) opravdano stavila na vrh Kukuljevićevih kulturnih projekata. Ta se složena zadaća može shvatiti kao temelj razrađivanju antikvarno-historijskog sustava, začetog u humanizmu XV. stoljeća i posvojenog u krugovima istraživača nacionalnih spomenika u XVIII. i XIX. stoljeću. U Kukuljevićevu slučaju sabiranje je postalo metodom koja je bila temeljni program *Društva za povjesnicu*. Genij i smjerovi interesa zemaljskog arhivara očitovali su se u proglasima i djelovanju, od osnutka udruge do objave *Arkiva za povjesnicu jugoslavensku*.

Kukuljević je bio dobro upoznat sa zadaćama istraživača svojega doba. Ključne riječi kojima se služio (primjerice »izvođenje na vidjelo«) nasljedovale su ambicije kopača na rimskim arheološkim lokalitetima s početka XIX. stoljeća, a pojmovi *iztraživanje, sakupljanje i čuvanje starinah* uporabljeni 1851. govore o predanosti projektu u Beču tek osnovanog *Središnjeg povjerenstva za proučavanje i održavanje graditeljskih spomenika*. Epicentri preporoda tako su postali središta sustava sabiranja nacionalnih spomenika. Razvijen pod Metternichom, taj sustav je nakon 1848. pretvoren u instrument samoodržanja popustljivog apsolutizma. U knjizi se pokazuje da je Kukuljeviću sabiranje značilo jednu od ključnih zadaća, možda i važniju od znanstvene kritičnosti (na što su ga 1874. upozorili Theodor Sickel i Franjo Rački), s time da se zahtjev, prema kojem je analizu trebala slijediti sinteza, u Kukuljevićevu slučaju, barem kada je riječ o stvaranju historijskih »velikih

slika«, najčešće nije ostvarivao. Iz tog razloga autorica piše o sabiranju kao »odgođenoj povijesti«.

Potom je otvoreno pitanje Kukuljevićeve percepcije kulturne i umjetničke baštine. Ivana Mance je izvrsno primijetila da su biografija i deskripcija za njega bile osnovne forme povijesnoumjetničkog znanja, kojima odgovaraju i idealni žanrovski uzori životopisa (*vita*) i vodiča (*guida*), nudeći mu portrete predaka i starih povijesnoumjetničkih ambijenata. U tom se odabiru instrumentarija vidi nakana da se prošlost personificira i da se u percepciji baštine vide njezini tvorci, pa se deskripcija viđenoga (od putnih dojmova do studioznog raščlanjivanja djela) upotpunjuje spoznajama koje i danas znaju nedostajati povijesnoumjetničkim interpretacijama. U knjizi se o životopisu, jednom od najvažnijih preporodnih žanrova, piše kao nositelju egzemplarnosti u pojedinačnome.

Od četvrtog do osmog poglavlja pružena je detaljna raščlamba Kukuljevićevih istraživačkih tema i postupaka unutar nacionalne povijesti umjetnosti koju je počeo osnivati. Za povjesničare umjetnosti ta poglavlja trebaju doći u središte zanimanja, jer se u njima ocrtava struktura Kukuljevićeve epistemologije i historiografije. Proces sabiranja za njega je značio praćenje humanističkog uzora, iako autorica na nj ne upućuje. Taj se uzor vidi u činjenici da je disciplinu isprva zasnivao na literarnim vrelima, koja je sabirao poput arheoloških ulomaka. Za Kukuljevića je još uvijek vrijedila upozoravajuća tvrdnja Vrhovca i Gaja o zamračenosti ili rastresenosti baštine, od jezične do tvarne. Zato se u početku rekonstrukcije nacionalne prošlosti usmjerio istraživanju bibliografija, tražeći pomoć neznanih čitatelja preko tiska ili učenih stranaca poput Valentinellija iz mletačke *Marciane*. Životopisi, vodiči, katalozi i leksikoni postali su nalik rječicama u koje je Kukuljević postavio svoja sita kako bi uhvatio koji grumen ili zrno »zlata«, pa makar spomen umjetnika, koji bi po zvučnosti mogao poslužiti kao katalizator nacionalnoj povijesnoumjetničkoj naraciji, ostvarenoj u *Slovniku umjetnika jugoslavenskih* od 1858. do 1860. godine.

Autorica u tom smislu piše o »bioleksikografiji«, koju je Kukuljević zasnovao po uzoru na djela Zanija, Naglera, Füsslija i Ticozzija, prateći i djela dalmatinskih pisaca Dumanića, Crijevića, Sladea, Appendinija, Ciccarellija, Carrare i Ljubića. U rekonstruiranju kulturnih ambijenata, potom, bilo je potrebno konzultirati i crkveno-historijska i topografska djela, od renesansnih do njemu vremenski bližih pisaca. Važna je primjedba o Kukuljevićevu načinu spoznavanja, u kojem je autopsija bila zasjenjena čitateljskim iskustvom. Na primjeru bioleksikografske obrade života i djela Julija Klovića vidi se upravo ta težnja: čitanjima Vasarija, Baglionea, Lomazza, Dibdina ili Richardsona dana je prednost u odnosu na osobno viđenje umjetnine, što bi moglo nagnati na pretpostavku da je glasovitost trebala prevladavati nad zornim iskustvom.

U šestom, sedmom i osmom poglavlju opisuju se i dimenzije historičareva gubitka nepristranosti. Autorica u tim poglavljima raspravlja o piščevu viđenju važnosti umjetnikova podrijetla, konstruiranju »slavenskog« stila, »nacionalnom pragmatizmu« koji šteti stručnoj argumentaciji, potom vrlo zanimljivo o autorskoj pripadnosti kao jamstvu nacionalnog identiteta spomenika i buduće atribucije djela. Kukuljević je u tim poglavljima prikazan kao mislilac koji prati duh vremena, glasno zastupajući plemenitost otkrivanja, očuvanja i sabiranja ulomaka baštine u pismu i slici, a potom ih rabeći u pristranom konstruiranju nacionalne naracije. U poglavlju o ekstenziji nacionalnog leksikona autorica donosi nova čitanja opsega Kukuljevićevih interesa, od praćenja utopijsko-političke geografije Iliraca do tretiranja stranaca te od bavljenja starijim povijesnoumjetničkim razdobljima prije pojave Hrvata do pisanja o umjetnicama kao stvaranju »ženskog rodnog ideala«. Osmo poglavlje donosi i raspravu o pojavi primijenjenih umjetnosti kao predmetu povijesnoumjetničkih istraživanja.

Knjiga Ivane Mance važan je doprinos poznavanju Kukuljevićevih viđenja historije i politike kao dviju strana medalje, a povjesničari umjetnosti dobili su poticajno djelo o nacionalnom utemeljitelju discipline. Knjiga je pisana impresivnim stilom, skladno spajajući historijske činjenice i teorijske interpretacije. Kako je već rečeno: oni koji u knjizi traže Kukuljevićev životopis, otkrit će ga na posredan način, u povijesti piščevih istraživačkih napora, u kojem se nalazi čitav svijet bogatoga znanstveno-domoljubnog intelekta. Kukuljević nam je – a to je jedno od važnijih postignuća ove knjige – nakon kritičkog preispitivanja ciljeva i rezultata njegova rada, postao onoliko znanstveno blizak koliko je to bio u vremenu i na ljudskoj razini Deželiću i Smičiklasu. Nekom će možda zasmetati mjestimična amplifikacija fusnota. Uistinu, njihova veličina ponegdje odvodi pozornost prema usporednoj erudiciji koja se mogla i bolje stopiti s glavnim tekstom. No Ivana Mance je taj Graftonov svijet digresija naselila impresivnim brojem stanovnika, koji će svakom strpljivom čitatelju pomoći razumjeti onaj Kukuljevićev. Na kraju treba reći da je autoričino odricanje od većih izleta u istraživanje konteksta (dalmatinskog, istarskog ili šireg europskog) samo pomoglo shvaćanju širine Kukuljevićevih individualnih dosega. Njezino suvereno teorijsko raščlanjivanje projekta isprepletenosti nacije s njezinom idealiziranom prošlosti i očekivanom budućnosti pomoglo je ovog pisca uvesti u XXI. stoljeće. ■

Franko Ćorić

DIOKLECIJANOVA PALAČA: VELIKI ISTRAŽIVAČKI IZAZOV

Prikaz simpozija *Diocletian's Palace in the Monographs of George Niemann and Ernest Hébrard*

U Splitu je od 16. do 18. studenoga 2012. godine u organizaciji docenta Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Marka Špikića i znanstvenog savjetnika Joška Belamarića iz splitskog Centra Cvito Fisković Instituta za povijest umjetnosti održan međunarodni znanstveni simpozij pod naslovom *Diocletian's Palace in the Monographs of George Niemann and Ernest Hébrard*. Skup je organiziran u povodu stogodišnjice objavljivanja monografije Ernesta Hébrarda i Jacquesa Zeillera o Dioklecijanovoj palači te stogodišnjice smrti Georgea Niemanna, koji je dvije godine prije također bio objavio monografiju o Dioklecijanovoj palači. Monografije su svojedobno potaknule mnogobrojne prikaze i nove članke te time znatno pridonijele internacionaliziranju toga našega kulturnoga dobra koje je već 1979. godine upisano na UNESCO-ov popis svjetske kulturne baštine.

Ta su dvojica učenjaka poniknula u različitim sredinama. George Niemann je od 1873. godine podučavao perspektivu i povijest arhitektonskih stilova na bečkoj Akademiji likovnih umjetnosti. Ostatke Dioklecijanove palače u Splitu upoznao je još na povratku s ekspedicije na Samotraku 1873. godine. Sudjelovao je u mnogim arheološkim iskapanjima u Olimpiji, Maloj Aziji i Rumunjskoj. Ravnateljem Akademije likovnih umjetnosti bio je od 1902. do 1905. godine. Austrijsko Ministarstvo bogoštovlja i nastave mu je već pri samom osnutku Povjerenstva za Dioklecijanovu palaču 1903. povjerilo zadaću snimanja vidljivih ostataka palače, a njegova monografija s 23 table i 162 crteža objavljena 1910. godine (Alfred Holder, Beč) bila je rezultat šestogodišnjega rada. Hébrardova monografija iz 1912. godine (Massin, Pariz) komplementarna je s Niemannovom. Njegova često reproducirana idealna rekonstrukcija izvornoga sklopa do danas je često prva asocijacija na Palaču. Arhitekt, arheolog, a poslije i urbanist Ernest Hébrard zajedno je s profesorom starije povijesti Jacquesom Zeillerom također proučio Dioklecijanovu palaču, a u interpretaciji su sudjelovali i bizantolog Charles Diehl te egiptolog Gustave Jéquier. Svrha simpozija nije bila raspraviti samo Niemannove i Hébrardove doprinose nego i konzervatorske i restauratorske intervencije te onodobne teorije primijenjene na Dioklecijanovoj palači. Teme međunarodnih izlagača stoga su obuhvatile širi znanstveni, kulturološki i vremenski kontekst prvih desetljeća 20. stoljeća pred Prvi svjetski rat i raspad Austro-Ugarske Monarhije.

George Niemann i promjena paradigme u zaštiti spomenika kulture u Austro-Ugarskoj Monarhiji

Potpisniku ovih redaka pripala je čast otvoriti prvu jutarnju sesiju izlaganjem o dalmatinskim primjerima potrage za konzervatorskom metodologijom u prvom desetljeću 20. stoljeća. Središnje povjerenstvo za proučavanje i održavanje umjetničkih i povijesnih spomenika, preteča današnjeg austrijskoga Saveznog zavoda za zaštitu spomenika (*Bundesdenkmalamt*), s Maxom Dvořákom i Juliusom Deinigerom na čelu se u to vrijeme sustavno zauzimalo za odustajanje od arheološke koncepcije: prezentiranja antičkih ostataka rušenjem kasnijih slojeva i(li) rekonstruiranjem nedostajućih dijelova cjeline. Bilo je to vrijeme raslojavanja povijesnih disciplina, poglavito povijesti umjetnosti i arheologije, a u novoj disciplini zaštite spomenika vrijeme odustajanja od restauriranja u korist avangardne konzervatorske koncepcije nepromjenjivosti forme i očuvanja tragova starenja materijala. George Niemann pripadao je starijoj generaciji učenjaka usredotočenoj na klasič-

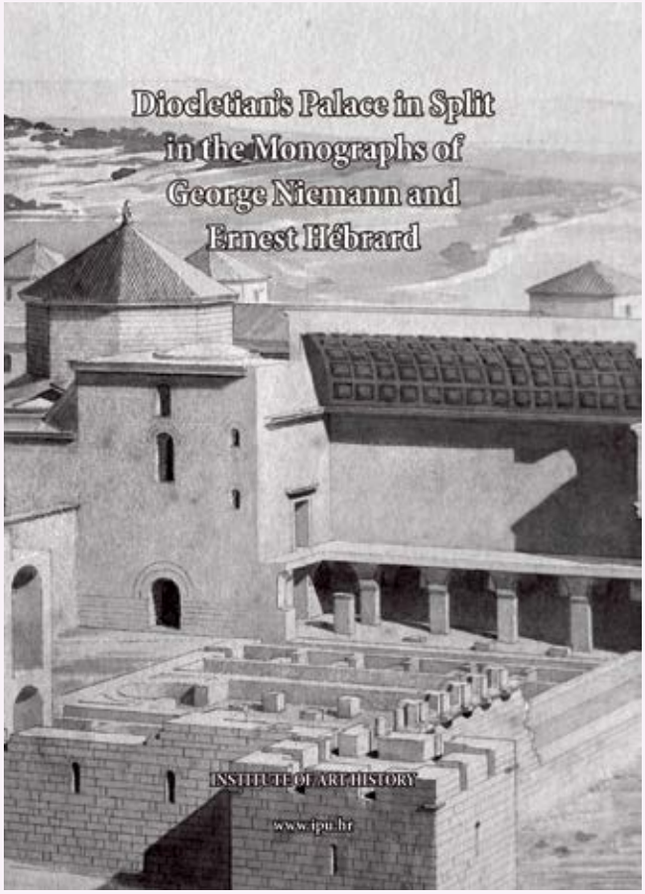

Naslovnica knjige sažetaka skupa s fragmentom Niemannove rekonstrukcije Dioklecijanove palače

nu antiku, koja je imala sklonost arheološkom zamišljanju i rekonstruiranju pretpostavljenog izvornog stanja ne samo na papiru nego i na kulturnom dobru. Christine Ertel (Beč) u svojem je izlaganju navela kako Institut za stariju povijest Sveučilišta u Beču priprema projekt katalogiziranja radova Georgea Niemanna koji se čuvaju u bečkoj Akademiji likovnih umjetnosti i u Muzeju Albertina. Označivši i Niemannovu i Hébrardovu monografiju očaravajućim knjigama s mnoštvom ilustracija i malo teksta, naglasila je kako one ne sadrže rasprave o oblicima i problemima te da crteži u njima katkada popunjavaju praznine službene arheološke dokumentacije. Naglasila je nadalje kako suvremeni arheolozi traže realne i sustavne informacije te u obliku nekoliko znanstvenoj javnosti do sada nepoznatih tj. neobjavljenih Niemannovih crteža iz Dioklecijanove palače ponudila nove izvore za istraživanje. Iznijela je i tezu da su dijelovi supstruktura Dioklecijanove palače starijeg postanka. Claudia Lang-Auinger (Institut za kulturnu historiju i antiku Austrijske akademije znanosti, Beč) naglasila je kako je monografija Georgea Niemanna publikacija koja je odgovarala onodobnim najvišim znanstvenim i umjetničkim standardima te predstavila do sada neobjavljenu korespondenciju između Niemanna, Heinricha Schliemanna i Wilhelma Dörpfelda o rezultatima i interpretaciji iskapanja u Troji, iz kojih je vidljivo da je Niemannova argumentacija počivala na iskustvu stečenom u arheološkim istraživanjima.

Francusko otkrivanje Dalmacije početkom 20. stoljeća

Drugu jutarnju sesiju započeo je profesor Pierre Pinon (École Nationale Supérieure d'Architecture de Paris-Belleville, École de Chaillot, Pariz) izlaganjem o Hébrardovu i Zeillerovu proučavanju Dioklecijanove palače. Istraživači su se upoznali u Rimu te 1905. ili 1906. godine odlučili na taj zajednički pothvat. Zeiller je do tada 1902. godine već bio objavio članak o iskapanjima u Saloni, a Hébrard 1905. godine već boravio na »Orijentu«, u Istanbulu. S dopuštenjem lokalnoga konzervatora don Frane Bulića proveo je više iskapanja, poglavito podruma. Hébrard je bio i izvrstan fotograf. Poslije se proslavio projektom Svjetskoga komunikacijskog centra, utopijskoga grada, a rad je u suradnji s norveško-američkim kiparom i filantropom Hendrikom Christianom Andersenom objavio u šest izdanja između 1913. i 1917. godine. Nakon Splita bavio se sedžučkim spomenicima u anatolijskoj Konyi (1913) te rimskim i bizantskim spomenicima u Solunu (1920–21).

Nakon požara 1917. godine za Solun je izradio urbanistički projekt obnove grada te nadzirao njegovu izvedbu. J. Zeiller se znanstveno ponajprije bavio epigrafikom i rimskim starinama. Njegovo glavno djelo tematizira latinske natpise u Alžiru. Pokazivao je zanimanje i za rimsku provinciju Dalmaciju: 1906. godine izdao je knjigu o ranokršćanskom razdoblju u Dalmaciji. Ivan Basić (Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu) upozorio je na još nekoliko Hébrardovih i Zeillerovih djela koja su tematizirala kasnoantičku carsku grobnu arhitekturu, Split i Dioklecijanovu palaču. Na osnovi komparativne analize i analogije s ukopima ostalih tetrarha ili članova njihove obitelji iznio je i vlastitu interpretaciju izvorne funkcije unutarnjih prostora mauzoleja.

Mjesto carskoga ukopa prema toj novoj interpretaciji bilo je u kripti. Daniel Barić (Sveučilište François-Rabelais, Tours) izložio je o pojačanom zanimanju francuske javnosti za Dalmaciju u godinama prije početka Prvoga svjetskog rata koje je utrlo put i ambicioznijim znanstvenim pothvatima kakav je bio Hébrardov. Hébrard se za rada na monografiji o Dioklecijanovoj palači oslanjao na francusku akademsku infrastrukturu u kojoj su postojali stručnjaci koji su mogli proizvesti tu važnu sintezu. Monografija je među ostalim bila važna etapa u kasnijim karijerama autora.

Širi znanstveni, kulturološki i socijalni kontekst

Jonathan Blower (London) otvorio je prvu popodnevnu sesiju temom o suprotstavljanju dviju koncepcija zaštite spomenika. Starijoj koncepciji zaštite kulturne baštine svrha je bila uklanjanje neantičkih dodataka (*isolamento*), dok je početkom 20. stoljeća institucionalizirana nova koncepcija nastojala na očuvanju slikovitoga gradskog tkiva (*Stadtbildpflege*). Kada je George Niemann dobio zadaću arhitektonskog snimanja ostataka palače, događala se

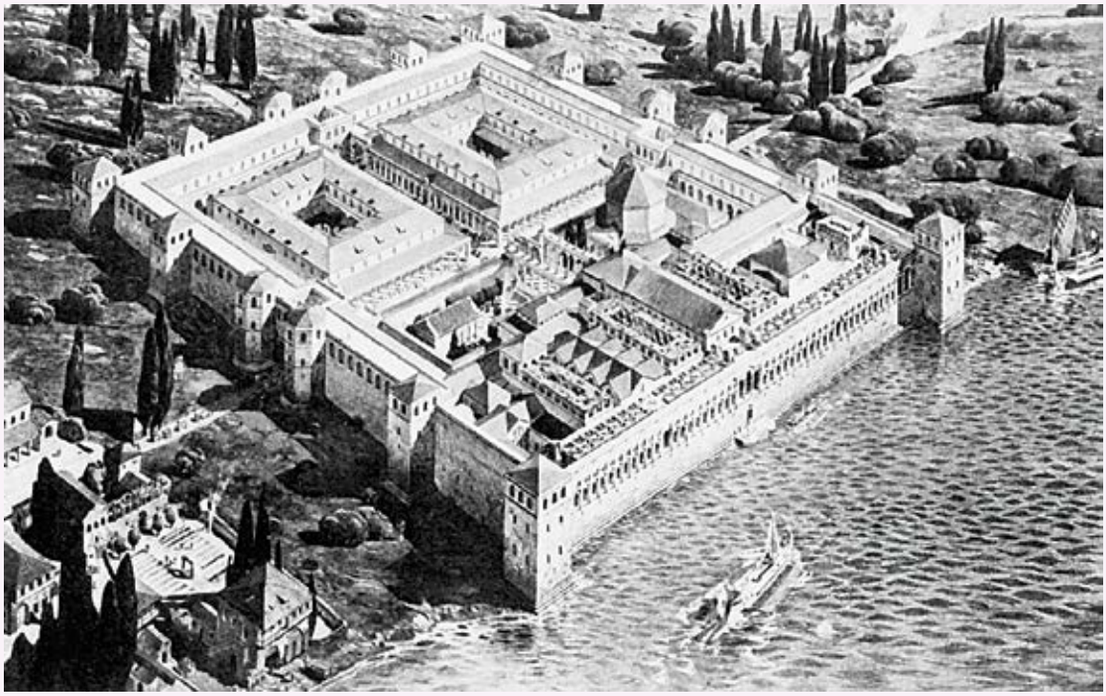

Reprodukcija Hébrardove idealne rekonstrukcije Dioklecijanove palače u Splitu, u Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1975., 52

promjena paradigme u zaštiti kulturne baštine. *Isolamento* su u drugoj polovici 19. st. zastupali Rudolph Eitelberger i Alois Hauser, a početkom 20. stoljeća lokalna sredina. Glavni zastupnici druge koncepcije bili su Alois Riegl i Max Dvořák te su Split učinili vrlo važnom temom u fazi kristaliziranja suvremene konzervatorske teorije. J. Blower je u inzistiranju lokalne sredine na rušenju zgrade stare biskupske palače iščitao političko instrumentaliziranje jednoga stručnog pitanja, tj. antihabsburšku klimu lokalne sredine u suprotstavljanju novim idejama iz Beča. Sandro Scarrochia (Accademia di Brera, Milano) bio je spriječen doći u Split, no pročitan je njegov prilog u kojem je naglasio stratešku važnost Splita, arhitektonske i ambijentalne baštine čovječanstva, u razvoju nove discipline zaštite kulturne baštine početkom 20. stoljeća. Istaknuo je već u Blowerovu izlaganju ocrtani sukob kao sukob vrijednosti antike (*il valore dell' anitichità*) i starosne vrijednosti (*il valore dell' antico*). Vrijednosti antike s njezinom kultnom i simboličkom težinom te starosne vrijednosti s njezinom slojevitom ambijentalnošću te antropološkim i socijalnim aspektima. Istaknuo je i dalekosežnost uočavanja važnih pitanja budućnosti početkom 20. stoljeća naglasivši važnost Rieglova i Dvořákova inzistiranja na slojevitosti i ambijentu ravno šezdeset godina prije povelje iz Gubbija.

Marko Špikić (Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu) u svojem se izlaganju koncentrirao na značaj Corneliusa Gurlitta za prihvaćanje nove koncepcije odnosa prema Dioklecijanovoj palači. C. Gurlitt bio je profesor na dresdenskom Tehničkom sveučilištu i jedan od najvažnijih promotora nove koncepcije zaštite kulturne baštine na prekretnici stoljeća u Njemačkoj. On je od prve konferencije Tage der Denkmalpflege u Dresdenu 1900. godine sudjelovao u toj manifestaciji i pokretu. Kolega Špikić naglasio je njegovo predavanje u Zagrebu 1908. o nastanku gradova te sudjelovanje u komisiji za reguliranje Kaptola, a poglavito veliki članak objavljen u *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 19. lipnja 1909. o važnosti slojevitosti Splita i ostataka monumentalne palače u njemu. Josip Belamarić (Institut za povijest umjetnosti, Centar Cvito Fisković, Split) izložio je o otkrivanju i pojačanom interesu za Dalmaciju od 1910. godine izraženom u dvama fotografskim monografijama dalmatinskih spomenika iz 1910. godine velikog formata: onoj Corneliusa Gurlitta i Georga Kowalczyka (Franz Malota, Beč i Verlag für Kunstwissenschaft, Berlin) te onu Ćirila Metoda Ivekovića (Anton Schroll, Beč).

Istaknuo je da je riječ o kruni niza albuma koje su objavili izvanredno važni fotografi kraja 19. i početka 20. stoljeća: barun Raimund Stillfried von Rathenitz, Alois Beer, Emil Stengel, Nikola Andrijević & Giuseppe Goldstein, Tomaso Burato, Franz Laforest, Hubert Vaffier i Josef Wlha. Večernju je sesiju otpočeo Stanko Kokole (Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta u Ljubljani) izlaganjem u kojem je prikazao lik i djelo Vojeslava Molèa, slovenskog učenika Maxa Dvořáka i Josefa Stzygowskog. Prikaz se zasnivao na memoarima objavljenima 1970. godine. U svojim je formativnim godinama boravio u Krakovu, Rimu i Beču, dok je nakon Prvoga svjetskog rata kao sveučilišni profesor djelovao na ljubljanskom i krakovskom sveučilištu. Max Dvořák mu je 1911. godine povjerio zadaću arhivskoga istraživanja šibenske katedrale, a 1913. postao je vježbenikom u splitskom Konzervatorskom uredu za Dalmaciju, gdje je brzo zadobio potporu i povjerenje don Frane Bulića, koji ga je i nakon ratnih zbivanja htio vratiti u splitsku službu. Georg Vasold (Kunsthistorisches Institut, Freie Universität, Berlin) izložio je o izložbi Adria-Ausstellung u bečkom Prateru otvorenoj 3. svibnja 1913., koja je u našoj stručnoj javnosti bila gotovo nepoznata. Riječ je o jednoj od najvećih bečkih izložbi prije Prvoga svjetskoga rata, čija je svrha bila promicanje

Dio sudionika skupa u obilasku Salone (fotografija: Goran Nikšić)

Dio sudionika skupa u obilasku krstionice Kristove crkve u Saloni (fotografija: Goran Nikšić)

dalmatinskoga turizma i austrougarske pomorske vojne sile. Tom je prigodom u Prateru iskopan 300 metara dugačak kanal oko kojega su bili podignute replike kulturnih dobara iz Dalmacije i Austrijskog primorja, primjerice zadarska Kopnena vrata ili dubrovački Knežev dvor. G. Vasold je zaključio kako je Niemannova rekonstrukcija idealizirani prikaz palače u akademskoj tradiciji 19. stoljeća, koncentriran na arhitekturu, na sredozemno podneblje i svjetlo, no da u njemu nisu prikazani ljudi. U Hébrardovoj monografiji su međutim uz idealiziranu rekonstrukciju prikazani i onodobni gradski ambijenti koji su uključivali žive ljude te odisali estetikom onodobne umjetničke avangarde.

Dugogodišnji kozervator za splitsku gradsku jezgru Goran Nikšić (Služba za staru gradsku jezgru, Split) istaknuo je kako se sa stajališta preciznosti arhitektonskih snimki Niemannov rad pokazao daleko pouzdanijim. U svojem je izlaganju naglasio štetnost idealizirane slike utvrđene carske vile u bukoličkom krajoliku na kasnije generacije istraživača koji su u ostatcima palače iščitavali kasnoantičko ostvarenje koje je utjecalo na bizantsku i srednjovjekovnu arhitekturu, te su, usredotočeni na antičku baštinu, purificiranjem, destruktivnim istraživanjem i rekonstruiranjem otvarali niz novih, nepovijesnih vizura uništavajući velike dijelove staroga grada.

Najnovija opažanja i istraživanja palače prema Nikšiću pokazuju da je za vrijeme gradnje dolazilo do promjena nacrta te da je Dioklecijanova palača u mnogim svojim detaljima ostala nedovršena (primjerice nedovršenost friza u mauzoleju, činjenica da mali hram nikada nije dobio krov, promjene koncepta i visine građa na jugoistočnoj strani zabata protirona). Doktorat kolege Belamarića u sjeverni trakt palače smješta i industriju luksuzne odjeće *Gynacaeum Iovense Aspalato*. Radovi na uređenju splitske rive iznijeli su na vidjelo i ostatke antičkoga pristaništa pred palačom. Suvremena arheološka otkrića i novije spoznaje svjedoče, dakle, o tome da Dioklecijanova palača ni izdaleka još nije zatvoreno poglavlje arheologije i povijesti umjetnosti.

Završetak skupa i najava sljedećega

U subotu, 17. studenoga, sudionici skupa su pod vodstvom kolege Belamarića obišli Salonu i splitski Arheološki muzej te u popodnevnim satima restauratorske radove u unutrašnjosti splitske katedrale i podrume Dioklecijanove palače u pratnji iskusnoga splitskoga konzervatora Gorana Nikšića. Poglavito je bilo zanimljivo biti svjedokom diskusije koja se razvila u bazilikalnom prostoru zapadnih podruma Dioklecijanove palače. Goran Nikšić je smatrao da su podrumske prostorije bile pregrubo izvedene za carsko korištenje, dok je Christine Ertel držala da se na njima dadu iščitati dvije različite faze gradnje. U nedjelju, 18. studenoga dio sudionika razgledao je i Galeriju Meštrović.

Centar Cvito Fisković Instituta za povijest u Splitu je od svojega osnutka 2010. godine razvio intenzivnu djelatnost, a ideju organiziranja međunarodnoga simpozija o našoj svjetski prepoznatoj baštini treba pozdraviti i podupriječi. S jedne je strane pojedinim inozemnim kolegama ovaj skup bio prvi susret sa Splitom i Dalmacijom (iako su se možda već bavili temama i osobama povezanima uz naše podneblje), a s druge prilika domaćim stručnjacima proširiti suradnju s inozemnim kolegama ili ih upoznati. Zajednički objedi u jednome malom splitskom hotelu pridonijeli su stvaranju intimnijeg obiteljskog ugođaja te poticali i neformalnu komunikaciju. U iščekivanju zbornika ovoga zanimljivog i vrijednog skupa veseliti se valja i novom skupu najavljenom za jesen 2013. godine, skupu o danskom arheologu Ejnaru Dyggveu, istraživaču Salone. ■

Ivo Žanić

ILIRCI I JEZIK – POGLED IZ SOCIOLINGVISTIKE I KRITIČKE TEORIJE DISKURSA

Kristian Novak: *Višejezičnost i kolektivni identiteti iliraca. Jezične biografije Dragojle Jarnević, Ljudevita Gaja i Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.* Zagreb: Srednja Europa, 2012., 482 str.

Teško se domisliti koja bi tema iz hrvatske povijesti, barem novovjekovne, bila tako temeljito i svestrano obrađena, uključujući i katkad eksplicitnija, katkad prikrivenija ideološko-politička čitanja iz konteksta autorove suvremenosti, kao što je slučaj s tridesetim godinama 19. st., dakle preporodnim razdobljem, odnosno osobom Ljudevita Gaja i njegovim krugom. Usporedo sa znanstvenim uvidima, postoji o tim vremenima, tadašnjim odlukama i njihovim dugoročnim učincima i bogata esejistika, u pravilu vrlo emotivna, a nerijetko u neveliku razmaku kod istog autora, primjerice Matoša, i izrazito protuslovna u sudovima i zaključcima. Kad je pak u pitanju sam Gaj kao metafora odabira (novo)štokavske dijalektne osnovice za nadregionalni književni jezik nacije koja se upravo ima spoznati i odrediti u stvarnom vremenu i prostoru, može se tom fundusu pridodati i poezija koja desetljećima tematizira to »žrtvovanje«, »izdaju« ili »prodaju« kajkavštine, u rasponu od dramatične Krležine vizije o ilircima koji »v meglenom blatu (...) kak pilki/ pokapaju paradno starinsku reč Kaj«, do duhovita *kajikua* Paje Kanižaja o tome kako su »došli gospon Ludva Gaj/ i v rit je otišel naš slatki kaj«.

Sve je to, naravno, na svoj način nužno za cjelinu spoznaje o korijenima i protuslovljima modernoga hrvatskog društva, samo kad ne bismo povremeno nailazili na nesposobnost ili nevoljkost da se kategorijalno jasno razgraniče pjesničke slike i osobni dojmovi na jednoj, a znanstveni uvidi i analize na drugoj strani, odnosno poetska i znanstvena istina, kad ne bismo prečesto u kontekst otprije gotovo dva stoljeća upisivali naknadnu pamet i dnevnu politiku.

I kad se nakon svega moglo s razlogom učiniti da su o toj temi moguće još samo usko specijalističke rasprave, nipošto pak monografija na gotovo 500 stranica, mladi germanist i kroatist Kristian Novak (r. 1979), viši asistent na Filozofskom fakultetu u Rijeci, napisao je baš to, odnosno našao u naizgled iscrpljenoj temi rakurs koji omogućuje svjež uvid i novu, bitno modernu sistematizaciju inače dobrim dijelom odavna znanih i stabilno verificiranih podataka.

U panoramskom pogledu, ili makrorazinski, našoj je jezičnoj i književnoj povijesti barem od šezdesetih godina 20. st. jasno da su ilirci zatekli prepoznatljiv i poodmakao trend širenja upotrebe štokavštine na kajkavski sjeverozapad (također i na čakavsku obalu i otoke iako su ti krajevi u doba njihova nastupa bili politički i sociokulturni statisti, te već dva stoljeća nisu bili stvorili relevantno literarno djelo na svom idiomu). Pri takvu razvoju, ishod kojega je s obzirom na dijalektalnu demografiju hrvatskih krajeva bio srednjoročno lako predvidiv, proizišao je logičan zaključak D. Brozovića i drugih da su ilirci samo pragmatički ubrzali proces koji je ionako išao u prilog štokavštini, odnosno da

su ga u pravi čas sankcionirali i za kajkavske županije. Jednostavno, ispravno su pročitali znakove vremena.

U tim analizama različito su se vrednovale dileme i nelagode iliraca, njihovi odabiri modelskih tekstova kojima je jednom uglavnom neprestižnom idiomu trebalo namaknuti nadregionalni prestiž i iz kojih je trebalo izlučiti normativna gramatička i leksička rješenja, odmjeravali su se njihovi politički motivi, kulturne preferencije i obziri kako prema raznim regionalnim tradicijama tako i prema njihovu neposrednom kajkavofonom građanskom okruženju. U tim se uvidima, međutim, zapravo malokad, ako ikad, dopiralo do mikrorazine, dakle baš do onoga što je Kristianu Novaku polazište.

U središtu je njegove pažnje jezična praksa istaknutih pojedinaca – ovdje njih troje, Dragojle Jarnević, Ljudevita Gaja i Ivana Kukuljevića, no naslućuje se pa i najavljuje da će biti i daljih studija. Njega zanimaju autorefleksijski iskazi o osobnoj i javnoj jezičnoj upotrebi, odnosno o sustavu vrijednosti koji je utjecao na jezičnu praksu višejezičnog pojedinca, dakle praktički svih pripadnika građanstva, trgovačko-obrtničkog sloja i sitnog plemstva u trima županijama kajkavskog sjeverozapada. Drugim riječima, u središtu su istraživanja načini na koje su osobe kojima su strani jezici bili dominantni u svakodnevici usvajale štokavski književni jezik i nova grafijska rješenja, kako su sumnjali u vrijednost i funkcionalnost materinskog jezika i strahovali da će ga zaboraviti, pa ga onda iz različitih mikrokontekstā ponovo učili, samo što to više nije bila kajkavština, nego štokavština.

Analitički aparat i interpretativni model koji je K. Novak za navedena tri slučaja razvio na metodološkim postulatima sociolingvistike, kontaktne lingvistike i kritičke analize diskursa zaokružen je, terminološki stabilan i semantički precizan. Njime se odsad, bude li relevantne građe, ponajprije privatnih pisama, bilješki i dnevnika, može pouzdano zahvatiti u jezične biografije, odnosno načine kako su u svojim autobiografskim narativima usvajanje i uporabu materinskoga i stranih jezika konstruirali i drugi ilirci, ali i kasniji protagonisti jezičnih politika u Hrvata.

Zato Novak s razlogom napominje kako česta misao da su kajkavci preuzeli štokavski znači samo da je to učinila jedna društvena skupina povezana zajedničkim interesom i »obilježjima jezičnog djelovanja«, nikako da se promijenila »cjelina društvenojezične slike sjeverozapadne Hrvatske«, kao što ni činjenica da je »jedan elitni sloj politički i jezično osviještenih osoba« prihvatio štokavski umjesto autohtonoga kajkavskoga »nipošto ne znači da je cijeli Zagreb počeo govoriti štokavskim (pogotovo stoga što je među ilircima u prvo vrijeme bilo jako malo rođenih Zagrepčana)«. Posve prirodno i savršeno lako provjerljivo šetnjom po ulicama bilo kojega mjesta od Krapine do Križevaca i od Čakovca do Jastrebarskoga, pa i samog Zagreba, ali eto, trebalo se načekati da netko to jasno formulira i stvari stavi na njihovo mjesto. Nije ovdje nevažno napomenuti ni da je to učinio baš izvorni kajkavac, pisac jedva nešto kasnije tiskana romana *Črna mati zemla*, u kojem su itekako kreativno i poetički moderno iskorišteni potencijali međimurskih idioma.

Njegova rekonstrukcija triju paradigmatskih jezičnih biografija, što je termin koji s ovom knjigom na velika vrata ulazi u našu znanost, donosi uvid u osobne stavove o jezicima koji su činili komunikacijski krajolik Banske Hrvatske: kajkavskom i štokavskom, pri čemu oba funkcioniraju u organskim verzijama i u projiciranu statusu nadregionalnih idioma, te njemačkom, latinskom i mađarskom, koji se rabe u javnoj i privatnoj sferi. Slika je, dakle, bila itekako kompleksna i višeznačna, s raznolikim presijecanjima pojedinačne i društvene višejezičnosti.

Bio je zaista divovski posao iz mnoštva razasutih fragmenata rekonstruirati pojedinačne jezične navike i mijene u njima, kao i mijene u hijerarhiji jezičnih prestiža i funkcionalnom rasporedu raznih idioma u tako dinamičnu i što potencijalno, što aktivno konfliktnu kontekstu, proniknuti u model nečije jezične integracije u društveno okruženje, razumjeti njegovu refleksiju o vlastitoj jezičnoj praksi i jezičnoj praksi okoline, te analizirati različite primjere diglosije i bilingvizma, odnosno prebacivanja kodova. O tim odnosima, konkretno o hrvatsko-njemačkoj dvojezičnosti svjedoče, među ostalim, literarna djela koja su mnogi ilirci izvorno pisali na njemačkom, pa ih prevodili bilo na kajkavski bilo na štokavski, u potonjem slučaju najčešće uz pomoć jedinog novoštokavca među njima, Požežanina Vjekoslava Babukića.

Dragojli Jarnević obiteljski je vernakular njemački i tek u zreloj dobi usvaja hrvatski, tj. štokavski, što se sve zbiva na uglavnom kajkavskom karlovačkom području. Dva susjeda uporno je pozdravljaju na hrvatskom, ali ona im još upornije uzvraća njemački; Schiller i Goethe miliji su joj, piše, »nego sve ilirstvo« i nema volje učiti gramatiku da bi postala Hrvatica. No, ni dvije godine poslije zapisuje kako se stidi što ne zna »čistim materinskim«, dakle hrvatskim »jezikom govoriti«, te se rado susreće s istom dvojicom susjeda kako bi vježbala konverzaciju na *ilirskom*.

I Gajev je obiteljski vernakular bio njemački, no autohtoni je lokalni idiom u kući imao veću ulogu nego kod Jarnevićā, jer je majka, iako joj je materinski bio njemački, njegovala kajkavski, čak pisala na njemu; otac je s prijateljima o važnim temama razgovarao latinski, inače je bio poliglot. U karlovačkoj gimnaziji, čitajući Kačića i u doticaju s krajiškim štokavcima, Gaj širi predodžbu o opsegu vlastite skupine, a u Grazu upoznaje srednjoeuropski model nacionalne ideologije za koji je jezik bitno obilježje nacionalne individualnosti, kao što ondje upoznaje i pitomce iz Krajine, te od njih sluša i uči štokavski. Poslije će kao učitelje za svoju djecu uzimati samo Krajišnike.

Kukuljević, također kajkavac, u pet i pol godina triput mijenja idiom kojim vodi dnevnik: kajkavski, pa njemački, pa štokavski. I on je, kao Gaj, držao da se narodni jezik u ruralnim područjima, posebno Vojnoj krajini, održao u izvornom obliku, s tim što izrazitije od Gaja tu situaciju postavlja u sustav oštrih opreka: ruralno – urbano, niži društveni slojevi – viši društveni slojevi, sjeverozapad – jugoistok ... U potonjoj opoziciji kajkavski je sjeverozapad ponijemčen, posebno gradovi, dok su se štokavski jug i istok oduprli stranom utjecaju. Dokaz mu je što su ga u Senju – koji, uzgred, nije štokavski, nego čakavski grad – pozdravljali i s njim razgovarali na hrvatskom.

Na djelu su bile sve zamislive kombinacije i opcije, percepcije i motivacije, a posebno u posljednjem, Kukuljevićevu slučaju možemo samo spekulirati u kojim to katego-

rijama, pod krovnim pojmom *hrvatskoga*, jedan izvorni varaždinski kajkavac koji je u zreloj dobi naučio krajišku novoštokavštinu u sjevernočakavskom gradiću, slušajući valjda rečenice kao *Gremo napravit koji đir po rivi*, percipira ukupnost hrvatskog jezika, razlučuje njegove varijete te i izvodi vrijednosne zaključke o njima. Nećemo, nažalost, nikad doznati jesu li ga oblici tipa *beseda, delal, imal, dobil, mesto*, *leto* u značenju *godina,* koje je morao čuti u Senju, makar načas asocirali na kajkavštinu i pokolebali u razmišljanju ili je čvrsti programski stav o štokavštini i romantični ideal »čistog« jezika nadjačao i prekrio sve druge odnose.

Zanimljivo je, nadalje, primijetiti koliko je Gajeva i Kukuljevićeva izrazita, iako posve prirodna, zaokupljenost njihovim neposrednim društvenim kontekstom i jezičnim odnosima u njemu, tj. prisutnošću njemačkoga, mađarskog i latinskog, kao i njihova opsesivna, iako također razumljiva, usmjerenost na dvojstvo kajkavština-(novo) štokavština, proizvela potpuno sljepilo u odnosu na čakavštinu neovisno o tome što njezini govornici nisu tada imali nikakvu ekonomsku, kulturnu i političku moć, i kako ih je oduševljenje za »čistu ruralnu štokavštinu« učinilo nesposobnima prepoznati u njoj itekoliku prisutnost osmanizama (a u Krajini i mrskih germanizama).

Čini se da je već time, mimo namjere i svijesti samih iliraca, postavljena sociopsihološka podloga za kasniji maretićevski štokavski purizam i njegove rezultate: s jedne strane višedesetljetni bojovni antikajkavizam, a s druge potpuno leksičko i sintaktičko-frazeološko isključenje mediteranske sociokulturne komponente iz nadregionalnoga jezičnog idioma.

Palo mi je to na um, jer se steklo da sam istodobno kad i Novakovu knjigu čitao jedan od najljepših i najboljih hrvatskih putopisa, *Istarske pute* Franje Horvata Kiša. Prehodavši uoči Prvoga svjetskog rata Istru doslovce od kuće do kuće, autor je svakom rečenicom dokazivao svoj vrhunski jezični senzibilitet, zapisao usput i niz autohtonih čakavizama, recimo *ulika* za *maslinu*, jer je očito pomno slušao ljude oko sebe, a opet, nije osjetio ništa neobično u tome što vanjske stepenice koje povezuju razizemlje i kat, dakle balaturu, zove »basamacima«, vlasnika velike livade »spahijom«, denotativno, ne figurativno, a na pazinskoj šetnici vidi mladiće i djevojke kako »sevde sevdisanje«, kao da mu duh, dok je tijelo i dalje u Istri, načas odluta usred Sarajeva ili u štokavsku junačku epiku. Odgovor, jasno, nije u tome što je bio izvorni kajkavac, nego u tome što je zanimanjem bio učitelj i u službi taman nekako od izlaska Maretićeve gramatike. Njezin status i modelska jezična građa koju je po naravi posla morao i poznavati i danomice prenositi drugima očito su ušli duboko pod kožu i tako senzibilnu piscu, čak i kod njega nadjačali stvarnost i živ jezik koji ga je okruživao.

Monografija Kristiana Novaka nije toliko, ako je uopće, povijest ideja, koliko povijest ljudi i njihova intimnoga, ljudskog i socijalnog sazrijevanja u kojem su se oblikovale – s puno muke i protuslovlja – ideje koje djeluju sve do danas. Posebno je svjetlo usmjerio na one dijelove privatnih zapisa i javnih tekstova koji su u dosadašnjim istraživanjima ostajali nekako po strani, jer se nisu prepoznavali kao eksplicite politički i ideološki operativni.

Takvi su, primjerice, rani Gajevi stavovi da tadašnji književni kajkavski ne može biti osnovica zajedničkoga jezika Hrvata jer je pretvrd i »nedovoljno elegantan za konverzaciju na višoj razini«, što god kategorija elegancije podrazumijevala. U suvremenoj percepciji kajkavski je, upravo suprotno, zbog čestote i raznovrsnosti deminutivnih tvorbi *nježan, sladak* i *mekan,* dočim je štokavština *tvrda, kamenjarska* ili, kako je u jednom eseju zapisao i sam njezin izvorni govornik Tin Ujević, »puna željeza i čelika«.

U isto pak doba Gajev suradnik i istomišljenik Ljudevit Vukotinović posve ozbiljno broji u *Očenašu* glas »r«, pa kako se u njemačkoj verziji javlja 18 puta, a u »ilirskoj«, štokavskoj nijednom, znak je to da je potonji jezik mekši, dakle i nadmoćniji, i to ne bilo komu, nego upravo velikom i kulturnom njemačkom, u kategoriji do koje se tada itekako držalo i koja se držala apsolutno egzaktnom.

Novak se, istina, ne koristi metodologijom percepcijske lingvistike Dennisa Prestona, ali do njezinih kategorija jednako precizno dolazi preko stava njemačke jezikoslovke Bärbel Treichel da situacije, ako ih ljudi poimaju kao realne, jesu realne u svojim posljedicama.

On se ne ustručava postaviti ni naoko heretična pitanja kao ono da bi »valjalo proučiti« je li glasoviti Kukuljevićev saborski govor na hrvatskom, za koji često čitamo da je u javnosti primljen s oduševljenjem, stvarno »imao baš neposredan učinak ili je na epohalnom značenju dobio kasnijom reevaluacijom«. Nije nerazložna ni teza da se Kukuljević lakše odlučio govoriti na štokavskom hrvatskom – što neosporno jest bilo hrabro – zato što je relativno slabo govorio latinski, za koji je bila rezervirana politička domena iako već prilično nagrizena na razini županijskih skupština. Ovako ili onako, jezične su prilike, odnosi upotrebnih domena i prestiža bili sve samo ne jednostavni, samim tim ni jezične prakse jednoznačne i predvidive.

Takve nisu bile ni druge kategorije: mnogi su ilirci, uključujući Gaja i Kukuljevića, izraze *nacija, narod* i *jezik* rabili u različitim značenjima, jednom dominantnije hrvatski, drugi put južnoslavenski, treći put sveslavenski. Zato je Novak u analizi tih jezičnih i nacionalnih koncepcija posegnuo za pojednostavnjenom terminologijom »vlastita zajednica« odnosno »jezična zajednica«, te »domovina«. Time je vješto, ne iznevjerujući znanstvenu metodologiju, spriječio da ga rasprava o tim političko-ideološkim finesama i mukotrpno probijanje kroz »svojevrsni terminološki kaos u iliraca«, zapravo nepotrebni u sociolingvističkom rakursu, skrenu s onoga što je matica njegova interesa i novum njegova pristupa.

U cjelini, s njegovom knjigom dobili smo zaista modernu i inspirativnu interpretaciju jednoga važnog razdoblja i dokaz da se nijedna tema nikad ne može držati dovoljno obrađenom i zaokruženom. Uvijek postoje neki nov rakurs i metodologija i, naravno, neki mlad, marljiv i darovit znanstvenik koji ih umije prepoznati, prenijeti u nov kontekst i primjereno upotrijebiti. ■

U opsežnom i sustavnom djelu o povijesti odgoja teolog i pedagog Marko Pranjić (1950) na inovativan način proučava starogrčke korijene europskog odgoja. Zanimljivom i preglednom deskripcijom predznanstvenoga misaonog doba stare Grčke, autor uvodi čitatelja u odgojni sistem Homerove *Odiseje* u kojoj se pedagogički pojmovi isprepliću s pojmovima i shvaćanjima aretičke etike.

Starogrčko shvaćanje odgoja nije pretpostavljalo samo uključenost *užeg* odgojnog kruga (roditelji, djedovi i bake), nego i *šireg* (sluge, sluškinje i prijatelji), u skladu s božanskom mudrošću i molitveno-žrtvenim običajima. Pedagogičkim iščitavanjem Homerova predloška, Pranjić događaje i pojmove objašnjava na znanstvenim temeljima, povezujući ih sa suvremenim pristupima odgoja čime pokazuje kako je homerovski ideal aktualan i danas.

Marko Pranjić

NA ISKONIMA EUROPSKOGA ODGOJA

Telemah kao odgajanik

biblioteka: POSEBNA IZDANJA

Matica hrvatska, Zagreb 2013.

format: 18×25 cm
opseg: 438 str.
uvez: broširan i prošiven

ISBN: 978-953-150-944-2

cijena: 180,00 kn

HRVATSKA REVIJA

ISBN: 9771330249001